

સંપાદકનાં અન્ય પુસ્તકો

- સંપ્રિયજયકૃત સિંહાસનચત્રીસી (૧૯૩૩)
 માધવકૃત ગુપ્તસુન્દર કથા (૧૯૩૪)
 વૈરાસિંહકૃત ઠપાહરણ (૧૯૩૮)
 વાઘેલાઓનું ગુજરાત (૧૯૩૯)
 મતિસારકૃત કર્પૂર્ણમંજરી (૧૯૪૧)
 પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં વૃત્તરચના (૧૯૪૧)
 ઇતિહાસની કેડી—લેખસંગ્રહ (૧૯૪૬)
 મધદાસગણિકૃત યસુદેવ-હિંદી—અનુવાદ (૧૯૪૬)
 વસ્તુપાલ કા વિદ્યામંડલ—હિન્દી અનુવાદ (૧૯૪૭)
 વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડલ અને વીજા લેખો (૧૯૪૮)
 સત્તરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય (૧૯૪૮)
 જ્યેષ્ઠીમલ્લ જ્ઞાતિ અને મલ્લપુરાણ (૧૯૪૮)
 પચતંત્ર (૧૯૪૯)
 જગન્નાથપુરી અને ઓરિસાના પુરાતન અવશેષો (૧૯૫૧)
 હેમચન્દ્રાચાર્ય કા શિષ્યમંડલ—હિન્દી અનુવાદ (૧૯૫૧)
 જૈન આગમસાહિત્યમાં ગુજરાત (૧૯૫૨)
 ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, અધ્યયન ૧-૧૮ (૧૯૫૨)
 ભારતીય આર્યભાષા અને હિન્દી (૧૯૫૨)
 નેમિચન્દ્ર મહારી-વિરચિત પાઠિશતક પ્રકરણ, ઋણ ચાલાચચોધ સાહિત્ય
 (૧૯૫૨)
 Literary Circle of Mahāmātya Vastupāla and Its Contribution to Sanskrit Literature (1953)
 શબ્દ અને અર્થ—ऐतिहासिक शब्दार्थशास्त्र विषये पांच व्याख्यानो
 (१९६०)
 પ્રાચીન ફાગુ-સંગ્રહ (છપાય છે)
 નન્દોપાખ્યાનમ્ (છપાય છે)

અનુક્રમ

નિવેદન
પ્રસ્તાવના	૧-૨૩
મહીરાજકૃત નલ-દવદંતી રાસ	૧-૧૧૭
પરિશિષ્ટ. અજ્ઞાત કવિકૃત નલ-દવદંતી ચરિત્ર	૧૧૮-૧૨૪
શબ્દકોશ	૧૨૫-૧૭૪
‘પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રન્થમાલા’ના પ્રથમ પ્રકાશન વિષે કેટલાક અભિપ્રાયો

મુલ્યપૃષ્ઠ—ઉપયોગમાં લેવાયેલી હસ્તપ્રતના પ્રથમ અને
અંતિમ પૃષ્ઠના ફોટા.

પ્રસ્તાવના

આ કૃતિના પ્રકાશનનું પ્રયોજન

મહીરાજકૃત ‘નલ-દવદંતી રાસ’ એ વિક્રમના સત્તરમા શતકના આરંભમાં રચાયેલું એક પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્ય છે. નલ-દમયંતીની પુરાણપ્રસિદ્ધ કથા એ તેનો વિષય છે. આ વિષયની આ કરતાં વિશેષ જાણીતી રચનાઓ આ કૃતિના પહેલાં તેમ જ ત્યાર પછી રચાયેલી છે, અને આ કરતાં વિશેષ લોકપ્રિય પળ થયેલી છે. છતાં ‘પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રન્થમાલા’ના વીજા ગ્રન્થ તરીકે મહીરાજકૃત આ ‘નલ-દવદંતી રાસ’ પસંદ કરાયો એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે એની હસ્તપ્રત કર્તાના હસ્તાક્ષરોમાં જ સં. ૧૬૪૧ જેટલા જૂના સમયમાં લખાયેલી મઠી છે. કોઈ કૃતિની હાથપ્રત એના કર્તાના હસ્તાક્ષરોમાં જ મઠી હોય એ ઘટના કોઈ પણ દેશના પ્રાચીન સાહિત્યના ઇતિહાસમાં વિરલ ગણાય એવી છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં નરસિંહ, ભાલણ કે પ્રેમાનંદ જેવા લોકપ્રસિદ્ધ કવિઓની એકલે રચનાઓ પણ એમના હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલી પ્રાપ્ત થાય—જો કે એવી પ્રાપ્તિનો ઘાસ સંભવ જગાતો નથી—તો સાહિત્યના ઇતિહાસમાં એ અતિ મહત્વનો ઘનાવ ગણાય. સદ્ભાગ્યે કેટલાક જૈન લેખકોની વાચતમાં, એમની કૃતિઓ એમના જ હસ્તાક્ષરોમાં આજ સુધી સચવાઈ રહી હોય એમ વળ્યું છે. વિક્રમના ચારમા શતકમાં થયેલા મલધારી હેમચન્દ્રે (‘કલિકાલસર્વજ્ઞ’ હેમચન્દ્રથી ભિન્ન) ‘જીવસમાસ’ ઉપર રચેલા સંસ્કૃત વિવરણની એમના હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલી તાલપત્રીય હાથપ્રત સંખ્યાતમાં શાન્તિનાથના મંડારમાં છે. વિક્રમના તેરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં ‘ચૈત્યવન્દન ભાષ્ય’ ઉપર ધર્મધોપ-સૂરિએ રચેલી ‘સંવાચાર વૃત્તિ’ની કર્તાએ સ્વહસ્તે સંશોધેલી અને

સંસ્કારેલી તાત્કાલીય પ્રત પળ ૫૭ મંડારમાં છે. સત્તરમા શતકમાં થયેલા કવિ દામોદરકૃત ગુજરાતી કાવ્ય 'સુરપતિકુમાર પ્રવંધ' (રચ્યા સં. ૧૬૬૦)ની સં. ૧૬૬૫માં કવિને હાથે લખાયેલી પોથી મારા પુરાણવસ્તુસંગ્રાહક મિત્ર પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ મોજકે મને ઉપયોગ માટે આપી હતી. ૫૭ શતકમાં થયેલા કવિ સમયસુન્દરની સંખ્યાવંધ રચનાઓ એમના જ હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલી મળે છે (જુઓ 'નાગરી-પ્રચારિણી પત્રિકા,' વર્ષ ૫૭માં શ્રી. અગરચંદ નાહટાનો લેખ 'કવિવર સમયસુન્દર,' પૃ. ૧૦-૨૦). અરાઢમા શતકમાં થયેલા મહાપંડિત 'ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી જેમના સ્મરણરૂપ સારસ્વત સત્ર ગયે વર્ષે એમની નિર્વાણભૂમિ ડભોઈમાં ઉજવાયું હતું એમની કેટલીક સંસ્કૃત તેમ જ ગુજરાતી રચનાઓ એમના હસ્તાક્ષરોમાં આજ સુધી સચવાયેલી છે. એમાં પળ ગુજરાતી સાહિત્યની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ ગણાય એવો, તર્કશાસ્ત્રના કઠિન પ્રમેયોનું વિવેચન કરતો યશોવિજયજીનો 'દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ' તથા તે ઉપરનો એમનો ગદ્ય 'ટવો,' એમના હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલો, હમણાં મળ્યો હોવાના સમાચાર પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજીએ મને આપ્યા છે. જિનહર્ષકૃત 'શત્રુંજયમાહાત્મ્ય'ની સં. ૧૭૫૫માં કર્તાના હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલી પોથી પાટળના ગ્રન્થમંડારમાં છે. જિનહર્ષકૃત 'આરામશોભા રાસ'ની સં. ૧૭૬૧ની સ્વહસ્તલિખિત પ્રતિ તથા ક્ષમાપ્રમોદગણિકૃત 'ધર્મદત્ત-ચંદ્રધવલનૃપ ચોપાઈ'ની સં. ૧૮૨૬ની સ્વહસ્તલિખિત પ્રતિ ગયા ઑક્ટોબરમાં અમદાવાદમાં મળેલી સત્તરમી અખિલ ભારત પ્રાચ્ય વિદ્યા પરિષદના પ્રદર્શનમાં મૂકવામાં આવી હતી. ગઈ શતાબ્દીમાં થયેલા વડોદરાવાસી કવિ ગિરધરની કેટલીક કૃતિઓ તથા કવિ દયારામકૃત 'રસિકવલ્લભ'ની પ્રત કર્તાના હાથે લખેલી વિદ્યમાન છે. આવાં વીજાં પણ થોડાં ઉદાહરણ છે. પરંતુ મૂઠા કર્તાના હસ્તાક્ષરોમાં મળતી આ પ્રકારની વિરલ પોથીઓમાં પણ સંસ્કૃત કરતાં ગુજરાતીની-

બાવંતમાં એક વિશેષ છે, અને તે એ કે તત્કાલીન શિષ્ટ ભાષાનું સ્વરૂપ-સમજવામાં એ સ્વૂં જ ઉપયોગી થાય છે. ભારતભરના વિદ્વન્મંડલમાં જીવંત રહેલી એક પ્રકૃષ્ટ ભાષા તરીકે સંસ્કૃત સર્વદા વિકાસ સાધતી રહેલી છે, પણ એનું વ્યાકરણ અને કોશ સૈકાઓ થયાં ચોક્કસ બનેલાં હોવાને કારણે ભાષા તરીકે એના શાસ્ત્રીય અધ્યયનનો પ્રશ્ન એટલો વિકટ નથી, જેટલો પ્રાન્તીય ભાષાઓનાં જૂનાં રૂપોનો છે. છેલ્લાં હજારેક વર્ષોમાં એ ભાષાઓ સ્વૂં જડપથી પરિવર્તન પામેલી છે, એનાં ऐतिहासिक પરિવર્તનો સમજાવનારાં કોશ અને વ્યાકરણો હજી હવે રચાવાનાં છે, હસ્તપ્રતો કેટલીક વાર સ્વૂં અશુદ્ધ મળે છે અને નકલ કરનારાઓ જાણી જોઈને કે અજાણ્યે જૂની ભાષાને અર્વાચીન સ્વરૂપ આપી દીધેલું હોય છે. વઢી સંસ્કૃતના દૃઢ વંધવાળા અક્ષરમેઢ વૃત્તોની તુલનાએ ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓના જૂના સાહિત્યમાં છંદો મુખ્યત્વે માત્રામેઢ કે લયવંધને અનુસરનારા પ્રયોજાયા છે. આથી પણ અભ્યાસ કે સંપાદનની અમુક મુશ્કેલી વધે છે. મૂઢ કર્તાઓના હસ્તાક્ષરોમાં લખાયેલી જે કૃતિઓ મળે એમનું પ્રકાશન આ દૃષ્ટિએ સ્વાસ ઉપયોગી ગણી શકાય. મૂઢ રચનાનો આ પાઠ કર્તાએ લખ્યો તેવો જ આપણને મળતો હોઈ સૌથી વધુ અધિકૃત ગણાય એ તો સ્વરૂં જ, પણ ગ્રન્થકારો જૂની ગુજરાતી ભાષા આ રીતે લખતા—ઓછામાં ઓછું, આ ગ્રન્થકારે તો આ રીતે લખ્યું છે—એ પણ એમાંથી જાણવા મળે. આપણી ભાષા અને સાહિત્યના ઇતિહાસમાં દરેક સૈકે આવા એકવે સીમાસ્તંભો મળે તો ભાષાશાસ્ત્રીઓ માટે એ સ્વૂં ઉપયોગી થાય.

‘નલ-દવદંતી રાસ’ની હસ્તપ્રત અને તેનો કર્તા

હમણાં જેનો નિર્દેશ કર્યો તે દામોદરકૃત ‘સુરપતિકુમાર પ્રવંધ’ની જેમ, આ મહીરાજકૃત ‘નલ-દવદંતી રાસ’ની હાથપ્રત પણ મને પં. અમૃતલાલ મોજક પાસેથી મળી હતી. જૈન ધાટીની દેવનાગરી લિપિમાં

લખાયેલી આ ૫૪ પત્રની પોથી છે. ૫૪મા પત્રનું વીર્જુ પૃષ્ઠ કોરું છે; વાકીનાં વધાં પત્ર ઉપર વધે વાજુષ લખાણ છે. પોથીનાં પાનાંનું માપ ૧૦||" x ૪||" છે અને દરેક પાના ઉપર નિયમિત ૧૪ પંક્તિઓ લખેલી છે.

ગ્રન્થપ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, આ કૃત્તિની રચના સં. ૧૬૧૨માં સેનાપુરમાં સંઘના કહેવાર્થી થયેલી છે. આ સેનાપુર ગુજરાતમાં કયે સ્થળે આવ્યું અથવા અર્વાચીન કયા ગામને સેનાપુર તરીકે ઓઝાવાવું એનો નિશ્ચય થઈ શક્યો નથી. સેનાપુર એ વસતે હાલનું સીનોર હોય એવો તર્ક એક સંમાન્ય વિદ્વાને રજૂ કર્યો હતો, પણ એને માટે કશો આધાર નથી. કોઈ ચાતુ લોકપ્રચલિત નામનું ગ્રન્થકારે 'સેનાપુર' એવું સંસ્કૃતીકરણ કર્યું હોય એમ પણ વને. જે પ્રતિ ઉપરથી આ સંપાદન થયું છે એ પ્રતિ ગ્રન્થકારે સેનાપુરમાં જ સં. ૧૬૪૧માં ણટલે કે મૃત્ત રચના થયા પછી ૨૯ વર્ષે લખી છે, ણટલે ત્યાર પહેલાં ગ્રન્થકારને હસ્તે કે વીજાઓને હસ્તે એની કેટલીક નકલો થઈ ચૂકી હશે.

ગ્રન્થકર્તા મહીરાજ એક જૈન સાધુ છે. એમણે ગ્રન્થપ્રશસ્તિમાં પોતાની ગુરુપરંપરા નીચે પ્રમાણે આપી છે:—તપાપક્ષમાં ધર્મરત્નસૂરિની પાટે વિદ્યામંડનસૂરિ, અને તેમની પાટે સૌભાગ્યરત્નસૂરિ થયા. તેમના શિષ્ય વિનયમંડન ઉપાધ્યાય હતા. એમનાં બે મુખ્ય શિષ્યો હતા—વિવેકમંડન અને સૌભાગ્યમંડન. એ સદ્ગુરુના ચરણ પ્રણમીને મહીરાજે નલ રાજપિંના ગુણ ઉદ્ઘાસપૂર્વક ગાયા છે. પ્રશસ્તિને અંતે સં. ૧૬૪૧માં પુસ્તક લખાયાની જે પુષ્પિકા છે એમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ગ્રન્થકર્તા મહીરાજ એ વિનયમંડનના શિષ્ય હતા. સાધ્વી વિનયમુન્દરીની શિષ્યા મરઘાઈના પઠન માટે કર્તાએ આ નકલ કરી હતી.

ગુજરાતીમાં નલકથા

નલ-દમયંતીનું પુરાણપ્રસિદ્ધ કથાનક ભારતના અન્ય પ્રાન્તોની

જેમ ગુજરાતમાં પણ સ્વ લોકપ્રિયતા પામેલું છે, તથા જૈન તેમ જ જૈનેતર કવિઓ પોતપોતાની રીતે એ કથાનકનો વિનયોગ કરેલો છે. વીજા અનેક પૌરાણિક વિષયો કે લોકપ્રિય વાર્તાઓની વાચતમાં વન્યું છે તેમ, નઝાલ્યાનના વિષય ઉપર અનેક કવિઓ રચના કરેલી છે. જૈનેતર કવિઓમાં વિક્રમના સોઝમાં શતકના પૂર્વાર્ધમાં કવિ ભાલળે અને ઉત્તરાર્ધમાં વડોદરાનીવાસી વણિક કવિ નાકરે તથા અરાઢમાં શતકમાં કવિ પ્રેમાનંદે ‘નઝાલ્યાન’ રચ્યાં છે. તેમાં યે પ્રેમાનંદનું ‘નઝાલ્યાન’ તો એના વિશિષ્ટ કાવ્યગુણે કરીને ગુજરાતના સાહિત્ય- રસિકોમાં તેમ જ વહુજનસમાજમાં અપૂર્વ લોકપ્રિયતા પામ્યું છે અને ગુજરાતનાં મધ્યકાલીન આલ્યાન-કાવ્યોમાં સર્વપ્રથમ સ્થાનનું અધિકારી વન્યું છે. જૈન કવિઓમાં સં. ૧૫૩૯ પહેલાં અજ્ઞાતકર્તૃક ‘નલ-દવદંતી ચરિત્ર’ (જુઓ આ ગ્રન્થનું પરિશિષ્ટ) ઉપરાંત ત્રપિવર્ધનસૂરિ સં. ૧૫૧૨માં ‘નલદવદંતી રાસ—નલરાજ ચડપડ’ (સંપાદક અર્નેસ્ટ વેન્ડર, ફિલાડેલ્ફિયા, ૧૯૫૧), વાચક નયસુન્દરે સં. ૧૬૬૫માં ‘નલ-દમયંતી રાસ’ (પ્રસિદ્ધ, ‘આનંદકાવ્યમહોદધિ,’ ગ્રન્થ ૬), વાચક મેઘરાજે સં. ૧૬૬૪માં ‘નલ-દમયંતી રાસ,’ વાચક સમયસુન્દરે સં. ૧૬૭૩માં ‘નલ-દવદંતી રાસ,’ સેવક નામે કવિ વિક્રમના ૧૭મા શતક આસપાસમાં ‘નલ-દવદંતી વિવાહલુ,’ પાલનપુરના શ્રીમાલી વણિક વાસણસુત મીમે સં. ૧૭૨૭માં ‘નઝાલ્યાન’ તથા સં. ૧૭૮૨માં ફલોલમાં ગુલાલવિજયે ‘નલ-દમયંતી રાસ’ રચ્યો છે. નલકથા વિષેની ૧૬૬૬ ગદ્યકૃતિ પણ ૧૭મા સૈકા આસપાસમાં રચાઈ છે.

પ્રેમાનંદાદિના ‘નઝાલ્યાન’નો આંધાર ‘મહાભારત’ના ‘વનપર્વ’માંનું ‘નલોપાલ્યાન’ છે, અને એ મૂલ કથાનો ઉદ્દેશ રાજ્યસમૃદ્ધિથી ઘટ થઈ વનવાસના દારુણ દુઃખમાં આવી પડેલા યુધિષ્ઠિરને નલ-દમયંતીનાં સુખદુઃખની કથા કહીને ધીરજ આપવાનો છે. જૈન કવિઓ

આ કથાનકનો ઉપયોગ કર્મનો સિદ્ધાન્ત ઘટાવવા માટે તથા દાનમહિમા સમજાવીને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપવા માટે મુખ્યત્વે કરેલો છે, અને એથી કથારસ અનેક સ્થળે ચેપાય છે. આમ છતાં નયસુન્દર જેવા કવિએ આ વધી મર્યાદાઓની વચ્ચે રહીને પણ એક સુન્દર સાહિત્યકૃતિ આપી છે.

જૂના ગુજગતી સાહિત્યમાં નલકથાની આમ બે પરંપરાઓ છે.

મહીરાજકૃત 'નલ-દવદંતી રાસ'નો કથાસાર

હવે, મહીરાજકૃત 'નલ-દવદંતી રાસ'ની કથાની રૂપરેસા જોઈએ:-

આદિતીર્થંકર અને વ્રજપુત્રી સરસ્વતીની સ્તુતિ કરીને તથા પૂર્વ-કાલના કવિઓની તુલનાએ પોતામાં અનેક પ્રકારની ત્રુટિ હોઈ સરસ વાણીની, પ્રાપ્તિ માટે શારદાને પ્રાર્થના કરીને કર્તા 'નલ-દવદંતી રાસ'નો પ્રારંભ કરે છે.

જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં સાગરપુર નામે નગર હતું. ત્યાં મમ્મણ નામે રાજા હતો. એની વીરમતી નામે પટરાણી હતી. એક વાર મમ્મણ રાજા વીરમતીની સાથે નગર બહાર શિકારે જતો હતો ત્યાં એક ઋષિ સામે મળ્યા. રાજાએ વિના કારણ ઋષિને સંતાપ્યા, પણ ઋષિ તો પોતાની સૌમ્ય દૃષ્ટિથી ચઢ્યા નહિ. આથી આશ્ચર્ય પામીને રાજા ઋષિને પગે પડ્યો અને પૂછ્યું કે 'હે સ્વામી ! તમારો ધર્મ કેવો છે ?' અને તમે ક્યાં જાઓ છો ?' ઋષિએ ઉત્તર આપ્યો કે 'હું અષ્ટાપદ તીર્થની યાત્રાએ જાઉં છું, અને સંવધી છૂટો પડી ગયેલો હું માર્ગ ચૂકીને અંહી આવ્યો છું.' આ પછી મુનિએ રાજા-રાણીને કેટલોક ઉપદેશ કર્યો અને દયામૂલક જિનધર્મનો મર્મ સમજાવ્યો. આથી વન્ને જણાં આનંદ પામ્યાં. મુનિને ઘેર તેડીને શ્રદ્ધાપૂર્વક દાન દીધું. પછી મુનિ અષ્ટાપદ તરફ વળ્યા અને રાજા જિનધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યો. મમ્મણ રાજા અને વીરમતી આશું જીવન દયાધર્મ પાઠીને દેવરિદ્ધિ પામ્યાં.

પોતનપુરમાં ધમ્મિલ્લ નામે આહીર અને તેની પત્ની રેણુકા રહેતાં હતાં. મમ્મણનો જીવ ધન નામે એમનો પુત્ર થઈને અવતર્યો. પાછલા ભવની જે વીરમતી તે પણ આહીરકુલમાં અવતરી અને ધૂસરી નામે ધનની પત્ની થઈ. એક વાર વર્ષાઋતુમાં ધને નગરની બહાર ધ્યાનસ્થ રહેલા એક મુનિને જોયા. ધનને દયા આવી અને એણે એમના માથા ઉપર છત્ર ધર્યું. પોતાના ઘેરથી તાજું દૂધ લાવીને તેણે મુનિને પ્રેમપૂર્વક પારણું કરાવ્યું. ચાતુર્માસમાં એ મુનિને ત્યાં જ રાસ્યા અને તેમની પાસેથી શ્રાદ્ધ અર્થાત્ શ્રાવકનો ધર્મ સાંભળ્યો. પછી ત્યાં સાત વર્ષ સુધી ચારિત્ર પાઠીને ધન અને ધૂસરી એ દંપતી હિમવત ક્ષેત્રમાં યુગલિક* તરીકે ઉત્પન્ન થયાં. ત્યાંથી અવસાન પામીને દેવરિદ્ધિ પામ્યાં. એ પછીનો એમનો જન્માન્તરપ્રસંગ કવિ વિસ્તારથી વર્ણવે છે.

ધન-કનક વડે અતિસમૃદ્ધ અને સઘઝા દેશોમાં શૃંગારરૂપ કોસલ નામે દેશ છે. એમાં કોસલા નગરી છે. એનું વર્ણન જૂનાં ગુજરાતી કથા-કાવ્યોની પરિપાટીએ કવિ કરે છે. એ નગરીમાં નિપથ રાજા હતો અને તેની મુન્દરી પટરાણી હતી. દેવરિદ્ધિ ભોગવતો જે ધનનો જીવ હતો તે મુન્દરીની કૂલમાં આવ્યો. મુન્દરીને અનેક પ્રકારના ધર્મપ્રધાન દોહદ થવા લાગ્યા અને રાજા એ દોહદ પૂરા કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં, નવ માસ પૂરા થતાં નિપથરાજાને ઘેર પુત્રજન્મ થયો, સર્વેની આશા પૂરી થઈ અને સર્વત્ર ઉત્સવ થઈ રહ્યો. ઉત્તમ લક્ષણવાળા એ પુત્રનું નામ નલ પાડવામાં આવ્યું. વીંજના ચંદ્રની જેમ એ કુમાર વધવા લાગ્યો, અને પાંચ

* જે સમયે અને જે ક્ષેત્રોમાં લગ્નસંસ્થા સ્થપાઈ નહોતી એ સમયે અને એ ક્ષેત્રોમાં સ્ત્રીપુરુષનાં યુગલો સાથે જન્મતાં, સંસાર ભોગવતાં અને એવાં જ યુગલોને પાછળ મૂકી અવસાન પામતાં, એવી એક પ્રાચીન માન્યતા છે. -લોકો બધા સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના હતા અને જીવનની બધી જરૂરિયાતો અનાયાસે પ્રાપ્ત થતી, આથી રાજ્યદંડનું અસ્તિત્વ પણ એ સમયે નહોતું.

વર્ષનો થયો છાંદ, તેને વિદ્યાભ્યાસ માટે નિગાળે મૂક્યો. નહે થોડા સમયમાં છંદ, લક્ષણ (વ્યાકરણ), સાહિત્ય, પ્રમાણ, જ્યોતિષ, નાટક, સામુદ્રિક, મૃતિ, પુરાણ, વેદ આદિ શાસ્ત્રો જાણી લીધાં તથા વોતેર કઢા પળ શીખી લીધી. એમ કરતાં કુમાર યૌવનવૈશ્યામાં આવ્યો.

આ તરફ, સર્વ દેશોમાં સારમૂત વિદર્ભ દેશ છે. એમાં રઝિયામણું નગર કુંડિનપુર હતું. ત્યાં મીમકરાજા રાજ્ય કરતો હતો. એને પુષ્પદંતી રાણી હતી. રાણીને એક વાર સ્વપ્ન આવ્યું કે જાણે દાવાનઝથી ત્રાસેલો મફદ હાથી પોતાને ત્યાં આવ્યો છે. રાણીએ પોતાના પતિને આ સ્વપ્ન કહ્યું અને એનું ફલ પૂછ્યું. રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘ તને ઉત્તમ સંતાન પ્રાપ્ત થશે. ’ પાછલા મહત્તી ધૂસરીનો જીવ પુષ્પદંતીની કૂચે અવતર્યો, શુભ દિને પુત્રીનો જન્મ થયો. એના શરીરનાં લક્ષણ ઉત્તમ હતાં અને કપાઝમાં તિલક હતું. પાંચ ધાત્રીઓ જેને ડહેરતી હતી એવી એ કન્યાનું નામ દવદંતી પાડવામાં આવ્યું.* એ પુત્રી જન્મી ત્યારથી શત્રુ રાજાઓ મીમકની આળ માનવા લાગ્યા, દેશમાં મંડાર વધ્યો તથા કુંડું અને પ્રજાને અધિકતર સુખ પ્રાપ્ત થયું. આઠ વર્ષની થતાં એને નિશાળે મૂકવામાં આવી. ત્યાં ચોસઠ કઢા, અરાઢ લિપિ અને સર્વ શાસ્ત્રોમાં એ પારંગત થઈ તથા એની જીમ ઉપર સરસ્વતીએ વાસ કર્યો. જિનધર્મ પણ તેણે સારી રીતે જાણ્યો હતો તથા એ સમ્યક્ત્વ પાઝતી હતી. એનાં ધર્મ-કાર્યોથી પ્રસન્ન થઈને શાસનદેવતાએ એને તીર્થંકર શાન્તિનાથની મૂર્તિ આપી હતી અને કહ્યું હતું કે ‘ આ મૂર્તિની પૂજાથી તને સુખ મઝશે તથા દુર્ગતિ દૂર થશે. ’

શાસ્ત્રનિષ્ણાત થયેલી દવદંતી એક વાર રાજસભામાં આવી. પિતાએ એને ઉત્સંગમાં બેસાડી, અને શાસ્ત્રને લગતા જે સંદેહો પૂછ્યા એનાં એણે

* દવથી ત્રાસેલો દંતી (હાથી) રાણીના સ્વપ્નમાં આવ્યો, તેથી કન્યાનું નામ દવદંતી પાડવામાં આવ્યું.

સુન્દર ઉત્તર આપ્યા. દવદંતીને પૂર્ણ કલાકુશલ જોઈને મીમ હર્ષિત થયો, પળ અરાદ વર્ષની યૌવનવેશમાં આવેલી કન્યા જોઈને એને વરની ચિન્તા થવા લાગી.

પછી મીમે ઉત્તમ સ્વયંવરમંડપ રચ્યો અને દેશદેશના રાજાઓને ત્યાં આમંત્રણ આપ્યું. એમાં કોશલ દેશથી નલ અને એનો માઈ કુવર પણ આવ્યા. ઇન્દ્રના સામાનિક દેવો જેવા વધા રાજાઓ સ્વયંવરમાં પોત-પોતાનાં સિંહાસને આવીને બેઠા. કોઈ મૂઝ મરડતા હતા, તો કોઈ હાથમાં કમલ ધારણ કરીને બેઠા હતા. કોઈ માલતીનો પરિમલ પોતે લેતા હતા અને વીજાને આપતા હતા, કોઈ હાથમાં ફૂલનો ઢંઢો ઉછાચ્છતા હતા તો કોઈએ હાથમાં કેવડો રાસ્યો હતો. કોઈએ વઢી આમઝાં જેવડાં મોતીનો હાર પહેર્યો હતો અને તે હાથમાં પકડીને જોતા હતા.

રૂપથી તિલોત્તમાને પણ હરાવતી દવદંતી સર્વ શૃંગાર ધારણ કરીને સ્વયંવરમંડપમાં આવી. ‘આ તે વિદ્યાધરી છે કે કિન્નરી ? લક્ષ્મી કે સરસ્વતી ?’ એમ વિમાસતા રાજાઓ જાણે ચિત્રમાં આલેખેલા હોય એમ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. રાજાઓનાં ગામ, ઠામ અને કુઝની જેને જાણ હતી એવી પ્રતિહારીએ એ સૌનો દવદંતીને પરિચય કરાવ્યો, પણ રાજકુમારીએ તો સૌભાગ્યનિધિ નલને જોઈને એના જ કંઠમાં હાર આરોપ્યો. એ સમયે કુષ્ણ નામે એક રાજા અમરપથી નલ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો, પણ નલે એને હરાવ્યો.

પછી મીમરાજાએ મારે ધામધૂમથી નલ અને દવદંતીનું લગ્ન કરાવ્યું. રાજાએ આપેલા સપ્તમૃમિ-આવાસમાં નલ અને કુવર ઘણા દિવસ સુધી રહ્યા પછી તેમણે વિદાય લીધી. માર્ગમાં એક ધ્યાનસ્થ મુનિને વંદન કરીને દવદંતી સહિત એ બન્ને જણ પોતાના નગરમાં આવ્યા. દવદંતીએ સાસુ-સસરાને ચરણે મસ્તક નમાવ્યું.

કેટલાક સમય પછી નિવશ્રાજાનું નલને રાજ્ય સોંપીને, ડચિત ધર્મશિક્ષા આપીને, દીશા લીધી. એ પછી નલરાજાનું ત્રિશંક પૃથ્વી ઉપર દિગ્વિજય કર્યો, અને સર્વ રાજાઓ પૂર્ણ સેવા કરવા લાગ્યા.

નલગજાનો નાનો ભાઈ કૂચર આ સ્થિતિ જોઈને ચિત્તમાં અવગતાો હતો અને રૂપ્યાં કરતો હતો. નલ અને દવદંતી સુખ ભોગવતાં હતાં. રૂપ્યાર અને પાર્વતી, ચાનક અને મેઘ, મધુકર અને માલતી, પાળી અને માછલી, કમલિની અને સૂર્ય જેવો સ્નેહ પૂરતો વચ્ચે હતો. પણ સંચિત પુણ્ય હોય ત્યાં સુધી જ સુખ ભોગવાય છે. કવિ કહે છે કે આ સંબંધમાં આગળનો વૃત્તાન્ત સાંભળો.

નલને રાજ્યઘટ્ટ કરવા ઇચ્છતા કૂચરે એક અવધૂત પાસેથી પોતાની ઇચ્છાપૂર્તિ થાય ત્યાં મંત્ર મેળવ્યો. પછી તેણે નલને ઘૂત રમવા આમંત્રણ આપ્યું અને નલે એ સ્વીકાર્યું. વૃદ્ધ મંત્રીઓની અને દવદંતીની વિનંતીઓ સાંભળ્યા વિના રાજા ઘૂત રમ્યો અને સર્વસ્વ હારી ગયો. કૂચરે નલને કહ્યું કે ‘હવે આ મારી ભૂમિ છે, માટે તમે અન્યત્ર જાઓ.’ દવદંતી સહિત નલ ધનમાં જવા નીકળ્યો અને નગરમાં સર્વત્ર શોક છવાઈ રહ્યો.

દવદંતી અને નલ બન્નેનું કુંડિનપુર જઈ આશ્રય લેવાનો વિચાર કરી તે તરફ રથ ચલાવ્યો, પણ માર્ગમાં મીલોએ એમનો રથ રૂંદ લીધો, એટલે તેઓ પગપાછાં ચાલ્યાં. વીસામો લેતાં લેતાં, અડવાળે પગે પાટા બાંધીને તેમણે અટધીમાં મહાદુઃસ્વપૂર્વક માર્ગ કાપવા માંડ્યો. પાળી પીવા માટે પાસે જલપાત્ર પણ નહોતું. એમ કરતાં એક અશોકવૃક્ષની ડાયામાં વહે રાતવાસો રહ્યો. દવદંતી નિદ્રાધીન થઈ અને નલ જાગતો બેઠો. એણે વિચાર કર્યો કે ‘આ સ્થિતિમાં સસરાને ત્યાં જવામાં મારું માન નહિ રહે, આથી આ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરીને પરદેશ ચાલ્યો જાઉં.’ દવદંતી જે વચ્ચે પાથરીને સૂઈ ગઈ હતી એના ઉપર પોતાના રુધિરથી નલે અક્ષર લખ્યા કે

‘તું પિયર જને, હું પરદેશ જાઉં છું.’ અંતરમાં દ્વિધા અનુભવતો, પાછું વાઝીને જોતો જોતો એ ચાલ્યો ગયો.

એ સમયે દવદંતીને સ્વપ્ન આવ્યું કે જાણે પોતે એક આંચા ઉપર કેરી લેવા માટે ચઢી છે, પણ એટલામાં હાથીએ આવીને એ જાડ ઉઘાડી નાખ્યું અને પોતે ભૂમિ ઉપર પડી ગઈ. એ જ સમયે એની ડાંઘ ડાંઘી ગઈ અને પાસે નલને નહિ જોતાં તે વિલપ કરવા લાગી. એમ કેટલો યે સમય बीती ગયા પછી, હૃદયમાં દુઃસ્વ ધરતાં ધરતાં એણે ચિહ્નામણી અટવીમાં થઈને પિયરનો માર્ગ લીધો. માર્ગમાં એને એક સાર્થ મળ્યો. એનો સાર્થવાહ વસંત નામે એક વેપારી હતો. થોડે આગળ જતાં સાર્થને લૂંટવા માટે ચોર આવ્યા, પણ દવદંતીએ ભગવાનનું ધ્યાન ધરીને હોંકારો કરતાં એ વધા નાસી ગયા. વાતચીતમાં માલસ પડ્યું કે વસંત સાર્થવાહ અનેક રીતે નલના ઉપકાર નીચે આવેલો હતો. એણે દવદંતીની અનેક પ્રકારે શુશ્રૂષા કરી. પણ ત્રણચાર દિવસ પછી સાર્થ પોતાને માર્ગે રયો અને દવદંતી ઘનમાં એકલી રહી.

આગળ ચાલતાં જંગલમાં એક ચિકરાળ રાક્ષસ દવદંતીનું મક્ષણ કરવા આવ્યો, પણ દવદંતીએ એને પોતાનો પરિચય આપ્યો અને દૃઢતા-પૂર્વક એને ‘માઈ’ કહીને બોલાવ્યો. રાક્ષસે દવદંતીને અભયવચન આપ્યું, અને અવધિજ્ઞાનથી જોઈને કહ્યું કે ‘બાર વર્ષે તને પિયરમાં પતિનો મેળાપ થશે.’

પછી દવદંતી એક પર્વતની ગુફામાં શાન્તિનાથની બેઠુની મૂર્તિ ચનાવીને એની પૂજા કરતી રહેવા લાગી. ત્યાં વિમલમતિ તાપસ સહિત પાંચસો તાપસોને તથા પોતાના પ્રવાસમાંથી ત્યાં પાછા આવેલા વસંત સાર્થવાહને એણે પ્રતિવોધ પમાડ્યો. પ્રતિવોધ પામેલા તાપસોએ ત્યાં તાપસપુરી નામે નગર વસાવ્યું.

* અનુક અવધિ—મર્યાદામાં જે દ્વારા પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય એવો અતીન્દ્રિય જ્ઞાનવિશેષ.

૫. ગુફામાં દવદંતી સાત વર્ષ સુધી રહી. કોઈ પ્રવાસીએ પોતાને નલ્લી માઝ ક્યાંક મઝી હોવાનું કહ્યું, તેથી ફરી પાછી ૫ નલ્લી શોધમાં બહાર નીકળી. કેટલોક સમય અરણ્યમાં રજાઝ્યા પછી એક સાર્થનો તેને મેટો થયો. એનો સાર્થવાહ ધનદેવ નામે હતો. એની સાથે તે અચલપુર પહોંચી. દવદંતીને ત્યાં મૂકીને સાર્થવાહ આગઝના પ્રવાસે ગયો.

અચલપુરમાં ઋતુર્ણ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એની ચંદ્રયશા પટરાણી હતી. એની દાસીઓ વાવમાં પાણી ભરવા આવી હતી. ત્યાં પાણી પીવા આવેલી, કાદવે ચરહેલી કમલિની જેવી, દુઃસ્વી પણ દિવ્યરૂપી દવદંતીને એમણે જોઈ, અને ચંદ્રયશા પાસે જઈ એને વિષે વાત ફરી. ચંદ્રયશાએ દાસીઓ દ્વારા દવદંતીને બોલાવી. ચંદ્રયશા અને દવદંતીની માતા વચ્ચે સગી વહેનો હતી; પણ ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં હોવાથી દવદંતીને કોઈ ઓઝણી શક્યું નહિ. દવદંતીએ સાચી વાત નહિ કહેતાં વણિકપુત્રી તરીકે પોતાની ઓઝણાણ આપી, અને ત્યાં રહેવા લાગી. ચંદ્રયશાની પુત્રી ચંદ્રવતીની સાથે દવદંતીને ઘણો સ્નેહ થયો.

ચંદ્રયશા પટરાણી નગરની બહાર દાનશાલ્યામાં સુપાત્રોને દાન આપતી હતી. ત્યાં દવદંતી પણ બેસતી, દાન આપતી અને જે કોઈ પરદેશી આવે એને નલરાજાના સમાચાર પૂછતી, અને વૈયો જેમ મેઘની વાટ જુએ તેમ, નલની વાટ જોતી.

હવે, મીમકરાજાએ એમ સાંમઝ્યું કે નલના માઈ કૂચરે નલનું રાજ્ય લઈ લીધું છે તથા નલ અને દવદંતી ક્યાંક ચાલ્યાં ગયાં છે. મીમકની પત્ની પણ સ્ત્રૂષ ચિન્તા કરવા લાગી. રાજાએ હરિમિત્ર પુરોહિતને નલ અને દવદંતીની શોધ કરવા માટે મોકલ્યો. ફરતાં ફરતાં હરિમિત્ર અચલપુરમાં આવ્યો, અને ઋતુર્ણ રાજા અને ચંદ્રયશા રાણીને મઝ્યો.

ચંદ્રયશાળ આંવવાનું પ્રયોજન પૂર્ણતાં હરિમિત્રે બેધી વાંત કરી. એ સાંભળી ચંદ્રયશા રડવા લાગી. પણ હરિમિત્ર દાનશાલાએ ગયો ત્યારે દવદંતીને તેણે ઓઝણી અને પછી માસી-માણેજ મળ્યાં. આટલો સમય ગુસ રીતે રહેવા માટે ચંદ્રયશાળ દવદંતીને ઠપકો આપ્યો.

થોડા દિવસ થીત્યા બાદ હરિમિત્રે દવદંતીને સાથે લઈ મીમરાજા પાસે જણાવી રજા માગી. ચંદ્રયશાને પ્રણામ કરીને દવદંતી નીકળી તથા ઋતુર્ણે પણ વિદાય દેવા આવ્યો. કુંડિનપુર પહોંચતાં મીમરાજા અને પુષ્પદંતી પુત્રીનો સત્કાર કરવા સામે આવ્યાં. પોતાની માતાને જોઈને દવદંતીનું હૃદય મરાઈ આવ્યું અને એ રોગ લાગી. ગંગા અને યમુનાની જેમ માતા અને પુત્રી મળ્યાં. માતાએ પુત્રીને આશ્વાસન આપ્યું અને ભવિતવ્યતાનું પ્રાવલ્ય સમજાવ્યું. મીમરાજાએ પ્રસન્ન થઈને હરિમિત્ર પુરોહિતને પાંચસો ગામ આપ્યાં. નગરમાં ઉત્સવ થયો. દેવગુરુની ભક્તિ કરવામાં આવી અને કુંડું સંતોષ પામ્યું. પિયરમાં રહેતી દવદંતી શુદ્ધ ભાવથી ભગવાનનું સ્મરણ કરતી હતી અને ભગવાનને કદી વીસરતી નહોતી.

પણ દવદંતીનો ત્યાગ કર્યા પછી નલ ઉપર શું શું થતું એનો વૃત્તાન્ત કવિ કહે છે. ‘આ હું દવદંતીનો દ્રોહ કરું છું’ એમ મનમાં ફૂરતો નલ સાહસ કરીને, હૃદય કઠણ કરીને દવદંતીને મૂર્કાને નીકળ્યો. એવામાં તેણે વનમાં દાવાનલ જોયો, અને ‘હે નલ ! રક્ષણ કર !’ એવો અવાજ સાંભળ્યો. એ સાંભળીને નલ ત્યાં આવ્યો તો એક મોટા નાગને તેણે દાવાનલમાં દાણતો જોયો. ઉપકારવુદ્ધિથી નલે એને ઉપાડીને બહાર કાઢ્યો ત્યાં નાગે એના હાથ ઉપર દંડ કર્યો. ‘હું ઉપકાર કરવા આવ્યો, અને આ તે શું કર્યું ?’ એમ નલ બોલે છે એટલામાં તો એનું શરીર કૂલુંડું અને અત્યંત કુરૂપ થઈ ગયું. નલ વિચારે છે: ‘આ તે કેવી દૈવગતિ ?

નારીનો વ્યયોગ થયો અને કૂવડાપણાનો કુયોગ થયો ! ઉપકારનું આ ફલ !
 હવે ક્યાં જાઉં ?' ઇટલામાં ત્યાં તેજપુંજ દેવતાનું રૂપ પ્રગટ થયું અને તેણે
 કહ્યું, 'હું પાછલા ભવનો તારો પિતા નિપદ છું. *વ્રતલોકમાં હું દેવ છું. તેં
 ઘણા રાજાઓ ઉપર વિજય કર્યો છે અને તેમના દેશ રહી લીધા છે. આથી
 કોઈ તને પીડા કરે નહિ. મારું હિતવુદ્ધિથી તને મેં કૂવડો બનાવી દીધો
 છે.' એમ સમજાવીને તેણે પુત્રને એક શ્રીફલ અને રત્નકરંડક આપ્યાં,
 અને કહ્યું કે 'જ્યારે તારું મૂઝા રૂપ ધારણ કરવાની જરૂર પડે ત્યારે આ
 શ્રીફલ વધેરજે, અને તેમાંથી એક દેવદૂપ્ય નીકળશે તે પહેરજે. રત્ન-
 કરંડકમાંથી રત્નજડિત હાર અને વીંજાં આભરણ નીકળશે તે પહેરજે.'
 વઝી નિપદદેવે પુત્રને આશ્વાસન આપ્યું કે 'તારી પત્ની પોતાના પિતાને
 ત્યાં છે, માટે એની ચિન્તા કરીશ નહિ. તમારો બન્નેનો નિશ્ચિત મેઝાપ
 થશે.' પછી નલના કહેવાથી દેવે એને મુંસમારપુર પાસેના નંદનબનમાં
 મૂકી દીધો ત્યાં પ્રાસાદમાં નેમિનાથની મૂર્તિની પૂજા કરીને નલ નગરમાં
 નીકળ્યો. એ વચ્ચે એક હાથી મત્ત થઈને નાસતો હતો એને નલે પોતાની
 કલાથી વશ કરી દીધો. ગોશ્વમાં બેઠેલા દધિર્ણ રાજાએ એનું આ
 પરાક્રમ જોયું અને સોનાનું સાંકળું પ્રીતિદાન તરીકે આર્પી પોતાની પાસે
 બેસાડ્યો. પછી સૂર્યના તાપથી રસોઈ કરવાની પોતાની કન્યા પણ નલે
 દધિર્ણને બતાવી. દધિર્ણને થયું કે 'આ કલા તો નલ સિવાય કોણે
 કોઈ જાણતું નથી.' પણ આ કૂવડો નલ હોઈ શકે એમ તે કલ્પી શક્યો
 નહિ. દધિર્ણે નલને મોટું પ્રીતિદાન આપ્યું અને નલ પણ આ ગુપ્ત રૂપમાં

* પૂર્વજ નામ થાય એ ગુજરાતી લોકસમાજની માન્યતા ધર્મી જૂનો છે. આચાર્ય
 હેમચન્દ્રના શિષ્ય રામચન્દ્રના (વિક્રમનો વારમો સૈંદ) સંસ્કૃત 'નલકવિયાસ
 નાટક'માં પણ આ પ્રકારનું નિર્મ્મણ છે. (જુઓ 'નલકવિયાસ નાટક' વિષે પ્રો.
 રામનારાયણ વિ. પાઠકનો લેખ, એમનો લેખસંગ્રહ 'આલેખના', પૃ. ૨૨૨) લોક-
 પ્રચલિત માન્યતાનો જૈન લેખકોએ એક સાહિત્યિક પ્રયોજન (Motif) લેખે અહીં
 ઉપયોગ કર્યો જણાય છે.

ત્યાં રહીને દધિપર્ણની સેવા કરવા લાગ્યો. 'એની-વિદ્યા વિપે દધિપર્ણે પ્રશ્ન કરતાં એણે ઉત્તર આપ્યો કે 'હું હુંડિક નામનો નલનો રસોહ્યો છું, અને એની પાસેથી આ વિદ્યા શીખ્યો છું. નલ-દવદંતી વનમાં ગયાં, પછી નલ તો સ્વર્ગવાસી થયો અને હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું.'

પછી એક વાર દધિપર્ણ રાજાએ પોતાનો એક દૂત રાજકાજને અંગે મીમરાજાના દરવારમાં મોકલ્યો. તેણે આ વધા સમાચાર ત્યાં કહ્યા. આમાં નલનો સંબંધ આવતો જોઈ એનું રહસ્ય જાણવાને દવદંતી ઉત્સુક થઈ અને તેણે નલની શોધ કરાવવા માટે પિતાને વિનંતી કરી. મીમરાજાએ કુશલ બ્રાહ્મણને સુંસમારપુર મોકલ્યો. બ્રાહ્મણ દધિપર્ણની સમામાં આવ્યો, અને ત્યાંથી કૂવડાના નિગસસ્થાને ગયો. એને જોઈને જ બ્રાહ્મણે વિચાર્યું, 'દવદંતી નિષ્કારણ મોઢ ધરે છે. ક્યાં રાણી ને દાસી ? ક્યાં રાજા ને રંક ? ક્યાં કાયર ને ધીર ? ક્યાં સોનું ને માટી ? ક્યાં દિવાળી ને હોળી ? ક્યાં કીડિયાં ને મોતી ? ક્યાં નલરાજા અને ક્યાં આ કૂવડો ?'

પછી કૂવડો રાજસભામાં આવ્યો એની સાથે બ્રાહ્મણ પણ આવ્યો. ત્યાં વધુ રહસ્ય જાણવા માટે, રાજાની અનુજા લઈ બ્રાહ્મણે સંગીત શરૂ કર્યું. એ સાંભળી કૂવડો પ્રસન્ન થયેલો જણાયો, એટલે બ્રાહ્મણે એક દૂતો કહ્યો—

નિસત્ત્વ નિર્દય નિમ્બ, ધૂતમાહિ રેહ;

અવલા નારી તેહનહ નલહ દીધુ છેહ.

આ દૂતો સાંભળીને કૂવડાને દવદંતી સાંભરી આવી અને તે રડવા લાગ્યો. બ્રાહ્મણે તેને પૂછ્યું કે 'હે માઈ ! તું આટલું વધું-શા માટે રડે છે ? તને શેનું દુઃખ ઝપ્પ્યું ?' કૂવડાએ ઉત્તર આપ્યો, 'તમારા મધુર ગાનમાં હું લીન થઈ ગયો હતો, એટલે આંસમાં આંસુ આવ્યાં. પણ તમે જે સરસ દૂતો સંભળાવ્યો એનો અર્થ કહો.' બ્રાહ્મણે પોતાના આગમનનું પ્રયોજન

કહ્યું, ત્યારે કૂવડો વોલ્યો કે 'તમે સાંભળ્યું છે તે પ્રમાણે, હું નલ રાજાનો રસોડયો છું એ સ્ત્રી વાત છે, પણ નલ તો મુરલોકમાં પહોંચ્યો છે.' પછી બ્રાહ્મણને કૂવડો પોતાને ઘેર લઈ ગયો, સૂર્ય-રસવતી જમાડી અને પ્રીતિદાન આપ્યું. પછી તે બ્રાહ્મણ મીમરાજાના નગરમાં આવ્યો અને વધા સમાચાર કહ્યા. એ સાંભળીને દવદંતીનું વામ અંગ ફરક્યું. મનમાં હર્ષ થયો અને 'એ જ મારો વલ્લભ નલ હશે' એવો ચિત્તમાં પ્રકર્ષ થયો. તેણે પિતાને કહ્યું કે 'નલ વિના વીંજું કોઈ સૂર્યપાક રસવતી જાણતું નથી, માટે કુબ્જકને અહીં તેડાવો. એ નલ હશે તો જરૂર હું ઔઝાલી શકીશ.' આવી કુબ્જકના રૂપમાં નલ હોય તો જરૂર દધિર્પણ રાજાની સાથે તે આવે એટલા માટે મીમકે દવદંતીનો સ્વયંવર કર્યો હોવાનું દધિર્પણને કહેશાવ્યું. સ્વયંવરનું મુહૂર્ત ચૈત્ર સુદ પાંચમે હતું, અને દૂત માત્ર એક જ દિવસ પહેલાં, ચોથના દિવસે આવ્યો હતો. દધિર્પણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'હા-સાત પહોંમાં કુંડિનપુર શી રીતે જવાય?' કુબ્જકે રાજાને ધીરજ આપી કે પોતે તેને સમયસર કુંડિનપુર લઈ જઈ શકશે, પરંતુ એના મનમાં તો વિમાસણ એ હતી કે દવદંતી જેવી સતીનો સ્વયંવર વીંજી વાર શી રીતે થઈ શકે?

પછી કુબ્જકે રથ તૈયાર કર્યો અને હાત્રધર, વે ચમરધર, સ્થગીધર, રાજા અને કુબ્જક એમ છ જણ એમાં બેઠા. પોતાના પિતા નિપથદેવે આપેલું શ્રીફલ અને રત્નકરંડક સાથે લઈને કુબ્જકે રથ હાંક્યો. પવન-વેગે રથ ચાલ્યો. એવામાં રાજાની પછેડી ઝડી અને તેણે રથ અટકાવવા કહ્યું, પણ એને કહેવામાં આવ્યું કે રથ એટલી વારમાં તો પચીસ યોજન ચાલ્યો ગયો હતો. એવામાં માર્ગમાં વહેડાનું વૃક્ષ આવ્યું. રાજાએ કૂવડાને કહ્યું, 'આ વૃક્ષ ઉપર કેટલાં વહેડાં છે એ મારી વિદ્યાના પ્રતાપથી વગર ગણ્યે હું કહી શકું છું.' ત્યારે કૂવડાએ ઉત્તર આપ્યો કે 'એક જ મૂઠીનો પ્રહાર કરીને એ વધાને એક સાથે નીચે પાડું તો મારી વિદ્યાને

તેમારા કરતાં અધિક ગણજો.' પછી કુંઝજેકે મૂઠીનો પ્રહાર કર્યો, એટલે બધાં ફઠા એક સાથે નીચે પડ્યાં અને રાજાગં અને સાચી સંખ્યા અરાઢ હજાર કહી. કુંઝજેકે રાજાને અશ્વવિદ્યા અને ગજવિદ્યા આપી અને એની પાસેથી ગણિતવિદ્યા લીધી.

કુંઝજરૂની કુંસઠ્ઠતાના પ્રતાપે સૂર્યોદયે થતાં તો કુંડિનપુરમાં રથ આવી પહોંચ્યો. મીમરાજાં સ્વાગત કરવા સામે આવ્યો, અને દવદંતીના હૃપનો પાર ન રહ્યો. મીમે દધિપર્ણે પૂછ્યું કે 'હ પહોરમાં તમે કેવી રીતે આવી શક્યા?' દધિપર્ણે કહ્યું કે 'કુંઝજરૂની વિદ્યાથી'. પછી મીમની વિનંતીથી કુંઝજેકે સૂર્યપાક રસોઈ બનાવી અને સર્વે એ જમ્યાં. એ જમ્યા પછી તો દર્મયંતીના મનમાં કુંઝજરૂ નલ હોય વિષે સંદેહ ન રહ્યો. મીમરાજાએ કુંઝજરૂને અનેક પ્રશ્નો કર્યા, પણ એનો સ્પષ્ટ ઉત્તર મંળ્યો નહિ. પણ કુંઝજરૂના અંગુલિસ્પર્શથી દવદંતીનાં ગાત્ર રોમાંચિત થયાં; અને આશ્ચર્ય પામતાં પરિજનોને તેણે કહ્યું કે 'કાઝો, કૂંવડો અને અતિ રંગ હોવા છતાં આ નિષ્કલંક નલ છે.' પછી નલે શ્રીફલમાંથી દેવદૂપ્ય અને રત્નકરંડકમાંથી અલંકાર કાઢીને પહેર્યાં, એટલે પૂર્વે હતું એવું, કન્દર્પ સરખું એનું રૂપ થયું. દવદંતી નલને જોઈને ઝલટ ધરીને આલિંગન દીધું, અને વત્તેએ પોતપોતાની વીતક-વાત કહી. મીમરાજા નલની સેવા કરવા લાગ્યો, અને દધિપર્ણે પણ પોતે જે કંઈ અપરાધ કર્યો હોય એની ક્ષમા માગી; પણ નલે તો પોતાને આશ્રય આપવા બદલ ઝલટો એનો સામો આભાર માન્યો. ધનદેવ સાર્થવાહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો; એનું બહુમાન કરવામાં આવ્યું. દવદંતીની માસી ચંદ્રયશા, એનો પતિ ઋતુંર્ણ રાજા અને એમની પુત્રી ચંદ્રવતીને આદરપૂર્વક ત્યાં તેડાવ્યાં. જે વિમલમતિ તોપેસને દવદંતી વનવાસમાં ગ્રોધ કર્યો હતો તે મરણ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો હતો તે સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે ત્યાં આવ્યો, અને

પોતાની દેવરિદ્ધિને દવદંતીનો કૃપાપ્રસાદ, ગણાવી, તેણે સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી. મીમરાજાએ નલનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

ઘણા માસ ત્યાં રહ્યા પછી સસરાની રજા લઈને નલરાજા કોસલા-નગર જવા નીકળ્યો, અને દવદંતીએ પણ પોતાની માતાની વિદાય લીધી. કૂચ કરતાં તેઓ કોસલાનગર આવી પહોંચ્યાં અને ઉપવનમાં પડાય નાસ્ત્યો. કૂચરના મનમાં મોટો મય પેઠો. નલે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને નગરમાં સર્વેષ આનંદ-ઉત્સવ થઈ રહ્યો. કૂચરને આશ્ચર્ય તથા ધયું કે 'આવી નિર્પિક્ષન અવસ્થામાં નીકળ્યાં હતાં અને સૈન્ય લઈને ક્યાંથી આવ્યાં ?'

પછી નલે ફરી વાર કૂચરને ઘૂત રમવાનું કહેણ મોકલ્યું, અને ઘૂત રમતાં એની વધી સમૃદ્ધિ જીતી લીધી. પણ એને નગરમાંથી હાંકી નહિ મૂકતાં. દવદંતીની સલાહથી એને રાજ્યમાં પદવી આપી. પછી શુભ મુહૂર્તે નલનો અભિષેક થયો એમ જણાવી કર્તા પુણ્યનો મહિમા વર્ણવે છે.

એમ કરતાં ઘણો સમય વીતી ગયા પછી નલનો પિતા જે દેવ થયો હતો તેણે એક વાર નલને ઉપદેશ કરી, 'સંસારની અનિત્યતા સમજાવી એને સવિશેષ ધર્માભિમુખ કર્યો. એવામાં કોસલાનગરના ઉદ્યાનમાં જિનસેનસૂરિ નામે આચાર્ય આવ્યા. એમને વંદન કરવા માટે નલ અને દવદંતી ગયા. દવદંતીએ આચાર્યને પૂછ્યું કે 'અમને આટલો વિયોગ શાથી પડ્યો ?' ત્યારે આચાર્યે ઉત્તર આપ્યો, 'મમ્મણ અને વીરમર્તીનાં મંવમાં તમે યતિને ચાર ઘડી પીડા કરીને પાપકર્મ બાંધ્યું, માટે ધાર વર્ષનો વિયોગ પડ્યો, પરન્તુ આંહીરના મંવમાં તમે દૂધનું દાન કર્યું, એથી આટલી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે.' પછી સંસારથી વિરક્ત થયેલાં નલ અને દવદંતીએ, પુષ્કલ નામે પુત્રને રાજ્ય સોંપીને, શુરુ પાસે દીક્ષા લીધી અને કઠિન ધર્માચરણ શરૂ કર્યું.

સાધુઅવસ્થામાં પળ એક વાર દવદંતીને જોઈને નલનું ચિંત્ત ચંચલ થયું હતું. અને એની શિક્ષારૂપે ગુરુએ એને ગંચ્છ બંધાર કર્યો હતો. પણ અપરાધનો પશ્ચાત્તાપ કરતાં ગુરુએ પાછો એને સ્વીકાર્યો હતો. કેટલાક સમય પછી અનગન કરીને નલ મરણ પામ્યો અને પહેલા દેવલોકમાં ઇન્દ્રનો ધનદ નામે મંડારી થયો. દવદંતી પેશાલપુરમાં હરિચંદ્ર રાજાની કનકવતી નામે પુત્રી થઈ. સ્વયંવરમંડપમાં એને વસુદેવ સાથે પરણાવવામાં આવી. પૂર્વભવના સ્નેહના બંધનથી ધનદદેવ ત્યાં આવ્યો અને સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી. પછી દ્વારકામાં વસતી કનકવતી વસુદેવની સાથે સુખ ભોગવતી હતી. અંતે શુભ ભાવનાએ આરુઢ થઈ, કેવલજ્ઞાન પામી, તે મુક્તિમાં ગઈ. ધર્મની આરાધના કરતો ધનદદેવ પણ અપાર સુખ પામશે.

અંતમાં કવિ વિસ્તારપૂર્વક પુણ્યનો મહિમા વર્ણવે છે, નલરાજાએ પૂર્વપુણ્યના પ્રતાપે અનેક સુખ ભોગવ્યાં એમ કહે છે, નલનો વૃત્તાન્ત જે સાંભર્યો એનાં સઘડ્યાં પાપ ટલ્યો એવી ફલશ્રુતિ ઉચ્ચારે છે, તથા પોતાની ગુરુપરંપરા, રિત્યાદિ વર્ણવી કૃતિની સમાપ્તિ કરે છે.

કૃતિ તથા સંપાદન વિષે થોડુંક

લગભગ સાઠાવારસો કડીના આ કાવ્યનો છંદોગ્રંથ દૂહા, ચોપાઈ આદિ માત્રામેઠ્ઠ છંદોમાં તથા લોકપ્રિય દેશીઓમાં બંધાયેલો છે. ધણીસરી દેશીઓને મથાળે જે લોકપ્રિય પૂર્વકાલીન ચાઝને અનુસરીને તે દેશી રચાઈ છે એનો કવિએ નિર્દેશ કર્યો છે. છેક છેલ્લી કડીમાં 'શ્રીનલ રાજાનું રાસ એ, ચારસઝ ત્રિસઠિ રસાલ' એવો નિર્દેશ છે. એમાંની 'ચારસો ત્રેસઠ' સંખ્યા વડે કૃતિની કડીઓની સંખ્યા નિર્દિષ્ટ હશે એમ માનવું? જો એમ હોય તો, આપણને મઝી છે એ પ્રતમાં એ કરતાં થોડીક ઓછી કડીઓ છે એનો સ્વલ્પસો સ્તીરિતે થાય? આપણે આગળ જોયું

તેમ, મૂઝ કૃતિ રચાયા પછી ૨૯. ચોં કર્તાળ તેની આ નકલ કરેલી છે. અને પહેલી વારનો ચ્ચરનો કે સાફ નકલ તૈયાર થયા પછી આટલાં વર્ષોમા તેણે પોતે પળ આ કૃતિમાં કંઈક ફેરફાર કર્યો હોય એમ વને. એ કારણે કડીની સંખ્યામાં થોડોફ હેરફેર થયો હશે એમ અનુમાન થાય છે.

કાવ્ય તરીકે આ ‘નલદયદંતી રાસ’ મધ્યમ કોટિનો છે, પણ કેટલાંક વર્ણનોમાં અને સર્વસામાન્ય સુમાપિતોમાં કર્તા ઠીક શક્તિ ચતાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, કોસલા નગરીનું વર્ણન (કડી ૮૮-૧૦૩), વિનયનો મહિમા (કડી ૧૩૮-૧૪૪), સ્વયંવરમંડપમાં આવેલા રાજાઓનું વર્ણન (કડી ૧૭૬-૧૮૧), દવદંતીનું રૂપવર્ણન (કડી ૧૮૨-૨૦૦),^{*} નલદયદંતી વનમાં જતાં કોસલાનગરીમાં છવાયેલો શોક (કડી ૩૮૬-૦૨), નલના વિયોગે દવદંતીનો વિલાપ (કડી ૪૪૦-૫૦), તાગતે દાવાનલમાંથી ચચાવતી વચ્ચે પરીપક્ષી નલનું ચિન્તન (કડી ૭૫૦-૫૫), ઘસ્ટુવર્ણન અને દવદંતીની ત્રિહવ્યથા (કડી ૮૨૪-૬૦), કુશલ બ્રાહ્મણ કુઝ્જક અને નલની મનમાં તુલના કરે છે એ સમયના એના વિચારો (કડી ૮૭૬-૦૧), ‘કાગ’ એ ક્ષીર્પંક નીચેનું વસંતવર્ણન (કડી ૧૦૦૧-૭), પુણ્યના પ્રભાવનું વર્ણન (કડી ૧૦૬૭-૭૫), જેના ઉપર માણિક્યસુન્દરસૂરિચિત્ સુપ્રસિદ્ધ વર્ણકપ્રધાન ગદ્યકૃતિ ‘પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર’ અથવા ‘વાગ્વિલાસ’ (સં. ૧૪૭૮)ના આરંભમાંના એ પ્રકારના સંડકની સ્પષ્ટ અસર છે,⁺ નજીવી વસ્તુને કારણે અમૂલ્ય

* એમાં સંખ્યાબંધ જૂનાં આભૂષણોનો નિર્દેશ આવે છે તે સાંસ્કૃતિક અભ્યાસનો દષ્ટિએ મહત્વનો છે. એમાંનાં કેટલાકનાં નામ અત્યારે અલ્પજ્ઞાન કે અજ્ઞાત છે.

+ સરસ્વતી ‘પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર’ના આરંભમાંનો એ સંડક—

પુણ્ય લગદ પૃથ્વીપીઠિ પ્રસિદ્ધિ, પુણ્ય લગદ મનચોદિતસિદ્ધિ; પુણ્ય લગદ નિર્મલ શુદ્ધિ, પુણ્ય લગદ પ્રિ કાદિશુદ્ધિ; પુણ્ય લગદ પરી નીરોગ, પુણ્ય લગદ અમંગુર

વસ્તુનો નાશ ન થવા દેવો એમ સમજાવતાં સુમાપિતો (કહી ૧૧૫૯-૬૭), इत्यादि सूची शक्य. लोकप्रिय देशी ढाळोने-સૈકાઓ જૂની, લોકમુખે ચઢેલી સાહિત્યિક પરંપરાનો લાભ મળે છે અને યથી ભાષામાં અનાયાસે પ્રવાહિતાનો ગુણ આવે છે. એનાં ઉદાહરણરૂપે ‘તેણે વચનિ તૂઝ તે રાક્ષસ’ (કહી ૫૦૮-૨૫), ‘ચંદ્રયશ તે પટરાણી, નગર ચાહિરિ દિદ દાન દે’ (કહી ૬૬૯-૮૨) इत्यादि देशीओ છે.

મૂલની હસ્તપ્રત ગ્રન્થકારના હસ્તાક્ષરોમાં જ હોઈ સંપાદનપદ્ધતિ વિષે જ્ઞાણી વિગત આપવાની આવશ્યકતા નથી. મૂલ હસ્તપ્રતનાં પૃષ્ઠોનો નિર્દેશ મુદ્રણમાં યથાસ્થાને કર્યો છે. ક્વચિત્ લેખકની ચૂંકેથી એકાદ અક્ષર પડી ગયો જણાય છે ત્યાં એ અક્ષર [] આ પ્રમાણે મોટા કૌંસમાં મૂક્યો છે તથા કોઈ વાર મૂલ પ્રતિમાં કંઠીનો અંક લખવામાં ચોક્કસ મૂલ થઈ છે ત્યાં તેટલા પૂરતો સાચો અંક લખ્યો છે. આ સિવાય વાંજો કોઈ પણ ફેરફાર કર્યો નથી. મૂલમાં આપેલાં છંદ અથવા ઢાઝનાં નામ અહીં જરાક નાનાં થીંપામાં મૂક્યાં છે. મૂલ પ્રતિમાં છેલ્લી કંઠીનો અંક ‘૫૦’ (એટલે કે ૧૨૫૦) છે, તેને સ્થાને સંપાદનમાં ‘૧૨૫૪’ જણાશે; આ ચાર અંકનો વધારો મૂલ પ્રતિમાંના કેટલાક ગોટા અંક સુધારવાને કારણે થયેલો છે.

મોગ, ડુખ્ય લગડ કુટુંબપરિવાર તથા સયોગ; ડુખ્ય લગડ પલ્લગીયડં તુરંગ, ડુખ્ય લગડ નવનવા રંગ; ડુખ્ય લગડ દરિ ગજયટા, ચાલતાં લીજડં ચંદનલટા; ડુખ્ય લગડ નિરુપમ રૂપ, અલક્ય સ્વરૂપ; ડુખ્ય લગડ વનિવા પ્રધાન આવાસ, તુરંગમ તળી લસ, પૂજડ મન ધીંતવી આસ; ડુખ્ય લગડ આનંદદાવિની મૂર્તિ, અદ્ભુત સ્કૃતિ; ડુખ્ય લગડ મલ્લ આહાર, અદ્ભુત શૃંગાર; ડુખ્ય લગડ સર્વેત્ર ચહુમાન, ધનું કિરયું વહીયડ પામીયડ કેવલજ્ઞાન.

પરિશિષ્ટ

પરિશિષ્ટમાં મૂકેલું અજ્ઞાત કવિકૃત 'નલ-દવદંતી ચરિત્ર.' ગુજરાતીમાં નલકથાને લગતી ઉપલબ્ધ જૈન કૃતિઓમાં સૌથી જૂનું છે. ૬૩ ફર્ડીની આ સંક્ષિપ્ત કૃતિ પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજકના સંગ્રહમાંના એક હસ્તલિખિત ગુટકામાંથી મળી છે. એ ગુટકાનાં પૃ. ૧૦૫ થી ૧૦૭ સુધીમાં આ કાવ્ય લખેલું છે. કાવ્યને અંતે નકલ કર્યાનું વર્ષ આપ્યું નથી, પણ આ ગુટકામાંનાં વીંજાં સંખ્યાવંધ કાવ્યોને અંતે લેખનસંવત આપેલા છે. લેખનસંવતના નિર્દેશવાઝાં એ સર્વ કાવ્યોની નકલ સં. ૧૫૪૮ થી સં. ૧૫૬૦ સુધીમાં થયેલી છે, એટલે આ 'નલ-દવદંતી ચરિત્ર'ની નકલ પણ એ જ અરસામાં થઈ હશે.

[કૃતિને અંતે કર્તાનું નામ નથી તેમ જ રચનાસંવત પણ નથી. પાટણમાં સાગરના ઉપાશ્રયના ગ્રન્થભંડારમાં આ કાવ્યની ૩ પત્રની એક હસ્તલિખિત પ્રતિ છે. તેને અંતે લખ્યાવર્ષ સં. ૧૫૩૯ આપેલું છે, એટલે જા. કાવ્ય નિશ્ચિતપણે સં. ૧૫૩૯ પહેલાં રચાયેલું છે. એના રચના-કાળની પૂર્વમર્યાદા નક્કી કરવાનું કોઈ સાધન નથી, પણ માપાના સ્વરૂપ ઉપરથી એની રચના વિક્રમના સોઝમા શતકના પ્રારંભમાં ગણવાનું યોગ્ય છે. મધ્યભારતમાં ટીકમગઢ સાતેથી ઈ. સ. ૧૯૪૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલા હિન્દી 'પ્રેમી' અમિનન્દન ગ્રન્થમાં આ કૃતિ મેં પહેલી વાર સંપાદિત કરી હતી. મહીરાજના 'નલ-દવદંતી રાસ' સાથે એનું પ્રકાશન અભ્યાસની દૃષ્ટિએ યોગ્ય લગવાથી એને અહીં પરિશિષ્ટમાં સ્થાન આપ્યું છે.

૧. * જુઓ એ પ્રતની પુષ્પિકા—'ઇતિ શ્રીનલદમવંતીરાસઃ સંગ્રહઃ ॥ સંવત્ ૧૫૩૯ વર્ષે લિખિત ॥' પં. સમયરત્નગણિશિષ્ય હેમસમયગણિલિપતં ॥' આ પુષ્પિકાની નકલ મારી પાસેની એક જૂની નોંધમાંથી આવી છે. આ સંપાદન કરતો વચતે સં. ૧૫૩૯વાઝી પ્રતિ મઝી નથી, એટલે એનો ઉપયોગ કરી શકામો નથી.

આભાર

મહીરાજકૃત ‘ નલ-દવદંતી રાસ ’ ની વિરલ હસ્તપ્રત ઉપયોગ માટે ધીરવા માટે પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ મોજકનો આ સ્થળે હું ઉપકાર માનું છું. વળી આ પુસ્તકનો શબ્દકોશ તૈયાર કરવામાં ગુજરાતી વિભાગના સંશોધન-મદદનીશ શ્રી. સોમાભાઈ પારેલ, એમ. એ., એમ. એડ્. એમણે મદદ કરી હતી તેમનો પણ આભાર માનું છું.

एण्ड॥ दृष्ट्वा परमगुरुमहोपाध्यायश्रीधीश्रीविनयमंडनगणेश्वरगुरुत्वेन नमः॥ श्री
 आदिजिनवरप्रणामी करी॥ सरसतिदिउमसिमाया॥ व्यापिनमज्जमतिरप्रलीक्षित
 रमेवद्रपाया॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 लीदक्षगहा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 व्यापमपरा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 वीजद्रपमा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 दी॥ मधुलेद्वमिष्टया॥ वाडितपदरथपमिधाना॥ मिष्टप्रसूतसंसारना॥ मिष्टनव
 निक्षिप्तपज्जना॥ मिष्टजययका॥ दृष्ट्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 तण्डुपमा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 स्तमूरयत्तुमानवी॥ मादुरदताहृत्वा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 स्तमूरयत्तुमानवी॥ मादुरदताहृत्वा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 पाकेलवणकीधिमिपरिदाकीधायि॥ दृष्ट्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा
 रा॥ तेजदजाणुदा॥ दिउजाणदपडितमुजाणा॥ श्रुत्वा सुव्रीक्षरभ्रती॥ सोदृष्टुमकहा॥ श्लोकमतकमंडलनजीशजपमा

' नल द्रवदंती राम'नी कर्ताना हस्ताशरोमां लतायेली पोथीनुं प्रथम शुद्ध

। तिमपदिश्रुविद्यामं नम्युरिशिजेहमदनामिदमवनिषिष्टरिशितामपाटितउद्युमिउनाराश्रीमिना
 गपचमुरीयमुज्जारा। अशमहेतेणउद्युपुपरिवारादीजिवेतवज्जम्भीउपार। श्रीविनयमंडनगणीहउव
 ज्जारा। तदुनदमममोदोनराया। अशरहनप्रथमप्रतिमारा। विषकवतिवउरिमउपार। श्रीविष्क
 मंडनगणित्युज्जारा। श्रीयुक्तीपादश्रुतिनेत्राणा। धर्मोनागपमंडनबीजुलद्युमिमा। श्रीयुक्तरद
 वल्लिरदममिमममलियुरुना। अणमीपाया। गद्युज्जामिदमलरिपिराय। धर्मो। इत्ता॥ अवराम्मा
 लया। नानदश। नानवउम्मा। अकपकनयेनीतिथिद। रुक्मनसउररदप्राम्मा। धर्मोतिथोगने
 अगिननु। मारीज्जदित्तुदि। श्रीमन। चुररायतण। स्ववोऊपमभुद्युहि। धर्मो। अद्यतिगयनिमावि।
 ता। श्रीकभेनाथवज्जणद। मुआवकना। नमोभावेद। अममवइव्वननेरुद॥ ७७॥ श्रीमद्योमकुरुण।
 करी। श्रीज्जादिनायम्मातिधर्म। नलराजा। नुनामकुरु। धुंभुणतालहोइरिदि। धर्मो। पण्डित्युणइजमनेन
 इतिमकुइकणीपिदिन। निमधुव। श्रीनलराजा। पण्डित्ताठइयरिदि। धर्मो। नलराजा। उराम्माए। व्याम्मा
 इतिमविस्माल। पण्डितमलिरज्जमकह्मद। तमलस्मिन्नुविमाल॥ ७८॥ इतिश्रीनलदवदतीनामने
 इस्मी। अंवत१६॥ वापका। त्रिकेवदिशमो। श्रीनेनाचुरे। श्रीइज्जमहोरकश्रीधर्मरत्नसूरीप्रक्षि।
 अहस्यममममुक्कमलेपधायश्रीविनयमंडनगणीप्रक्षिप्य। पण्डितमलिरज्जलप्रिते। धर्मो। विनयमु
 दिशिगणिशाय्यणीप्रणमरधा। योगं। पवनार्थी। तेलाइकडलाइरुक्। इत्तेइत्ता। थिलवधनात।
 पररुक्कगतानरुक्। एववदतिउसिका॥ १ श्रीसुधु॥ अतंसवज्ज॥ कल्याणमधु॥ श्री। श्री। श्री।

महीराजकृत नल-दवदंती रास

[१-४] ए००॥ पूज्य परमगुरुमहोपाध्यायश्रीश्रीविनयमंडनेगर्भादगुरुभ्यो नमः ॥ श्री ॥

आदिजिनवर प्रणमी करी, सरसति ! दिउ मति माय ! ।

आपि न मझ मति निरमली, सुरनर सेवइ पाय ॥ १ ॥

ब्रह्मापुत्री सरसती, सोइइ पुस्तक हाथि ।

कमल कमंडल भजीइ, जपमाली दक्षण हाथि ॥ २ ॥

सुंदर मोतीहार उरि, नेउरनु झणकार ।

एहवी सारदा सामिनी, वाणी आपे सार ॥ ३ ॥

गुरु दीवु गुरु देवता, गुरु विना सह अ असार ।

तत्त्व उलपीइ गुरु थकी, सेवीजइ पय सार ॥ ४ ॥

जेइ सिरि छइ हाथ गुरु तणु, ज्ञानवंत कहिवाइ ।

हुइ सदैवत ते सही, सघलइ प्रसिद्ध थाइ ॥ ५ ॥

बंधित पदारथ पामीइ, नामिइ अपूट भंडार ।

नामिइ नयनिधि संपजइ, नामिइ जयजयकार ॥ ६ ॥

एहया गुरु चित्तिइ धरी, सरसतिनूं करू ध्यान ।

जेइ तणइ सुपसाउलइ, नरपति दिइ बहुमान ॥ ७ ॥

भारति तूंइ जि भगवती, तूं सेवक साधार ।

हूं भूरप छइ मानवी, माहरइ ताहरु आधार ॥ ८ ॥

आपु वाणी कृपा करी, हूं छूं ताहरु दास ।

सेवकनइ तूं मय करे, पूगइ तुझया आस ॥ ९ ॥

वावन अक्षर तेहनु, त्रिहु सुवने छइ व्याप ।

केलवण कीधी सी परिइ, कीधा परिइ जाप ॥ १० ॥

माई अक्षरमाहि तूं रमइ, अक्षरनूं बंधाण ।

ते भेद जाणवु दोहिल्ल, जाणइ पंडित सुजाण ॥ ११ ॥

पुरविइ कवि हवा घणा, तेह[१-३]नी किम करुं तुडि ।
 अंचित्य अक्तिना धणी, नवि आवूं तेणी जोडि ॥ १२ ॥
 ऊची साप देपी करी, वामणउ लेवा जाइ ।
 वाटइ जाता लोकनइ, हससारथ ते थाइ ॥ १३ ॥
 तिम मूरप मति माहरी, कवियय वांछउं माइ । ।
 वाणी देजे सरस तूं, लागउं साहरइ पाइ ॥ १४ ॥
 हर्ष धरी ऊलटपणइ, रचूं अनोपम राम ।
 श्रीनलद्वंदंती केरु, हुज्यो वचनविलास ॥ १५ ॥
 पुण्यश्लोक नलरायनु, कहं तेह चरित्र ।
 सभा सह को संभनु, अवतार हुइ पवित्र ॥ १६ ॥
 पूर्वापर संबंध भणउं, कर जोडी कहं सरसति ।
 बालक ऊपरि दया धरी, देज्यो रूडी सुमति ॥ १७ ॥
 कवण नल ? ते किहां हऊउं ?, तेह कहं अवदात ।
 सुणज्यो सहण एकमना, श्रीनलनु दृष्टांत ॥ १८ ॥
 जंवूद्वीपमांहिइं भइं, भरतक्षेत्र सुविशाल ।
 सागरपुर नामिइ नगर, मम्मण तिहा मृपाल ॥ १९ ॥
 वीरमती तसु पटराणी, गुणवंती सुशील ।
 पंच विषयसुष भोगवइ, राज्य करइ अतिलील ॥ २० ॥

चुपई

एणइ अवसरि ते मम्मणराय, वीरमतीस्युं पारधि जाइ ।
 नगर बाहिरि आवइ जेतलइ, साहसु मिलीउ ऋषि तेतलइ ॥ २१ ॥
 क्षेद ऊपनु ते देपी करी, संतापिइ निज हाथिइं घरी ।
 मोलपणइ क्लेश कीधु घणउं, कहिउं न मानइ ते कहि तणउ ॥ २२ ॥
 पीडिउ यती भुपिइ घडली बार, वेदना कीधी तेणइ अपार ।
 वेहनइ मनि कुतिग थाइ, उपशमि चडीउ श्रीकृपिराय ॥ २३ ॥

क्रोध न कीधु तेणइ रती, धर्मतत्त्व उलपीउं यती ।
 सौम्य दृष्टि तेहनी देपी करी, चींतवइ राजा भाव घरी ॥ २४ ॥
 महानुभाव ए य[२-A]ती देपीइ, एह समु को नवि पेपीइ ।
 संतापवइ एहनइ न चडी रीस, आवी लगु पाए भूषीश ॥ २५ ॥
 फहीउं राइ सीस ज नामि, 'धरम तन्नारु केहवु सामि?' ।
 पूछइ राजा मुनिवर कहइ, 'किहां जासिउ गिरुआ?' इम भणइ ॥ २६ ॥
 ऋषि भापइ 'अष्टापद भणी, यात्रा जाउं तीरथ तणी' ।
 संव थकी अलगा थया राय, मारग चूँका आव्या एणइ ठाय ॥ २७ ॥
 तमे कीधउं मझनइ अंतराय, यतीपीडाइ दुप ज थाइ ।
 संतापइ सुप न हुइ सही, शास्त्र-पुराणिइ वात ज कही ॥ २८ ॥
 चुनइ न भक्ति कीजइ, अपूरव दान तेहनइ दीजीइ ।
 नहीतरि, अलगा रहीइ तेहथी, जु सुप वंछीइ देहिथी ॥ २९ ॥
 रातीनिंदाइ कुरक्षय होइ, एह वात जाणइ सह कोइ ।
 एह थकी हुइ पुण्यनी हाणि, वचन अमृत तूं हईइ जाणि ॥ ३० ॥
 एक भंडार छइ अस्त्री तणु, पार न पामइ कोइ तेह तणु ।
 रत्न अनोपम कूपिइ धरइ, कोडि मनुष्यना उदर भरइ ॥ ३१ ॥
 बीजु भंडार छइ पृथ्वी तणु, पार न पामइ कोइ तेह तणु ।
 वनस्पती नइ सधली धातु, करसण संरजइ अनोपम वात ॥ ३२ ॥
 त्रीजु भंडार छइ समुद्रह तणु, पार न पामइ कोइ तेह तणु ।
 सारी वस्तु लाभइ छइ जिहां, नाम धराविउं रत्नागर तिहां ॥ ३३ ॥
 चुथउ भंडार छइ हूँगर तणु, पार न०
 पामीजइ औपधीनु योग, वंछित लहीइ सधला भोग ॥ ३४ ॥
 पांचमु भंडार छइ दर्शनी तणु, पा०
 विद्या मंत्र यंत्र विज्ञान, [२-B] करइ निरंतर जगगुरुध्यान ॥ ३५ ॥

जु तूसइ तु कल्पवृक्ष ण्ह, मुण आपइ विहु भवन्नुं जेह ।
 सेवा कीजइ भावस्युं मुदा, एह वचन करजे तूं सदा ॥ ३६ ॥
 कहिउ दयामूल जिनधर्म, दया तणु समझाविउ मर्म ।
 पाय लागीनइ पमावइ तेह, 'पमज्यो अपराध अग्यारा बेह' ॥ ३७ ॥
 बेह जणा रलीयायत थया, घणा भवना पाप ज गया ।
 घरि तेडीनइ दिइ सन्मान, श्रद्धापूर्वक दीधूं दान ॥ ३८ ॥
 मुनिवर वलीउ अष्टापद भणी, रा' पालइ आज्ञा जिन तर्णी ।
 समकिनमूल याग व्रत सार, आराधइ अहिनिशि मुविचार ॥ ३९ ॥
 धर्म करइ निश्चल ते सदा, शासनदेवति तूठी तदा ।
 'धर्मकाजि सुमरेजे घणउं, कोउ पुहुचाइसि हूं तुम तणउं' ॥ ४० ॥
 शासनदेवति सानिध्यइ करी, अष्टापदि आवइ भाव ज धरी ।
 वीतरागनी पूजा करइ, पाप सघल जेहथी अपहरइ ॥ ४१ ॥
 रत्नजटित तिलक चुवीस, आभरणे पूजा मूर्ति चुवीस ।
 बिहु भेदे तेणइ पूजा किद्ध, धर्म प्रीछियानु लाहु लिद्ध ॥ ४२ ॥
 यात्रा करीनइ वलीआ दोइ, आपणइ नगरि पुहुता सोइ ।
 अधर्ममारग नवि सेवइ कदा, जगदीस ध्यान धरइ ते मुदा ॥ ४३ ॥
 बेहूनइ मनि सरिपु भाव, धर्मकामिइ नवि ऊपजइ कुभाव ।
 दयाधर्म ते पाली करी, देवरिद्धि पामिया धर्मधुरी ॥ ४४ ॥

डाल ॥ एकवीसानी ॥

पोतनपुरि रे धमिल छइ आहीर रे,
 नारी रेणुका रे आतिहिं छइ गंभरि रे ।
 ममण[3-A]जीव रे तिहां आवीनइ अवतर्या,
 गोकुल केरी रे तेह तणूं चित्त अति ठरिउं ॥ ४५ ॥

१ मूल प्रतिमां पाछळी वीजा योइए अही अगमदनु चिह्न उमेयुं छे (एस्ले के 'राऽ')

वृटक-अतिठरिया चिचिइ धमिल सुंदर धन नामिइ पुत्र संपनु,
 सरलस्वभावी रूडी मतिनु सविहुनइ हर्ष ऊपनु ।
 पाछिला भवनी वीरमती जे तेह जि धननइ नारी हुइ,
 आहीरकुलिइ धूसरी नामिइ धननइ घरणि थई ॥ ४६ ॥ २१

आहीर धन रे धूसरीस्युं रंगिइ रमइ,
 गोरू चारइ रे स्वेच्छाइ ते वनि भमइ ।
 एहवइ वर्षा रे आवीउ तेणइ समइ,
 मचराचरि रे ए धारा सहनइ गमइ ॥ ४७ ॥

वृ०-गमइ सहनइ वर्षा रूडु एहवइ धन महिपी चारए,
 परणामिइ ते मुगध भोलुआ, वृत्ति करइ सुविचार-ए ।
 माथइ छत्रडी देई चालइ कडछिउ काछइ अतिमल,
 हाथमाहिं ^{चिचि}महअरि गीत गावइ राज पालइ गुणनिल ॥ ४८ ॥
 पुरपरिसरि रे कासगरहीउ मुनिवरू,

एकइ चरणे रे ध्यानस्थ दीठउ सुंदरू ।
 टाढइ कंपइ रे तेह तणूं शरीर रे,
 बाइ हालइ रे वृक्षनी परि धीर रे ॥ ४९ ॥

वृ०-वृक्ष हालइ जिम बाइ तेहवु मुनिवर दीसए,
 तपिइ करीनइ शरीर कृग्रं थयू, जेह मनि नहीं रीस ए ।
 काम क्रोध लोभ मोटा मुमट तेणइ जीपीआ, ^{पु}
 पंच महाव्रत सूँवा पालइ चारित्रगुणे करी दीपीआ ॥ ५० ॥

परीसह रे बाचीस सहइ अतिभला,
 साधुगण रे [3-B] दीसइ माहि तेतला ।
 नासिकाग्रिइ रे दृष्टि कीधी तेणइ समी,
 स्तंभ परिइ रे देह वालइ, ते नवि नमी ॥ ५१ ॥

वृ०—नमइ नहीं ते मुनि देपी, पासइ आवइ धिन्न ए,
 एणी परिइ ध्यान करइ, चींतवइ ए धिन्न ए ।
 दया उपनी तेह धननइ, छत्रडी तेह सिरि धरी,
 जोयूं एहनइ हुसिइ दोहिलं, एह विधि दीसइ परी ॥ ५२ ॥

वगसइ मेह रे सचल धाराइ अतिवणु,
 यतीपंथ रे विषम कहीइ एह तणु ।
 घणां कष्ट रे महानुभाव ए साधु सहइ,
 आपणइ मारगि रे उत्तम जे सदा रहइ ॥ ५३ ॥

वृ०—सदा मारगि रहइ उत्तम एहवउं चींतवइ जाम ए,
 वरपा वरसी रहिउ तव ते पाइ लगु ताम ए ।
 भव्य प्राणी हाथ जोडी मुनिवरनइ तव कहइ इस्थूं,
 'गुणंवत गिरूआ वर्षाकृतइ चीपलमाहिं चाल्या कसिउं? ॥ ५४ ॥

किहाथी आत्र्या रे! ते स्वामी मझनइ कहु,
 आणइ धानकि रे चुमासूं तमे अहां रहु' ।

बलतूं फइइ रे 'पांडुदेसयी आवीआ,
 लंकाइ रे गुरुनइ बांदिवा भावीआ ॥ ५५ ॥

वृ०—गुरुनइ बांदिवा जासिउं लंकाइ, आविउ वर्षा अतिवणु,
 विहार न घटइ एणइ दिहाइइ. कहिउ मारग साधु तणु ।
 धरिउ अभिग्रह अछे एहवु वरसात वरसइ तां सही,
 एकइ पगइ कासगि' रहं एह बात तेहनइ कही ॥ ५६ ॥

वरपा र[4-A]हिउ रे आज ज सातमइ दिचि रे,
 अभिग्रह रे संपूरण अम मन्नि रे ।
 अम्हे रहिसिउं रे कोएक रूडइ ठामि रे,
 साहमूं दीसइ रे एणइ जासिउं गामि रे ॥ ५७ ॥

१ मूल. प्रतमां पाछळथी बीजा कोइए 'कासगि' माना 'का' नी पढ़ी 'उ' उमेरेलो छे.

त्रू०—एणइ गामि जासिउं अमे, ' मुनिवर कहइ तव आहीर ए,
 ' माहरइ घरइ छइ वृषभ वारू, ऊपरि चढउ तमे धीर ए ।
 बाटिइ कादव भूमि लपसणी चालता स्वामी दोहिलं,
 इम करु तु लाम मञ्जनइ, तमनइ हुइ सोहिलं' ॥ ५८ ॥

बलतूं कहइ रे मुनिवर वचन एणी परिइ,
 ' नवि कीजइ रे जीवपीडा हुइ जेणी परिइ ' ।
 ' इम करतइ रे स्वामी दोष कस्यु नथी, '
 घणीघणी परिइ रे धनइ तेहनइ जोयूं कथी ॥ ५९ ॥

त्रू०—धनइ तेहनइ कही जोयूं, न मानइ ऋषिराय ए,
 ते संघातिइ जावा लाग, कहइ धन लागी पाय ए ।
 क्षण एक पडपु अहीइ मुनिवर ! महिपी दोही स्यायूं दुग्ध ए,
 यती तणी भक्ति धरतु घरि आवइ ते मुग्ध ए ॥ ६० ॥

उछकपणइ रे सारी महिपी ते दोहइ,
 मांड भरीउं रे ते मुनिवर तणइ मोहइ ।
 नारी पूछइ रे ' एवहू दूध सिइ कामि रे ? '
 ' यती कारणि रे.' बलतूं न पूछिउं नाम रे ॥ ६१ ॥

त्रू०—बलतूं न पूछिउं नारीइ काई, स्त्रीनइ त्रिणिस्थूं प्रेम रे,
 दूध जमाई वाजित्र बालहा, शास्त्रिइ कहीउं दम रे ।
 फलह काजल सीदूर छट्टउं ए नुइइ अल्पामणा,
 तेहमाहि दूध जमाई हुई प्रेम अतिघणा ॥ ६२ ॥

भूसरीनइ रे दान देवानी मति घ[4-B]णी,
 बेहू योग रे सरिपा नुइइ घरधणी ।

स्त्रीनइ श्रद्धा रे तु पुरुषनइ श्रद्धा नुइइ,
 पुरुषनइ श्रद्धा रे त नारीश्रद्धा नहइ ॥ ६३ ॥

ब्र०-नुइइ श्रद्धा परि मीनइ ते जाणेवी अमागिणी,
 घरमहत्थ तु रहइ जु दान दीइ सोभागिणी ।
 कृपण नारीइ ओभा जाइ पुरुष पाटकु थाइ ए, पा० ७
 यथासंपति दान दीइ तु मह गुण गाइ ए ॥ ६४ ॥

दूध लेई रे आवइ मुनिवर पासि रे,
 ते हरपिइ रे दिइ दूधदान उल्लासि रे ।
 'छ दिन रे उपवाम हऊउ एहनइ,
 महिपी धिन्न^{६५} रे दूध काजि आविउं जेहनइ ॥ ६५ ॥

ब्र०-दूध आविउं काजि जेहनइ सफल दिन हऊउ आज ए,
 आहारपाणी तणी चिंता करीजइ ऋषिगज ए ।
 आतला दिननी एहनी संगति मइ कीची अतिघणी,
 जाणतु जु भक्ति न करइ आप्या न हुइ तेह तणी ' ॥ ६६ ॥

दान देवूं रे दोहिलं जगि जाणीइ,
 दान देवा रे मति भलेरी आणीइ ।
 नर तु शोभइ रे दाननु हुइ मंगार ए, ?
 पुरुषनइ रे ए मोट्ट छइ आचार रे ॥ ६७ ॥

ब्र०-आचार नरनइ कहिउ चारू, उत्तम हुइ ते साचवइ,
 मध्याह्नवेलाइ बार ऊधाडा, यती-अतीनइ साचवइ ।
 कृपण प्राणी दानवेला दिगंबर ते थाइ [ए],
 जाणवेलाइ बृहस्पति सरिपु गरविइ ते अति जाइ ए ॥ ६८ ॥

भजीइ तु रे विचारचतुरणउं, ६९:१६
 भजीइ तु रे डाहापणपणूं अतिभलं ।
 भजीइ तु रे शास्त्र संभालवूं नित सदा,
 जु दीजइ रे दान सुपात्रिइ एकदा ॥ ६९ ॥

शुद्ध

ब्रू०—एकदा दीजइ दान पात्रिइ, मूलगूं अन्नदान ए,
जेहनी लहीइ प्या[5-1]ति मघलइ, वाधइ रुड्डवान र
दान दीधउं निष्फल नुइइ, कहिउं शाखिइ एहवूं, ५
एकइं पासिइं मोद्रक वरदी, यथासंपत्तिइ जेहवूं ॥ ७० ॥

दहा

सुपात्रिइ दान दीजीइ, गृही तणु धरम ।
यती व्रती नवि साचवइ, ए जाणैवु अधर्म ॥ ७१ ॥
मल्लपी पोस्ट जेहवा, देपीता रूपवंत ।
शास्त्रश्लोक न आवइइ, तस परि जाणे चींति ॥ ७२ ॥
मोडु संगार दाननु, तस विण नवि शोभइ कोइ ।
थोडामाहिं थोडेरइं, दान दीजइ सहु कोइ ॥ ७३ ॥
दूधकुंभ तिहा स्यापीउ, कहइ मुनिवरनइ तेह ।
'स्वामी ! करु तमे पारणूं, स्थाप्य हुइ दूध एह' ॥ ७४ ॥

चित्त विच नइ पात्र ते, मिलइ दोहिलु योग ।
भाग्य विना नवि पामीइ, यती तणु संयोग ॥ ७५ ॥
कूकस केरा ढोकल, भाविइ जु ते देइ ।
लेणहार मनि ते परमान्न, दाना वंछित पामेइ ॥ ७६ ॥
रूडा मोद्रक पकान्न, सरस गविल आहार ।
कुभाविइं जु ते दीउ, दानफल न हुइ लगार ॥ ७७ ॥
यतीइ ते भलं दूध लीघउं, बेहनु मनि भाउ ।
आर्पणनइ जे वल्लभ, दीजइ धरी अणुराउ ॥ ७८ ॥
चुमासूं मुनि रापीया, श्राद्धधर्म कहिउ तेह ।
समकित शुद्ध प्रतिपालइ, वार व्रत छइ जेह ॥ ७९ ॥
सात वरस चारित्र पाली, ऊपना हिमवतश्रेत्रि ।
युगलीआ बेह हऊआ, धर्म अछइ जेह चित्ति ॥ ८० ॥

अटोत्तरगत लक्षण, अतिहिं हुइ रूपपात्र ।
 समचतुल गंभीरिम, मनोज छइ जेहना गात्र ॥ ८१ ॥
 मणिमय जेहनइ थाल छइ, सरस रसवर्तीपाक ।
 इच्छाइ भोजन क[5-B]रइ, सुस्वाद मनोहर शाक ॥ ८२ ॥
 तेह युगलीआनइ अपूरव, रत्नमय संगार ।
 पंचविधा अलंकार छइ, मकरध्वज अवतार ॥ ८३ ॥
 निर्मल शीतल जल भला, अमरस्वर वाचाल ।
 कपूर कस्तूरीपग्निल, दिव्य कुसुमनी माल ॥ ८४ ॥
 मधुर गीत नाटक करइ, भला छइ वाजिप्र ।
 अपूरव ठाम रहिवा तणा, चित्राम सुंदर विचित्र ॥ ८५ ॥
 तिहांथी पामिया सुररिद्धि, सोगवइ बहुलां सुप ।
 दान तणइ महिमाइ करी, नहीं तेहनइ काई दुप ॥ ८६ ॥
 अवतरसिइ जेणइ ठामिइ, कह संबंध तेह ।
 पूर्वभव प्रेमिइ करी, अतिघणउ छइ बिहु नेह ॥ ८७ ॥

चुपई

धनकनरुइ करी अतिहिं समृद्ध, पृथ्वीभांहि ते छइ रे प्रसिद्ध ।
 सधला देसमांहि संगार, कोशलदेस अनोपम सार ॥ ८८ ॥
 तिहां छइ कोशल नगरी जेइ, कासी सरपी कहीइ तेह ।
 अनेक वाडी कूआ आराम, गढ मढ मंदिर अनोपम ठाम ॥ ८९ ॥
 गढमांहि बसइ उत्तम वर्ण, सह को पहिरइ आभरण सुवर्ण ।
 सहिंजिइ जिहां मनुष्य गौरवर्ण, आस्र सांगलिवा उत्कंठित कर्ण ॥ ९० ॥
 व्यवहारीआ महार्द्धिक बसइ, आप हेठा कहिनइ नवि कसइ ।
 जेइ तणी छइ प्रसन्न जेठे, इस्या तिहां छइ न्यायवंत सेठि ॥ ९१ ॥
 चिहुपपि रूढा चुपट चहुटा, अनेक चा[6-A]चरि नइ चुवटा ।
 भला सुभट दीसइ सामटा, अतिचलवत्तर दीसइ कटा ॥ ९२ ॥

साहमसाहमा अपूरव हाथ, चोपी कीधी छइ रुडी वाट ।
 सुंदर छइ गृह तणा आघाट, जेणइ जोतइ जाइ ऊचाट ॥ ९३ ॥
 ऊचपणइ पर्यंतस्युं विवाद, उत्तंग तोरण सर्वज्ञप्रासाद ।
 रात्रि दिवस याजत्रनिनाद, करइ एकेका धर्मनु वाद ॥ ९४ ॥
 दोसी बुरइ अतिघणा बल, सुमट भला ते चहइ शल ।
 एक बइठा कहइ कथाकछोल, एक बइठा वीकइ मंजीठ चोल ॥ ९५ ॥
 एक ठामि बइठा जवहरी, एक जाणे हेम परीक्षा करी ।
 घणा तिहा छइ रत्नपारक्ष, ग्राहक जोग बइठा लक्ष ॥ ९६ ॥
 ते नगरीमाहि शत्रुकार, कण केरा बहुल कोअर ।
 चउवीस प्रकारिइ मिलइ तिहा धान्य, परिपरिना अपूरव पान ॥ ९७ ॥
 कहिनी वस्तु न जाइ उलखी, को कहिनइ न सकइ भोखी ।
 देसविदेसना आब्या संघात, व्यापारिइ रहिया बछीयात ॥ ९८ ॥
 इसी नगरी नव जोअण बार, जिहां पामीइ वरण अढार ।
 ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य नइ शूद्र, को कहिना नवि जोइ क्षुद्र ॥ ९९ ॥
 माली कंदोई कुंभार, गांछा मर्दनीआ सूत्रधार ।
 भइसाइत तंबोली जाणि, नुमु सोनार तूं हईइ आणि ॥ १०० ॥
 छींपा गांछा नइ लोहार, मोची केरु छइ व्यापार ।
 सुई पांचमु कारु जेह, अढार वरण कहीआ एह ॥ १०१ ॥
 गलीआरा चींतारा घगा, ताई वणकर तेहनी नहीं मणा ।
 कंडीआ जडीआ गणीआ भला, लामइ वारूगा रुडी कला ॥ १०२ ॥
 [6-B] मंत्र तंत्र रस लामइ वह, भाट पंपीआ आवइ सह ।
 कोशल नगरी वपाणउं किसी, जाणे दंडपुरी हुइ जिसी ॥ १०३ ॥

ठाल

एहवी नगरी सोहामणी ए, तिहां निपध नरेस ।
 अतिहिं प्रतापी प्रौढ अछइ ए, लीला अलखेसर ॥ १०४ ॥

शत्रु आण मनावीह ए, वली मंकीया थापी ।
 आसमुद्रांत पृथ्वीमाहिह ए, रहिउ त्रिभुवनि व्यापी ॥ १०५ ॥
 जेह तणा राज्यमाहिह ए, कुज्यसन वात लोपी ।
 दह दिसि कीरति विस्तरी ए, आण आपणी आरोपी ॥ १०६ ॥
 सुभट भला सेवा करइ ए, मोटउं तेह गज्य ।
 सी उपमा दीजइ तेहनइ ए, जेहवूं इंद्रसाम्राज्य ॥ १०७ ॥
 साहसीक शिरोमणी ए, अतिउद्भुत रिद्धि ।
 विश्वमाहिं तेह गयनी ए, याची प्रसिद्ध ॥ १०८ ॥
 घणा मदोनमत्त हस्तिराज, लक्षसंख्या घोडा ।
 पुहुचतउ परिवार तेह, पायक नहीं थोडा ॥ १०९ ॥
 तेणइ लीधा पराक्रमिह ए, अतिमोटा दुर्ग ।
 सह करइ सेवा तेहनी ए, मोटा राजवर्ग ॥ ११० ॥
 आण मनावी संविहु देसि, सप्तांग राज्य पूरउ ।
 छत्रीसइ आयुध धरइ ए, संग्रामिह सूरउ ॥ १११ ॥
 तूठउ दिइ मोठउ पसाय, नही कुज्यसन सात ।
 अन्यायमारग नगरमाहि नेवि जाणइ को बात ॥ ११२ ॥
 प्रजानइ सुपकारीउ, माइपिता समान ।
 विचारचतुर डाहु भलु ए, दिइ यथोचित दान ॥ ११३ ॥
 निपधराय एहवु अछइ ए, तेणइ नगरिइ सोइइ ।
 आपणपाने गुणे करी ए, प्रजा सह को मोइइ ॥ ११४ ॥
 सुंदिरि नामिह रायनइ ए, सुंदिरि पटराणी जेह ।
 शील संगार छइ तेहनइ, गजगामिनी तेह ॥ ११५ ॥
 [7-A] चुसठि कलाइ प्रवीण नारि, चाल्ह चमकंती ।
 विनयवंति सुलक्षणी ए, सुंदिरि गुणवंती ॥ ११६ ॥

निपधराय सुख भोगवइ ए, सुंदिरिस्युं तेह,
 छट्टा भवनु संबंघ, संभलु हवइ जेह ॥ ११७ ॥
 देवरिद्धि वेह भोगवइ ए, धन्य घूसरी जेह ।
 सुंदिरिकृषिइ अवतरइ ए, धन्यनु जीव जेह ॥ ११८ ॥
 दोइला ऊपजइ नवनवा ए, पूरइ निपधराय ।
 मूर्ति पूजउं स्वामी तणी ए, बंदइ गुरुजनपाय ॥ ११९ ॥
 दीन दुत्थ उपगार करइ ए, गुरुजननइ मान ।
 धर्मकाम नित साचवइ ए, धरइ जगगुरु ध्यान ॥ १२० ॥
 मनोरथ राजा भलभला ए, राणीना पूरइ ।
 सात क्षेत्र बिच वावरइ ए, दानिइ दालिद्र चूरइ ॥ १२१ ॥
 दिन जाइ एणी परिइ ए, हऊआ नव मास ।
 पुत्रजनम हऊउ निपधरि, सवि पूगी आस ॥ १२२ ॥
 उच्छव अतिभला ते करइ ए, वाजइ नींसाण ।
 ठामि ठामि गुडी उछली ए, दीइ दान सुजाण ॥ १२३ ॥
 तलीआ तोरण बांधीइ ए, नाटक ठामि ठामि ।
 भाट बोलइ विरुदावली ए, उच्छव तेणइ गामि ॥ १२४ ॥
 जयजयकार उचरइ ए, ते नगर मझारि ।
 पंचशब्द वाजित्र वाजइ ए, गाइ गीत नारि ॥ १२५ ॥
 कुटंब सह संतोपीउं ए, दीधूं नल नाम ।
 लक्षण रूडा पुत्रमांहि सुंदर अभिराम ॥ १२६ ॥
 दिनि दिनि बाधइ नलकुमार, जसिउ वीजनु चंद ।
 कंदर्प सरीपु ते भजइ ए, दीठइ हुइ आणंद ॥ १२७ ॥
 पांच वरसनु ते थयु ए, पिता मनि विमासइ ।
 पुत्र नेसालइ मेल्हीइ ए, जिम विद्या अभ्यासइ ॥ १२८ ॥

दहा

१२०१ ✓

पांच वरस लगइ लालीइ, भणावीइ पछइ तेह ।

दस वरस लगइ आदर करु, नीपजइ सुत भलु तेह ॥ १२० ॥

सोल वरस हऊआ पछी, मित्र तणी परि जाणि ।

रीस न करवी तेह[7-B]नइ, एहवी छई शम्भवाणि ॥ १२० ॥

पंडितनइ सहू को मानइ, पामइ अतिहिं महत्त्र ।

ठामि ठामि घोभा हुइ, मोटउं छइ ज्ञानतत्व ॥ १२१ ॥

ज्ञानवंतनी सभामाहिं, मूरप आवी वइसेइ ।

राजहंसमा बग जिम, सहू को तेहनइ हसेइ ॥ १२२ ॥

मूरप पुत्र विधवा सुता, हईइ पोदु मित्र ।

यौवनि दारिद्रहणउं, चंचल अतिहि कलत्र ॥ १२३ ॥

मानवीनइ एह थकी, दुप ऊपजइ अत्यंत ।

निशिदिनि तेहनइ झरिवूं, क्षण सुप नहीं तेह चिति ॥ १२४ ॥

नान्हपणा लगइ मायवापिइ, आदर करिवु सार ।

कर्मयोगि बुद्धि संजइ, छइ भगवा अधिकार ॥ १२५ ॥

रूडइ महरति ते नल, मेल्लीउ नेसालि ।

पंडितनइ कहइ 'भणावयो;' ओपीउ संभालि ॥ १२६ ॥

चुपई

निपध कहइ, 'अध्यारु! सुणउ, शास्त्र भणावउ पुत्र अम तणु ।

करसिउं भक्ति तवारी अखे, जे जोईइ भागयो तुखे' ॥ १२७ ॥

विद्या लेवाना त्रिणि प्रकार, शास्त्रमाहि बोल्या अति सार ।

विनय पापइ विद्या नावडइ, भक्ति करवइ बुद्धि अधिकी चडइ ॥ १२८ ॥

विनय थकी गुरु रंजइ घणू, विद्याधन आपइ आपणउं ।

विनय गुण मोदु जाणयो, विनय भलु सहू ए आणज्यो ॥ १२९ ॥

विद्या लेखानु वीजु भेद, सांगलु प्राणी ! माणसिउ पेद ।
 सुत भणाय्यानु जु षप होय, तु धन वेचीजइ अति जोइ ॥ १४० ॥
 आपइ वस्तु सारी अतिमली, जे जोईइ ते आपइ बली ।
 वंछित आपइ तेहनइ घणूं, तु किम काम न सरइ तेह तणू ? ॥ १४१ ॥
 जय आशा पुहुचइ पाठक तणी, आदर करावइ तेह भणी ।
 तेहथी कसिउ इ सवारथ नही, निष्फल आ[8-A]यास न करीइ सही ॥ १४२ ॥
 तेहना घरनी जेहवी भक्ति, भणाववानी तेहवी युक्ति ।
 हईउं त्रोटवूं फोकट तेह, भणावीउं न जाणइ जेह ॥ १४३ ॥
 त्रीजी परि विश्वानी एह, आपणी विद्या दीजइ तेह ।
 तेहनी विद्या आपण लीजीइ, ए भणाववानी परि कीजीइ ॥ १४४ ॥
 नलकुमार नेसालइ भणइ, जामलि नावइ कोइ तेह तणइ ।
 छंद लक्षण साहित्य प्रमाण, ज्योतिष नाटक संमित जाण ॥ १४५ ॥
 सामुद्रिकनु जाणइ भेद, जाणइ स्मृति पुराणह वेद ।
 सीपी नलइ विहुत्तरि कला, तेहमाहि दीसइ गुण भल ॥ १४६ ॥
 थोडा दिनमाहिं भणीउं सह, पंडितनइ द्रव्य आपइ बह ।
 यौवनवेसिइ हऊउ कुमार, सुप भोगवइ निरंतर सार ॥ १४७ ॥

दाल ॥ धूलिभद्रवारमासनी

देस सविहुमाहिं जाणीइ ए, विद्रुम विद्रुमदेस सुसार कि ।
 कुंडिनपुर रलीआमणू ए, भीम ए भीमराजा सुविचार कि ॥ १४८ ॥

देसी

भीमराजा राज्य करइ न्यायवंत सुनिर्मल,
 तेहनइ राणी पुष्पदंती सोइइ पूनिमचंदल ।
 तसिइ राणी सूती शिष्या, पेपिइ ते सुहणूं इसिइ,
 वनि दावानलिइ त्रासतु हार्या घरि आविउ तसिइ ॥ १४९ ॥

धवल हस्ती मेरु सरिपु अनोपम गुणवंत [ए],
 सुभट सइनु जइतवादी साहसीक बलवंत ए ।
 सुहणू देपी राणी जागी, आची पासि भर्तारनइ,
 सुहणउं कहिउं रायनइ ए, 'फल कहु स्वामी मझनइ' ॥ १५० ॥

भूपति भूपति तब चीतवइ ए,
 शाम्बिइ ए, शाम्बइ कहिउ विचार कि ।
 राय कहइ, 'मुण पुष्पदंती ए,
 स्वम ए स्वमनु भेद अपार कि ॥ १५१ ॥

ब्र०-स्वमभेद छइ शालमांह [8 B] च्यारि पुहुरनूं ते सुहणउं,
 पहिला पुहुरनूं वरस दीसइ फल आपइ तेह तणउं ।
 बीजा पुहुरनूं छम्मासिइ फल, बीजानूं त्रिणि मास ए,
 चुथानू फल मास दीसइ, पूगइ तेहनी आस ए ॥ १५२ ॥
 पाछिली विइ घडी हुइ ज्यारइ तेहवइ सुहणूं दीसीइ,
 दस दिनमांहिं रिद्धि पावइ, अतिहिं तेहनूं मन हींसीइ ।
 सूर्यउदइ सुहणउं देपइ ते त्रिनि ते फल होइ ए ।
 सबिंशेपु राजा विचार करइ. हईआ साथिइं जोइ ए ॥ १५३ ॥

स्वम ए स्वम विचार कीबु घणउ ए,
 नारीनइ नारीनइ कहिउं एह कि ।

'संतान हुसिइ अतिभलं ए,'
 निसुणीअ निसुणी हरपी तेह कि ॥ १५४ ॥

ब्र०-राय तणे कहणे संतोष पा पा मी शीलगुणे करी ते सती,
 पतिचित्ति चालइ सुंदरी ते, पाप न करइ कोई सती ।
 पाछिला भवनी धन्यनारी पुष्पदंती कृपि ए,
 घूसरीजीव ते अवतरिउ भीमनइ कुलि सुपि ए ॥ १५५ ॥

आकाशिणी ऊँजलु हाथी उत्तरइ ठामि ए,
राजा राणी स्कंधि चडावी रमतु होंडइ गामि ए ।
सूकडि केसरि फूलइ पूजइ, हाथी आवइ भुवनि ए,
रत्नवृष्टि तेणइ कीधी, संतोष वेह मनि ए ॥ १५६ ॥

शुभ दिनि शुभ दिनि बेटी जनमीइ ए—

उच्छव अतिघणउ होइ कि ।

ग्रहयोग रूडु तस तणउं ए,

ठामि ठामि मंगलीक जोइ कि ॥ १५७ ॥

श्रु०—संतोष हऊउ माता पितानइ, उच्छव कीधु अतिघणु,
मागत जननइ दान आपंड, मनोरथ फलीइ तेह तणु ।
शरीरलक्षण सुंदर दीसइ, तिलक मालिइ सोहए,
कायामाहिं ए गुण मोहु, तेणइ सह को मोइए ॥ १५८ ॥
द्वंद्वंती तेह नाम दीधउं, पंच धावि[१-५]इ परिवरी,
जहीं थकी पुत्री जनमी दानइ कीरति संचरी ।
धयरी राइ आण मानी, बाधिउ देस भंडार ए,
कुटुंब प्रजानइ सुप संपनूं, नयरनु संगार ए ॥ १५९ ॥

दिन दिनि बाधइ बालिकां ए,

रूपिइ ए रूपिइ रंभ समान कि ।

आठवरीसी ते थई ए,

प्रजा ए प्रजा दिइ सनमान कि ॥ १६० ॥

श्रु०—मान दिइ सह कोइ तेहनइ गुणवंती गुणि अमलि,
मातपिताइ नेसालइ मेहली, सीपवइ चुसठि कलवली ।

पुराण स्मृति नइ छंद लक्षण जाणइ सर्व सिद्धांत ए,

ज्ञान विज्ञान लपि अद्वारइ लहइ बहु वेदांत ए ॥ १६१ ॥

दवदंती ते अतिही डाही जाणे लक्ष्मी हुद्द जिंसी,
शास्त्र सधला भण्या कुमरीइ जिह्वाइ सरसति वसी ।

ही आली समस्या जाणइ सीपी राजकुआरि ए,

थोडा दिनमांहि बुद्धि मेलइ, पुहुती वियापार ए ॥ १६२ ॥

जिनधर्म जिनधर्म रूडु प्रीछीउ ए,

आराधइ आराधइ समकित कि ।

त्रिणि तत्त्व निरतां धरइ ए,

दया ए दया रूडी प्रतिपाल कि ॥ १६३ ॥^१

ब्र०—दया पालइ तेह कुमरी, पुण्यमारग साचवइ,

पट दरसण दान दीइ, अतिथिमारग जालवइ ।

धर्म करवइ शासनदेवता तूठी कुमरीनइ सही,

शातिनाथ केरी मुरति आपी, पूजइ ते त्रिमुवनपति लही ॥ १६४ ॥

शासनिदेवति इम जंपइ, 'करजे पूजा नित ए,

एह थकी तूंहनइ सुप होसिइ, पूजाइ रापे चित्त ए' ।

देवताकहणे भाव धरीनइ प्रतिमा पूजइ जिन तणी,

दुर्गति टालइ पाप क्षालइ पूजता त्रिमुवन धणी ॥ १६५ ॥

तेवड तेवडस्युं कीडा करइ ए,

पामीअ पामीअ यौवनवेस कि ।

रूपिइ करी सुरसुंदरी ए,

अ[१-४] वगुण अवगुण नहीं लवलेस कि ॥ १६६ ॥

ब्र०—लवलेस अवगुण नहीं तेहमांहि, राइसभाइ ते आवी,

पिताइ उच्छंगि बइसारी, रूपिइ ते अतिही भावी ।

पूछइ संदेह शास्त्र केरा, आपइ उत्तर अभिनवा,

कलाकुशलइ पूरण देपी भीम लागु हरपवा ॥ १६७ ॥

१ मूल प्रतमां कडीनो अंक लखावामां अही मूल बई छे; ६१-ने बदले ६४ अंक लख्यो छे.

कुंअरी देपी राजा चितइ, यौवनवेसिइ ए हुई,
कुंअरी पाणिग्रहणवा रायमनि चिता धई ।
आठदसवरसनी संप योग्य वर रूडु जोईइ,
सरिपा सरिपूं मिलइ एहनइ तु आपणनइ सुप होईइ ॥ १६८ ॥

चउपई

एहवूं चींतवी राजा भीम, बलिइ करीनइ अतिहि भीम ।
स्वयंवरामंडप रचीउ सार, जेह दीठइ हुइ हरप अपार ॥ १६९ ॥
भला विचित्र कीधा चित्राम, सुवर्णमय भीति स्तंभ सुठाम ।
चंद्रआ बाध्या ठाम ठामि, नर जोई छाडी सुकाम ॥ १७० ॥
चिह्न पपे परीअचि अतिभली, धूपघटी चिहु पासे बली । ६५४६८
मंच महामंच कीधा घणा, पार न पामइ कोइ तेह तणा ॥ १७१ ॥
कंकोत्री सघलइ मोकली, भूपति सवि आवइ सांभली ।
आपापणी रिद्धी लेई बह, कुडिनपुरि पुहुता ते सह ॥ १७२ ॥
भीमराय तसु साहसु जाइ, ते देपी रलीयायत थाइ ।
कोशलदेश निपधनु धणी, नलकुवेर आवइ तेह भणी ॥ १७३ ॥
उच्छवि आणइ नगरहु माहि, ऊतारा आपइ तेणइ ठाहि ।
मंडप भलु नीपायु जेह, पालंकविमान सरीपु तेह ॥ १७४ ॥
मोतीतणा झुवका झमाल, सेवंत्री पाथरी चुसाल ।
सुवर्णसिंहासन मांडिया प्रत्येकि, भीमराजइ कीधु [10-A] विवेक ॥ १७५ ॥
लम तणइ दिनि सवि भूपाल, रूपवंत दीसीइ कृपाल ।
मज्जन करी पहिरी संगार, आपणउ सघलु लेई परिवार ॥ १७६ ॥
स्वयंवरामंडपि आब्या सह, देसदेसना मिलीआ सह ।
रिद्धिइ करी गर्वित पामता, सिंहासणि बइसइ शोभता ॥ १७७ ॥
जाणीइ इंद्रसमानिक देव, सेवक आपणा करइ सेव ।
एक बइसइ मूँलि मरडी करी, एक बइठा करि कमल ज धरी ॥ १७८ ॥

कानिइ उगनिउं झलहलइ, कोटिइ नवसर हार ।
 मादलीआ डोडी भजइ, गरसली कालीउं सार ॥ १९१ ॥
 पीटली. सोहामणी, सइथु सुवर्णमइ जेहं ।
 रापडीइ मन तिहा रहइ, लटकइ गोफणु तेह ॥ १९२ ॥
 बाहिइ बाध्या बहिरपा, करि मुद्रडी झलकंति ।
 सहसफूल नइ चुकडा, पद कडी चाके भजंति ॥ १९३ ॥
 हांस नागहथ सांकला, नागफूली भमरी जेह ।
 गांठीआ नइ वली गोमती, दीपइ सारी तेह ॥ १९४ ॥
 पाए घूघर घमघमइ, एहवी दवदंती नारि ।
 सुगंध पदारथ महमहइ, चंपकि केतकि सार ॥ १९५ ॥
 सुपासणि बइसी करी, सपी तणु परिवार ।
 स्वयंवरामंडपि ते आवइ, लक्ष्मीनु अवतार ॥ १९६ ॥
 माथइ छत्र झलहलइ, विहु पपि चमर दलंति ।
 वाजित्रइ अंबर गडगडइ, उलट धरंती चिति ॥ १९७ ॥
 आंगलिथी प्रतीहारडी, हाथमां सोवन कंव ।
 रिदय[xx-A]कमल विकाश हुइ, जिम वरसाति कंदब ॥ १९८ ॥
 नरनारी जोइ सहं, अनोपम दीजइ दान ।
 विद्यागुणे अलंकरी, धरती अति अभिमान ॥ १९९ ॥
 मंडपमांहिं ते आवी, सुपासणि बइठा राय ।
 भीमकुंअरी नयणे पेपी, सहु मनि विस्मय थाइ ॥ २०० ॥
 विद्याधरी कइ किंनरी, कइ लक्ष्मी सरसति ।
 चित्रलपित जिम थंमीइ, विमासइ निज मति ॥ २०१ ॥
 गाम ठाम कुल रायना, जाणंती प्रतिहारि ।
 दवदंतीनइ इम कहइ, 'निसुणउ राजकुमारि । ॥ २०२ ॥

छाल ॥ राग केदाद ॥

ए सवि आख्या देशधणी, ताहरा रे वीवाह भणी,

स्वयंवरामंडप राइ मंडावीउ रे ॥ २०३ ॥

दबदंती ऊलट धरु, मनगमतु तुषे वर वरु,

तम तणइ कारण एह रचावीउ रे ॥ २०४ ॥

ब्रू-रचावीउ श्रीमीमि हरपिइ, तेडावीआ ए राजा,

आपापणी रिद्धिइ करीनइ सह ए छइ ताजा ।

शंशुमारपुरनु धणी जितशत्रु, तेहनु सुत रिनुपर्ण,

एहनी रिद्धि अछइ मोटेरी दानिइ करीनइ कर्ण ॥ २०५ ॥

चंपापति सुवाहु सुणीइ, तेहनु धरणेंद्र पुत्र,

प्रगट प्रताप अछइ अधिकरु, मीन मनाख्या शत्रु ।

रोहीतक राजानु सुत आ चंद्रशेपर एह,

बत्रीस लाप गामनु धणी ए बइठउ छइ तेह ॥ २०६ ॥

अनुक्रमिइ करी-प्रतीहारी कहितइ आवी नल समीपिइ,

दासी कहइ रे 'सुणु दबदंती !' कर जोडी-तव जंपइ ।

फौशलदेशनु राजा निपध, तस सुत नल गुणवंत,

लघुभाई कृवर पासिइ बइठउ ए बलवंत ॥ २०७ ॥

रिपभस्वामिबुलि ऊपनु, रूपिइ पुरंदर जाणि,

भाय्य हुइ तु ए वर वरीइ एहवूं हईइ आणि ।

बुद्धिइ करीनइ सुरगुरु जेहवु, चतुर सुवेधी सार,

वि[11-B]नय विवेक गंभीरिम गिरुउ एहमाहि नहीं गुणपार ॥ २०८ ॥

देसी

दीठउ नल सोभागनिधि, कुमरीइ परिपी ते विधि,

पुष्पमाला-नलनी कंठिइ तव ठवी रे ॥ २०९ ॥

हुइ तव आकाशवाणी, शासनदेवति वपाणी,
 रुडी रे जोडि युगती भली हवी रे ॥ २१० ॥
 ३०-देवताइ ते जोडि वपाणी ते सविहुइ सुणी,
 को देशनु राजा कृष्ण बइठउ छइ भूषणी,
 तेह तणइ मनि अमरप थयु रे कहइ एहवू तेह,
 'आहवां राजकुमरानइ मूकी किम वरसिइ दवदंती एह' ॥ २११ ॥
 खडग लेईनइ हाकी ऊठिउ, 'नही देउं तुझ वरवा,
 अवगणी अन्ननइ ए किम हुइ ? अघटतू न देउं करवा' ।
 मंडपि आव्या आहवा कुमरा, पाछा वली ते जाइ,
 तमे करसिउ पाणिग्रहण ए परिइ, दुप सहनइ थाइ ॥ २१२ ॥
 बलतू नल ते कहइ कृष्णनइ 'कां फरइ फोक आयास ?
 एणी कुमरीइ हूं तु वरीउ, भक्षनइ हऊउ उरहास ।
 पराई अखी साहमूं म' जो तूं, ते थकी नवि हुइ सुप,
 एक वारनू संतोष पामइ, निद्रानि हुइ दुप' ॥ २१३ ॥
 एणे कहणे कृष्णकुमरनइ चडीउ क्रोध अपार,
 पडगं फादीनइ झुझवा लागु, नींचमांहि हुइ विकार ।
 सबल संघातिइ निर्यल बोलइ, मुप भंजावइ तेह,
 धूक ऊडाडिवूं जीभह केरूं, बैरपणउं हुइ जेह ॥ २१४ ॥

देसी

वीर बेह ते रणि चडीआ, माहोमाहिं अति भडीआ,
 दलनु रे पार तेहनु न पामीइ रे ॥ २१५ ॥
 भला सुमट छइ झुझार, शंभकावइ ते हथीआर,
 ऊपरि घा सवलपणइ वकारीइ रे ॥ २१६ ॥
 -वकारीइ आपणा सुमट [12-A] नइ, जोइ सह को लोक,
 दवदंती तव चित्ति वचारइ 'ए' तु बढइ छइ फोक ।

माहरइ कीधइ मांहीमांहि नरनु हुसिइ संहार,
 तुच्छ पुण्यनी हं घणीआणी आ सिउं दीमइ रे अपार ! ॥ २१७ ॥
 शासनदेवता ! माहरी माता ! संमनु एक वचन,
 तु हं जगगुरु ध्याउं सविसेपइ निश्चल हवू एक मन्त्र ।
 तु नलनइ जयतवाद हुज्यो, ' नारीइ कहिउं एहवूं,
 ॥ दवदंतीइ छटा त्रिणि दीधी 'सानिध्य करज्यो तेहवूं' ॥ २१८ ॥
 नलकुमरिइ ते कुप्पण जीतिउ आवी लागु पाव,
 ' हं सेयक स्वामी ! तत्पारु ' एहवूं कहीनइ जाय ।
 जगगुरु केरी मूरति पूजंता तेहनु ए पसाय,
 दवदंतीनइ पुण्यमहिमाइ जयजयकार थाय ॥ २१९ ॥

इहा

भीमरायनु जामाता, समरथ अत्रिचलवंत ।
 भाग्यवंत पुण्यइ अधिक, लहउ लीलावंत ॥ २२० ॥
 पाणिमहणउच्छव करइ, भीमभूप सुजाण ।
 दवदंतीमनि हरप घणउ, पुण्यतणउ अहिनाण ॥ २२१ ॥
 नलनइ परणावी दवदंती, आप्या देश भंडार ।
 गज रथ तुरंगम आपीआ, मनवंछित सुंगार ॥ २२२ ॥
 सैन्य साधिइ, परणावीउ, आप्या भला पटकूल ।
 सारवस्तु राजाइ आपी, जेहना छइ बहु मूल ॥ २२३ ॥

दाल

भीमिइ निपध संतोपिउ, केतलां दिन ए नल कुवेर तिहा रहिया ए ।
 सप्तभूमि आवास तिहा मुप भोगवइ, रिद्धि करीनइ गहगहिया ए ॥ २२४ ॥
 निपध कहइ ' सुणउ भीम ! अमे हवइ जाएस्यूं कोशलनगरीइ सही ए ।
 घणा दिवसं थया आंव्या अमनइ, मोकल,
 तुमयीःशोभा प्रणी ल[12.B]ही ए' ॥ २२५ ॥

सेना कीथी सज्ज, निगध चालइ ए, दवदंती आवइ पिता भणी ए ।

‘स्वामी ! दिउ हितशीप, मझ म विसारस्यु, तमे छउ तात भूषणी ए’ ॥२२६॥

‘सांभलि कुमरी वच्छि ! एक सीपामण, नीचसंगति टालज्यो ए ।

जेहथी हुइ अपवाद तेहथी दूरि रहिवूं, पतिनी आज्ञा पालज्यो ए’ ॥२२७॥

मातानइ पाय लागइ, वेहनइ लोचनि जलप्रवाह घणु बहइ ए ।

‘आलिंगन दिइ माय, कंठि बिलगीय रोयंती किमचि नबि रहइ ए’ ॥२२८॥

माय दीइ सीपामण सारी, ‘सुणि तूं कुमरीय ! रहिज्यो तमे रूडी परिइ ए ।

कंतनी भक्ति करज्यो मन तमे ढेईनइ, पतितणूं जिम चित् ठरइ ए’ ॥२२९॥

सासू नणंदर जेह पूज्यवर्ग ए, कहिउं करेयो तेह तणूं ए ।

तेहवी चालि चालयो जेणि वातिइ ए लाज न आवइ इम भणूं ए’ ॥२३०॥

देव गुरु धर्म सार आपणउ मारग रूडी परिइ, आराधज्यो ए ।

‘वरणकमल पति केरा निशिदिन कुमरी अ विनयपणइ तमे सेवज्यो ए’ ॥२३१॥

हईइ धरीआ वचन, आज्ञा मागीनइ रथि बइठी नलमुंदरी ए ।

सासरानइ अधिकारि पुत्री सामग्री सघली सारी बिधि करी ए’ ॥२३२॥

बुलावा भीमराय देसनी संधि लगइ आवीउ बहु सैन्य लेई ए ।

भीमनइ कहइ निषध, ‘तमे बलु भूपति ! रूडइ ठामि हवइ बइसीइ ए’ ॥२३३॥

‘जिहां हुइ पीरवृक्ष जिहां हुइ जलटाम तिहां रही आज्ञा मागीइ ए’ ।

बुलावी भीमराय सती दवदंती य पिता तणे [13-A] पाइ लागीइ ए’ ॥२३४॥

निषध नलकुवेर घाटइ चालइ ए दीठउ मुनि कासगि रहिउ ए ।

एहवइ हस्ती आवइ, ऊपनी परजी ए वृक्ष जाणीनइ देह धसइ ए’ ॥२३५॥

मद झरइ अति सार जिणइ परिमलइ भमरा आवी रणझणइ ए ।

चटका करइ मुनीडीलिइ, सहइ ते वेदना, देपीनइ हईउं कणमणइ ए’ ॥२३६॥

नलइ दीठी ए परि, पितानइ धीनवइ, ‘आहवा यतीनइ बंदीइ ए’ ।

कोडिभवना पाप एणइ बांदिइ ए, आम तात ! निकंदीइ ए’ ॥२३७॥

निपधनइ थयु भाव, पुत्रसंवातिइ ए परिवारस्यू प्रणमी रहइ ए ।
 'स्वामी ! जंगम तीरथ पामिउ सुरतरु, आजनु दिन सफल हवु ए' ॥२३८॥
 दीइ उपदेस सार, मुनिवर प्रणमीनइ निपधराजा चालीउ ए ।
 वोतालनगरीइ आवइ, इइ दवदंतीनइ, 'नगर आपणउं आवीउं ए ॥२३९॥
 अहां छइ जिननु प्रासाद.' एहवूं सांभलीनइ हर्षि थकी देहरइ गई ए ।
 चैत्यबंदन कीधूं नारि, भाविइ मनस्यू अ रलीयायत ते अति थई ए ॥२४०॥
 कहइ दवदंती नारि 'सपी ! तूं संमलि, मइ स्यू पुण्य कीधूं घणउं ए ? ।
 सोभागी वर पामिउ, मानव भव सारु सफल हऊउ सपी मझ तणउ ए' ॥२४१॥
 रूडइ महुरत योगि वर पइसारु ए उच्छव हुइ अतिघणा ए ।
 नगरलोकसमदाय साहमा आवइ ए निपधराजा तेह तणा ए ॥२४२॥
 दवदंती आवी घरि सासूपाए य विनय करी लगइ रही ए ।
 बलती दिइ आसीस, 'कोडि दीवालडी जीवजे पुत्रस्यू सही ए' ॥२४३॥
 पगपडणइ द्रव्य आपइ [१३] हरपी सासू अ पुण्यइ रूडी बहू पामीइ ए ।
 प्रभाति ऊठि तेह सासूससरानइ चरणिकमलि सीस नामीइ ए ॥२४४॥

इहा

सुप अपूरव भोगवइ, नल दवदंती नारि ।
 इच्छा पुहुचाडइ मन तणी, लीइ लाहु संसारि ॥२४५॥
 हास्य विनोद कतूहल, पडोपलीइ केलि ।
 नाच गीत रस दिनि दिनि, लीइ लाहु संसारि ॥२४६॥
 एकदा निपध नलनइ कहइ, 'राजनु लीउ भार ।
 वैराग्यरंगिइ पूरिउ, लेसिउ संयम सार' ॥२४७॥
 पूर्वइ जे राजा हवा, मारग तेहनु एह ।
 बडपणनु योग जाणीनइ, व्रतधारी हुइ तेइ ॥२४८॥

ज्ञानीनि पहिल जेरां, वृद्धपणउं मनि जाणि ।
 मनस्युं लघु ते सही, नान्हायी जरा आणि ॥ २४९ ॥
 मूरपनइ वडपण आविउं, दीसीइ वाह्यवृत्ति ।
 जाणे यौवन नवूं थयूं, मोहइ करी व्यग्रचित्त ॥ २५० ॥
 विनय नही हईआमाहि, तृष्णा अधिकी वृद्धि ।
 धर्मनू नाम नवि गमइ, धर्म ऊपरि नही बुद्धि ॥ २५१ ॥
 वृद्धपणउं तु शोभीइ, जु हुइ रूडी मति ।
 नवि लेपवीइ पल्या भणी, कुमति ऊपजइ नित ॥ २५२ ॥

॥ नान्हा ते वृद्ध ज कहिया, जे करइ धर्मनू काम ।
 ॥ वृद्ध लघु सरिपा जाणिवा, नादरइ पुण्यकाम ॥ २५३ ॥
 राज दीधउ नलपुत्रनइ, दिइ सीपामण तात ।
 'वीसास जे नर करइ, तेहनु म करसिउ घात ॥ २५४ ॥
 कुत्र्यसन सघला टालिवा, देवगुरु केरी भक्ति ।
 छ दरसन तमे पालिवा, कही एहवी युक्ति ॥ २५५ ॥
 पीडा म करसिउ कहि तणी, कहिनु म कर[14-A]स्यु लोप ।
 सात क्षेत्रि वित्त वावज्यो, दीर्घ म करसिउ कोप ॥ २५६ ॥
 चलावयो रूडी परंपरा, देवनु म लोपस्यु ठाम ।
 सेवा करे सहिगुरु तणी, माहरुं रापे नाम ॥ २५७ ॥

॥ कुलदेवी नइ कुलगुरु, कुलस्त्री नइ कुलचार ।
 ॥ ए च्यारइ जेणइ लोपीआ तेणइ हारिउं मुकृत सार ॥ २५८ ॥
 पुत्र सीपामण देई करी, लीधउं तेणइ चारित्र ।
 साधुपंथ ते आदरइ, काया करइ पवित्र ॥ २५९ ॥
 नलराजा ते राज्य करइ, सहनी पूरइ आस ।
 न्यायधर्म छइ अतिभलु, अनोम करइ विलस ॥ २६० ॥

पृष्ठ प्रधाननद एकद्रा, 'पितानी सी सी रिद्धि ? ।
 केतु देस तेहनइ हतु ? केतली भंडारनी वृद्धि ? ॥ २६१ ॥
 चलतु कहत मंत्री, 'सुणउ, पिता पाहिइ बहुलु देस ।
 स्वांग ऊपार्जन तुब्ब करु, पोतइ घणउ निवेस' ॥ २६२ ॥

चउपडे

सैन्य सज्ज करी नीमरइ, आण मनावतु ते सचरइ ।
 त्रिहु पंडनु हऊउ भूषणी, आण मानइ महु कोइ तेह तणी ॥ २६३ ॥
 गौडदेस कन्यकुवज कलिंग, गोलदेस अंजन सुचंग ।
 गंगापार आगद्यन अंग, मध्यदेस कुरु कामरूप बंग ॥ २६४ ॥
 उडू पुडू उडीस पंचाल, सौरसेन मालव बंगाल ।
 जालंधर नइ लोहितपाद, कीधा नलइ तेहस्युं विवाद ॥ २६५ ॥
 कामाक्षा वपु अंतर्वंध, पूर्वदिसिइ जीपीआ सुवेध ।
 कांछ सौराष्ट्र कुंकण न[14-B]इ लाट, वालिभ अवंती कर्णाट ॥ २६६ ॥
 कासी किरात, सौंधीर वकाण, कुंकुम अरन्नद कंवोज ककाण ।
 तामलिसे अवंती पारियात्र, अनोपम दीमइ तिहाना पात्र ॥ २६७ ॥
 पश्चिम दिसिना एतला देस, सबल सैन्यइ करी जीपइ नरेस ।
 बर्बर बूजर कास्मीर कार, श्रीकाष्ठ खीराज्य हिमालय सार ॥ २६८ ॥
 लोहपुर टाक अनइ तुरुष्क, तायक टाक भलु छइ वष्क ।
 उत्तर दिसिना एतला देस, सबल सैन्यइ करी जीपइ नरेस ॥ २६९ ॥
 मलय सिंगल कोडल नइ अंध्य, धीपर्वत द्राविड नइ वंध्य ।
 चैरोटे तार्पी लाजी धार, श्रीवैदर्भ पाटल अति सार ॥ २७० ॥
 महागष्ट्र कामाक्षा आभीर, कच पाषांतिक निर्मदा नीर ।
 वांढउर अनइ भलं श्रीमाल, दक्षणदेसि जीपीआ भूपाल ॥ २७१ ॥
 एकद्रा सभाइ वडठउ भूष, इंद्र सरीपुं उद्भुत रूप ।
 श्रीगरणा बदगरणा घणा, मंडलीक मुट्टया नही मणा ॥ २७२ ॥

महामंडारी रसोई तलार, राजवैद्य गजवैद्य ज सार ।
 दीवटीआ सुहबोला जेह, उचितबोला बइठा छइ तेह ॥ २७३ ॥
 कथाकथक पीठमर्दक जिहा, संधिरेहा दूतपालक तिहा ।
 एहवी सभाइ बइठु राय, नरवरलक्ष सेवइ तस पाय ॥ २७४ ॥
 पूछइ प्रधाननइ राजा इसिउं, 'कहु मंत्री ! जेहवूं हुइ तसिउं ।
 माहरइ पोतइ देस भंडार, पिता पाहिइ अधिकेरु सार ॥ २७५ ॥
 कइ उछी रिद्धि अछ[15-A]इ अमं तणी ?' मंत्री बोलइ, 'सुणि भूषणी ।
 अधिक राज्य पिताथी स्वामि, आण मनावी ठामिइ ठामि ॥ २७६ ॥
 पिता थकी जे अधिकु होइ, उत्तम पुत्र कहीजइ सोइ ।
 कसिउ अणूरउं नथी तम देव, किंकरनी परि राय करइ सेव ॥ २७७ ॥

८५५ ३४५

दूहा

विसइ जोअण ऊपरइ, तक्षसिला छइ गाम ।

कदंबराजा राज्य करइ, शत्रुनउ फेडइ ठाम ॥ २७८ ॥

तमारी आज्ञा नबि मानी, ते छइ उन्मत सुंड ।

आण मनावता ढोहिलं, सैन्यइ करी प्रचंड ॥ २७९ ॥

नलनइ मनि रोस ज थयु, 'ते हूं जोउं कदंब ।

सैध्रपणइ सैन्य सज्ज करु, मंत्री ! म करु विलंब' ॥ २८० ॥

प्रधान कहइ नलरायनइ, 'मोकलीइ दूत एक ।

ते हाथिइ कहावीइ, वचन तणु विवेक' ॥ २८१ ॥

ढाल पवाडानु

नलराजाइ दूत मोकलिउं, तक्षसिलाइ आवइ रे ।

कदंब भूप सभाइ बइठउ, इंद्र सरीखु भावइ रे ॥ २८२ ॥

दूत तणां छ लक्षण कहियां, बुद्धिधणी ते होइ रे ।

परायूं चित्त नरनूं ओलवइ, स्वामिभक्त दूत जोइ रे ॥ २८३ ॥

साहसीकपणउं तिहां जोईइ, सदूतरु दूत तेह रे ।

बोल बोलइ ते ^{पहवा}पहवा, नवि उसंसइ जेह रे ॥ २८४ ॥

दूत आवीउ रायसभामांहि, कीधु राय प्रणाम रे ।

‘मोटउ राजा पृथवीइ सुणीइ, कदंब ताहरुं नाम रे’ ॥ २८५ ॥

दूत कहइ ‘संभलि यमुधाधिप, अम ठाकुर श्रीनल रे ।

सघलइ तेणइ आण मनावी, जेहनइ बहु [5 B] नं. दल रे ॥ २८६ ॥

बांक कसिउ नथी म्यामी ! तेहनइ, तम विना सह अ असार रे ।

लघु बांधव तेहनइ कूबर अछइ तिम तुम लेखवइ अपार रे ॥ २८७ ॥

आखु दीस तुमनइ संभारइ, करइ तुम गुणग्राम रे ।

सिउं कहूं घणउं कदंब ! तुमनइ ? न वीसारिउं नाम रे ॥ २८८ ॥

आण मानइ सह नल राजानी, उतकट भूषति जेह रे ।

तेहनी आण जु तमे मानु, हुइ तुमभ्युं सनेह रे ॥ २८९ ॥

सघला राजा सेवक परिइ, तमे न मानु आण रे ।

एणी वातिइ तुमनइ कुशोभो, सुणउ कदंब मुजाण रे ॥ २९० ॥

ते अभिमानी राजा नल लीधु बोल न मेलइ रे ।

वचन तेहनूं कुण उवरथइ ! रोष तोष आप मेलइ रे ॥ २९१ ॥

जउ नही मानु आण तेहनी तुम नही हुइ सुख रे ।

देश राज्यभंडार लेसइ, घणउं होइसिइ दुख रे’ ॥ २९२ ॥

पहवू दूतइ कहीउं कदंबनइ, वचनवाण ते लगा रे ।

ते बोल हईडामांहि सालइ, डील्लिइ अति तेह वागा रे ॥ २९३ ॥

कदंब कहइ चलतूं दूतनइ, ‘सिउ नल सिउ कूबर रे ? ।

ताहरा नलनी वात जाणउं छउं, पृथवीमांहि न खर रे ॥ २९४ ॥

ताहरु ठाकुर वाइ सूतु कइ थयु सन्निपात रे ।

विकलावस्था हुई तेहनइ, ए लक्षण अन्य जात रे ॥ २९५ ॥

जा रे जई तूं कहि रे नलनइ, बल जु हुइ तुझ रे ।
 युद्ध करेवा बहिल आवये, उच्छाह छइ वली मज्झ [16-A] रे' ॥ २९६ ॥
 तिहांथी दूत ते पाछउ वलीउ, आविउ नल समीपइ रे ।
 प्रणाम करीनइ ऊभु रहिउ, कर जोडीनइ जंपइ रे ॥ २९७ ॥
 'स्वामी ! कदंब तहारु बयरी बांकडु छइ अत्यंत रे ।
 तेहनु आंकडु सबल जाणीइ, न गणइ कसिउं चिति रे ॥ २९८ ॥
 ते तुम केरी आण न मानइ, मागइ छइ वली ^{सुझ} रे ।
 जे कहिउं वली स्वामी तुमनइ कहिता थाउं अमूझ रे' ॥ २९९ ॥
 एहवूं निसुणी निपधपुत्र दल लेई चालिउ वाटइ रे ।
 छडे पीआणे नलराय आवइ विपम मेल्हंतु घाट रे ॥ ३०० ॥
 'नल राजानूं सैन्य आवइ छइ' सुणीउ कदंबइ राय रे ।
 आपणउं सैन्य सज्ज कीधउं, गढ पाखरीउ तस ठाय रे ॥ ३०१ ॥
 'एक सीइ तिहां बीजु सिउ सीइ?' गरव भरइ अति तेह रे ।
 कटक लेईनइ बाहिरि आवइ एहवइ नल आविउ जेह रे ॥ ३०२ ॥
 तक्षसिला चुपाखर बीटी, नलइ कहाविउ तस रे ।
 'जु तूं मझनइ आवी प्रणमइ तु तुझ मेहलउं अवश्य रे' ॥ ३०३ ॥
 राउतइ राउत, पायकइ पायक, रणतूर अतिहि बाजइ रे ।
 धनुष तणा टंकारवइ सबल अंबर गाजइ रे ॥ ३०४ ॥
 मदभिभल ता गेलि गूगलीआ गडयडता गजेन्द्र रे ।
 तेजी तुरंगम तरवरीआ, ऊपरि चढ्या नरेन्द्र रे ॥ ३०५ ॥
 श्रवदवेधी धनुर्धर आगलिथा रहइ उलि रे ।
 आगां टोप रगाउलि पहिरिया, शोभइ राती मोलि रे ॥ ३०६ ॥
 मांहोमांहि युद्ध भंडाणा, कोधिइ भरीआ तेह रे ।
 तव नल कदंबनइ कहइ, 'युद्ध कीजइ आपण बेह रे' ॥ ३०७ ॥

दोइ जणा संग्राम करंतइ हारइ कदंब राय रे ।
 जे जे परिइ युद्ध करइ तव नल जीतु न [१६-८] जाइ रे ॥ ३०८ ॥
 कदंब राय चीतववा लागु, 'नहीं जीपुं हूं एह रे' ।
 ते राजा नाहसीनइ गयु, विरमिउ ततक्षण तेह रे ॥ ३०९ ॥
 बेरागरंगिइ चारिअ लीधउं, प्रतिमाइ रहिउ मुनि रे ।
 नलजाइ ते यती दीदु, ध्यानस्थ शोभइ बनि रे ॥ ३१० ॥
 नल कहइ कदंबनइ 'हूं जीतिउ ऋषिराय रे ।
 एणी विधिइ मइ तु सही हारिउं, हूं तुम लागूं पाय रे' ॥ ३११ ॥
 पंच महाव्रतधारक मोटउ साहस धीर रे ।
 काम क्रोध लोभ जीपीउ समरथ वीराधिवीर रे ॥ ३१२ ॥
 केतली बेंला ऊभु रहिउ, साहमूं न जोयूं तेणि रे ।
 निरीहमनि भूप तृणा सरीखु, ध्यान राखिउं चित जेणि रे ॥ ३१३ ॥
 जयशक्ति नामिइ पुत्र छइ तेहनइ, राज्य आपीउं तास रे ।
 तेह तणु देशभंडार आपिउ, रिद्धि आपी जास रे ॥ ३१४ ॥
 आपना कीधी तक्षशिलाइ, ते मेल्हिउ तेणइ ठामि रे ।
 नलराजा ते पालु बलीउ, आविउ आपणइ ठाइ रे ॥ ३१५ ॥
 त्रिणि खंडनु धर्णी हवु, जेहवु हुइ वासुदेव रे ।
 श्रीनलराजा अति बलवंतु, करइ सह तस सेव रे ॥ ३१६ ॥

इहा

लघु बांधव छइ तेहनइ कूबर नामिइ जेह ।
 नलराजानी स्याति देखी अवट्टाइ चित्तिइ तेह ॥ ३१७ ॥
 देखी न सकइ रूअइ, हईइ दुष्ट अपार ।
 देखी रिद्धि पीआरडी बहइ निरंतर स्वार ॥ ३१८ ॥
 कूबर मनस्युं इम जाणइ, 'लेउं एहनी रिद्धि' ।
 'अभिप्राय पाहुउ चीतवइ, नीचनइ हुइ कुबुद्धि ॥ ३१९ ॥'
 ८७८

नलराजा सुख भोगवइ, दवदंतीस्युं नेह ।

प्रीति ईश्वरनइ पार्वती, चातकनइ जिम मेह ॥ ३२० ॥ ✓

मधुकरनइ जिम मालती, [17-A] इन्द्राणी जिम इंद्र ।

प्रीति पाणी नइ माछिली, जिम कमलिनी दिणंद ॥ ३२१ ॥ २२५

एणइ अवसरि जेहवूं ते संभनु अधिकार ।

प्राचीन पुण्य हुइ जां लगइ तां सुख भोगवइ सार ॥ ३२२ ॥

ढाल ॥ पसली भरी पाणी तणी

भाई कूबर जे कहिउ, राज्यलोभीउ जेह रे ।

छल जोइ राजा नल तणा, शाकिनी परिइ तेह रे ॥ ३२३ ॥

✓ कूबर दुष्टमां भूलगु, सेवइ व्यसन सात रे ।

अन्या मारगि ते हींइइ, नवि जाणइ पुण्य वात रे ॥ ३२४ ॥

तृष्णा छइ तेहनइ राज्यनी, मनि चींतवइ एह रे ।

सेवा करइ विद्यावंतनी, जिम रिद्धि लहउ एह रे ॥ ३२५ ॥

✓ को एक अवधूत तिहां अछइ, सेवा करइ तास रे ।

आपीउ मंत्र जू तणउ, 'पूगसिइ तोरी आस रे' ॥ ३२६ ॥

ध्यान कीधउं तेणइ मंत्रनूं, जपइ अहनिसि तेह रे ।

कूबर कहइ नलरायनइ, 'रमीजइ जूज जेह रे' ॥ ३२७ ॥ २२६

कूबरनी संगति करी नल तेहवु थाइ रे ।

नीच संगति नरनइ लगइ, क्रीडा करइ वेह भाइ रे ॥ ३२८ ॥

जूज रमइ वेह जणा, पासा ढालइ तेह रे ।

नल हारइ कूबर जीपइ, दैवह योग एह रे ॥ ३२९ ॥

नलराजा छइ अति भलु, जूनू लागूं व्यसन रे ।

रात्रि दिवस राजा जू रमइ, लागूं तेहस्यूं मंत्र रे ॥ ३३० ॥

- (१) रतन दूषण दीधउं विधात्राइ, मोटी कर्मनी राशि रे ।
 ते आंगलि कोइ न विट्टइ, सचराचर पाश रे ॥ ३३१ ॥
- चंद्र कलंकी जाणीइ, समुद्रात खारु रे ।
 सूर्यमाहि तेज धणउं, चपल मेघ सारु रे ॥ ३३२ ॥
- विद्वांस निर्धन हुइ, कमल कंटकी जोइ रे ।
 दोभागणउं रूपवंतनइ, कल्पवृक्ष काष्ठ सोइ रे ॥ ३३३ ॥
- पशुपणइ हुई कामधेनु, रत्न पाषाण जाति रे ।
 धननु धर्णी कृपण कीधु, [१७-१८] दुखीउ सुजात रे ॥ ३३४ ॥
- चंदन फड़उं फां कीधुं, जल निर्मलइ पंक रे ।
 एतलामाहि जिम अवगुण तिम नलमाहि यंक रे ॥ ३३५ ॥
- निरंतर नल जू रमइ, हारइ लख कोडि रे ।
 व्यसन किमइ मेलइ नहीं, मोटी लागी खोडि रे ॥ ३३६ ॥
- देश नगर नइ पाटण कनक रत्न भंडार रे ।
 कूबर जीपी ते लीइ हस्ती कोठार रे ॥ ३३७ ॥
- नल राजा हारइ निरंतर, नथी किसी सार रे ।
 वारिउ कहिनुं नवि करइ, संपनु हाहाकार रे ॥ ३३८ ॥
- हाथी कानि साहिउ नवि रहइ, बहूमूल्य वस्तु हारइ रे ।
 अथ सुभट तेहु हारिया, तेहबो नही जि को वारइ रे ॥ ३३९ ॥
- नारीइ प्रधान तेडीआ, 'जईनइ वारु तमे राय रे ।
 कुज्यसन नलनइ न घटइ, लगूं तुम पाय रे ॥ ३४० ॥
- राजानइ तु शुद्धि नथी, हारिउं सह राज रे ।
 त्रिणि, खंड भोगवइ ए नल, एणी वातिइ लाज रे ॥ ३४१ ॥
- प्रधान आवी रायनइ कहिइ, 'तूं तु वसुधापति रे ।
 सात व्यसनमाहि जू मूलगूं, एतु नवि कीजइ मति रे ॥ ३४२ ॥

व्यसन लागूं जे जेहनइ छांडइ नहीं तेह रे ।
 कुञ्जसनी हुइ दुखइ, नवि जाणइ एइ रे ॥ ३४३ ॥
 कुञ्जसनी हऊउ जे नर, नवि दीजीइ सीख रे ।
 तेहनइ उपदेस न घटइ, न धरइ ते सीख रे ॥ ३४४ ॥
 वायस कोटिइ न घटइ एकावलि हार रे ।
 घूअडनइ नवि घटइ रहिवा सहिकार रे ॥ ३४५ ॥
 नाहनू नैसइ जिहां हुइ नवि घटइ प्राकार रे ।
 गहिलानइ नवि घटइ शुभ अशुभ विचार रे ॥ ३४६ ॥
 धूलहडीना रायनइ न घटइ श्वेत छत्र रे ।
 त्राटीइर भीति जिहां नवि घटइ वारु चित्राम रे ॥ ३४७ ॥
 डेडकानइ नवि घटइ वहा ॥ १४-A ॥ सेवूं कमलि रे ।
 रासभनइ नवि जोईइ चंदनपरिमल रे ॥ ३४८ ॥
 जूआरीनइ नवि घटइ सारु उपदेस रे ।
 रूअडी हितसीख नवि गमइ, साहमूं आणइ खेस रे ॥ ३४९ ॥
 रूअडूं कहीइ तेहनइ साहसु गुज जाणइ रे ।
 दूखवी कहितइ अति घणउं मनि खेइ ते नाणइ रे ॥ ३५० ॥
 गाढा गरदा वृद्ध मंत्री प्रीठवइ घणी परिइ रे ।
 तेहनूं कहिउं मानइ नही, विपरीत ते करइ रे ॥ ३५१ ॥
 राजा नही मंत्री वसिइ, पामइ सह दुख रे ।
 सर्वे चिंतातुर थई रहिउं, प्रजानइ नवि सुख रे ॥ ३५२ ॥
 कूबरनइ मनि कूड अछइ, 'लेउं हूं एहनूं राज्य रे' ।
 प्रेरणाइ सविशेषु रमइ, लघु जीवइ साम्राज्य रे ॥ ३५३ ॥
 द्वंद्वती रायनइ कहइ, 'द्युत न रमौइ देव रे ।
 अतिघणउं सह काई नही, माझनइ कीजइ सेव रे ॥ ३५४ ॥

घणू अ गलिउं जुं खाईइ तु ऊपजइ, विकारं रे ।
 साहमूं देहि दुख ऊपजइ, मुणि कंता । सुविचार रे ॥ ३५५ ॥
 ए सी कुमति ऊपनी ? तमे चतुर मुजाण रे ।
 बीजानइ हितसीख दीउ, जे हुइ अजाण रे ॥ ३५६ ॥
 घणउं कहू छउ तुमनइ, टालउ एह व्यसन रे ।
 स्त्रीबचन तमे मानयो, अपयश तणु ठाम रे ॥ ३५७ ॥
 पुण्यवेला प्रभातिनी, सीखु कला मुज्ञान रे ।
 धरमनी चर्चा तमे करु, दीउ मुनिवर दान रे ॥ ३५८ ॥
 भर्त्तार हींडइ कुव्यसनइ, नारी लजवाइ रे ।
 आंगुलीइ देखाइणउं, जूआरी कहिवाइ रे ॥ ३५९ ॥
 कूबर संगति तमे मेहलु, वारूं छूं कंत रे ।
 राज्य रिद्धि कांइ नीगमु ? ठामि राखु चींत रे ॥ ३६० ॥
 कां करु बीसास भाईनु ? म थाउ भोला देव रे ।
 विकलपणउं तम कां थयू ? करु वीतराग सेव रे ॥ ३६१ ॥
 लक्ष्मी छइ ता'सह फाई, फाजि नावइ [४४-४५] कोइ रे ।
 लक्ष्मीनूं सह ए संगूं, हईआ साथि जोइ रे ॥ ३६२ ॥
 मूरख मति तम कां थई ? चित्ति इसिउं विचार ।
 हूं छउं दासि तुमारडी, जू रमिवू वारु ॥ ३६३ ॥
 नल ते रामति नवि त्यजइ, हारइ नलराय रे ।
 पांसा पडई अवला तव कूबर सविसेपु थाइ ॥ ३६४ ॥
 सवला पांसा कूबर, दुष्ट छइ तेहनी बुद्धि रे ।
 रमवा लागु प्रेम सिउं, हईइ घण पइठउ ॥ ३६५ ॥
 नारी हईइ आवटइ, तेणीइ स्पूं चालइ ? ।
 उत्तम कुलनी जे नारी पति आज्ञा पालइ ॥ ३६६ ॥

रमतइ २ सह हारिउं, हारिया त्रिणि खंड रे ।

कूबर तिम तिम हर्ष पामइ, कुनुद्धी प्रचंड रे ॥ ३६७ ॥

राज्य हस्ती नइ तुरंगम, हारीउ मंडार रे ॥ ।

नगर पुर पत्तन सवि भला, अंगओलगूं सार रे ॥ ३६८ ॥

हीर चीर नइ पट्कूल, रायनु श्रृंगार रे ।

तिम तिम नांखइ पासा तिहां, दाहा आवइ असार रे ॥ ३६९ ॥

सुवर्णमय सिंहासन, भोजननूं थाल रे ।

शय्या ओसीसा रायना, हारइ भूपाल रे ॥ ३७० ॥

जल पीवाना कचोलडा, हारइ थई सार रे ।

छत्र चमरात हारीआ, आप्या ते वार रे ॥ ३७१ ॥

द्वंद्वती राइ हारी, कूबरनइ संतोष ।

राज्य तणु धणी थयु, लोकनइ असंतोष ॥ ३७२ ॥

नारीइ ते विधि मुणी, 'सी पइरि करीसिइ' ।

कुमति आ सी एहनइ ऊपनी ? सिउं सिउं हवइ होसिइ ? ॥ ३७३ ॥

विचारचतुर डाहा भला, डाहा गुणवंत रे ।

भवितव्यता तेहनइ नइइ, जे हुइ बलवंत ॥ ३७४ ॥

कूबर कहइ नलरायनइ, 'माहरी ए भूमि रे ।

तुझनइ रहिवा नही देउं, जाउ अन्य भूमि रे ॥ ३७५ ॥

पिताइ राज्य तूहनइ दीधूं, स्वामीइ आपीउं मज्झ रे ।

तुमारूं अहीइ काई नथी, कहूं छउं नल तुज्झ रे' ॥ ३७६ ॥

चित्ति विचारइ श्रीनल, 'रहिवा नही अधिकार रे ।

त्रिहु खंडनु राजा ए थयु, टलिउ आपणउ लाग रे' ॥ ३७७ ॥

नल तिहांथी नीसरइ, पूठिइ आवइ दक्कं [19-A] ती ।

सुख दुख प्रीयस्यूं निरवहइ, उत्तम कुलवंती ॥ ३७८ ॥

ते वारइ कूबर कहइ, 'दवदंती ! म जाउ ।

ए सहए तुझारइ, मज्ज पत्नी थाउ ' ॥ ३७९ ॥

चउपई

'ए स्युं कहिउं रे कूबर ! दुष्ट ! लोकमांहि तूं हुउ अनिए ।

ए तु ^{उदण}कहण नुहइ ताहरूं, कीधूं जोजे तूं माहरूं ॥ ३८० ॥

फटि रे पापी भूडा चांडाल, कुबुद्धी तूं महाविकराल ।

बडा बांधवनी नारी जेह, माता सरीखी कहीइ तेह ॥ ३८१ ॥

नारी आठ निपेची जेह, संगति न करवी पुरुषिइ तेह ।

गुरुनारी अनइ मित्रनी नारी, राजानारि निपेघ विचारि ॥ ३८२ ॥

जातिहीन, कूभारी होइ, आपणा गोत्रमांहिली होइ ।

बंध्या अनइ परिव्राजिका कही, एहस्यूं संगति न कीजइ सही ॥ ३८३ ॥

ए स्युं कहण मूरख तइ कहिउं ? तुसथी अहो सहू फाई लहिउं ' ।

तब कूबरनइ वारइ प्रधान, 'तमे थाउ राजन् ! सावधान ॥ ३८४ ॥

अयुक्ती बात ए नवि कीजीइ, नलनइ मान महत्त दीजीइ ' ।

इम कहितइ श्रीनल नीसरइ, नगरमांहि जोतु संचरइ ॥ ३८५ ॥

उद्वेग असुख प्रजानइ मनि. ऊचाट अछइ सविहुनइ तनि ।

नहीं किय्या उच्छवना रंग, तेणइ नगरि नवि बाजइ मृदंग ॥ ३८६ ॥

लोकनइ घरि नही जिमणवार, न विवसाईआ वाणिजन्यवहार ।

न चहुटइ मांडइ कोइ हाट, न पढइ कस्याइ कवित्त भाट ॥ ३८७ ॥

नगरमांहिइ नवि नाचइ पात्र, नेसालइ भणइ नही छात्र ।

न पोसालइ करइ चलाण, इष्ट गोष्टी न करइ सुजाण ॥ ३८८ ॥

मुललित वालिका न दीइ रास, क्षण नवि वांचइ पंडित व्यास ।

रूडइ कंठि कोइ [19-B] न करइ राग, रास भास नवि खेलइ फाग ॥ ३८९ ॥

न तालचरं वाइ ताल, 'हारुं हारुं' भणी न हींचकइ वालं ।
 तिहां नही भेरी तणा भांकार, न वंश वाइ मलय वंशकार ॥ ३९० ॥
 न ^{2118/151}मालापाडइ झुझइ माल, लोफु तणइ मनि अतिहिं साल ।
 रवाडी न श्रीवंत करइ, खेल वाडी न ^{६३}गुडीआ धरइ ॥ ३९१ ॥
 घोडा हस्ती तणी नही वाह, लोकनइ धरि न वीवाहना गाह ।
 नल संचरतइ दुप अपार, वरतइ सधलइ हाहाकार ॥ ३९२ ॥ }
 दवदंती लेईनइ राय, राज मूंकी तव श्रीनल जाइ ।
 बल लगइ सह कूबरइ अहिउं, आपणउं दुख न कहिनइ कहिउं ॥ ३९३ ॥
 'सागडीत सहित रथ लिउ तमे, घणउं कहीइ छइ स्वामी अमे ।
 पाला चालतां दोहिलं होइ,' पाय लगि वीनवइ सह कोइ ॥ ३९४ ॥
 'रथ तणु माहरइ खप ज नही, माहरुं नथी अहीइ काई सही' ।
 घणउं कहितइ रथ राखिउ तेणि, नलनइ आवइ बुलावा जेणि ॥ ३९५ ॥
 रथ बइठी नल सुंदरी, सविकहि आज्ञा मागी करी ।
 नगरलोक साथिइ छइ बह, दुख धरइ हइयामांहि बह ॥ ३९६ ॥

बाल । राग रामगिरी

कोशला नगरीनु धणी नलराजा जाइ ए,
 संघात नथी रे कोइ कहि तणु रे,
 ✓ नगरमांहि स्तंभ दीठउ एक अपूरव,
 पांचसइ हाथ मोटउ अतिघणउ ए ।
 राज्यभृंश तणउं दुख छइ रे हईआमाहि,
 लीलइ ऊपाडिउ नल गुणवंतिइ ए,
 तिहांनु रे धांमु तेह नीखीउ तेणइ ठाइ,
 कुतूहल कीधू तेणइ बलवंतइ ए ॥ ३९७ ॥

नृ०—‘बलवंत नलराजा आ सिउ दीसइ?’ [20-A] लोक तिहां वार्ता करइ,
 ‘देसोहं दीइ भाईनइ तिहां राज्य अंतःपुर हरइ ।
 केतले दिनि एह ज राजा हुसिइ पृथ्वीनु धणी,
 पुण्यवंत पुण्यइ आगलु, दिशा हुसिइ एह तणी ॥ ३९८ ॥
 निश्चइ नलनइ हुसिइ जयकार.’ माहोमांहि बात ए.
 ‘एणइ पापीइ कूरिइ भई मोटउ कीधउ संताप ए ।
 राजा पहिलं मूलि ब्रासिउ, जूअ रमियूं नवि घटइ,
 नलनइ ए तु कुबुद्धि अपनी,’ लोक कोक सी परि नटइ ॥ ३९९ ॥
 मनुष्यनइ ^{by ३१८५ ६३॥} उपदिशा आवइ त्यारइ कुमति उपजइ,
 आवणहारी घेला पाइइ, तव सुमति किहांथी संपजइ ? ।
 मनुष्य चींतवइ काम जूउं, हुइ जूई परि रे,
 चींतविउं काई काम न हुइ, जाणेग्यो खराखरि ए’ ॥ ४०० ॥ ✓

देसी

राय कहइ मंत्रिनइ, ‘बलु बलु लोकए ! अमनइ रे घणूअ संभारयो ए,
 जेहवू रे हूं नल तेहवु रे कूर, एहनी रे राज्यनीति पालयो ए ।
 अमे कहिनइ रीस करी, राज्यमदिइ लक्ष्मी हरी, ते सहू लोक तमे खमाया ए ।
 अमे रे जाउं छउं हवइ, रखे रे वीसारू,
 तमे को एक वेलाइ चित्तिइ धरज्यो ए ॥ ४०१ ॥

नृ०—‘धरयो अमनइ चित्तिइ सहू ए,’ एहवूं कही लोक चालीआ;
 दवदंती नइ नलराजा नगर मेल्ली चालीआ ।
 नल पृछइ तव नारीनइ, ‘किहां जइसिइ, केहइ ठामि ए ?
 राज्य नगर देस छंडीउं, हवइ सिउं करीसिइ काम रे ?’ ॥ ४०२ ॥

EAH

द्वन्द्वी तव कहइ पतिनइ, 'धीरुठ थाउ कंत ए,
साहसपणउं धरु स्वामी ! चिंता म करु चिंति ए ।
कुंडिनपुरिइ जईइ स्वामी ! पिता माहरु तिहां अछइ,
एक वारनूं तिहां रहीइ, वली जाणीसिइ पछइ ॥ ४०३ ॥
भीमराजा तम सस[20-B]रु मलु छइ गुणवंत,
तमनइ हित करसिइ घणउं, उत्तम प्रकृतिइ संत ।
बीजु ठाम नथी नलजी ! जिहां आपण जाईइ;
पीहर छंडी अनेधि रहिता हलआपणउं थाईइ' ॥ ४०४ ॥

देसी

एहवूं अ विचारीय रथ खेडिउ,
कुंडनपुरिइ चालता अटवी अ आवी इसी ए ।
बीहामणी रौद्र ए वनचर जीव ए,
तेणइ करी सचल वासिइ वसी ए ।
मधपानिइ परवसि थया जस्या अवधूंत,
तीर नइ कामठा तेणइ हाथिइ तेणइ धरिया ए,
कचपिचि घोलता कलकल शब्द ए,
क्रोधिइ रे करी रे भील अति भरिया ए ॥ ४०५ ॥

ब्रू०-क्रोध भरिया भील एहवा नलराजाइ पेखीआ,
भील सघला रथ देखी मनि अतिहिं हरखीआ ।
भील भयंकर फिरी वलीआ, घनुप सघले चडावीआ,
'नही जावा देउ तूहनइ, अमे घणे दिहाडे पामोआ' ॥ ४०६ ॥
नलराजा नारी लेई रथथी ते उत्तरइ,
आपणपूं भील पृठिइ धायु, एतलइ रथ को अपहरइ ।
नाहसी भीलडा गया दह दिसि, नलनारी चालए,
वाटइ चालता दोहिलं तेहनइ, नारी छइ सुकुमाल ए ॥ ४०७ ॥

रथइ तु बइसणइ तेह लीधुं, विधिइं लीधूं दुख ग ।

पाप उदय प्रगट थाइ त्थारइ किहांथी मुख प ? ।

पूरव पुण्य हतूं ज्यारइ त्रिणि खंडनु राजीउ,

सरजिउं लाभइ मुख दुख, चित्तिइ ते नवि गांजीउ ॥ ४०८ ॥

बाल । लीधा रे अबोला नेमि जनम०

अटवीमांहि ते चालीआ हाथि ग्रही आपणी नारि रे ।

मुख तेह पाछिळूं संभगइ, तेणइ स[२६-८]मइ कहिनु न आधार रे ॥ ४०९ ॥

सवथ रे दिन नुइइ सुन्वना, गरव ग करसिउ कोइ रे ।

त्रिनिघरि रायरंक सरीखडा, भोगवी छूटइ सोइ रे ॥ ४१० ॥ स.

पाए रे खूचइ अति कांकरी, कांटा ते चरणे बींघाइ रे ।

झरझर रुधिर भीसरइ, नारीनइ देहि दुख थाइ रे ॥ ४११ ॥ स.

बीसासु रहिता रडिता ते जाइ, चरणे रे बांधीला पाटा रे ।

अणूहाण पगे मुइ चालियूं, खूचइ २ तीखा काटा रे ॥ ४१२ ॥ स.

श्रान्त थई अति ^{होआइ अटवी} कुली, डोलिइ २ स्वेद ते अति रे ।

सास रे न माइ तेह नारि मुखिइ, जोउ जोउ कर्मनी गति रे ॥ ४१३ ॥ स.

एहबंद रे तृषा लागी नारीनइ, 'कंता रे ! ल्यावू किहांथूं नीर रे' ।

कन्हइ रे जरुपात्र कसिउं नथी, चींतवइ साहसधीर रे ॥ ४१४ ॥ स.

'जल हूं ल्यावउं नारी केणी परिइ ? पाणी रे केणी विधिइ पीसि रे ?' ।

रूपनूं दुख तव हईआमांहि, 'आ सी रे अवस्था जंगदीस रे ?' ॥ ४१५ ॥ स.

कमल पान रे तणु दूदु करी आणी आपिउं नलजीइ वारि रे ।

नीसासु मंकीनइ पाणी पीइ, कहइ २ दवदंती नारि रे ॥ ४१६ ॥ स.

'केतली रे अटवी उछंधवी ? थाकी २ कंता । न चलाइ रे' ।

नलनु पालव ग्रही इम कहइ, 'चरणे मांहरइ गांठि बलाइ रे' ॥ ४१७ ॥ स.

- ‘सु रे जोअण अटवी जवी, तेहमोहि जोअण पांच रे।’ ॥ ४१८ ॥ स.
 मृगनयणी ! आठ्या चेहू जणा, माने माने वात तूं साच रे ॥ ४१८ ॥ स.
 हलइ हलइ संचरइ एणी परिह, संध्यासमइ हऊड तेह रे । ॥ ४१९ ॥ स.
 अशोकवृक्ष रे हेठलि रहिया, नलराजा कहइ धरी नेह रे ॥ ४१९ ॥ स.
 ‘करि न तूं निद्रा रे दवदंती ! [21-B] दुख रे वीसारु ताम एह रे ।
 रात्रिनइ अवसरि चित ठरइ, हुइ सुख तुम तणइ देहि रे’ ॥ ४२० ॥ स.
 अधलं रे वल त्यारइ पाथरिउं, चीतवइ ^{मोगनी लउ}द्वंद्वंती नारि रे ।
 ‘मनुप्यनइ वेला रे जेहवी पडइ नरवहवी तेहवी सुविचारइ रे’ ॥ ४२१ ॥ स.
 कबही कूर कपूर कि सेजइ सूअणा, कबही अलणा अन्न कि भुइ परिलेटणा ।
 कबहीं दुज्जग सरसी गोठ कि सज्जन वंचणा, दैव नचावइ नाचि
 तेणी परि नचणा ॥ ४२२ ॥

चउपई

- देव गुरु केलं ध्यान ज धरी, महामंत्र नवकार स्मरी ।
 आज्ञा मागी नलराय तणी, निद्रा कीनी, चित्ति चिंता घणी ॥ ४२३ ॥
 तेणी वेला चितइ नलराय, ‘कस्यु करीसिइ हवइ उपाय ? !
 जु जईइ ससरानइ ठामि तु जाइ सही आपणी माम ॥ ४२४ ॥
 अधम हुइ ते सासरइ रहइ, अपमान जामाता लहइ ।
 जईइ तेडिया भजीइ तेह तणा, नहीतरि थईइ अलस्रामणा ॥ ४२५ ॥
 एणइ ठामि हूं मेल्हउं नारि, परदेसि जाउं, ‘एहवूं विचारि ।
 ‘पगबंधन मज्झनइ एहनी, रात्रिदिवस चिंता जेहनी’ ॥ ४२६ ॥
 हेठलि वल पाथरीउं छइ जेह, रुधिरइ अक्षर लखीआ एह-
 ‘एतलइ जाजे पीहरि तूंअ, परदेस जोग जाउं छउं हूंअ’ ॥ ४२७ ॥
 ‘अनाथ करी किम मेल्हउं बाल ? व्याघ्र आवीनइ भखइ सुकुमाल ।
 रात्रि रहूं हूं एहनइ पासि, प्रभाति समइ उठी जासि ॥ ४२८ ॥

जाया हीहूँ छउं मेल्ही एह, नारी साधि इसिउ माहरु नेह ।
 एणी परिइ रयणी नींगमी, अंतर्गतपणइ वात नवि गमी ॥ ४२९ ॥
 तिहां मेहलीनइ चालिउ घीर, पाछउं वालीनइ जोइ [22-A] वीर ।
 अटवी कतूहल जोतु जाइ, नारी सुहणउं देखइ तेणइ ठाइ ॥ ४३० ॥
 एहवइ समइ सुहणउं दीठउं एक, सहिकार फल लेवा चडी छेक ।
 हाथीइ आवी उन्मूलीउ वृक्ष, भूमि पडी तव जागी दक्ष ॥ ४३१ ॥
 पासिइ नवि देखइ नल कंत, विग्रम थयूं दवदंती चिंत ।
 दसोइसिइ ते नलनइ जोइ, दुखिइ करीनइ अतिहिं रोइ ॥ ४३२ ॥

दहा

यूथ चूकी जिम मृगली, दवदंती हुई तिम ।
 विचारइ सुहणउं इसिउं, आप मतिइ करी इम ॥ ४३३ ॥
 { ' आंच समु छइ श्रीनल, राज्यमुख फल जेह ।
 बनगज कूबर ते कहिउ, फल लेवा चडी एह ॥ ४३४ ॥
 एहवइ समइ तिहांथी पडी, नलइ मूंकी हूं आज ।
 ए दुख कहिनइ हूं कहूं ? कहींइ पेखसि नलराज ? ॥ ४३५ ॥

चउपई

मुख पखालेवा गयु प्रीउडउ, आवतु हुसिइ कंत रुअडउ ।
 बाट जोइ नारी रही तिहां, 'मझ मूंकीनइ नल गयु किहां ? ॥ ४३६ ॥
 सुंदर दीठउ रूपिइ करी, कोइ किंनरी गई हुसिइ अपहरी ।
 'कंत नावइ, घणी वेला थई, नावइ तु कस्यु कारण भई ? ॥ ४३७ ॥
 मूंहनइ सही ए मेहली गयु, आपणपूं निश्चित ज थयु ।
 मूंकी जावूं तुझनइ नवि घटइ, आपणपूं हईइ आवटई ॥ ४३८ ॥
 कमललोचन ते माहरु वाहलउ, भलु कीधु नलजीइ टालउ ।
 कोइ जईनइ कंतनइ वालु, किम हींइसिइ मोरु जीवनपालु ? ॥ ४३९ ॥

राग कालहिर । जोड़ न विमासी०

द्वन्द्वती तिहां विलाप करइ, 'नल विना किम रहीइ रे माइ ? ।
 सगुण सुवेधी सुंदर कंता, ए दुा २२-३] प कहिनइ कहीइ रे माइ ? ' ॥ ४४० ॥
 'प्रीऊ प्रीऊ' करती नारी हींइइ, दिसि विदिसिइ ते जोती रे ।
 दुख धरीनइ नीसासु मेहलइ, अबला नारी रोती रे ॥ ४४१ ॥
 'रहीअ न सकूं तुम विण नलजी ! कहीअ न सकूं तोड़ रे ।
 माहरइ-मनि छइ तूंह जि कंता ! तूं विण अवर न कोइ रे ॥ ४४२ ॥
 सिउ अवगुण तुझ हईइइ वसीउ ? जे मेही निराधार रे ।
 सिइ उवेखी माहरा कंता ! निपधपुत्र ! सुविचार रे ॥ ४४३ ॥
 चंदसूरिज वनदेवता सांभल ! नलजी वन किहीं दीदु रे ? ।
 ते कंतानइ मेलवु मझनइ, मूह स्यूं कंत ज रूठउ रे ॥ ४४४ ॥
 सुणि तूं जीवनस्यामी ! माहरा, मन ताहरूं किम वहिउं रे ? ।
 गुण नवि वीसरइ कंता ! ताहरा, मइ तु कांइ न कहिउं रे ? ॥ ४४५ ॥
 स्या माटिइ बाहला ! तूंअ रीसाणु ? हूं ते नारी तोरी रे ।
 तइ छेहु भलु मझनइ आपिउ, घणी कीधी तइ जूरी रे ॥ ४४६ ॥
 सी परि करीसि ? किहां हूं जाईसि ? ' 'नल नल' कही ते रडइ रे ।
 कूटइ हईइं, डील आछेटइ, पगि पगि ते नारि आखइइ रे ॥ ४४७ ॥
 'कइ मइ कोइ मुनिवर संतापिउ ? कइ उगाती बेलि कापी रे ? ।
 कइ मइ कहिना भंडार ज लस्या ? कइ लीधी वस्तु नापी रे ? ॥ ४४८ ॥
 कइ मइ कूहं आल ज दीधूं ? कइ मइ छेया वृक्ष रे ? ।
 कइ मइ कूडकपट ज केलविउं ? कइ संतापिया दक्ष रे ? ॥ ४४९ ॥
 देवगुरुनी मइ निंदा कीधी ? कहिसिउं कीधु द्रोह रे ? ।
 खेदिइ मर्म पीआरा बोल्या ? जे मइ पामिउ विच्छोह रे ॥ ४५० ॥

२॥२॥

टालें ।

तुझ ऊपरि मोरी आसडी, किम जासिइ मझ रातडी ।
 कहि आगलि करूं रावडी, चरणकमल की दासडी ॥ ४५१ ॥
 चंचल चपल तोरी आसडी, जैसी कमल दलची पांखडी ।
 तोरी भमहि अछइ अणीआलडी, एहवइ नल ॥ २३-४ ॥ जीइ हूं छंडी ॥ ४५२ ॥
 बाहलउ न मिलइ ता आसडी, किसीअ न खाउं सुखडी ।
 ते विरहइ नही भूखडी, रंग गयु एहनु ऊवडी ॥ ४५३ ॥
 जोउं छउं कंता ! बातडी, सार करु न अघारडी ।
 कां मेलही निराधारडी ? किहां लगइ छइ चारडी ? ॥ ४५४ ॥
 जिम मेहनी बाट जोइ मोरडी, कंता ! ताहरी छउं गोरडी ।
 मेलहणवेला नही तोरडी, अवर पुरुषस्यूं कोरडी ॥ ४५५ ॥
 सी आवी तुम रीसडी ? नारी कणकनी दीवडी ।
 किम एकलां नावइ नींदडी, पूरव भवनी प्रीतडी ॥ ४५६ ॥
 कांकिमपणउं धरिउं जिम गेडी, ढलवलती मेहली जिम दडी ।
 संघातिइं हूं सीद तेडी ? ताहरी न मेलहउं हूं केडी ॥ ४५७ ॥
 तुमसिउं कंता ! नही कूडी, नारी सविहुमांहि हूं भूंडी ।
 जाणज्यो कंता ! नही कूडी, कोइ ल्यावइ नलनी शुद्धि रूडी ? ॥ ४५८ ॥
 प्रकृति थई कंता ! अति करडी, स्या माटिइ तूं गयु मरडी ? ।
 इम नवि जईइ वालहा ! वरडी, बांधी छइ प्रेम गठडी ॥ ४५९ ॥
 नल सरखी न मिलइ जोडी, वालपणनी प्रीति त्रोडी ।
 कपट करीनइ कां मोडी ? आ रानमांहि हूं कां छोडी ? ॥ ४६० ॥
 किम तिजी माया एंवडी ? मझ हससिइ तेवइतेवडी ।
 कंटकि धांटी जेवडी, भमरु न मेलहइ केवडी ॥ ४६१ ॥
 विरहइ थईअ गहेलडी, जोउं छउं पगल रहिय खडी ।
 सिइ कारणि तुझ रीस चडी ? नलनइ वियोगिइ अतिहि रंढी ॥ ४६२ ॥

नारी अवल नाहडी, एकली न मेल्हीजइ बापडी ।
 अस्त्री यौवनवडे बोरडी, तुम स्युं नयीं वेरडी ॥ ४६३ ॥
 किसीइ यातिइ नन्नि आडी, ए दुख कहूं जु हुइ माडी ।
 फूल बिना नवि शोभइ वाडी, पति बिना न हुइ नारीं टांडी ।
 कंतस्युं न कीषी घातडी, एणी एणी वृक्ष छाहडी ।
 भीमराजानी बेटडी दवदंती बोलइ भाखडी ॥ ४६५ ॥
 'भली मेहली हूं गुडउ गुडी, सुख संभरइ ते घडी घडी ।
 घणु नेह तइ देखाडी सिइ मेहली भ्रमुडीं ?' ॥ ४६६ ॥

डाल । गनक बा[23-B]इल बेगल । गुडी

‘नल नल कहिती नीसरी, नवि पेलइ कहइ ठामि रे ।
 ‘सिइ ऊवेखी तूंअ गयु ? बलिहारी तुझ नामि रे ॥ ४६७ ॥
 कहींइ मिलसिइ वालिभ ? तेह विण क्षण नवि जाइ रे ।
 तइ न धरी माया माहरी, एहवूं कहइ तेणइ ठाइ रे ॥ ४६८ ॥
 नारी सोधइ दसो दिसि, ‘शुद्ध नयीं जीवन्त रे ।
 रानवगडमां मेल्ही गयु, किम राखूं हूं मन्न रे ? ॥ ४६९ ॥
 नान्हपणानु नेहडउ, कांइ बीसारिउ नाह रे ? ।
 कठिन कठोरमांहि मूलगू, ताहरु प्रीछिउ माह रे ॥ ४७० ॥
 ए तु कायर लक्षण, साहसीकर्नु नही काम रे ।
 अधविचि नारीनइ मेल्हीइ, वलतूं न लीइ नाम रे ॥ ४७१ ॥
 नलजी ! माहरा नाहल ! एक ताहरु आधार रे ।
 माया सघली बीसारी, कां मेहली निरधार रे ? ॥ ४७२ ॥
 कुटंब हुइ पुहुचतूं, कंत बिना सही फोक रे ।
 कुणइ कांइ नवि हुइ, अवसरि सह ए लोक रे ? ॥ ४७३ ॥

वखइ अक्षर देखीआ वांचिआ लागी तेह रे ।
 'तूं हवइ पीहरि जाइजे, सुख हुइ तूंनइ देहि रे' ॥ ४७४ ॥
 'आवइ कूड नुहतूं जाणिउं, नरनी निर्गुण जाति रे ।
 पुरुष निदानिइ छेह आपइ, ते तु कहीइ कुजात रे ॥ ४७५ ॥
 तूं तु सुजाती जाणीउ, ताहरुं कुल सुवंश रे ।
 पुरुपरत्नमां मूलगु, अवगुणनु नही अंश रे ॥ ४७६ ॥
 इम मेहली कंता ! नवि जईइ, ताहरु नुइइ आचार रे ।
 मूंनइ बालहा ! दोहिलं, तूं तु छइ सुविचार रे ॥ ४७७ ॥
 संभाल करु माहरी, मननु छइ विश्राम रे' ।
 मंत्र तणी परि ते जपइ, मुखिथूं नवि मेलइ नाम रे ॥ ४७८ ॥

दहा

दयदंती ते दुख धरी, चाली पीहरि तेह ।
 न[२४-A]ल अक्षर मंत्रनी परिइ राखइ अहनिसि जेह ॥ ४७९ ॥
 वादिइ बनगज फणगर, सीइतणा वोंकार ।
 रौद्र अटवी बीडामणी, धूकतणा धूतकार ॥ ४८० ॥
 सूअर घरकइ जिहां घणउं, बरकइ चीत्रा अति ।
 अष्टापद तिहां जीवइ, बीहवानी नही मति ॥ ४८१ ॥
 शंवर शरभ नइ कासुर, वरू सूअर सीआल ।
 दावानल तिहां प्रज्वलइ, यक्ष राक्षस खेत्रपाल ॥ ४८२ ॥
 गंधर्व विद्याधर खेचर, शाकिनी डाकिनी जेह ।
 योगिनी दीसइ ठामि ठामिइ, तेहनु न लाभइ छेह ॥ ४८३ ॥
 घोर वीमच्छ भयंकरी, सुणीइ महा हुकार ।
 वनचरनु कोलहल घणु, सूर्यकिरण न लगार ॥ ४८४ ॥

ते न पराभवइ तेहनइ, नवि लोपइ ते आण ।

पंच पदनूं ध्यान करइ, जोउ शील मंडाण ॥ ४८५ ॥

‘नल नल’ कहिती ते चालइ, राखिउ हईआ बारि ।

सील सन्नाह पहिरी करी, जाइ दवदंती नारि ॥ ४८६ ॥

बोर वाउलीआ गोखरू, चरणि वींधाइ तेह ।

पीउ चित्तिइ न वीसरइ, अधिक बधारइ नेह ॥ ४८७ ॥

ढाल । सहिअ सखणु साजण सा०

भीमसुता रे बाटिइ चालती, एहवइ दीठउ साथ ।

तेह मांहि मूलगु वसंत व्यवहारी, ते छइ सघलानु नाथ ॥ ४८८ ॥

दवदंती रे नारगि एकली झरइ २ हईडामांहि ।

‘छई कोइ तेहवु जे नल मेलवइ ?’ नयणे जलनु प्रवाह ॥ ४८९ दं. ॥

ते साथ साथिइ जाइ भीमसुता, चौर मिल्या ते वार ।

तेणइ जईनइ आगलि बाट रूषी, सघलइ कीधु रे विचार ॥ ४९० दं. ॥

बीहवा लगा मानव बापडा, चिं [24-B] ता करइ रे अपार ।

‘सी परि करीसिइ ? लुटा लट्टसिइ, कुण करसिइ अम सार ?’ ॥ ४९१ दं. ॥

नारी कहइ, ‘रे तमे म बीहस्यु.’ दीधी एहवी घीर ।

भगवंतनूं मनि ध्यान धरइ, घणउं साहसवंती वीर ॥ ४९२ दं. ॥

दवदंतीइ हंकारु कीधु, नाहसी गया तब चोर ।

नारीइ उपगार कीधु अति घणु, मयनु समाविउ सोर ॥ ४९३ दं. ॥

पूरव पुण्यइ जाणे देवि आवी, तस परि कीधूं सानिध्य ।

सारथवाह आवी पाए लगु, पोतइ बहुली रिद्धि ॥ ४९४ दं. ॥

पूछइ वसंत नारीनइ इसिउ, ‘सिउं कारण १ कहु एह ।

आहवी अटवीइ तमे एकलं, सईह भांजु जेह ?’ ॥ ४९५ दं. ॥

आपणउ संबंध कहिउ तेहनइ, 'हं छउं नलनी नारि ।
 व्यवहारी ! जाणउ भीमरायनी सुता, संभलि तूं सुविचार' ॥ ४९६ द. ॥
 दवदंतीनइ वसंत दम कहइ, 'ते नल अहारु स्वामि ।
 रुडा वाना अमारइ तेहना, भलइ लीधूं तेह नाम' ॥ ४९७ द. ॥
 तेहनी भक्ति करइ अति घणी, नवि दूहवइ कुवचनि ।
 मायनी परिइ ते नित आराधइ, सेवइ ते एकमनि ॥ ४९८ द. ॥
 तेणइ समइ वर्षा आवीउ, अखंड धाराइ मेह ।
 विरहीआनइ ते संतापिना घणेरु जगावइ नेह ॥ ४९९ द. ॥
 गाजवीज अति घणा हुइ, दवदंती मनि साल ।
 नय नाला घणा पूरइ आवीआ, मनसिउं झरइ बाल ॥ ५०० द. ॥
 त्रिणि दिहाडा वरखा वरसीउ, विवहारी चालिउ परदेसि ।
 नारी एकली बली रे ति[25-A]हां थई, छइ ते यौवन वेसि ॥ ५०१ द. ॥
 नलनु वियोग जहीनु हऊउ, चउथ करइ उपवास ।
 वीसामइ रहिती नारी ते जाइ छइ, जिन धर्मनु वास ॥ ५०२ द. ॥

दहा

एइवइ राक्षस देखीउ, भयंकर विकराल ।
 राता लोचन केश मोटा, दीटु देतु फाल ॥ ५०३ ॥
 अमांस सरिखु दीसीइ, काजल जेहवूं होइ ।
 फाती छइ हाथिइ ग्रही, पेलइ नारी सोइ ॥ ५०४ ॥
 क्षुधाइ करी पीडीउ, दीठी राक्षसइ नारि ।
 'भक्ष आवीउं माहरूं,' चींतवइ राक्षस त्यारि ॥ ५०५ ॥
 बीहवा लागी ते नारी, धीरठ करीनइ चित ।
 राक्षसनइ प्रमदा कहइ, 'वचन सुणि तूं एक मित ॥ ५०६ ॥
 नलनी हू छउं सुंदरी, चिचि वसिउ जिन धर्म ।
 निरंजननइ उलगूं, तूं छइ बांधव मज्झ' ॥ ५०७ ॥

ढाल । बार बरस बाहुडी न छोड़ू

तेणइ वचनइ तूठउ ते राक्षस, 'काई नारी तूं मागि रे लाल ।
 नलनी नारी ते माहरी बहिनि, लागूं ताहरइ पागि रे लाल' ॥ ५०८ ॥
खिणि खिणि चित्तिइ नाह संभरइ, करती नलनूं ध्यान रे लाल ।
 तेहनइ दुखिइ पीली हुई, जैसिउं पाकूं पान रे लाल ॥ ५०९ ॥ खिणि २ चि.
 दवदंती कहइ, 'निसुणि निशाचर ! वीनतडी अवधार रे लाल ।
 माहरु कंत कहींइ मिलसिइ ? माहंरी वेदना बार रे लाल' ॥ ५१० ॥
 अवधि जानिइ जोई करीनइ एहवूं कहइ वेताल रे लाल ।
 'बारे बरसे मिलसिइ बल्लभ' एहवूं कहिउं ततकाल रे लाल ॥ ५११ ॥
 'पीहरि रहितइ नलजी आवसिइ ए तूं निर्झर जाणे रे लाल ।
 चिंता म धरीसि हईइ नारी ! एह वचन मनि आणि रे लाल' ॥ ५१२ ॥
 रूप प्रगट कीधूं तेणइ यक्षइ, ते छइ तेजमय देव रे लाल ।
 सत्त्व जोवा ते आविउ सुरवर, कीधी तेहनी सेव रे लाल ॥ ५१३ ॥
 'पतिवियोगिइ ए सह टालिउं, तांत्रूल नइ सिणगार रे लाल ।
 दूधदहीं हूं न जिमूं घीगुल, दिन अंतरि आहार रे लाल' ॥ ५१४ ॥
 [25-B] एकइ पर्यति रही ते गुफामांहि, बेलती कीधी मूर्ति रे लाल ।
 शांतिनाथनी कीधी थापना, अनोपम छइ स्फूर्ति रे लाल ॥ ५१५ ॥
 करइ पूजा मला पुष्प आणीनइ, भावना भावइ त्रिणि बार रे लाल ।
 चउरथ तणउ तप करइ निरंतर, जिन धरम करइ सार रे लाल ॥ ५१६ ॥
 केतलइ दिनि वसंत व्यवहारी, आविउ तेणइ ठामि रे लाल ।
 गुफामांहि ते दीठी नारी, हर्ष अति घणउ थाइ रे लाल ॥ ५१७ ॥
 स्वामी केरी मूरति पूजइ, प्रणाम करीनइ बइसइ रे लाल ।
 वसंत पखइ जिनजीनी प्रतिमा, धर्मनु रंग चित्ति वसइ रे लाल ॥ ५१८ ॥
 दवदंती संतोष जि पामी, पूछइ कुशल खेम रे लाल ।
 बोल बोलइ मुकूमल रूअडा, साकर गली जिम रे लाल ॥ ५१९ ॥

एहवइ तापस द्वकडा, तेणइ ठामि आज्या रे लाळ ।

एहवइ वरपा आचीउ, धाराइ ते त्रासव्या रे लाळ ॥ ५२० ॥

सघला तापस दवदंतीं पासिइ, कहइ वंचन तस एह रे लाळ ।

‘वीहस्यु मां रे माहरी माता ! खाई खणी तिहां तेहि रे लाळ ॥ ५२१ ॥

तुंबाखूं ध्यान तु साचूं जाणीइ, जउ नवि वरसइ मेह रे लाळ ।

ए कुंडमांहि छांटउ न पडइ, तु ^{सूध}धउ धरम एह रे लाळ’ ॥ ५२२ ॥

तापसइ कहिउं दवदंतीनइ, नारी चींतवइ तव रे लाळ ।

‘माहरा धर्मनु महिमा दाखूं, पूजइ भगवंत जब रे लाळ’ ॥ ५२३ ॥

शील तणइ महिमाइ करी त्यारइ मेघ न घूठउ तेणइ ठामि रे लाळ ।

छांटउ न पडिउ तेह कुंडमांहि, हउउ अतिहि आराम रे लाळ ॥ ५२४ ॥

ते सह देखी आश्चर्य पामिउं ‘घणी दीसइ एहनी शक्ति रे लाळ’ ।

सार्धवाह धर्म माया चींतवइ, ‘एहनी सी छइ युक्ति रे लाळ ?’ ॥ ५२५ ॥

इहा

वसंत पूछइ नारीनइ, ‘सी मूरति कहिवाइ ? ।

ए पूजिइ स्पूं फल हुइ ? परि ए किम लहिवाइ ?’ ॥ ५२६ ॥

दवदंती कहइ तेहनइ, ‘ए जगगुरु भगवंत ।

त्रैलोक्य तणु छई ठाकुं 26-A]रा, मूरति कीधी गुणवंत ॥ ५२७ ॥

भाविइ पूजा कीजीइ तु पामीइ राज ।

वेह भवतूं काज सरइ, सुणि तूं श्रेष्टि महाराज ॥ ५२८ ॥

सिंह व्याघ्रं न पराभवइ, ते एहनु प्रसाद ।

दयामूल धर्म ज कहिउ, हऊउ तेह आह्लाद’ ॥ ५२९ ॥

तापस प्रतिबोध्या सही, उल्लाख्यउ जिनधर्म ।

विरमाख्या ते पापयी, ऊपार्जइ शुभ कर्म ॥ ५३० ॥

वासिउं नगर अपूरव, तापसिइ कीधु वास ।

तापसपुरं नामिइ इस्युं, पूरइ सविकहि आस ॥ ५३१ ॥

मोटउ प्रासाद अति भलु, कीधु अतिहि उत्तंग ।

भावना भावइ तिहां आवी, नाटक करइ अति चंग ॥ ५३२ ॥

सार्थवाह ते तापस पंचसया परिवार ।

तेहमांहि विमलमति मूलगु, सम्यक्त्व आराधइ सार ॥ ५३३ ॥

हाल । भोला धमड लागु रे०

एहवइ समइ तिहां सिंहकेसरी मुनिवर, ऊपनूं केवल तेह ।

उच्छव करवा आवइ रे देवता, वइसइ सिंहासणि जेह रे ॥ ५३४ ॥

केवली दिइ रूडी देशना रे, भवभयहरणी वाणि रे । केव.

के ज्ञानीइ तिहां देशना दीधी, 'नरभव दोहिलु होइ ।

दया धर्मनू समझवूं दोहिलूं, हइआसूं तुमे जोइ रे ॥ ५३५ ॥ के.

त्रिणि तत्तनूं जाणिवूं दोहिलूं, देव तु श्रीअरिहंत ।

तेजपुंजमय ज्योतिस्वरूपी, ध्याईइ ते भगवंत रे ॥ ५३६ ॥ के.

गुरु ते जे जिनकल्पी मारगि, सूधा साधु ज जेह ।

काम क्रोध लोभरहित जे मुनिवर, गुरु कहिया एहवा तेह रे ॥ ५३७ ॥ के.

दया धरम ते सारु कहिउ, दया अनोपम जाणि ।

त्रिहु आराधवइ नरक न पामीइ, एतले हईइ आणि रे' ॥ ५३८ ॥ के.

एहवइ तिहां एक आवीउ देवता, 'प्रगमइ दवदंती नारि ।

केवली वं [26-B] दीनइ तिहां वइसइ, 'मुणि मुंदिरि ! सुविचार रे ॥ ५३९ ॥

एह ज वनमांहि कुलपति तापस, हूं हतु एहनु सीस ।

कर्पर नामिइ तप हूं करनउ, मझ हती बहुली रीस रे' ॥ ५४० ॥

देवता पूर्वभव कहइ रे, 'संमलु तमे रे मुजाण रे । दे.

कठिन हूं तप करउं, पंचामि साधउं, बाधिउं अधिक तप तेज ।

बीजा तापस भक्ति नचि करइ, मझ उपरि नहीं हेज रे ॥ ५४१ ॥ दे.

ते छांडी हूं तिहांथी नीसरिउ, क्रोधिइ भरीउ अपार ।
 रात्रि तणइ समइ अंधकार व्यापीउं, उच्छक हऊउ ते वार रे ॥ ५४२ ॥ दे.
 खोह ऊडी छइ डंगर केरी, पडीउ हूं तेहमांहि ।
 अतिहि वागउ मझ शरीर सघलइ, वेदना हुई त्याह रे ॥ ५४३ ॥ दे.
 फष्ट भोगविउं मइ सात दिनि अतिहिं, नीसरी आगीउ टामि ।
 क्रोधिइ करीनइ सचल हूं धगधगउं, नवि लीधउं कुणइ नाम रे ॥ ५४४ ॥ दे.
 काल करीनइ गणइ वनिइ हऊउ विपधारी सर्प ।
 क्रोधतणउं फल ततकाल लहीउं, नवि धरीइ एहवु दर्प रे ॥ ५४५ ॥ दे.
 जीयडा क्रोध न करइ रे, जेणइ हारीइ रूडउ तप रे,
 निष्फल थाइ जप रे । द्रष्ट ।
 जेह तणइ मनि क्रोध ज वसिउ ऊपजइ त्रिणि विकार ।
 संतापइ ते आपणउ आत्मा, सुख नवि हुइ लगार रे ॥ ५४६ ॥ जी.

दहा

परनइ पीडा ऊपजइ, परलोक हाणि करेइ ।
 रूडउं कीधउं सह फाई, क्रोध चांडाल हरेइ ॥ ५४७ ॥
 नवकार भणीउ नारीइ, ते संभलिउ तेणी वार ।
 दवदंती दिनि दिनि भणइ, संभलउ निरंतर सार ॥ ५४८ ॥
 जीववध करतु हूं घणउं, पंच पद सुणी अपार ।
 जातिसरण ऊपनूं, धरिउ उपशम सार ॥ ५४९ ॥
 अणसण लेई देवगतिइ, ऊपनु कुसुमप्रभ देव ।
 कुसुम विमानि [२७-४] मुख भोगवउं, करूं इंद्रनी सेव ॥ ५५० ॥
 अवधि ज्ञानिइ जोईउं, आविउ तुझ भणी नारि ।
 माहरी माता तूं सही, उपगारीक सुविचार ॥ ५५१ ॥
 देवरिद्धि जे पामीउ ते ताहरू प्रसाद ।
 दवदंतीनइ पाइ लागु, संपनु अति आहाद ॥ ५५२ ॥

चरण

विमलमतिदं संभलीउं एह, वैराग्यरंग पामीआ तेह ।
 चारित्र मागई केवली कन्हइ, बलतूं वचन ते तव भणइ ॥ ५५३ ॥
 केवली कहइ तापसनइ इसिउं, 'जेहवूं छइ तेहवूं संभलु तसिउं ।
 यशोभद्रसूरि देसिइ सीख, ए जाणियो अह्मारी सीख' ॥ ५५४ ॥
 'तमे दिक्षा देता नथी स्या भणी ?' "संभलि कुलपति तापसधर्णी ।
 कौशला नगरीइ नलरायनु बांधव छइ कूबर तेहन ॥ ५५५ ॥
 सिंहकेसरी तेहनूं हं पुत्र, नान्हपणा लगइ चित्त पवित्र ।
 एहवद संगी नगरी जेह, जितशत्रुराज्य करइ तिहां तेह ॥ ५५६ ॥
 बंधुमती पुत्री तेहनइ, चिंता ऊपनी पिता जेहनइ ।
 जितशत्रुइ कहाविउं कूबर भणी, 'तम पुत्र सिंहकेसरी मूधणी ॥ ५५७ ॥
 पाणिग्रहण करवा आवयो, भली रिद्धि साधि लावयो' ।
 एहवूं कहाविउं जितशत्रु राय, तं निमुणी मनि उच्छक धाय ॥ ५५८ ॥
 कूबरिइ कहिउं, 'तमे जाउ वच्छ, बंधुमती परणउ चित्त स्वच्छ' ।
 परिवार लेई हूं संगीइ गयु, जितशत्रु राय रलीयायत थयु ॥ ५५९ ॥
 उच्छव फरी परणावी तेह, बंधुमतीस्यूं अति घणु नेह ।
 दिन केतला सुखिइ तिहां रही, ससरा आज्ञा मागी सही ॥ ५६० ॥
 'आज्ञा हुइ तु चालउं अमे, संतोप्या आवरया तमे' ।
 बंधुमतीस्यूं चलावीउ, जितशत्रु बुलावा आवीउ ॥ ५६१ ॥
 वाटइ चालता दीठा मुनि, सहि गुरु भेटीआ उपवनि ।
 भक्तिपणइ मइ वंधा पाय, देयना दी[27-B]धी श्रीकृपिराय ॥ ५६२ ॥
 गुरु कन्हइ पूछीउं तव जेह, 'अम तणउं आयु केनूं छइ तेह' ।
 बलतूं पभणइ श्रीगुरु नाम 'पंच दिवसमांहि सारु काम ॥ ५६३ ॥
 संसार मेलहीनइ चरित्र लीउं, निर्जरी कर्म केवल पामीउं' ।
 तेह भणी संभलि तूं कुलपति ! यशोभद्र कन्हइ हुसिउ यती ॥ ५६४ ॥

वात करंतइ सिंहकेसरी, मुक्तिरमणि तेणइ हेला करी ।
 विमलमति आविउ गुरु भणी, 'चारित्र दिउ, गिरूआ गच्छधणी !' ॥ ५६५ ॥
 पांचसदनइ दीधउं चारित्र, संयम पालइ अतिहिं पवित्र ।
 गुरुनइ कहइ दवदंती नारि, 'नरक तणा दुख स्वामी ! वारि ॥ ५६६ ॥
 संयम मागूं हुं तुम कन्हइ.' सहिगुरु बलतूं वचन इम. भणइ ।
 'नलनु छइ तमनइ संयोग, भोगवस्यु तमे नारी ! भोग' ॥ ५६७ ॥
 सार्थशाहइ आदर करी, 'सामी ! पधार तापसपुरी' ।
 तेणइ कहणे तिहां आवीआ, मान सनमान देई ठावीआ ॥ ५६८ ॥
 पूर्विइ प्रासाद कराविउ सार, श्रीजिन सोलसमु अपारं ।
 गुरुइ प्रतिष्ठा कीधी तेह, त्रिणि तत्त्व उचरीआ जेइ ॥ ५६९ ॥
 सहिगुरु तिहांथी विहार ज करइ, बिचरंता पृथ्वीइ संचरइ ।
 पंच सयास्यूं पालइ चारित्र, विमलमति छइ अतिहिं पवित्र ॥ ५७० ॥

इहा

तेणी गुफाइ सात धरस रही दवदंती नारि ।
 धर्म आराधइ जिन तणु, सफल करइ संसार ॥ ५७१ ॥
 पंथी तिहां एक आवीउ, कहइ, 'संभलिं दवदंति ! ।
 को एक परिसरि पैखिउ ताहर बल्लभ पति' ॥ ५७२ ॥
 भर्त्तारनी सुद्धि कहइ, ते तु बाहलउ होइ ।
 जीवनु जीव ते सही, एहवूं कहीउं सोइ ॥ ५७३ ॥
 बल्लभ नइ वयरी तणी पूछवानी परि एक ।
 मित्र सदेसु जे कहइ, चित्त [२८-A] रह विवेक ॥ ५७४ ॥
 'तमनइ किहां भेटिया हता ? सिउं करइ छइ तेह ? ।
 'सु व्यापार तेहनु ? केहवा दीठा देहि ? ॥ ५७५ ॥

वखइ करी सुखीआ पेखिषा? एकल कइ हता दोई? ।

जिम निखंती पूछीइ तिम २ हरस ज होइ ॥ ५७६ ॥

मित्र दुखीउ जाणीइ तु अतिहिं दुख थाइ ।

सांभलीइ वयरी सुखी प्राणी घणउं अवटाइ ॥ ५७७ ॥

तेहनां वचन सांभली, रोमांचित हुई तेह ।

नीसासू मेलहइ घणू, प्रेमनूं लक्षण एह ॥ ५७८ ॥

तेहना कहणथी नींसरी, आवी अटवी मझारि ।

नल कंत देखइ नही, चींतवइ अवल नारि ॥ ५७९ ॥

ढाल । उ पेल नेमि किम आवइ०

पगल जोइ नलजीना सुंदरी गुणवंती रे ।

विरहिं विछोही ते अवल प्रीऊ ऊपरि एक चिंती रे ॥ ५८० ॥

‘सुंदर माहरु नलजी अ गयु हुसिइ एणी बाटइ रे ।

सिउ अवगुण तुझ हईइइ वसीउ? हूं मूंकी कंत स्या माटिइ रे? ॥ ५८१ ॥ सुं.

साते वरसे तइ कंता ! संभाल न कीधी रे ।

तुझ विण घणउं हूं टलवलउं, जिमणी बाचा दीधी रे ॥ ५८२ ॥ सुं.

तइ मझनइ नवि मोकलिउ संदेमु एक वार रे ।

नाम जपू हूं ताहरूं, आश्रितनु आधार रे ॥ ५८३ ॥ सुं.

ते धन्य ते वनसपती, वृक्ष तणी धन्य छाया रे ।

धन्य ए सयल खंडा, जिहां बइठा नलजी राया रे ॥ ५८४ ॥ सुं.

ते धन्य भूमिका, धन्य सारी रज रे ।

कंतनइ चरणे जे लागी, पवित्र संपनी तेह रे ॥ ५८५ ॥ सुं.

मारगि जातइ जेह भणी संपजावी हुसिइ दृष्टि रे ।

सफल हऊउ तस अवतार, आभूआ पामइ थई वृष्टि रे ॥ ५८६ ॥ सुं.

चउपड

सभलि म्यामी नलकुमार ' इदमाग वश तणु [28 B] शृगार ।
 माहरइ म्यामी ताहू आधार, तइ लीधु छड गज्यनु भार ॥ ५८७ ॥
 तुझर्या मिश्रनड घणु उपगार, तू मोटउ गुणनु भडार ।
 भाग्य सोभाग्य करीनइ सार, तू उत्तम निरतु सदाचार ॥ ५८८ ॥
 गरुअडी तणउ कुण पामड पार ' तड दीठड लोचनि सुखानार ।
 तुझ सरिखु माहरइ भर्त्तार, हू रडगडउ म्यामी ' निराधार ॥ ५८९ ॥
 तड कीधु माहरु अगीमार, हररिउ सघलु तन परिमार ।
 हवड काइ कीधु मझ परिहार ' ए ताहू नुहड आचार ॥ ५९० ॥
 बीजा जाणइ सघला व्यग्रहार, विनय मियेक अछइ सुविचार ।
 एनली मूरुगानु नागिउ मिचार, कुण करेसिइ माहरी सार ' ॥ ५९१ ॥
 जउ हूतउ मझ छाडणहार दाधा उपरि का दीधु गार ' ।
 उरमइण माहरु अलकार, ' इम चीनइ दबदती बारोगारि ॥ ५९२ ॥

दहा

नलकूअर कही ननि पेसिउ, जोयू सनि आरामि ।
 पाछी बलड गुफा भणी, वनचर छइ ठामि ठामि ॥ ५९३ ॥
 नल नाम मत्र उचरइ, एहवइ राक्षसी एक ।
 सुख पसारीनइ रही ' भक्षण करू ह छेक ' ॥ ५९४ ॥
 दबदतीनड ते कहइ, ' भूखी छउ ह नारि ।
 तुझनइ जावा नही देउ, जाणेजे सुविचारि ' ॥ ५९५ ॥
 नारी चीनइ एहवू, ' जु नूल हुइ मझ चित्ति ।
 सती प्रमानिइ ए हुज्यो, मिश्राल थाज्यो श्रुति ॥ ५९६ ॥ ?
 अदार दोषरहित म्यामी, एहवु जगगुरुदेव ।
 ध्यान हुसिइ जु माहरइ, तु ए करसिइ सेव ॥ ५९७ ॥

आजनमाविधि दया धरम जु हुसिइ माहरइ मनि ।

तु ए विकराल राक्षसी न पराभवइ मझ-तन्नि' ॥ ५९८ ॥

शीलप्रभाविइ राक्षसी आवी लगइ पाय ।

सुहणा परि अट्ट थई, नारी विमासण थाइ ॥ ५९९ ॥

‘सी परि करीसि एकली ! पासिइ न [29-A] ही मझ कोइ ।

स्यामी राखइ तिम रहीइ, जे विधि करइ स होइ’ ॥ ६०० ॥

ढाल । मारणी कहइ छइ कोरा कामि०

एहवइ लागी तृपा सुंदरी रे, चित्तइ विचारइ तेह रे ।

‘घणी व्यापइ छइ मझ तरसडी रे, दीसइ नहीं जल ठाम जेइ रे’ ॥ ६०१ ॥

गुणवंती अचला नारी एकली रे, संभारइ पूरव सुख रे ।

हईइ लखी नलजी राखीउ रे, ‘होसिइ बली आगलि सुख रे’ ॥ ६०२ गु॥

एतलामाहि तु जल कही नथी रे, कंठइ सूकइ तेह रे ।

जल पाखइ थाइ अति दोहिलं रे, आकुल व्याकुल देह रे ॥ ६०३ गु॥

सूकी नदी दृष्टिइ तव हुइ रे, ‘जु सहइउं समकित सार रे’ ॥ ६०४ गु॥

नल जीवन माहरइ मनि हुइ रे, तु जल हुज्यो अपार रे’ ॥ ६०४ गु॥

एहवूं अ कहितइ जल प्रगटीउं रे, गंगा सरीखूं वारि रे ।

जल बावरीउं तिहा स्वस्थ थई रे, एहवी नहीं बीजी को नारि रे ॥ ६०५ गु॥

थाकी रे वनिता तव चालतइ रे, दीठउं २ एक ज वृक्ष रे ।

छाया रे सीतल सोहामणी रे, तिहां आवी बइठी दक्ष रे ॥ ६०६ गु॥

ढाल । भाभानी

सुखिइ रे बइठी छइ तिहां द्वंद्वी, एहवइ आवीउं साथ रे ।

‘कुण ए बइठी छइ रानमाहि !’ पूछिउं २ तेणइ साथि रे ॥ ६०७ ॥

‘प्रेमलु बाधु रे माहरा नलजी सिउं, रखे रे बीसार स्वामि ! रे ।

ताहरइ रे भामणइ कंता ! हूं जाउं, बलिहारी नाह ! तुझ नामि रे’ ॥ ६०८ ॥ प्रे०

बलतू कहद रे ' हू तु माननी, भूली भूली अटनी अ माहि रे ।
 तापमपुरि अमे जाडसिउ, रहिठाण माहरु त्याह रे ' ॥ ६०० ॥ प्रे
 नारी अ पृउठ ते साधनइ, ' साधिइ लीधइ जाउ मज्ज रे ' ।
 'अमे तु सध्या लगट [१७ B] चालम्यू, ऋठी देखी पृठीउ तुझ रे ' ॥ ६०१ ॥ प्रे
 बलतू कहद रे तय दवदती, ' निमुणउ तमे करुणाउत मेह रे ।
 हू रे वणिग केरी दीररी, पति साधिइ चाली पिना मेहि रे ॥ ६११ ॥ प्रे
 निशा समइ निद्राइ हू सूती, मेहली गयु माहर नाथ रे ।
 आणी रे हू ताहरद सेगइ, रुडउ रे मिलीउ मज्ज साथ रे ' ॥ ६१२ ॥ प्रे
 ' अचलपुर अमे जाटम्यू ' साधिइ लीधी दवदती नारि रे ।
 धनदेव सुता जाणी हित करइ, नलनारी हईइ नवि हारइ रे ॥ ६१३ ॥ प्रे
 रात्रि समइ वासु रहिया, सुखिइ भूती दवदती तेह रे ।
 तेहना साथमाहि कोइ नर, गणइ छट पच पद जेह रे ॥ ६१४ ॥ प्रे
 धनदेवनइ नलनारि रहइ, ' ग तु कोइ श्रावण दीमइ रे ' ।
 साहमी बेहू तय मिल्या, भीमसुतानू मन हीमइ रे ॥ ६१५ ॥ प्रे
 पट्ट छड अपूरव तेह कन्हइ, आलेसी अ प्रतिमा रुडी सार रे ।
 चेत्यवदन पूजा करइ, दवदती पृउठ गक बार रे ॥ ६१६ ॥ प्रे
 ' एणइ पटिइ म्याहनी उठ मरति ' कहु तमे एहनु विचार रे ' ।
 ते नर कहइ, " सुणि श्राविका ! शीलमति नू मदाचारि रे ॥ ६१७ ॥ प्रे

बूहा

काती नगरी जाणीइ, वणिग वसउ हू जाणि ।
 धर्मगुप्त चारित्रीआ आवीआ तेणइ ठाणि ॥ ६१८ ॥
 ते सभली वदणि गयु, देयना दीधी सार ।
 ते वारइ मइ पूछीउ, ' कहु न तमे गणधार ' ॥ ६१९ ॥

केहे तीर्थि सुख पामसिउं ? कहिनुं करुं हूं ध्यानं ? ।
 भक्ति करुं केहा जिन तणी ? ' पूछइ श्रेष्टि निदान ॥ ६२० ॥
 मुनिवर वलनूं इम कहइ, ' तीर्थकर मलिनाथ ।
 मथिला नगरीइ अछइ, नरगि पडता दिइ हाथ ॥ ६२१ ॥
 सुणउ श्रेष्टि ! तमे अहां थकी, पामसिउ तमे सुररिद्धि ।
 तिहां थकी नखे च्यवी ऊपजसिउ मथिलाइ वृद्धि ॥ ६२२ ॥
 ते मथिलाना तमे घणी, राजा प्रसन्नचंद ।
 थाईसि मोटी पदवीइ, जेहवु हुइ दिणंद ॥ ६२३ ॥
 [30 A] मलिनाथ धीतरागथी दृष्टिइ देखी तेह ।
 ऊपजसिइ तुझ केवल, ' गुरुइ कहीउं एह ॥ ६२४ ॥
 तहीं थकी हूं भक्तिपणइ, पट्ट आलेखी सार ।
 मलिनाथ पूजा करु, चीजुं सह असार ॥ ६२५ ॥
 आपणउं संबंध तव कहिउ, हूं धर्मबांधव जाणि ।
 हवइ ताहरी स्थिति मझनइ कहे, अंतर हईइ म आणि ॥ ६२६ ॥

बाल रामगिरी । अग्राह जुहार माने०

" नलरायनी हूं छउं सुंदरी, भीमराय तमे जाणु ।
 तेह तणी घेटी दवदंती, माहरु पति सपराणु ॥ ६२७ ॥
 बांधव ! करम कथा सुणउ माहरी, हूं छउं बहिनि ताहरी । बांधव
 देउर कूवरिइ जूअ रमाडी लीघु सघलु देस ।
 भंज्या, हस्ती, तुंगम लीघा, तुहुइ मनि आणइ खेम ॥ ६२८ वां. ॥
 मझ सरसिउं अंतपुर हारिउं, सारी लीघी रिद्धि ।
 जूआरीपणउं नलनइ संपनूं, पतिनइ ऊपनी कुवुद्धि ॥ ६२९ वां. ॥
 देउर कहइ, ' रहिवा नही देउं, ए तू माहरी भूमि ' ।
 सघला रे देसनु घणी संपनु, अहंकारइ करी घुमइ ॥ ६३० वां. ॥

तिहाथी मझनड लेई चालिउ, रातिड आवी नींद ।

रान वगडमा मेलही गयु, कंत पृनिमचड ॥ ६३१ वा. ॥

एह कष्ट भोगी अहीड रह, न रही कतनी सिद्धि ।

ते मनमोहन जु मझ मिलड, तु एतलड नय निधि ॥ ६३२ वा. ॥

ते कोइ नहीं जे आगलि कह जिम हुड क्षण मुख ।

दुख जाणइ भाई ! ते नर थोडा, बहिनिनू ए छड दुख ॥ ६३३ वा. ॥

ते बिना मझ सतोष नही, बीजा नर कोडि लाग्य ।

रलित गर्भेसर बाहलु, माहर मीठागोलु द्राख ” ॥ ६३४ वा. ॥

ते सभली [३० B] सह दुख पामिउ, आसू आग्या नयणे ।

‘विधागाट दूषण दीधउ,’ एहवू कहिउ वयणे ॥ ६३५ ॥

‘चिंता म धरीसि माहरी बहिनि ! कर्मनू कारण एह ।

करम आगलि कोड न छूटइ, तीर्थफर हऊआ तेह ॥ ६३६ ॥

बहिनि ! तू न धरीसि चिंता, थोडे दिनि मिलसिड कता ॥ बहिनि.

इंद्र उपेन्द्र पातालगासी, चक्रगति ते वार ।

ते हु रुमिड अति घणा नडीआ, सुणि न मृगाक्षी नारि ! ॥ ६३७ ॥ ब

सयोग वियोग पूरववर्मिड, सोभाग नद दोभाग ।

निर्धन सधन पूरव कर्मिड, एहवू कहड वीतराग ॥ ६३८ ॥ ब

चुरासी लाख जीग योनिड, ए भमिउ छड जत ।

ते ह पूरव कर्म पसाड, डम भाखइ अरिहत ॥ ६३९ ॥ ब.

ब्रह्मा विष्णू अनइ रुद्रादिक, सभलि तू तत्त्वज ।

ए ह कर्म थकी रोलनीआ, डम कहड रे श्रीसर्नेज ॥ ६४० ॥

बहिनडी ! कर्म तणी गति विसमी, कहट रे श्रावक घरमी ॥ बहिनडी कर्म.

भोगवीनड कीधा र्ग छूटीजइ, हुणार छइ असाध्य ।

ते आगलि कोड डाहु न थाइ, बीजू सह काइ साभ्य’ ॥ ६४१ ॥ बहिनडी क

एणे कहणे दवदंतीनूं ठारिउं अतिहि मज ।

सीख दीधी तेणइ श्रावकइ सारी, पवित्र कीषा कन ॥ ६४२ ॥ व.

‘धनदेव ताहरु पिता जाणेजे, हूं छउं ताहरु भाई ।

साहमी आपण हवइ संपना, सुणि न माहरी बाई ! ॥ ६४३ ॥

आज पछी तूं दुख म धरजे, करजे जगगुरु ध्यान ।

ताहरु नलजीवन पति मिलसिइ, हुसिइ घणेखूं मान ’ ॥ ६४४ ॥ ब.

सार्थशाह ते प्रभाति समइ, पामिया अचलपुर सार ।

दवदंतीनइ कहइ बेह ते, ‘सुणि सुंदिर ! सुविचारि ॥ ६४५ ॥ व.

मोटउं नगर अछइ अनोपम, तमे अहां रहु मात ! ।

अझे तु परदे 31-A]सि जाएसिउं,’ कही एहवी वात ॥ ६४६ ॥ ब.

‘म धीसारसिउ ताम अमनइ.’ प्रणाम करीनइ जाइ ।

दवदंती तिहां एकली रही, मनि चिंता अति थाइ ॥ ६४७ ॥ व.

अउपई

दवदंती अति तरसी थई, पाणी पीया वाविमांहि गई ।

जलजीविइ पग ग्रहीउ इसिइ, नारी चित्ति विमासइ तसिइ ॥ ६४८ ॥

‘दैव तणी गति विसमी जोइ, सुख वांछतइ दुख ज होइ’ ।

त्रिणि बार भणीउ नवकार, पाणीजीविइ मेल्ही ते बार ॥ ६४९ ॥

हाथ मुख पस्ताली करी, पंच पदनूं ध्यान ज धरी ।

वावि थकी बाहिरि नीसरी, जोइ अनोपम अचलापुरी ॥ ६५० ॥

रितुपर्ण राजा तिहां राज्य ज करइ, आश्रित जननइ वाच्छल्य धरइ ।

चंद्रयशा पटराणी इसी, रूपिइ इंद्राणी हुइ जिसी ॥ ६५१ ॥

राय तणइ धरि छइ बहु दासि, काज काम करइ मन उल्हासि ।

जल आणिया आवी छइ वावि, हस्तमुखी छइ सरल सभावि ॥ ६५२ ॥

गङ्गाइ वीठी जनोपम मुदरी, अगम्याइ पंखइ ते अनुचरी ।
 कादगिइ खरडी कमलिनी होइ, कमलिनी गुण नहि फीट्ट सोइ ॥ ६५३ ॥
 दासी सघली प्रथमत रूप, 'गङ्गी नारी नही कोइ सरूप' ।
 कन्य भरी आयइ गजभुवनि, अतिहि घणउ हऊ हर्ष मनि ॥ ६५४ ॥
 'चद्रयशा ! सुणउ, अन्नारी मात ! नगर बाहिरि छइ जनोपम जान ।
 नगर बाहिरि एक नइठी नारि, रूपयत नही बीजी समारि' ॥ ६५५ ॥
 सरसीइ बग्याण कीधउ घणउ, आणिया मन ययू तेह तणउ ।
 'तेडी आवु,' दासीनइ कहइ, 'आपणइ धानकि अहा सुखिइ रहइ' ॥ ६५६ ॥
 कहण एह राणीनू समली, तेउया आवी ऊनायली ।
 दवइती कन्हइ आवी नरी, कर जोटी जपइ अनुचरी ॥ ६५७ ॥
 'किहारी आल्या ? केहू गाम ? आगइ तुम्हारु केहु ठाम ? ।
 आहवा रूपयत एकला काट ? [31 B] जेट्यू हुइ तेहनु बहुत अम माट' ॥ ६५८ ॥
 बणिगपुत्रीनु सनध कहिउ, तेहनु अधिकार दासीइ रहिउ ।
 'सुणउ मात ! माहरी वीनती, तमे दीसउ छउ महानुभावि सती ॥ ६५९ ॥
 एणइ नगरि छइ रितुपणं राय, शत्रु सवे तस सेउइ पाय ।
 चद्रयशा छइ नारी तिसी, राजानउ चित्ति अतिहि रसी ॥ ६६० ॥
 स्नेह धरी तेइइ छइ तस, राणीइ कहिउ छइ डम ।
 'चद्रयती सुता जेहवी, लेखयसिउ तमनइ तेहवी' ॥ ६६१ ॥
 दवइती सधातिइ गई, चद्रयशा रलीयायत थई ।
 देखी रूप हऊउ सतोष, नलनारीनइ हऊउ सतोष ॥ ६६२ ॥
 'चद्रयशा नइ माहरी माइ, बेहू ए सगी बहिनर थाइ ।
 माहरी मासी ए निश्चिइ होइ, मझनइ उलखतू नथी कोइ' ॥ ६६३ ॥
 चद्रयशाइ नहि उलसी, पतिनियोगिइ अतिहि दुखी ।
 रितुपणंनइ प्रणाम ज किछ, दवइतीनइ मान ज दीध ॥ ६६४ ॥

चंद्रयशाइ राखी पासि, पूछइ तेहनइ मन उल्लासि ।
 'एकली आची अहींइ किम ?' 'वणिगपुत्री हूं' कहिउं तिम ॥ ६६५ ॥
 चंद्रवती दवदंती वेह, मांहोमांहिइ घणु स्नेह ।
 कहइ चंद्रयशा, 'सुणि चंद्रवती ! रूपिइ देखीइ जिसी दवदंती ॥ ६६६ ॥
 ए तु बहिनि ताहरी जाणीइ, उलम्बीइ जु सहि नाणीइ' ।
 चंद्रवती कहइ, 'सुणि न मात ! दवदंती आववानी किश वात ? ॥ ६६७ ॥
 चिऊआलीस जोअण छइ जेह, तिहांथी अहां आवइ किम तेह ? ।
 अंवस्था आहवी न हुइ माइ, जेहनइ ऊआरणइ देवांगना जाइ' ॥ ६६८ ॥

२५१८१९३

दाल गुडी । संभारी संदे०

चंद्रयशा ते पटराणी नगर बाहिरि दीइ दान दे ।
 दीन अनाथ सुपात्रनइ दिइ, भलं तेहनइ मान दे ॥ ६६९ ॥
 दानशालाइ दवदंती बइसइ, दीइ दान सार दे ।
 केवारइ नलराजा मिलइ ? आश्रितनु आधार दे ॥ ६७० ॥
 तहीं थकी दवदंती नारी, यथा संपति आहार दे ।
 दानशालाइ जे कोइ आवइ, दीइ अन्न अपार दे ॥ ६७१ ॥
 दान देईनइ पूछइ तेहनइ, 'कहीं दीठउ नलराय दे ? ।
 जउ जाणउ तु कहु मझनइ, ते जोईइ वली ठाय दे' ॥ ६७२ ॥
 एक बार दानशाला आगलि पेखिउ [३२-A] चोर एक दे ।
 निवइ बंधणे बांधिउ सबल, लेई जाइ छेक दे ॥ ६७३ ॥
 विंस्वर वाजइ वाजित्र, पूछइ दवदंती नारि दे ।
 'एवडी पीडा कांड करु तमे ? एहनु कहु विचार दे' ॥ ६७४ ॥
 'रितुपर्ण राय तणी जे वेटी, चंद्रवती नामिइ दे ।
 रत्नकरंडीउ तेहनु लीधु, तेह भणी वेदना पामइ दे' ॥ ६७५ ॥

दवदंतीनइ ते चोर कहइ, 'माहरइ ग्ररण ताहूँ दे ।
 तू भोटी छइ नारीसिरोमणि, जीवित आपू माहूँ दे' ॥ ६७६ ॥
 जलइ करीनइ बंधन छाटिया, शथल थया ततखेव दे ।
 घणु बोगहल तिहां संपनु, राय आविउ सीधमेव दे ॥ ६७७ ॥
 दवदंतीनी कांति देखीनि राजा विसय थाट दे ।
 भूपति कहइ, 'तूं सुणि न पुत्री ! राजधर्म अम जाइ दे ॥ ६७८ ॥
 दुष्टनिग्रह, शिष्ट पालीजइ, ए अहार आचार दे ।
 एणी वातिइ अम दोस न लागइ, सुणि नारी ! सुविचार दे' ॥ ६७९ ॥
 फरजोडी कहइ तव दवदंती, 'संभलु पृथवीनाथ ! दे ।
 ए आविउ स्वामी ! ग्रणि अहारइ, किम उखेखूं अनाथ दे ? ॥ ६८० ॥
 जगगुरु उपरि जेहनी वासना, तेहनि मनि दया आवइ दे ।
 एहनु अपराध खसु तमे स्वामी ! भझ मनि एहवूं भावइ दे' ॥ ६८१ ॥
 दवदंतीने कहणे भेलिहउ, जीवितगन दीधउ दे ।
 दयावंतनी दृष्टिइ हऊउ, तु काज तेहनूं सीधउं दे ॥ ६८२ ॥

दहा

उपगार कीधु जेहनइ संभारइ निमिदीस ।
 प्रणमइ आवी नारीनइ, 'तू ठाकुर तूं ईस' ॥ ६८३ ॥
 पूछइ एकदा चोरनइ, 'किहांथी आविउ तूंअ ?' ।
 'तापसपुरि वसंतनू बिंगल नामिइ दास हूंअ ॥ ६८४ ॥
 व्यसनिइ करी पराभविउ, लक्ष्मी लेई सार ।
 रात्रि समइ नीसरिउ, चौर मिलिया ते वार ॥ ६८५ ॥
 भझ कन्हइथी सहइ लीधउं, आविउ आपणइ ठामि ।
 रितुपर्ण रायनी सेवाइ, जाणइ आखूं गाम ॥ ६८६ ॥

मशनि कुबुंद्धि अपनी, चंद्रवतीनु जेह ।

दीठउ रत्नकरंडीउ, लीधु ततखिण तेह ॥ ६८७ ॥

लेईं हूं जब नीसरिउ, वाटिइ मिल्या रख[32-B]वाल ।

चोर तणी चेष्टा लही, उलखीउ ततकाल ॥ ६८८ ॥

सबल बंधन बांधीउ, रायनइ कहिउं तेह ।

આદેસ દીઘડ પાંદુડ, હઝુડ મજનહ છેહ ॥ ૬૮૯ ॥

ताहरी दृष्टि संपन्न, जीवो दीधूं माय ।

॥ १ ॥ तुझ उसीकल नवि थाउं, प्रणमउ ताहरा पाय' ॥ ६९० ॥

ਫਲ । ਤੂੰ ਗਿਲੂਤ ਭਾਈਂ ਤੇ ਗਿਲੂਰ•

दयदंती कहइ, 'सूणि तू पिंगल ! जीवनइ पोतइ पाप रे ।

चारित्र विना नवि छूटीइ मोइ, ते संसारनुं व्याप रे ' ॥ ६९१ ॥

उपदेस दीइ दवदंती नारी, सरल सुकोमल वाणी रे ।

‘કાજ સારીઈ આપણડં, સંસાર અસાર જાણી રે’ ॥ ૬૯૨ ॥

एहवइ तिहां साधुजी आन्या, माधुकरीइ सार रे ।

नल्लारी हर्षित पामी, अन्न दीधउ ते वार रे ॥ ६९३ ॥

दवदंती कहइ मुनिवरनइ, ' योग्य जाणु जु स्वामी ! रे ।

आ पुरुषनह दिक्षा दीउ, तमे छउ संयमधामी रे' ॥ ६९४ ॥

योग्य जाणीनइ चारित्र दीधउं, मुनिवर तिहांथी विचरइ रे ।

चारित्र सुधूं प्रतिपालइ, आपणउं काज ते सारइ रे ॥ ६९५ ॥

हवइ दवदंती तिहां रहइ, चंद्रवती धरइ स्नेह रे ।

नलनी वाट ते जोड, जिम बापाहउ मेह रे ॥ ६९६ ॥

ढाल केदार गुडी । श्रीजिननायक वं०

भीमराजाइ संभलितं रे, नलनु लघु भाई जेह ।

तेणइ हरावी राज्य लीधउं रे, हारी दवदंती तेह ॥ ६९७ ॥

भीम मनि चिंता अतिहि थाइ, दिन दोहेलइ जाइ ॥ भीम.
 पछइ दवदंती लेई करी रे, नींसरिउ नलराय । *Chin*
 न जाणीइ किहां गयु रे, नवि लामइ तेहनु ठाय ॥ ६०८ ॥ भी.
 भीम पुप्पदंती दुख धरइ रे, आरति थई तस अति ।
 तेहना जीवनइ सुख नहीं रे, अंगि ऊपनी अरति ॥ ६०९ ॥ भी.
 हरिमित्र ब्राह्मण तेडीउ रे, भीमराजा कहट पढ़ ।
 'नल-दवदंतीनी शुद्धि जोउ रे, तू छइ भक्तउ जेह ॥ ७०० ॥ भी.
 तेहनी सिद्धि जउ तूं ल्यावट रे, आपू अपूरव रिद्धि' ।
 आज्ञा मागी नींसरिउ रे [33-A], जेहनी निर्मली बुद्धि ॥ ७०१ ॥ भी.
 सोधतु हीइइ ठामि ठामिइ रे, नल नद सती दवदंति ।
 अचलपुरिइ ते आवीउ रे, विचारइ ते चींति ॥ ७०२ ॥ भी.
 'आणइ नगरिइ जोइवूं रे,' पुहुतु सभा मझारि ।
 उलखीउ रूतुपरण राजाइ, दीधउं महुत अति सार ॥ ७०३ ॥ भी.
 चंद्रयशा पूछइ इस्यु रे, 'कहु ब्राह्मण ! छइ खेम ? ।
 भीमराजा पुप्पदंतीनद रे, सुख समाधि छदं तिम ? ॥ ७०४ ॥ भी.
 नल-दवदंती-वेहू जणा रे, गरीरइ छइ नीरोग ? ।
 रूडी परिइ वेहू अछइ रे, तेहनद सुखसंयोग ? ' ॥ ७०५ ॥ भी.
 हरिमित्र ब्राह्मण ते बोलीउ रे, 'सुणी नारी ! एकंति ।
 अकथ्य वात तिहां एक हुई रे, मुणतइ दुख हुसिद चिति ॥ ७०६ ॥ भी.
 राज्य हारिउ जूइ करी रे, क्वरिद लीधउं राज ।
 नल-दवदंती नीमर्या रे, शुद्धि नथी हजी आज ' ॥ ७०७ ॥ भी.
 चंद्रयशा वात सांभली रे, रडवा लग्या अति ।
 'किहां गई हुसिइ भाणेजि रे ? ' एहवूं कही विलपंति ॥ ७०८ ॥ भी.
 राजसभाथी ऊठीउ रे, जाइ नगर मझारि ।
 चित्तिइ चिंता अति घणी रे, आविउ जिहां शत्रुकार ॥ ७०९ ॥ भी.

एहवइ तिहा देव एक आवीउ, अनोपम ऋद्धिउ ओभावीउ ।
 हाथ जोडीनइ कीधु प्रणाम, प्रभात/वधारिवा बोलिउ ताम ॥ ७२१ ॥
 'ह पिगलक चोर प्रसिद्ध, ताहरे कहणे दिक्षा लीध ।
 श्मशानमाहिं रहिउ कासगि, टावानल ऊपनु उपमर्ग ॥ ७२२ ॥
 दासनइ नचि मेल्हिउ ध्यान, नवपद समरिया नवइ निधान ॥
 तिहा थकी सुररिद्धि फावीउ, तूहनि नमवा अहा आवीउ ॥ ७२३ ॥
 घात करंता तइ राम्बीउ, मुद्ध धर्ममारग दाम्बीउ ।
 ताहरा प्रमादयी लहिउ सौम्य, नू तु माहरइ जाणउं गुरु मुन्य' ॥ ७२४ ॥
 कीधी सुगर्णनी वृष्टि सात कोडि, पाए लागु दौद कर जोडि ।
 ते देवता आप ठामिइ जाइ, प्रजा सह रलीयायत थाइ ॥ ७२५ ॥
 देवी धर्म तणउ म्वरूप, दया धरम आवरइ तब भूप ।
 दिन केसला हऊआ जेह, ब्राह्मण अउसर लही कहइ तेह ॥ ७२६ ॥
 'बुझारी जउ आज्ञा होइ, पिता तणउं घर दवदंती जोइ ।
 भीमरायनइ हुइ सुख, आसु दीस धरइ छड दुख' ॥ ७२७ ॥
 सैन्यमाम्मी सघली करी, दवदंती पीहरि नौसरी ।
 चद्रयशाना प्रणम्या पाय, बुगवा आयउ तिहा राय ॥ ७२८ ॥
 कुंडिनपुरिइ आवट तेह, बहुलउ सैन्य सा[३४ A]थिइ छइ जेह ।
 दवदंतीनी आल्या वधामणी, भीमराजा रिद्धि आपइ घणी ॥ ७२९ ॥

दाल । गिहआ गणपति रे०

भीमराजा रे साहसु आग, दवदंती रे अनोपम भावए ।
 पिता तणे चरणे रे आसीनइ नमट, कुंडिनपुरिइ रे सहनइ मनि गमइ ॥ ७३० ॥
 मनि गमइ रायनइ, सुता देवी आलिंगन दीड हर्ष घरी,
 पुण्यदंती माता आयउ सुतानट मोहइ करी ।
 दवदंती आपणी मानट देवी प्रहसु चडीउ वेगिसिउं, २७

जाग्रवी यमुना घेह मिलीआ, गाड घेटी तेह,
 आपणउं बाहलउं देखी करीनइ अधिक ऊपजइ नेह ।
 'दुख म धरि रे मुता ! हवइ' भवितव्य पहवूं सरजीइ,
 हुणार वस्तु ते अधिक मोटी, कुणइ ते नवि वरजीइ' ॥ ७३२ ॥
 नीसामु मेहलीनइ कहइ, 'मात ! संमलि चीनती,
 एणइ कंतिइ मेहली रानमाहि, माया न धरी एक रती ।
 नलजीनइ कीधइ घणी अ परिना दुख सहिया अति घणा,
 माता ! स्यू कह घणूं अ तूहनइ ! संख्या न लहूं तेह तणा ॥ ७३३ ॥
 सुखदुख सहिया एवडा नइ संदेसु नवि मोकलइ,
 मन्न एहनू थयूं नीठर, बालीनु ते नवि बलइ ।
 न जाणीइ परनारी रातु, बसि कीधु तेणीइ,
 माहरी कणवार बलती न कीधी कामणगारिउ जेणीइ' ॥ ७३४ ॥

देखी

उछंगि बदमारीनइ रे पुत्रीनइ कहइ,
 'दुख तूं म धरि रे, अहीइ तूं मुसिइ रहइ ।
 जीवता जीवनइ रे रहूं होइसिइ,
 संभाल करणहार रे जगगुरु जोइसिइ ॥ ७३५ ॥

श्रु०—जगगुरु केरूं ध्यान धरूं नइ चिंता म करु पुत्रि ।

भगवंतनी पूजा करु नइ दान दीउ नित ।

आम जां लगइ जीवस्यूं निर्यहूँ ३४-B]स्यूं तूहनइ बाल !

पठइ ताहरूं कर्म कर्मिइ, 'एहवूं कहइ भूपाल ॥ ७३६ ॥

'सपना दिन नवि हुर मग्गिआ, आगलि जडा थारोमइ,

हवडा आविउं अंगरइ, तेइ सपनं जाइनिइ ।

थोडे दिनि ताहरु नाह निरसिइ, संमनी या दीकरी !

जेहवा बाय तेहवा उन्नायीजइ, संभलि नन्नी सुंदरी !' ॥ ७३७ ॥

नलइ हीअडउं गाढउं करी नींसरिउ, स्वेच्छाइ जाइ नरे ।

एहवइ दावानल वनमाहि देखइ,

‘नल नल ! राखि तूं ण्णइ ठाइ नरे’ ॥ ७४५ ॥ झर-

संभलिउ शवद तिहां नलराइ, तेणइ ठामि आवीउ भूपति नरे ।

महामोटउ रे भुजंगम तिहां दीठउ,

इइ/२३

चित्तवइ ते वंली चित्त नरे ॥ ७४६ ॥ झर-

‘माहरुं नाम सर्प ! तूं किम जाणइ ? तइ किम जाणिउ माहरु वंश नरे ?’ ।

‘सुणि तूं निपधंपुत्र ! एकमनु, तूं छइ वमुधाधीश नरे ॥ ७४७ ॥ झर-

पूरवजनमइ हूं मानवी, आणइ भवि हवु सर्परूप नरे ।

पूरवपुण्यइथी भापा ऊपनी, तूं छइ उपगारी भूप नरे ॥ ७४८ ॥ झर-

अवधिज्ञानइ हूं नाम ठाम जाणउं, तूं छइ गुणनु भंडार नरे ।

निपधंपुत्र ! तूंनइ घणूं कहूं, मझनइ दीउ जीवित सार नरे’ ॥ ७४९ ॥ झर-

चउपइ

नलराजा विचारइ इस्यूं, ‘मझ आगलि दुख न रहइ कसिउं ।

हूं गहनइ करूं उपगार, एतला ऊफरु नथी धर्म सार’ ॥ ७५० ॥

सिंह आगलि न रहइ गजघटा, अमृत आगलि न रहइ विपलटा ।

सींचाणा आगलि न रहइ चिटउं, मोगर आगलि न रहइ घटु ॥ ७५१ ॥

भूल्या आगलि न रहइ मिश, कुहाडा आगलि न रहइ घृक्ष ।

पवन आगलि न रहइ मेह, तडका आगलि न रहइ त्रेह ॥ ७५२ ॥

मोर आगलि न रहइ सर्प, योगीन्द्र आगलि न रहइ कंदर्प ।

सत्पुरु आगलि न रहइ संदेह, कुमाणस त्रित्यसं न रहइ नेह ॥ ७५३ ॥

मेव आगलि न रहइ दुभिक्ष, मंत्र आगलि न रहइ भूतयक्ष ।

पुण्यवंत आगलि न रहइ दुष्ट, तिम उत्तम आगलि न रहइ कष्ट ॥ ७५४ ॥

उपगारनी बुद्धि सहिजिइ होइ, कमलनंद सहिजिइ परिमल जोइ ।

मयूर ईड सहिजिइ चीतगइ, सत्पुरुष सहिजिइ उपगार कराइ ॥ ७५५ ॥

ठारवी तव मातपिताइ, संतोष हऊउ तेहनइ,
 टाढउ बोल दीइ ज्यारइ संतोष न हुइ कहिनइ ।
 हरिमित्रनइ भीमज तूठउ, पांचसइ आप्या गाम,
 'नल आवंतइ राज्य देउं, तेहनु छइ वली ठाम' ॥ ७३८ ॥

नगरमाहि आवतइ उच्छव कीधु अपार ए,
 सात दिन लगइ भक्ति कीषी देवगुरुनी सार ए ।
 कुटुंब सह संतोष पामिउं हऊउ जयजयकार,
 भला मोटा दान आपट सहनइ तव अनिवार ॥ ७३९ ॥

पीहरि रहइ दवदंती नारी, सखीसिउं ते परिवरी,
 भगवंत पूजा करइ अहनिशि शुद्ध निर्मल भाविइ करी ।
 पंच पद नवकार जपइ, दीइ दान सुपात्रनइ
 जीवद्रया ते सूषी पालइ, पीडा नहीं जीवमात्रनइ ॥ ७४० ॥

संभरइ नल, जीवन बाहलु, सम्वीस्यूं रामति करइ,
 निषधपुत्रनइ नित संभारइ, हईइ अइनिशि ते धरइ ।
 सीआलइ बरसालइ नलजी, उन्हालइ नवि वीसरइ,
 दवदंतीनइ कोइ नहीं जे जेहथी दुख वीसरइ ॥ ७४१ ॥

भीमराजा कहइ पुत्रीनइ, 'करूं मेलापक नल तणी,
 निसिदिनि मूंहनइ ताहरी चिंता, वच्छि ! हईइ अति घणी' ।
 दवदंती तिहां पितामंदिरि संभारइ नलगुण सदा,
 हवइ नलनु संबंध संभलु, पहरि हुई सी तदा ॥ ७४२ ॥

राग देसाय । शरी शरी हूं पंजर०

नलराजाइ नारी तिहां मेहली, साहस धरीनइ जाइ नरे
 पाछउं वालीनइ साह[35-A]मूं जोइ, हईइ दुख अति याइ नरे ॥ ७४३ ॥
 झूरइ २ राजा श्रीनल ए तु 'हूं करूं छउं एहनइ द्रोह नरे ।
 नारी बंधनं पुरुषनइ अति घणउ, ए तु दोहिलु छइ मोह नरे' ॥ ७४४ ॥ श.

नलइ हीअडउं गाढउं करी नींसरिउ, स्वेच्छाइ जाइ नरे ।

एहवइ दावानल वनमाहि देखइ,

‘नल नल ! राखि तूं एणइ ठाइ नरे’ ॥ ७४५ ॥ झू.

संभलिउ शवद तिहां नलराइ, तेणइ ठामि आवीउ भूपति नरे ।

महामोटउ रे मुजंगम तिहां दीठउ,

३३/२३

चितवइ ते बली चित नरे ॥ ७४६ ॥ झू.

‘माहरूं नाम सर्प ! तूं किम जाणइ ? तइ किम जाणिउ माहरु वंश नरे ?’ ।

‘सुणि तूं निपधंपुत्र ! एकमनु, तूं छइ वसुधाधीश नरे ॥ ७४७ ॥ झू.

पूरवजनमइ हूं मानवी, आणइ भवि हवु सर्परूप नरे ।

पूरवपुण्यइथी भाषा ऊपनी, तूं छइ उपगारी भूप नरे ॥ ७४८ ॥ झू.

अवधिज्ञानिइ हूं नाम ठाम जाणउं, तूं छइ गुणनु भंडार नरे ।

निपधंपुत्र ! तूंनइ घणूं कहूं, मझनइ दीउ जीवित सार नरे’ ॥ ७४९ ॥ झू.

चउपइ

नलराजा विचारइ इस्पूं, ‘मझ आगलि दुख न रहइ कसिउं’ ।

हूं एहनइ करूं उपगार, एतल ऊफरु नयी धर्म सार’ ॥ ७५० ॥

सिंह आगलि न रहइ गजघटा, असूत आगलि न रहइ विपछटा ।

सींचाणा आगलि न रहइ चिडउं, मोगरु आगलि न रहइ घट्ट ॥ ७५१ ॥

भूत्या आगलि न रहइ भिक्ष, कुहाडा आगलि न रहइ वृक्ष ।

पवन आगलि न रहइ मेह, तडका आगलि न रहइ त्रेह ॥ ७५२ ॥

मोर आगलि न रहइ सर्प, योगीन्द्र आगलि न रहइ कंदर्प ।

सदगुरु आगलि न रहइ संदेह, कुमाणम विचिमां न रहइ नेह ॥ ७५३ ॥

मेव आगलि न रहइ दुर्भिक्ष, मंत्र आगलि न रहइ भूतयक्ष ।

पुण्यवंत आगलि न रहइ दुष्ट, तिन उत्तम आगलि न रहइ कष्ट ॥ ७५४ ॥

उपगारनी बुद्धि सहिजिइ होइ, कमलनइ सहिजिइ परिमल जोइ ।

मयूर ईड सहिजिइ चीतगइ, सत्पुरुष सहिजिइ उपगार कराइ ॥ ७५५ ॥

बुद्धि करीनइ [35 B] काटिउ फणी, दया ऊपरि मति छइ तेह भणी ।

अगोचर भूमिइ भेलिहउ जसिउ, नलगजा-हाथि उसीउ तिसिइ ॥ ७५६ ॥

‘महापुरुष कहीइ नृन्दर, ए मिउं कीधउं फणी ! मूंदनइ ? ।

मइ करिवु तुजनइ उपगार, इम करिवानु नही अधिकार ॥ ७५७ ॥

शरीरि हेंऊउ विपनु व्याप, भनल संभनु अति घणउ ताप ।

दूधदायकनइ इसीइ किम ? उसीइल धयु मझ करी इम ! ॥ ७५८ ॥

इम करनइ कूनइ हवु भूप, कालु कुठित अतिहि करूप ।

‘दैवगति आहवी संरनी, ए वली वकृति किहाथी ऊपनी ? ॥ ७५९ ॥

आगइ नारी तणउ वियोग, कूचइ देहि हेंऊउ कुयोग ।

येअ पाडी मझ भमकाल, उपगारनूं फल हवूं ततकाल ॥ ७६० ॥

एणइ रूपिइ मड किहीं न जवाइ, भघलइ मन्ननइ हासू थाइ ।

फोरुट नीगमूं कां अवतार ! चारित्र लेउं संसारह सार ॥ ७६१ ॥

नलनइ ऊपनी रूटी मंति, दीक्षा भोव धरीउ चित्ति ।

आवी लागु पाए देव, प्रागट रूप कीधउं ततखेव ॥ ७६२ ॥

तेजपुंजमय देवतारूप, संमलि बाणी तूं नलजी भूप ! ।

निपथ रिता जाणेजे हूंअ, पाछिन्ना भवनु नल पुत्र तूंअ ॥ ७६३ ॥

५. डाल । नयर डारामती

तूहनइ राज्य देई करी, मइ लीमउं चारित्र ।

ब्रह्मलोकि सुरं ऊपनु, रिद्धि पामी पुत्र ! ॥ ७६४ ॥

कर जोडी कहइ देवता, ‘जाणेजे सुजाण ।

स्नेह माटिइ अहीइ आवीउ, तूं नयी अ अजाण ॥ ७६५ ॥

अवधिजानिइं जोईउं, पेखिउ एणइ ठाणि ।

माया कीधी मइ घणी, ताहरा हितनइ कामिइ ॥ ७६६ ॥

तइ राजा किंकर कीधा, लीधां सघल देश ।

कोइ रखे पीडा करइ, कीबु कूचइ वेस ॥ ७६७ ॥

मं धरीसि चारित्र मनोरथ, हनी छइ तुझ भोग ।
 दीक्षा समय जणावसिउं, हवडां नथी योग ॥ ७६८ ॥
 आ लीउ पुत्र ! तमे श्रीकल, आपिउ रत्नकरंड ।
 जालवयो तमे रूडी परिइ, वसि हुसिइ ब्रह्मांड ॥ ७६९ ॥
 रूपनु अरथ ज्यारइ हुइ, विदारयो एह ।
 [३६ A] देवदूप्य वस्त्र देखसिउं, पहिरज्यो तेह ॥ ७७० ॥
 रत्नकरंड ऊघाडयो, रत्नजटित छइ हार ।
 आभरण बीजा घणा, अनोस्म छइ सार ॥ ७७१ ॥
 देवदूप्य वस्त्र पहिरयो, करयो शृंगार ।
 अद्भुत रूप नवू हुसिइ, हईइ धरयो विचार ॥ ७७२ ॥
 नल पूछइ आम तातनइ, 'बहू ताहरी दवदंति ।
 जिहां मेहली तिहां अछइ ? कइ गई अ अन्येथि ?' ॥ ७७३ ॥
 सुवि संबंध तेहनु कहिउ, 'नथी तेणइ वनि ।
 भीम तणइ घरि ते अछइ, चिंता माणसि मन्नि ॥ ७७४ ॥
 सिउं भमतु हींडइ रानमाहिं ?' 'किमं करूं आम तात ?' ।
 विरह धयु मझ नारिनु, सी कहूं तुम वात ? ॥ ७७५ ॥
 जिहा गइ लज्जा ऊपजइ तिहां तूंअ म जाए ।
 नारी मिलोसइ तूंहनइ, निश्चित पुत्र ! थाए ॥ ७७६ ॥
 तव कहइ नल देवनइ, 'पुर छइ सुंसमार ।
 तिहां मेल्हउ मझनइ तमे, दिउ एतलु आधार ॥ ७७७ ॥
 देविइ तिहांथी लेई करी नंदनवन सार ।
 नगर तणइ पासइ अछइ, मेल्हिउ नलकुमार ॥ ७७८ ॥
 देवता निज ठामिइ गयु, नलइ दीदु प्रासाद ।
 प्रतिमा छइ नेमिनाथनी, हऊउ अति आहाद ॥ ७७९ ॥

अटवीमांहिइं तेह नलनइ उपदिशा,

स्त्रीभर्तार वियोग, सुख ते नही किम्प्या ।

नल पुहुतु सुरलोकि, हूं अहां आवीउ,

रंजीउ विद्याड तूअ, हूं अहां ठावीउ' ॥ ८०१ ॥

ते निसुणी राय चित्ति अति तव दुख घरइ,

'नारीनी सी पदरि ?' विमासण मनि करइ ।

कूबडा रूपिइ राय नल तिहां रहइ,

दधिपरण आगलि निच काव्यकथा कहइ ॥ ८०२ ॥

इहा

दधिपरण राय तिहां थकी मोरुलिउ दूत एक ।

मित्राई भीमरायम्यूं, आवीउ तव छेक ॥ ८०३ ॥

राजकाज मोटा भणी, दूत आविउ तेणइ ठाइ ।

वइठउ सभाइ भीमराय, आवी प्रगमइ पाय ॥ ८०४ ॥

खेम कुशल पूछिउं भीमिइ, मान दीछूं अति सार ।

'प्रस्ताव जाणी दूत मोरुलिउ, नलनु आविउ सुआर ॥ ८०५ ॥

दधिपरणनइ पासइ रहइ छइ, अति ते गुणवंत ।

पण डील्लिइ स्वामी ! कूबडउ, महा महुकम बलवंत ॥ ८०६ ॥

सूर्यपाक रसवती विद्या तणइ [37-B] प्रमाणि ।

नीपाइ, ते अपूरव नलथी सीखी सुजाणि ॥ ८०७ ॥

ते कूबडउ तिहां अछइ, बाहलउ दधिपर्णचित्ति ।

१४ रायनइ ते प्राखइ नवि सरइ, रंजवइ बली नितनित' ॥ ८०८ ॥

दवदंती ते संभली, नलनूं नाम पवित्र ।

नाम संभलतइ हर्ष ज थयु, स्नेह तणउ जोउ चित्र ॥ ८०९ ॥

दास । इम सुणी चडवड घालीआ

भीम राजानइ कहइ, 'एक वीनती अवधारि ।

जोउ शुद्धि नल तणी, तेह विण हूं निराधार ॥ ८१० ॥

तातजी ! कहूं छउं तुमनइ रे, क्षण एक युग थाइ मझनइ ॥ ८११ ॥ ता.

तुम आगलि स्वामी ! सिउं कहूं ! लजामणी ग. वात ।

कहिया पासइ नवि सरइ, शुद्धि जोउ नलजीनी तात ॥ ८१२ ॥ ता. क. छ.

दिन नीगमूं हूं कतूहले, पण राति दोहिली जाइ ।

रागी रोगी माणसा, सहिज रे सरीखइं थाइ ' ॥ ८१३ ॥ ता

नाम संभलइ नेह जागिउ, दुख धरइ ते नारि ।

सखी आधी ठारवइ, लीधी रे हईडा वारि ॥ ८१४ ॥ ता.

सखी कहइ, 'सुणि दयदंती ! आवसिइ ताहरुं कंत ।

साहसपणउं आदरु, दुख म धरु रे तमे चीति ' ॥ ८१५ ॥ ता.

'पीइरिथी नवि छूटीइ, नारीनइ कंत शृंगार ।

नर विण नारी नवि शोभइ, नरनु मोटु आधार ॥ ८१६ ॥ ता.

८१) पीइरिथी हलई थाइ, तिहां रहइ जे हुइ सुख ।

ते सुख दुख करी जाणिवूं, अपवाद हुइ रे लक्ष ॥ ८१७ ॥ ता.

सासरानूं दोहिलं, उत्तम बेठी रहेइ ।

निदानि हुइ सुख भल, 'कुलवंती सखीनइ कहेइ ॥ ८१८ ॥ ता.

'भर्त्तारनूं ऊपर हुइ तु कुटुंब दिइ बहुमान ।

जु कंत तेहनु नवि मानइ, नवि बाधइ तेहनु वान ॥ ८१९ ॥ ता.

भाई पिता नवि लेखवइ, धिक्कार करइ सहु कोइ ।

अग्रणइ तेहनिइ मावडी, जु कंतनूं मान नवि होइ ॥ ८२० ॥ ता.

पीइरि रहितइ अति घणूं, अलंकारांगणी हुइ तेह ।

महुत जाइ नारिनूं, हुइ रे उछेरडउ नेह ॥ ८२१ ॥ ता.

कहि न सखी ! हूं किम करूं ? मोरु प्रीऊ ना[38 A]इ जेह ।
 बार वरस थयां आज सही, भावठि भोगवउं प्ह ॥ ८२२ ॥ ता.
 नीर्गुण नीमत नीठर, इम मूकी नर को जाद ।
 प्रीत मांडी छेह दीधु, यौवन दोहेलउं थाइ ॥ ८२३ ॥

राग सामेरी

वरसाला अतु सोहामणी, जलधर वरसइ मेह ।
 कदंब रूडा वन बहिसीइ, विरहीआ जागइ नेह ॥ ८२४ ॥
 मुन उलहसइ कलंबी तणा, उत्ससइ वेलि बितान ।
 लोक लोकरुनइ वीसमइ, विणसीड जवाना पान ॥ ८२५ ॥
 गाजंतु मेघ संभली, रीस धरी सिंह धसंति ।
 दावानलइ न अमइ धारा, नरनारी रंगि हसंति ॥ ८२६ ॥
 काठविइ पाय खरडीआ, लेई काष्टखंडि घसंति ।
 नदीनु उपकंठ मेहली, आमीण दूरि वसंति ॥ ८२७ ॥
 कण जेणइ संग्रहीया, तेहना कृष्ण वदन थाड ।
 व्यापारी बीजा हसइ, नीसामु मेहली घरि जाइ ॥ ८२८ ॥
 परनालि पडतउं पाणी निर्मल, झालीइ कुंभिइ सार ।
 मोर किंगारख करइ, दुम्ब सालीइ अपार ॥ ८२९ ॥
 भला ठाकुर साथ करी, नवा गाम वासंति ।
 हंगर तणे नाशरणे तेणइ ताणिया टोल घसति ॥ ८३० ॥
 बलयंत तारु नदी पूरइ, पडसता विमासइ तेह ।
 श्लेष्मा हुइ जेहनइ अधिकु खासइ क्षणि २ जेह ॥ ८३१ ॥
 डरडरइ दुहुर तिहा, चारु चातक बंछइ मेह ।
 मेघ मल्हार कीजीइ, सुख हुइ अति घणु देह ॥ ८३२ ॥

चउपड़े

पाणी तणा प्रवाह खलहलइ, निर्मल नींझरण नींकलइ ।
 बाडि ऊपरि वह वेल वलइ, दातार मन धर्म ऊपरि भलइ ॥ ८३३ ॥
 नीली भुइ भली संपजइ, भव्य जीवना अभिग्रह पलइ ।
 सरोवर तु राजहंस ऊमटइ, पगि पगि जल निर्मल ऊमटइ ॥ ८३४ ॥
 चीखलि चालता शकट स्कलइ, जलइ करीनइ दव नवि ज्वलइ ।
 भरियां सरोवर अति ऊलटइ, वाट छंडी पंथा ऊवटि वलइ ॥ ८३५ ॥
 नदी तणा प्रवाह पहिटीइ, वनसपती जलिइ करी [३८-B] छाटीइ ।
 एहवइ सखी ! ए वर्षाकाल, नल हईइ जिम सलइ साल ॥ ८३६ ॥
 आविउ सखी ए भलु सीतकाल, रुदन करइ ते अवला बाल ।
 नित कीजइ सांकली सेव, सगडी कीजइ अवश्यमेव ॥ ८३७ ॥
 सुहाली करी भूख टालीइ, घीअ जिमी देह संमालीइ ।
 पाछिली रात्रिइ भणीइ सदा, सुगंध अभ्यंग करीजइ मुदा ॥ ८३८ ॥
 दुग्ध कंदी कीजीइ प्रभाति, मंजीठ रंगि जूजूई भाति ।
 एहवूं बल ऊपरि उडीइ, सुखशिजाइ भली पुढीइ ॥ ८३९ ॥
 उष्ण जलइ मज्जन कीजीइ, तांबूलनु लाहु लीजीइ ।
 एहवु सीआलु मझ संभरइ, नलजी वाहलु नवि वीसरइ ॥ ८४० ॥
 उन्हालु आविउ सोहामणु, सखी ! मानवनइ कोडामणउ ।
 पाडल परिमल भलु बिस्तरइ, रात्रि पाखइ पंध न नस्तरइ ॥ ८४१ ॥
 कोइलिडी अति कलरव करइ, भमरा रणझणता दिसि फिरइ ।
 वेल तणु समूह सूकीइ, हाथिथी पाणी नवि मूकीइ ॥ ८४२ ॥
 वेउल सारी अति बहिकीइ, ल तणी ज्वाला सवल लहिकीइ ।
 सतपुरुष तुच्छ आहार जिमइ, सुवेध नर बाडीइ रमइ ॥ ८४३ ॥
 भोगी भला ते धरि वीसमइ, चंदकिरणे रयणी नींगमइ ।
 चंदन तणा विलेपन गमइ, चरणे वाणही भली चमचमइ ॥ ८४४ ॥

दिगस मोघ नइ रात्रि साकडी, फोफल् पाहिट वान्ही वाकडी ।
 दाढउं पाणी नइ दाढउ अन्न, ते ऊपरि ठरइ अतिहि मन्न ॥ ८४५ ॥
 एहवु उन्हालु मज सभरइ, नलजी वाहलु नवि वीसरइ ।
 ससी कहइ, ' सुणि दवदंती माइ ! दुख म धरु, तुम लागूं पाइ ' ॥ ८४६ ॥

५८।

' छानइ छंदइ छल फरी, जे रमी गयु छटल । २१५३
 ते न मिलह बली जा लागइ, ता नवि भागइ सह ॥ ८४७ ॥
 ऐ ऐ ताहरा गुण किम्या ? निर्गुणगारा कंत ! ।
 दाखवि रंग पतगनु, पठइ उत्तारिउं चित ॥ ८४८ ॥
 मइ जाणिउ रंग चोलनु, रहिसिइ सघलु काल । २१५४
 नींउर केरी प्रीतडी, टलत न लागी वार ॥ ८४९ ॥
 लखिउं कपालिइ पामीट, सुखदुखनु सयोग ।
 जेहसिउं बाधइ प्रेमरस [३९ A] तेहसिउं काइ वियोग ? ॥ ८५० ॥
 जन्म लागइ बिहडइ नही, उत्तम स्त्रीसिउं नेह ।
 कृष्ण विरहइ नदी कालंदी, आजइ छठ कृष्ण जल जेह ॥ ८५१ ॥
 वेगली छइ ते दवदंती, नल न वीसारिउ चिति ।
 वृरि रहियइ जे प्रेम राखइ, ते स्नेह कहीइ एकंति ॥ ८५२ ॥
 मंत्रपरीक्षा जाणीइ सर्प तणइ घणइ डसि ।
 सुवर्णपरीक्षा तव कहीइ, आवइ चोली वसि ॥ ८५३ ॥
 सुभटपरीक्षा जाणीइ, हुइ ज्यारइ झुझ ।
 गर्मीएणानू पारखूं, राखी रहइ चिति गुंझ ॥ ८५४ ॥ २१५५
 मित्रपरीक्षा जाणीइ, अति घण आवइ कष्टि ।
 अजसरि जु ते काजि आवइ, तु जाणीजइ इष्ट ॥ ८५५ ॥
 सत्तनपरीक्षा जाणीइ, लइ ज्यारइ अणसन्न ।
 अवसरि लहीइ पारखूं, न चलइ तेहनूं मल ॥ ८५६ ॥

दानपरीक्षा जाणीइ, सबल पडइ दुकाल ।

साचानी अ परीखडी, जाणीइ पतीज कालि ॥ ८५७ ॥

बुद्धि तणी परीखडी, जाणीइ विसमइ ग्रंथि ।

चरणपरीक्षा तव लहीइ, जव चालिवूं वेगलइ पंथि ॥ ८५८ ॥

तारूपरीक्षा जाणीइ, पडसइ नद्रीनइ पूरि ।

स्नेहपरीक्षा जाणीइ, जव रहिवूं हुइ दूरि ' ॥ ८५९ ॥

एहवूं सखीनइ घणूं कहिउं, एकमनी छइ नारि ।

' अवर पुरुष मझ सहोदरा, नल कंत एणइ संसारि ' ॥ ८६० ॥

जे ऊपरि जे एकमनी, तेहनी पूरइ आस ।

शनिइ २ तेहनइ सुख हुइ, दुख न हुइ तास ॥ ८६१ ॥

भीमिइ कहीउं सुतानइ, ' नल जो रावूं आज ।

चिंता म धरीसि बेटडी ! हुसिइ तूहनइ राज ' ॥ ८६२ ॥

॥ दवदंती कहइ, ' सुणउ पिता ! सूर्य आतपि जे अन्न ।

नीपजावइ तम जामाता, ते विण न लहइ अन्न ' ॥ ८६३ ॥

कुशल ब्राह्मण तेडीउ चतुर डाहु तेह ।

मीमराजा कहइ तेहनइ धरी अति घण नेह ॥ ८६४ ॥

हाल । सरस [39-B] सक्नेमल कामिनी सृष्टा शेडे क०

' सुसमारनगरिइ जाउ, संभल तमे द्विजराज ! रे ।

शुद्धि जोई आवउ नल केरी, एतल करु एक काम रे ' ॥ ८६५ ॥

राय कहइ, ' सुणउ ब्राह्मण ! चिंता अमारइ मन्नि रे ।

५ निशदिन सारणि मूँहनइ द्विज ! तेह विण सुख नही तन्नि रे ॥ ८६६ ॥

काज करी वहिला आवयो, देउं तमनइ घणी रिद्धि रे ।

ल्यावयो वधामणी रूअडी, अम पूगइ कारय सिद्धि रे ' ॥ ८६७ ॥

प्रणाम करीनइ नीसरिउ, द्विज रूढे शकुने संचरइ रे ।

घाट घाट उलंघतु, आविउ सुंसमारपूरिइ रे ॥ ८६८ ॥

नगरमाहि जोअतु, पुहुतु राजसभाइ रे ।

राजा बइठउ परवारस्यू, विन्तस्ती सूर्यप्रभाइ रे ॥ ८६९ ॥

दधिपर्णइ ते देखीउ, पृउद तप तेहनइ अइसिउ रे । ८७०

‘मिहाथी आत्र्या द्विजराज’ कहट वलतू द्विज जसिउ रे ॥ ८७० ॥

‘भीम कन्हइथी ह जाविउ, माई कार्यविगेपिइ रे ।

नलनी शुद्धि जोग मोसलिउ, सभली दधिपरण हरसइ रे ॥ ८७१ ॥

भीमराजानी शुद्धि पृग्री, रहिउ कुशल खेम रे ।

दधिपर्णनइ कहइ ब्राह्मण, ‘स्वामी ! कुनजक किहा रहइ छइ रे’ ॥ ८७२ ॥

वलतू राजा कहइ एहवू, ‘ते कुनडउ छट अहा रे’ ।

‘घणी विद्या उइ तेह कन्हइ, कहु न रहइ छइ किहा रे’ ॥ ८७३ ॥

आपिउ थानक न्हाइ, राखिउ अपूरव ठामि रे ।

तिहार्थी ब्राह्मण बेगिइ सिउ, कुनजक ठामिइ जाइ रे ॥ ८७४ ॥

बटठउ दीठउ कुनडउ, कुच्छित वाजा अगे रे ।

गाढउ बीभच्छ बीहामणु, नपि दीसइ कसिउ दग रे ॥ ८७५ ॥

कुशल ब्राह्मण तप चितइ, ‘किहा ए किहा नल चग [५० A] रे’ ।

द्वन्द्वती फोक मोह घरइ, निप्पारण धरइ रग रे ॥ ८७६ ॥

अतर दीसइ एवइ, जेवडउ सोनईउ रूउ रे ।

अतर दीसइ एवइ, जेवडउ बाप नट फउ रे ॥ ८७७ ॥

अतर दीसइ एवइ, जेवडउ राणी नइ दासि रे ।

अतर दीसइ एवइ, किहा दही मिहा छामि रे ॥ ८७८ ॥

अतर दीसइ एवइ, जेवडउ राय नइ ररु रे ।

अतर दीसइ एवइ, जेवडउ कायर धीर रे ॥ ८७९ ॥

अतर दीसइ एवइ, मिहा सोनउ मिहा माटी रे’ ।

मिहा भीति नइ मिहा ग्राटी रे’ मिहा रभा नइ किहा राटी’ ॥

अतर दीसइ एवइ, मिहा दूध मिहा आसि राटी रे’ ॥ ८८० ॥

किहां सुखासण किहां डोली ? किहां व्यवहारु नइ कोली रे ? ।
 किहां दीपोच्छव किहां होली ? किहां जंव रोटी गहूं पोली रे ? ॥ ८८१ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, पटउलउं कछोटी रे ? ।
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ पापा नइ त्रोटी रे ॥ ८८२ ॥
 किहां नाटईउं नइ किहां फाली ? किहां रूपवंत नइ हाली रे ? ।
 किहां राजकुमरु किहां माली ? किहां कीडीआ मोती जाली रे ? ॥ ८८३ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, सारु हीर नइ सूतली रे ।
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ मानव पृतली रे ॥ ८८४ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ सीह सीआल रे ।
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ साकर राल रे ॥ ८८५ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, किहां गरुड किहां मसु रे ? ।
 अंतर दीसइ एवइ, किहां गजनइ किहां ससउ रे ? ॥ ८८६ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ मानव दोर रे ।
 अंतर दीसइ एवइ, जेवडउ साधु नइ चोर रे ॥ ८८७ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, किहां हार किहां दोर रे ? ।
 अंतर दीसइ एवइ, किहां बग किहां मोर रे ? ॥ ८८८ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, किहां गंगानु बाह रे ? ।
 अंतर दीसइ एवइ, किहां गामनु प्रवाह रे ? ॥ ८८९ ॥
 अंतर दीसइ एवइ, किहां चंद्रमा किहां राह रे ? ।
 अंतर दीसइ एवइ, आक छाया वृक्ष छांइ रे ॥ ८९० ॥
 किहां ए कूबड किहां नल ? अंतर दीसइ एह रे ।
 आश्चर्य पामिउ ण देखी, ते नल रूपवंत देह रे ? ॥ ८९१ ॥

दहा

कूबडउ आविउ रायसभाइ, साथिइ आविउ वंभ ।

तेहनू स्वरूप को नवि लहइ, कुञ्जकनु मोटउ दंभ ॥ ८९२ ॥

कुशल ब्राह्मण तव कहइ, 'संभल दधिपर्ण राय ! रे ।
 तमारी आज्ञा जउ हुइ, गीत गाउं मझ ताय !' ॥ ८९३ ॥
 आज्ञा मागी रायनी, गीत गाइ रसा [40-B] ल ।
 भलइ कंठिइ राग आलवइ, ते लहइ सघली चाल ॥ ८९४ ॥
 हावभावइ करी ते नाचइ, माहिलु कहइ संकेत ।
 तिम तिम कुञ्जक मोही रहइ, सुणतइ अति गहगहंति ॥ ८९५ ॥
 कुशल ब्राह्मण दूहु कहइ छइ ।
 'निसत्त निर्दय निखप घूर्त्तमाहि रेह ।
 अवला नारी तेहनइ नलइ दीधु छेह ॥ ८९६ ॥
 रानमाहिइ एकली, वीसासी गयु तेह ।
 जाता पग तेहना किम बहिया ? दूहु कहिउ एह' ॥ ८९७ ॥
 कूबडउ तव एहवूं सुणी, रइइ अति घणउं तेह ।
 दवदंती मनि संभरी, सालइ अति घणउ नेह ॥ ८९८ ॥
 पूछइ ब्राह्मण, 'सिइ रडु ? कहु कूंवडा । मज्ज ।
 सिइ दुख तमनइ ऊपजइ ? सिउ एवडु मोइ तुज्ज ?' ॥ ८९९ ॥
 कूबर कहइ, 'बंभण ! सुणउ, तमे गान कीधउं रसाल ।
 तहारु कंठ रुअइ, पुइचतु भलु विशाल ॥ ९०० ॥
 सरस दूहइ लीणीउ, अरथ कहु सुविचार' ।
 कुशल ब्राह्मण कहइ तेहनइ, 'सुणि न तूह विचार ॥ ९०१ ॥
 दधिपरण राय भीमनइ, दूत मोकलिउ काई काजि ।
 तेणइ तिहां चार्त्ता कही, कुञ्जक आविउ अम राजि ॥ ९०२ ॥
 ते नलनु सूआर छइ, महा चतुर गुणवंत ।
 कलाइ करीनइ आगलु, महा महुकम बलवंत ॥ ९०३ ॥
 गजशिक्षा तेहनइ आवइइ, सूर्य आतपिइ पाक ।
 शरीरइ छइ कूबडु, पण विद्यानु नही वांक ॥ ९०४ ॥

दूतीइ भीमरायनइ कहिउं, ते सुणीउं दवदंति ।
 हईआमांहिइ गहगही, तव स्त्री विमासइ चींति ॥ ९०५ ॥
 सुताइ पितानइ कहिउं-नल जोवरावु शुद्धि ।
 को एक अनुचर मोकलिउ, मझ ऊपनी छइ बुद्धि ॥ ९०६ ॥
 दवदंतीइ एहवूं कहिउं, भीमराय विचारइ मज्जि ।
 जोवरावूं हुं जामाता, तु सुख ऊपजइ तज्जि ॥ ९०७ ॥
 विमासी राय मझ [4I-A] कहिउं, हूं मोकलिउ जोवा काजि ।
 दवदंती अंदोइ धरइ, संमलि कूवडराज ! ॥ ९०८ ॥
 नल मेलहीनइ नीसरिउ, अबल वन मझारि ।
 ते नारी पीहरि रही, पितानइ आधारि ' ॥ ९०९ ॥
 कूवडइ पूरव परि कही, ' नल पुहुतु सुरलोइ ।
 हूं सूआर तेहनु खरु, ' एहवूं कहीउं सोइ ॥ ९१० ॥
 हईआ साथिइ प्रेम धरी, भयनि तेडिउ तेह ।
 मज्जन करावी प्रीसीउं, सूर्य रसवती जेह ॥ ९११ ॥
 ब्राह्मणनइ नलइ आपीउं सोवन टंका लप ।
 आगता स्वागति घणी, मीठाबोलु द्राख ॥ ९१२ ॥
 तिहांधी ते पाछउ बलीउ, आविउ मीमनइ ठामि ।
 सबि संबंध तेहनइ कहिउ, दवदंती सुणइ जाम ॥ ९१३ ॥
 वाम अंग फरुकीउं, नारीनइ मनि हर्ष ।
 नल बल्लभ सही ते हुइ, बित्तिइ हऊउ प्रकर्ष ॥ ९१४ ॥

टाल । देशाख । खईउ रे गु०

दवदंती कहइ, ' संमलु तात ! ए तु असंभम सुणीइ ।
 सूर्यपाक रसवती जे जाणइ, नल बिना को न गणीइ रे ॥ ९१५ ॥
 कंत कोडामणु नलजी वाहलु, तेहनइ अहां तेडावु ।
 तमनइ तातजी ! घणूं अ कहूं छउं, कोइ मोकली कहिवरावु रे ॥ ९१६ ॥ कं.

अग्नि चेष्टा जोउं म्यामी, ते नल जउं अट्टा आपड ।

हूं उलसीसि भर्त्तार माहरानड, मनोरथ सधला फावड रे' ॥ ०.१७ ॥ कं.

भीम कहद, 'सभलि दवदंती ! मयंयरा कीजीड ।

तेडावीड दधिपर्ण राजानड, भीमपुत्रीनद दीजद रे' ॥ ०.१८ ॥ कं.

ते आवंता कवडउ आवसिड, हुसिइ राय संघातिइ ।

फोरुट कहण कहीमिड ण्हयूं, वर जोईड छट सुजाति रे' ॥ ०.१९ ॥ कं.

स्त्रीपराभव देखी नही मरुट, जाणीमिड ते वारड ।

एणी विधिड पसूनड दुग्ग ऊपजइ, जु नल हुड केवारड रे' ॥ ०.२० ॥ कं.

एहवू चीतनी रथ [4: 13] मोरुलीउ, जिहा छ दधिपरण राय ।

आवीनद राजानड कहद, फर जोडी प्रणमड पाय ॥ ०.२१ ॥ कं.

'भीमरायनड सुता छड सारी, दवदंती इसिइ नामिड ।

मंडाविउ मयंयरा पिताड, तमे तेडिया तेणइ ठामि रे' ॥ ०.२२ ॥ कं.

'चैत्र मुदिनूं पांचमि लग्न, तेणड दिनि आवेयो' ।

ते दूत आविउ चउथि तणइ दिनि, 'कुञ्जरुनइ तमे ल्यावेयो' ॥ ०.२३ ॥ कं.

'पुहुर छ सातमाहि कुडिनपुरिइ, चीतवड राय, 'न जयाट ।

दधिपर्णनड चिंता मनि ऊपनी, 'न जईइ तु लजयाइ रे' ॥ ०.२४ ॥ कं.

कुञ्जरु पूठड दधिपरण रायनड, 'सी चिंता छइ तमनइ' ।

जे फाई हुई ते कहु न म्यामी ! कहिता लज नही मझनइ रे' ॥ ०.२५ ॥ कं.

चेउपई

'मुणि तूं कुञ्जरु ! विद्यावंत ! चिंता ऊपनी एहवी चीति ।

सीमसुता छइ जे दवदंती, बीजा वरनी इच्छा चीति ॥ ०.२६ ॥

मयंयरा मंडप माडिउ सार, चैत्र मुदि पांचमि लगन अपार ।

भीमइ मोरुलिउ छइ नर तेडवा, तेह सभली लाणा हरखवा ॥ ०.२७ ॥

मझनइ इच्छा छइ तेह तणी, 'कुञ्जरुनइ कहइ तव मूघणी ।

तव चितइ नल इम सुजाण, 'जउ ऊगइ पश्चिमइ भाण ॥ ०.२८ ॥

समुद्र मर्यादा मेलहइ तोइ, सती सील न चूकइ जोइ ।
 अन्य पुरुष हईइ नवि धरइ, 'कुञ्जक तव विमासण करइ ॥ ९२९ ॥
 'जउ बीजी वार स्वयंवर हुसिइ, ए दवदंती बीजु परणैसिइ ।
 तु सिउं कीजइ प्रमदा मोह ? निष्कारण धरिखु अंदोह ॥ ९३० ॥
 मन राखइ ते थोडी नारि, कंत छंडीनइ हींइइ व्यभचारि ।
 असती नाम कहावइ घणउं, मान महुत्व जाइ तेह तणउं ॥ ९३१ ॥
 चंचल अछइ स्त्रीनूं मन्न, जेहवू राघिउं हुइ अन्न ।
 प्रह तणउ कोइ न लहइ पार, हईइ दुष्ट सदा मनि खार ॥ ९३२ ॥
 सूर्यचरित्र ताराचरित्र, ग्रहचरित्र नइ राहुचरित्र ।
 बुद्धिवंत जाणइ भला एह, नारी मननु न लहइ छेह ॥ ९३३ ॥
 नर जाणइ [42-A] नारी आपणी, इच्छा हुइ बीजा तणी ।
 फोकट करइ नारीसिउं नेह, साहमूं आपणउ दमिबु देह ॥ ९३४ ॥

दूहा

६१४

एक तुरिया नइ महिलीआ, ए विहु फोक ज वेठि ।
 ज्यारइ जेहवु सागडी, त्यारइ तेह जि हेठि ॥ ९३५ ॥

२५ ८१५ चउपई

दवदंती एहवूं नवि करइ, 'मोटउं आश्रय मनि तव धरइ ।
 'कल्पना करूं छउं हूं मन तणी, सतीमांहि रेखा तेह तणी ॥ ९३६ ॥
 कुण परणइ मझ जीवता थका ? अन्य न वरइ सुंदिरि चालिका ।
 रायनइ कहइ, 'चिंता कांड करू ? तमे जावानी सजाई करु' ॥ ९३७ ॥
 हरखिउ राजा तेणइ समइ, तेणी वातिइ राय मनि अति गमइ ।
 रथि जोतरीआ सारा तुरंग, केकाण दीसइ अतिहि उत्तंग ॥ ९३८ ॥
 छत्रधर नइ चमरधर वेह, थईधर नइ कुञ्जक जेह ।
 छट्टउ तिहां दधिपरण राय, रथिइ बइछा रूडइ ठाइ ॥ ९३९ ॥

रत्नकरंडीउ श्रीफल लेइ, कडिइ वांघ्या वेह तेह ।

पंच पदनुं ध्यान ज धरइ, कूबडउ रथखेटइ संचरइ ॥ ९४० ॥

पवन वेगिइ चालिउ रथ जाइ, एहवइ पछेडी ऊडी वाइ ।

‘राखि रथ कुब्जक ! क्षण एक.’ ‘पंचवीस जोयण चाल्या छेक’ ॥ ९४१ ॥

एणइ कहणे भुइ एनली अतिकमी, कुब्जक कहइ तेतली ।

वाटिइ रायइं बहेटानु वृक्ष दीठउ, कहइ कुब्जकनइ दक्ष ॥ ९४२ ॥

राजा कहइ, ‘संभलि कूबडा ! तमे विद्याइ छउ अति बडा ।’

अणगणइ संख्या हूं कहूं तुझ, जानवंत जाणेजे तूं भझ ’ ॥ ९४३ ॥

कूबड कहइ, ‘सुणि राय ! विचार, एक मुष्टिनु देउं प्रहार ।

समकालइ सघला ते पडइ, तुमथी भझ विद्या अधिकी चडइ ’ ॥ ९४४ ॥

एक मुष्टि मेहली तेणी वार, कूबडइ कीधु दग अपार ।

राइ कहिया सहस अदार, तेतला हऊआ ते फल सार ॥ ९४५ ॥

अश्व-गजकला रायनइ दीध, कूबडइ गणितकला ते लिद्ध ।

कुंडिनपुरिइ रथ आवी रहइ सूर्योदयइ, भीमराय गहगहइ ॥ ९४६ ॥

सुहणउ दीठउं तव दबदंति, विचार कर[42-B]इ ते अतिहि चींति ।

आवी प्रणमइ भूपना पाय, ‘एक विचार करु नरराय ॥ ९४७ ॥

जाणउ कौशलपुर ^{अमरा}आराम, को एक देखी देखाइ अमिराम ।

फलिउ फूलिउ रूडु सहिकार, देखी चडी हूं सुरतरु सार ॥ ९४८ ॥

पहिल पंग्वी चडिउ अति शाम, प्रमुकइ पडीउ तरुथी ताम । ते २५३

कमल आपिउं देवीइ भझ हाथि, एतलइ जागी पृथ्वीनाथ ॥ ९४९ ॥

आम तातजी ! फल कहु सार, ‘भीमराय तव करइ विचार ।

‘पुण्यरूपिणी देवी कही, राज्यलोभ ते वाडी सही ॥ ९५० ॥

अंबचडण ते पदवी जोइ, पापिइ पडीउ कूबर सोइ ।

रूइं फल हुसिइ तूं जाणि, देवगुरुनुं ध्यान हईइ आनि ॥ ९५१ ॥

आज मिलेसिइ तुझ भरतार, ते नल विश्व तणउ आधार ।
 रलीयायत थई एणइ वचनि, सुख संतोष पामी मनि ॥ ९५२ ॥
 पोलि पुहुतु दधिपर्ण राय, वधामणी लेवा भीम भणी जाइ ।
 'जेहनी वाट जोता अतिघणी, आस पूगी छइ स्वामी ! तम तणी' ॥ ९५३ ॥
 राजा भीम आविउ तेह भणी, गाढइ महोच्छवि लग्वा भूधणी ।
 दवदंती मनि हरख न माइ नगरलोक रलीयायत थाइ ॥ ९५४ ॥
 दधिपर्णनइ आव्या आवास, पूछइ भीम मन तणइ उल्हासि ।
 'छ पुहुरे तमे आव्या किम ?' दधिपर्ण भणइ, 'सुणि तूं भीम ॥ ९५५ ॥
 कूचइउ छइ अम पासि सूआर, ते छइ चतुर, अछइ सुविचार ।
 एहनइ महिमाइ अमे आवीआ, विद्यावंत माटिइ ल्यावीआ' ॥ ९५६ ॥
 कहइ भीम कुब्जकनइ एह, 'आतपि रसो नीपाउ जेह' ।
 ते बोलइ अहो आया रुली, दवदंती सयंवर जोवा बली ॥ ९५७ ॥
 पाणिग्रहण उच्छव करउ, पछइ रसोनु आदर धरु ।
 जेह काजि आव्या छउ अमे, ते उच्छव संपजावु तमे' ॥ ९५८ ॥
 भीमिइ कीधु आदर धणु, प्रारंभ मांडिउ रसो तणु ।
 तउ तेणइ नीपाई रसवती, जमिउं सहू ए मनि भावती ॥ ९५९ ॥
 दवदंती विचारइ इसिउं 'नल बिना विद्या न हुइ कसिउं ।
 एह वात गिरूए गुरइ क[43-A]ही, ए विद्या जाणइ नल सही' ॥ ९६० ॥
 थाल भरी आपी रसवती, ते आरोगइ दवदंती सती ।
 मन सिउं कीधु निश्चय खरु, पितानइ कहइ, 'उच्छव करु' ॥ ९६१ ॥
 भीमराय कहइ तव एकंति, 'अम मन तणी टालु आंति ।
 मानु वात कूचडा ! तमे, संतोष पामूं सूधवट अमे' ॥ ९६२ ॥
 चलंतूं कूचड कहइ, 'सुणु भीम ! नल सरिखु को नहीं अहां सीम ।
 नल राजा ते इंद्र समान, सिउं दीजइ तेहनइ उपमान ?' ॥ ९६३ ॥

जउ हं होउं नल भीमराय ! कांइ न मानउं, मझ सिउं जाइ ? ।
 तमे तु भक्ति करउ मझ घणी, हित चींतवउ जमाई भणी ' ॥ ९६४ ॥
 विमासइ दवदंती तेह, ' निश्चइ नल ए नथी संदेह ' ।
 भीम कहइ, ' कूचइ ! अवधारि, नल समु को नथी संसारि ' ॥ ९६५ ॥
 ' मझनइ नल थावा तणी, वांछा छइ तम चित्त ।
 तु हं नल हवडा होईसि, मझनइ दिउ दवदंति ' ॥ ९६६ ॥
 पितानइ कहइ दवदंती, मनिथी मूकी लज ।
 ' माहरइ डीलइ एह तणी, अंगुलीइ फरसइ नलराज ॥ ९६७ ॥
 अऊठ कोडि रोम उद्धमइ, तव जाणीसिइ सत्य ।
 एह दीठइ मझ लोचन, बिकाश हुइ चित्त ॥ ९६८ ॥
 तेह ते नयणे जाणीइ, काया मांहि नयण सार ।
 आपणा बाहलानइ जोअंता, तृप्ति न पामइ लगार ॥ ९६९ ॥
 नेह ते दोहिलु अछइ, तेहथी जीवनइ दुख ।
 दीठा पासइ तेहनइ, न हुइ जीवनइ सुख ॥ ९७० ॥
 आखु दिन तेहनी चिंता, संभरई क्षणि २ तेह ।
 उत्तमस्युं मेलवडु हुज्यो जगदीस नेह ॥ ९७१ ॥
 जनम लगइ विहडइ नही, भली नारी जे होइ ।
 एतला ऊफरूं सार नथी, राखइ ज बरलु कोइ ' ॥ ९७२ ॥

चउपई

हसी कहइ कुवजक तेणी वार, ' तूं फरसावीसि किम सुविचारि ! ।
 सतीपणानी जाणी बात, प्रीठी मद हवइ ताहरी धात ' ॥ ९७३ ॥
 अंगुलफरस कराविउ ताणि, राइ कूचइ पाहिइं पराणि ।
 [43-B] रोमाचित दवदंती थई, भावठि सघली नाहसी गई ॥ ९७४ ॥
 सविहुनइ मनि आश्चर्य थाइ, ' ए सिउं कीधउं दवदंती माइ ! ।
 कूचडा ऊपरि मन मिउं हवूं ? एहनूं रूप दीसइ अभिनवूं ' ॥ ९७५ ॥

चूक पडइ छइ नारीनइ घणीं, सह को वात करइ तेह तणीं ।
 दवदंती मनी विभ्रम हऊउ, विकलावस्था संपनी जोउ ॥ ९७६ ॥
 'ए नारीनइ ए नेवि घटइ,' हईआमाहिं सह को नटइ ।
 'रत्नइ रत्न भजीइ सार, खोटउ हीरु नवि भजीइ लगार' ॥ ९७७ ॥
 रे किरतार कुबुद्धिया कुजोडियां जोडंति ।
 जे फल जाईइ तरुअरे ते वेले लगंति ॥ ९७८ ॥
 माहोमाहिइ वात ज करइ, चित्तिइ घणेरुं सह दुख धरइ ।
 पण दवदंती मनि निश्चल तेह, चातक घंछइ जिम महा मेह ॥ ९७९ ॥
 जेहना गुण जेहनइ हईइ बसइ, ते देखी तेहना नयणा हसइ ।
 जे ऊपरि प्राणी रातु घणउं, नाम मेल्हइ कहु किम तेह तणउं ? ॥ ९८० ॥
 जेहनइ जेहस्युं बावउ रंग, तेहनइ मनि ते तेह जि चंग ।
 जे देखी प्राणी अति ठरइ, निशिदिनि तेहनइ चित्तिइ धरइ ॥ ९८१ ॥
 दवदंती मनि चितइ इस्यु, 'मझ चित्तिइ ए रत्न ज जस्युं ।
 नल बल्लभ ए सुधु सही, राजलोकनइ ए वात ज कही ॥ ९८२ ॥
 जउ सूकी तुहइ बुलसिरी, जउ वीधी तुहइ मोतीसिरी ।
 जउ डुहलं तुहइ गंगाजल जाणि, जउ थोडी तुहइ सपुरिस वाणि ॥ ९८३ ॥
 जउ जूनु तुहइ भलु अगर, जउ सूनूं बसमूं तुहइ नगर ।
 जउ नान्हं तुहइ प्रवहण, जउ खंड हुइ तुहइ सूर्यग्रहण ॥ ९८४ ॥
 मेह अंधारिउ तुहइ दीह, अशक्तपणानु तुहइ सीह ।
 थोडी तुहइ सूर्यनी प्रभा, जउ संकीर्ण तुहइ राजसभा ॥ ९८५ ॥
 जउ कालु कूडउ अतिरंक, तुहइ नल ए खरु निकलंक' ।
 एहवूं कही पालव झालीउ, 'भलु बोल वारुहइ पालीउ ॥ ९८६ ॥
 मइ आणिउ तुझस्युं वीसास तइ ह [44-A] मूकी रानि निरास ।
 मझनइ तु तुमारी आस, संभलि वाहा । लील विलास ॥ ९८७ ॥

जउ नरवहिवानी नुहुती आहि, स्नेह न मंडीइ मन उच्छाहि ।
प्रीति ऊपाई कीजइ परिहार, ए उत्तमनु नुहइ आचार ॥ ९८८ ॥
अवगुण सिउ तुझ आविउ हईइ ? मंडी माया दूरि नवि रहीइ ।
कीधु कसिउ नथी अपराध, सिइ दुम्न दीघा तइ रे अगाध ? ॥ ९८९ ॥
हजी ताहरुं मन नवि बलइ, विण बोलिइ जीवडउ टलवलइ ।
मझ ऊपरि ताहरु नथी रंग, म्या मारिइ तूं थयु विरंग ? ॥ ९९० ॥
फोकट माया चित्ति हूं धरूं, कालावाला घणा तुझ करूं ।
ताहरा मनमाहि नथी स्नेह, कां दीइ वल्लभ ! मजनइ छेह ? ॥ ९९१ ॥
फल पाखइ नवि भंजीइ वृक्ष, विनय पाखइ नवि भजीइ शिष्य ।
लावण्य पखीइ नवि भजीइ रूप, जल पाखइ नवि भजीइ कूप ॥ ९९२ ॥
पाणी विना मोती नवि शोभीइ, विकसिया विण फल नवि शोभीइ ।
सुभट पाखइ नवि शोभइ संग्राम, लोक विण न शोभइ नगर ग्राम ॥ ९९३ ॥
यौवन विण नवि भजइ शृंगार, नवि शोभइ बल विण अहंकार ।
घरखा विना नवि भजीइ मेह, चित्तरंग पाखइ न भजीइ स्नेह ॥ ९९४ ॥
अंतरंग जे माया धरइ, मुहडानी मलि मलि नवि करइ ।
सुखदुख घणउं जाणइ जेह, प्रीतूं माणस कहीइ तेह ॥ ९९५ ॥
अवसर बेला जाणी मिलइ, रीस धरी बली त्यारइ बलइ ।
नवि आपइ कहीइ तस छेह, प्रीतूं माणस कहीइ तेह ॥ ९९६ ॥
रे स्वामी ! म देईसि अवतार, तेहमांहि म देईसि मानव सार ।
जनम म देईसि तिहां तूं कसिउ, एह बोल मझ हईइ वसिउ ॥ ९९७ ॥
जन्म हुइ ज्यु क्यारइ बली, माया म मंडसि उतावली ।
जु कहिसिउं मंडाड मोह, स्वामी ! करे तूं, राख विडोह ॥ ९९८ ॥
तेहमाहि सगुण सुवेध सुजाण, करइ सह को तेहनूं वखाण ।
गंभीर गिरुउ नइ गुं ॥ ४४-B ॥ णवंत, बुद्धिपराक्रमी अति बलवंत ॥ ९९९ ॥

पंडित डाहु विद्यावंत, नहीं छलछलीउ कहिवाइ संत ।
 गर्व न धरइ हईआमांहि, सुंदर देखीतु प्रवाहि ॥ १००० ॥
 एहवु पुरुष पामइ तु नारि, पूजा कीची हुइ संसारि ।
 सविशेषु प्रेम नरनु धरइ, जु नारी देखी हईडउं ठरइ ' ॥ १००१ ॥
 दयदंती कहइ नलनइ एह, ' हईआस्युं धरु स्वामी ! नेह ।
 तमनइ कतूहल मझ विखवाड, प्राणनाथ ! हवइ करु प्रसाद ॥ १००२ ॥
 कीडी ऊपरि सी कटकई ? तमारी माया ते किहा रे गई ? ।
 दया धरु मझ ऊपरि घणी, पगि लागूं दासी तम तणी ' ॥ १००३ ॥
 एणइ घोलिइ हऊउ हर्ष, मननु बाधिउ अतिहि प्रकर्ष ।
 एहवइ ऋतु छइ मास वसंत, उच्चम नर ते सुख विलसंत ॥ १००४ ॥

फाग

सुख ऊपजइ जिहां नर मनि, आवीउ वसंत मास,
 बाडीमांहि आवी रमइ, हुइ चित्ति उल्हास ।
 कुंद मुचकंद महमहइ, गहगहइ नाग पुलाग,
 रूडइ कंठिइ आलवइ, वसंत भलु जिहां राग ॥ १००५ ॥
 खजूर अर्जुन चंदन चंपक भलु सहिकार,
 पंचम स्वर तिहां आलवइ कोइलि अ अपार ।
 जांवू जेवीर बानीर कणवीर सारी केलि,
 मालती माधवी सेवंत्री भली ते नागरवेलि ॥ १००६ ॥
 दमणउ मरूउ सरवू ॥ सीसमि सीवलि साग,
 करणां पलास नइ बहेडा केसूनी अति राग ।
 नालीअरी द्राव दाडिमी बीजुरी नइ बोर,
 बाउलि फयर नइ सीजडि जिहां दीसइ हींगोर ॥ १००७ ॥

गह्वी वनम्पती पुरीड, रूडु वाट वाय,

भमग गुजारव करट, बुलसिरी जिहा जाइ ।

झीणा वस्त्र पहिरीट, धीणा वाईट हाथि,

रमवा जईड वाडीड तेवटतेवडा सायि ॥ १००८ ॥

हीच हीडोलइ तिहा घणूं, एक देवगवड [45 A] नान,

एक गीन गवरावड, एक मुखि आरोगइ पान ।

एक फूल चूटट एक पल्लव, एक वडठा सयोग,

केव्हग एक जोरट ग, एक छड सुख संभोगि ॥ १००९ ॥

छ रितुमाहि ^{धन्य} धिन धिन, ए रितु रूडी वसंत,

दवदंतीनू जेणी रतिइ ठरीडं तेहनूं चींत ।

वार मास माहि धिन धिन धिन २ चैत्रह मास

जेणइ करी दवदंतीनी रूडी पूर्णी आस ॥ १०१० ॥

पनर तिथिमा पाचमि धिन धिन धिन ५ सार

वेह पक्षमा धिन २ अजूआलु पक्ष सार ।

ते वेला धिन धिन्नह हऊड मेलापक सार

दवदंतीना मनोरथ सफल फलिया रे अपार ॥ १०११ ॥

चतुपदे

श्रीफलमाहिथी वस्त्र जेह, देवदूष्य पहिरीआ तेह ।

करंडमाहिथी लेई शृंगार, पहिरिउ अपूरव नवसर हार ॥ १०१२ ॥

कंदर्प सरिखु जेहवु नल रूप, पूरव रूप संपन्न नल भूप ।

दवदंती नल देखी करी, आलिंगन दीधउं ऊलट धरी ॥ १०१३ ॥

वेलि वृक्षनइ मीडी रहइ, प्रणाम करीनइ नलनइ कहइ ।

‘ नेह स्पूं वीसरिउ पूरव स्वामि ? बलिहारी जाउं तुझ नामि ॥ १०१४ ॥

जाता ताहरा किम पग वहिया ? वार वरस वियोगना थया ।

..ए सी मति ऊपनी तुंहनइ ? दया करेयो हवइ मंहनइ ॥ १०१५ ॥

पालवइ बाधी मातपिताइ, इम मेहलीनइ नर को जाइ ? । ✓
 स्वामी हूं वीसारी भली ।' दवदंती कहइ घणूं वली वली ॥ १०१६ ॥
 नल कहइ 'नारी ! सुणउ रे तमे, विचारवंत छउं गाढा अमे ।
 नाम न मेल्हउं हूं तुझ नारि, जाणेजे निश्चइ सुविचारि ॥ १०१७ ॥
 हुणार वस्तु ते अधिकी होइ, तिहां कहिनुं [45-B] डाहापण न हुइ, जोइ । ✓
 आपापणा संबंध कहिया घणा, संतोष पाम्या वेह जणा ॥ १०१८ ॥
 रलीयायत थयू भीमराय सह, उच्छव हुइ अति घणउ बह ।
 सिंहासणि बइठउ नलराय, भीम आवीनइ लगइ पाय ॥ १०१९ ॥
 प्रतीहारनी परिइं भीम रहइ, दधिपर्ण तिहां एहवूं कहइ ।
 'अपराध कीधु जेह अजाणि, ते सवि खमवूं दया मनि आणि' ॥ १०२० ॥
 बलनूं बोलइ नलकुमार, 'तूं तु माहरइ हऊउ आधार ।
 मित्र सहोदर भाई माहरु, उसीकल नहीं थाउं ताहरु' ॥ १०२१ ॥
 एहवइ वसंत सार्थवाह, पूरविइ जेह तु आविउ त्याह ।
 नारी संबंध कहिउ तेहनइ, संभरइ गुण उत्तम जेहनइ ॥ १०२२ ॥
 धनदेव आविउ तिहां गुणवंत, दवदंतीनइ हर्ष थयु चिति ।
 तेहनी भक्ति तिहां अतिहि किद्ध, घणउं बहुमान तेहनइ दिद्ध ॥ १०२३ ॥
 रितुपरण राजा नइ चंद्रयशा, मासीना गुण अतिहि बस्या ।
 चंद्रवती संघातिइ जेह, तेडाव्या आदर करी तेह ॥ १०२४ ॥
 भीमराज्यइ सह को रहइ, मनवंछित रिद्धि सघली लहइ ।
 भीमनी सभाइ आविउ देव, आश्चर्य पामिउं सह तंतखेव ॥ १०२५ ॥
 संघातिइ छइ बहुली रिद्धि, बइठउ आवी सभामध्य ।
 दवदंतीनइ कहइ कर जोडि, 'तुझनइ प्रणामनूं मझ कोड ॥ १०२६ ॥
 विमलमति जे तापस हतु, कंदमूल हूं नित सेवतु ।
 तइ प्रतिबोधिउ हूं सुविचारि, सांभलि तूं गुणवंती नारि ॥ १०२७ ॥

सौधमिइ देवलोकनी रिद्धि, पामिउ जे हूं ताहरी बुद्धि ।

[46 A] श्रीकेसर देव माहरूं नाम, केसर नामिइ विमान ज ठाम ॥ १०२८ ॥

जगदीश्वरनइ धर्मिइ करी, आहवी रिद्धि अनोपम वरी ।

ए सह ए ताहरु प्रसाद, मझनइ नथी कसिउ विषवाद । ॥ १०२९ ॥

शृष्टि कीधी सुवर्ण सात कोडि, पाए लागउ दोइ कर जोडि ।

ते देवता निज ठामइ गयु, नगरलोक रलीयायत थयु ॥ १०३० ॥

दधिपर्ण नइ अनुपर्ण राय, वसंत मीम सह सेवइ पाय ।

नलनइ कीधु राज्याभिषेक, नीपजाकिउ सविहुइ विवेक ॥ १०३१ ॥

घणा मास तिहां रहिआ सह, सैन्य समुदाय मेलीउ बह ।

ससरानइ श्रीनल तव कहइ, ' ठामि जावानूं मन अम लहइ ॥ १०३२ ॥

कोशला नगरीइ जाउं अमे, आज्ञा दिउ स्वामी ! हवइ तसे ।

जउ कहु तु जईइ अक्ष वासि, ' एहवूं पूछइ मन उल्हासि ॥ १०३३ ॥

मीमराय तव करइ विचार, ' रहइ एह जु तु राज्य सार ।

राखीतइ एहवइ नवि रहइ, परवसिपणउं ए तु नवि सहइ ॥ १०३४ ॥

लीधउं महरत ज्योतिपी तेडि, ' सैन्य सज्ज करु, म करु जेडि ' ।

५) कौशला भणी पीआणउं करइ, दवदंती दुस मनि अति धरइ ॥ १०३५ ॥

पुत्री आवी माता भणी, माहोमाहि माया छइ घणी ।

हित सीखडी दीधी तेह, ' देव गुरु धर्मस्यूं करयो नेह ' ॥ १०३६ ॥

मात-पितानइ लागी पाय, अश्रुपात धरती ते जाइ ।

सुखासणि बइठी दवदंती, जगगुरु धर्मनी आस्था चींति ॥ १०३७ ॥

बुलावा आवइ मीमराय, दवदंतीना सह गुण गाइ ।

रूडइ महरति निपधपुत्र, जेहनूं चिच अछइ अतिहि पवित्र ॥ १०३८ ॥

मीम आज्ञा मागी बलइ, सैन्य सघलं तिहां टोले मिलइ ।

लीलागति हस्ती संचरइ, मद तणु प्रवाह अतिहि झरइ ॥ १०३९ ॥

परचक्र तिहां अतिहि स्कलइ, शत्रुवर्ग मोश नि ॥ 46-B ॥ दलइ ।

सैन्य सुभट लेई दवदंति, चालंतइ पंच पद समरंति ॥ १०४० ॥

कोशला नगरीइ नल आवीआ, उपवनमांहि ते ठावीआ ।

तिहां सघलं मेहलिउं मेलहाण, नलरायनी वरतइ आण ॥ १०४१ ॥

तिहा राज्य करइ कूबरराय, नलराय तणु लघु भाइ थाइ ।

अनिर्गलपणइ राज्य ज करइ, कसिउ मय हईइ नवि धरइ ॥ १०४२ ॥

कूबरिइ सांभलीउं सैन्य जसिइ, महाकंपारय हऊउ तसिइ ।

‘एहनूं भाग्य प्रकटीउं आज, ए तुं लेसिइ माहरूं राज’ ॥ १०४३ ॥

प्रजा सहू को साहमूं गयूं, आणंदित सहूनूं मन थयूं ।

नलराइ दीधउं अतिहि मान, सवेहू आप्या प्रत्येकइ पान ॥ १०४४ ॥

नगरमांहि आवीआ तेह, भला उच्छव कीधा छइ जेह ।

ठामि ठामि नाटक मंडाण, दीन दान तिहां अतिहि सुजाण ॥ १०४५ ॥

कूबरनइ मनि शंक पईठ, आ असंभम आश्चर्य दीठ ।

‘किसी अवस्थाइ ए संचरिया ? आल्या किम सैन्यइ परिवरिया ? ॥ १०४६ ॥

विधात्रा करइ ते न करइ कोइ, सघला दिन सरिखा नवि होइ’ ।

एहयूं चींतवइ कूबर आत, करम तणी छइ मोटी वात ॥ १०४७ ॥

नलइ कहाविउं, ‘कूबर ! तहो, धूतइ हराविआ आगइ छउं अहो ।

तमे त्रिणि खंडना धणी थया, अम पाछिला दिन वही गया ॥ १०४८ ॥

वली रमसिउं कूबर भाय ! कइ ताहरी माहरी रिद्धि जाइ ।

माहरी रिद्धि तमे लेइज्यो, नहींतरि तक्षारी रिद्धि देइज्यो’ ॥ १०४९ ॥

कूबर चितइ त्यारइ जेह, ‘संग्राम करसिइ मझस्यूं एह ।

घणउं सैन्य छइ श्रीनलह तणउं, माहरूं सैन्य थोडेरूं गणउं ॥ १०५० ॥

जोउं वली सी परि हवइ थाइ ?’ रमवा बइठा वेहू भाइ ।

प्रजा विमासइ तव ते इसिउं, ‘रमी वली ए कसिइ कस्यूं ? ॥ १०५१ ॥

आगइ रम्याना फल घणा लहि [47-A] या, नलराइ परि परि दुख सहिया ।
 हजी प्रकृति एहनी नयीं टली, जू रमितूं मांडिउं णइ बली ' ॥ १०५२ ॥
 नल कूबर तिहां बइठा बेउ, दाहा नांखइ अति भला तेउ ।
 नलइ कूबर हरावीउ, दस अंगुली मुखि करावीउ ॥ १०५३ ॥
 (भाग्योदय जेयारइ होइ, तेहनइ वसि आवइ सह कोइ ।)
 कूबरनी लीधी सवि रिद्धि, दिआ चइतइ रूडी मुबुद्धि ॥ १०५४ ॥
 दबदंती कहइ रायनइ इसिउं, ' कूबरनइ उवेखु कसिउं ? ।
 दिउ स्वामी ! तमे एहनइ मान, तम राजियइं थायु प्रधान ॥ १०५५ ॥
 नान्हउ ए स्वामी ! लहूअइउ, लघु बांधव गुणे करी छइ बडउ ।
 भाई तमारु, स्वामी ! एह, एहसिउं तमे म देसिउ छेह ' ॥ १०५६ ॥
 नारी तणउं कहण मनि घरी, ' स्त्री तणी ए बुद्धि छइ सरी ।
 गमइ तेहवु पण भाई एह, कहिवासिइ निपधना बेह ॥ १०५७ ॥
 एह तु नान्हु अजाण, एवहूं न करइ जु हुइ जाण ।
 उत्तम लक्षण कहिया इस्या, चंद किरण हुइ निर्मल जसिया ॥ १०५८ ॥
 अबगुण जाणी गुण ज करइ, चित्तिमाहि अधिकेरु धरइ ।
 तेहनइ लजावइ करी उपगार, ते ऊपरि क्रोध नाणइ लगार ॥ १०५९ ॥
 जउ आपणउ ते बइरी होइ, रूहूं करीअइ निश्चइ सोइ ।
 भल, करंता भलं ज होइ, एह बात जाणइ सह कोइ ॥ १०६० ॥
 कही नमवावइ उत्तम जेह, निरगुण लही करइ तसस्यूं नेह ।
 कुबचनि न दूहवइ तेहनइ सही, उत्तमनइ मनि दीर्घ रोस ज नही ' ॥ १०६१ ॥
 नलराइ चित्ति रीस नवि घरी, साहमु अधिकु प्रसाद ज करि ।
 कूबर ऊपरि आवी दया, युवराजानी कीधी मया ॥ १०६२ ॥
 राइ मनसिउं मेल्हिउ रोष, प्रजा सहनइ हवु संतोष ।
 श्रीगरणा बड़गरणा मिली, प्रधान सह विमासइ बली ॥ १०६३ ॥

राज्य तणउ अभिपेक कीजीइ, श्रीनलरायनइ शोभा दीजीइ ।
 ' आपणउ ठाकुर स्वामी एह, दानवंत गिरूउ गुणगेह ' ॥ १०६५ ॥
 शुभ महुरति अभिपेक ज किद्ध, मंडलीकनइ देश ज दिद्ध ।
 भरत अर्थ भोगवइ सार, आण मनान्या भूप अपार ॥ १०६५ ॥
 दवदंती नलनु संयोग, भोगवा[47-B]इ पंच प्रकारिइ सुखभोग ।
 राज्य अनोरम पामिउं जेणि, न्याय धरम पालइ बहु तेणि ॥ १०६६ ॥
 पूरव पुण्य तणइ पसाय, विलास करइ नवनवा राय ।
 दान पुण्यनु महिमा जोइ, आण न लोपइ तेहनी कोइ ॥ १०६७ ॥
 पुण्यइ पृथ्वीमाहि प्रसिद्ध, पुण्य थकी हुइ कार्यसिद्धि ।
 पुण्यइ हुइ रूडी बुद्धि, पुण्यइ पौत्रादिकनी वृद्धि ॥ १०६८ ॥
 पुण्यइ शरीरि नावइ रोग, पुण्यइ कुटुंब तणु संयोग ।
 पुण्यइ पलाणीइ मला तुरंग, पुण्यइ घरि उच्छवना रंग ॥ १०६९ ॥
 पुण्यइ द्वारिइ हुइ गजघटा, पुण्यइ हुइ चंदनछटा ।
 पुण्य लगइ हुइ अद्भुत रूप, पुण्य लगइ तस मानइ भूप ॥ १०७० ॥
 पुण्य लगे बसिग आवास, पुण्य लगइ हुइ भोगविलास ।
 पुण्य लगइ तेहनइ सौभाग्य, पुण्यइ तेहनइ बहुलं भाग्य ॥ १०७१ ॥
 पुण्य लगइ हुइ भली कलत्र, पुण्य लगइ पामइ गिरुआ मित्र ।
 पुण्य लगइ बहुलं जीवतन्य, पुण्य लगइ पामइ बहुला द्रव्य ॥ १०७२ ॥
 पुण्य लगइ कुटुंबमाहि संव, पुण्य लगइ नही कहिनु आकंप ।
 पुण्यइ हुइ हईइ ज्ञान, पुण्य लगइ पामइ बहुमान ॥ १०७३ ॥
 पुण्य लगइ आज्ञा असंड, बसि हुइ मोटा शत्रु प्रचंड ।
 पुण्य लगइ संपदांनी कोडि, पुण्यइ सेवइ सह कर जोडि ॥ १०७४ ॥
 पुण्य संवजइ सफल काम, पुण्य तणू छइ अपूगव नाम ।
 पूरव पुण्य संचयनी जोई, त्रिणि संडनु अधिपति सोइ ॥

श्रीनल राजा पालइ राज, आश्रित जनना सारइ काज ।

सुख भोगवइ दिन तेहना जाइ, दवदंतीस्यूं माहलइ राय ॥ १०७६ ॥

गुडी । बोलइ रे कमलावती०

एक दिवस नलनु पिता रे, पामी जेणइ रिद्धि ।

निपध देव तव चीतवइ, 'नलनइ जई रे देउं सुबुद्धि' ॥ १०७७ ॥

बोलइ रे तव देवता, 'तमे जागउ रे चतुर सुजाण ! ।

हूं आविउ कहिवा भणी, हऊउ अवसर रे ताहरु जाणि' ॥ १०७८ ॥ बो.

पूरव मोहइ देवता रे आवि[48 A]उ तेणइ ठाणि ।

'म करि बिलंब पुत्र ! नल ! ए सहू अस्थिर रे हईइ जाणि ॥ १०७९ ॥ बो.

कामभोगनइ भोगल्या, चेत्तु तमे नल ! पुत्र ! ।

मोहनी निद्रा तळे छंडउ, संसारइ रे विविध छइ चित्र ॥ १०८० ॥ बो.

ए लक्ष्मी नइ यौवन, जेहवूं पीषल पान ।

सुणि तूं पुत्र ! नान्हडा ! हवइ थाइ रे तूं सावधान ॥ १०८१ ॥ बो.

ए संसारिइं सहू चंचल रे, जेहवु सध्याराग ।

अनित्य स्वरूप जाणीट, जैसिउ अमरी रे तेहनु पाग ॥ १०८२ ॥ बो.

समुद्रनी जिती लहिरडी रे, थोडा मेहनु स्थंद ।

दृष्टि वायसनी चंचल, जेहवु हुइ रे ठारुं बिंद ॥ १०८३ ॥ बो.

कूप अरहट संसारनु रे, भवि भवि पामी रिद्धि ।

तृष्णा व्यापइ अति घणी, नावइ रूअडु रे धर्मनी बुद्धि ॥ १०८४ ॥ बो.

मात पिता सहू ए सगू रे धरिवु मिथ्या रंग ।

स्त्री तणी माया कारिमी, जाणजे रे जैसिउ पतंग ॥ १०८५ ॥ बो.

विषयवाहीउ जीवडु, जाणे माहरी एह ।

नारी न हुइ आपणी, फोकट रे धरिवु नेह ॥ १०८६ ॥ बो.

संसारमाहिङं जे अछइ, ते सहू ए रे असार ।
जगगुरु केरु श्रीधरम, जाणेजे रे नल ! पुत्र ! सार ॥ १०८७ ॥ बो.
कीधु व्याप अति घणउ, विषयादिक जे चोर ।
मारग रूड ते लोपइ, पृथ्वीइ रे अतिहि कठोर ॥ १०८८ ॥ बोलइ.
ताहरू स्युं क्षत्रीपणउं ? सी सुभटाई तुझ ? ।
नथी राखतु सिइ आपणउं ? म थाए रे तूं अबूझ ॥ १०८९ ॥ बोलइ रे.
सवि दिन सरिखा न लेखीइ, रे हईआस्युं तूं जोइ ।
शुंवल करि न तूं हवइ, पुण्य पाप रे साथिइ होइ ॥ १०९० ॥ बोलइ रे.
वचन सवे हईइ धरिया, बल्लू कहइ नलराय ।
‘तम कहिउं मझ मनि वसिउं, सत्य सत्य रे श्रीदेवराय !’ ॥ १०९१ ॥ बो.
हईआमाहि जांगीउ, ‘भलइ पधारि[48-B]या तात ।
सुकुतारथ ए राज्य थयूं, रूडी कही रे ‘धर्मनी बात’ ॥ १०९२ ॥ बो.
कर जोडी लागउ पाए रे, ‘हूं हतु रे अनाथ’ ।
नललोचनि प्रवाह झरइ, ‘तमे कीधु रे स्वामी ! सनाथ’ ॥ १०९३ ॥ बो.
‘पुत्रमोइ ते जीपता रे, नल ! दोहिलु थाइ ।
देवगतिथी मझ मोह नडइ, मोटउ पास रे शास्त्रिइ कहिवाइ ॥ १०९४ ॥ बो.
मोइ मद्य सरिखु कहिउ रे, ^{हईआमाहि} घारिउ ^{भस्यु} हईइ जीव ।
परवसि थयु ते नवि जाणइ, पण नरक रे दोहिली ^{पुज} रीव ॥ १०९५ ॥ बो.
पुत्रनइ कही निज ठामिइ, पुहुतु निपधदेव ।
नलराय विचारइ हईइलइ, ‘सारउं काज रे अवश्यमेव’ ॥ १०९६ ॥ बो.

चउपई

राज्य पालइ, पण लखु चित्ति, धरमकाम साचवइ ते निचं ।
एहवड जिनमेनमरि आवीआ. कोअला नगरीड वनि भावीआ ॥ १०९७ ॥

- गणधर भव पूरव कहइ, सुकृतारथ रे आजनु दिन्न कि ।
 गहिगहिउं रे रायनूं मन्न कि ॥ ११०९ ॥ गणधर.
 'वियोग पडीउ एवडु मिइ कारणि ! कहु स्वामि !'
 पूछइ तिहां ए दवदंती, विनय करी रे, सीस ज नाम कि ॥ १११० ॥ ग.
 'सुणि तूं राय ! भव पाछिल्लु, मम्मणराय मुजाण ।
 वीरमती तस पटराणी, आहेइइ रे दीठउ मुनिमाण कि ॥ ११११ ॥ ग.
 वार घडी संतापीउ, तइ बांधिउं पापकर्म ।
 आवीनइ बली पाए लागु, उचरीउ रे श्रावकधर्म कि ॥ १११२ ॥ ग.
 तिहांथी मुररिद्धि भोगवी, ऊपना कुलि आहीर ।
 दान दीधूं तइ भावस्यूं मुनिवरनइ रे तइ सारूं स्वीर कि ॥ १११३ ॥ ग.
 तिहायी युगलीआ ऊपना, पांचमइ भवि हऊआ देव ।
 छटइ भवि निपधपरिइ नल नाम रे, सह करइ सेव कि ॥ १११४ ॥ ग.
 भीमकुलिइ अवतरी, दवदंती.नामिइ एह ।
 यतीपीडा मादिइ तूंहनइ वार वरसी रे वियोग जेइ कि. ॥ १११५ ॥ ग.
 दूधदान महिमा धकी, पामी एवडी रिद्धि ।
 दान दीधउं निष्का 49 B जुल न हुइ,
 मानवनइ रे ए रुडी मुयुद्ध कि ॥ १११६ ॥ ग.
 पहिलइ भवि यती देखी, ऊपनु तूंहनइ द्वेष ।
 यती पीटिउ तइ वार घडी, परिइ परिइ रे पीडीउ वेप कि ॥ १११७ ॥ ग.
 ते फरम तणइ कारणइ, वरस वार वियोग ।
 ते अंतराय कर्म टलिउं, बली हऊउ रे तुजनइ संयोग कि ॥ १११८ ॥ ग.
 ते संभली राजा नल, संपनु वइराग रंग ।
 गुरु चरणे आवी नमइ, 'साधुनांहिइ रे गिरुआ तमे चंग कि ॥ १११९ ॥ ग.
 हं हवइ स्वामी ! निःपाय थयु, कीर्षी गुरुनी भगति ।
 बांदी करी पाछउ बलइ, दीन दान रे यथाशक्ति कि ॥ ११२० ॥ ग.

वनपालकट वधामणी कही, 'समोमरिया श्रीगुरु वनि सही ।
 पंचमयासिउं यतीना वृंद, भव्यजनकुमुदविकासी चंड' ॥ १०९८ ॥
 राजा नर ग्लीशायन थयु, भागिंड करीनड अति गहिगहिउ ।
 'जई वादू श्रीगुरुना पाय,' एद्वूं चीवरड श्रीनरनाय ॥ १०९९ ॥
 आपणगानी रिद्धिइ करी, हर्दआम्युं बहु ऊरुध धरी ।
 श्रीगुरु वट्टा उठ वनि जिना, राजा नर आनीउ तिहा ॥ ११०० ॥
 उत्तरामणि गणधर वदीआ, श्रीनर मनसिउ आणंदीआ ।
 भागिंड प्रणमड राणी दबदनि, तें दिन धिज गणइ गुणवंति ॥ ११०१ ॥
 के यती वट्टा करड मझाय, के वट्टा श्रीनरफार ध्याइ ।
 के रहिया कामग अपार, के वाचद मिद्धात विचार ॥ ११०२ ॥
 के पूरे तणी निग वाचना लेड, निगोइ तणा विचार कहेइ
 योगामारग साधड जेइ, मनसिउं पारुड चारित्र तेह ॥ ११०३ ॥
 [49 A] माधु माध्वी धावक श्राविका, आगलि वट्टा विनयी थिका ।
 श्रीगुरु दीड उपदेस ज मार, 'संभनु तमे भविक ! सुविचार ॥ ११०४ ॥
 पंचेन्द्रिय भर मनुष्यइ तणु, जार्य देश उत्तम कुरु गणु ।
 माधु तणउ योग कोटिलु होइ, ज्ञानदष्टिइ जोइ भविया लोइ ! ॥ ११०५ ॥
 च्यारि गतिमाहि प्राणी भसिउ, नर नर घेमे नाटक रमिउ ।
 चुगमी लाग्य जीव मझारि, वाग अनंती हऊड समारि ॥ ११०६ ॥
 तन धन यारन चचल जाणि, मोह माया ममना मनि आणि ।
 धर्म तणउं काम करिनुं मही,' एद्वी देवना श्रीगुरुइ कही ॥ ११०७ ॥

दाल । अति बोट आणी कामिनी ।

दोड घर जोडी श्रीनर पूछ पूर भर जेइ ।
 'म्युं मड रुड आचरिउ ? जेण्ड पामी रे रुटी गिद्धि एह कि' ॥ ११०८ ॥

गणधर भव पूरव कहइ, सुकृतारथ रे आजनु दिन्न कि ।

गहिगहिउं रे सयनूं मन्न कि ॥ ११०९ ॥ गणधर.

‘वियोग पडीउ एवहु सिइ कारणि ! कहु स्वामि !’ ।

पूछइ तिहां ए दवदंती, विनय करी रे, सीस ज नाम कि ॥ १११० ॥ ग.

‘मुनि तूं राय ! भव पाछिल्लु, मम्मणराय मुजाण ।

वीरमती तम पटराणी, आहेइइ रे दीउउ मुनिमाण कि ॥ ११११ ॥ ग.

वार घडी संतापीउ, तइ बांधिउं पापकर्म । ✓

आवीनइ बली पाण लागु, उचरीउ रे श्रावकधर्म कि ॥ १११२ ॥ ग.

तिहंथी सुररिद्धि भोगवी, ऊपना कुलि आहीर ।

दान दीधूं तइ भावस्यूं मुनिवरनइ रे तइ सारूं स्वीर कि ॥ १११३ ॥ ग.

तिहार्या सुगलीआ ऊपना, पांचमइ भवि हऊआ देव ।

छटइ भवि निपधधरिइ नल नाम रे, सह करइ सेव कि ॥ १११४ ॥ ग.

भीमकुलिइ अयतरी, दवदंती नामिइ एह ।

यतीपीडा माटिइ तूंहनइ वार वरसी रे वियोग जेह कि ॥ १११५ ॥ ग.

दूधदान महिमा थकी, पामी एवडी रिद्धि ।

दान दीधउं निर्णर् 49 B जल न हुइ,

मानवनइ रे ए रूडी मुबुद्ध कि ॥ १११६ ॥ ग.

पहिलइ भवि यती देखी, ऊपनु तूंहनइ द्वेष ।

यती पीटिउ तइ वार घडी, परिइ परिइ रे पीडीउ वेप कि ॥ १११७ ॥ ग.

ते करम तणइ कारणइ, यरम वार वियोग ।

ते अंगय फर्म टलिउं, बली हऊउ रे तुअनइ संयोग कि ॥ १११८ ॥ ग.

ते संभली राजा नल, संपनु वइयंग रंग ।

गुरु चरणे आधी नमइ, ‘साधुनांहिइ रे गिरुआ तमे चंग कि ॥ १११९ ॥ ग.

हं हवइ स्वामी ! नि.पाप थयु. कीषी गुरुनी भगति’ ।

बांदी करी पाठउ बन्द, दीन दान रे यथाशक्ति कि ॥ ११२० ॥ ग.

निमासइ निज चित्तिसिउं, 'सारउं माहरूं काज ।

चारित्र लेउं हूं गुरु कन्हइ, ए आपू रे पुत्रनइ राज कि' ॥११२१॥ ग.

श्रीनलरायनइ गुणवंत, पुष्कल नामिइ पुत्र ।

सघला गुण तेहमां पामीइ, दयावंत रे चित्त पवित्र कि ॥ ११२२ ॥ ग.

'पूरविइ राजा जेहवा, बान्गणइ विद्याभ्यास ।

यौवनि विपयादिक बांछता,

चुथइ आश्रमि रे हऊआ वनवास कि ॥ ११२३ ॥ ग.

श्रीरिपभनइ वंश ऊपनु, हूं नल नामिइ विख्यात ।

मुक्तिरमणि तेणइ बरी, हयइ आदरूं रे तेह सरखी धात कि ॥११२४॥ ग.

दवदंतीनु नेहलु, जैसीउ रंग पतंग ।

खोटी माया एहनी करूं,

करूं अविहड रे मुक्तिसिउ रंग कि ॥ ११२५ ॥ ग.

धरी माया नइ टली जाइ तेहसिउं सी कीजइ प्रीति ? ।

निशिदिन ते हईइ धरइ, न बीसारइ रे ते क्षणि चित्त कि ॥११२६॥ ग.

नारी करूं तेहवी जे बइसइ माहरइ मनि ।

सुखदुख साथिइ भोगवइ, जेहथी सुख रे मझ होइ तन्न कि' ॥११२७॥ ग.

मुक्तिरमणि जाणी करी ते ऊपरि थयूं चित्त ।

वेध लागउ तेहनइ घणउ, नाम समरइ रे तेइनुं नित कि ॥११२८॥ ग.

इहा

'पुण्य पाखइ किम पा[50-A]मीइ चतुरवंति रूडी नारि ? ।

जेह ऊपरि जेहनउं मन घणउं, दोहिलइ मिलइ सुविचारि' ॥११२९॥

एहवूं हईइ चींतरी, पुष्कल तेडिउ पुत्र ।

'राज्यभार तमे लीउ, अमे लेस्यूं संयम पवित्र' ॥ ११३० ॥

प्रधान सह एकठा करी, दीधउ राज्य ज सार ।

आपणपूं निसंग थयु, भाव थयु अति सार ॥ ११३१ ॥

प्रजानइ एहवूं कहइ, 'ए सह रिद्धि भंडार ।
 माहरू ए काई नही, हवइ दिक्षानु अधिकार' ॥ ११३२ ॥
 पुष्कलनइ दीइ सीसडी, 'कुज्यसन वारयो दूरि ।
 करज्यो देवगुरु ध्यान मनि, नित ऊगमतइ सूरि ॥ ११३३ ॥
 म करसिउ पीडा प्रजा तणी, आद[र]यो सुसंगति ।
 राज्य रूडी परिइ पाल्यो, एहवी धरयो मुमति' ॥ ११३४ ॥
 राणीनइ मनि धर्म वसिउ, चारित्र ऊपरि भाव ।
 दीक्षासिउं तस बुद्धि वसी, तेहनइ नथी कुमाव ॥ ११३५ ॥
 नगरलोक सह चितवइ, 'धिन ए श्रीनलराय ।
 धिन ए दवदंती पटराणी, पढ़ना प्रणमीइ पाय' ॥ ११३६ ॥
 छती रिद्धि जे नर मेहलइ, वयरागी खरू तेह ।
 अछतानी बांछा करइ, बहुलकरमी जेह ॥ ११३७ ॥
 भला संवेगी जाणिवा, जेहनइ मनि संतोष ।
 अपुणीक अभागीआ, सदा हुइ असंतोष ॥ ११३८ ॥
 नगरमाहि उच्छव हुइ, मुखासणि बइसी राय ।
 'पालय एहनु नवि मेहलउं,' चीतवइ दवदंती माय ॥ ११३९ ॥
 पूठिइ तेहनी पालखी, बइठी दवदंती नारि ।
 पंच शवइ घाजित्र घणा, आगलिथी प्रतीहारि ॥ ११४० ॥
 बेहू जणां ते संचरइ, मोतीभरिया छइ धाल ।
 वधावइ तिहां राय राणा, 'करियो स्वामी ! संभाल' ॥ ११४१ ॥
 एणी परि आवइ बेहू, जिहां छइ श्रीगुरुगय ।
 त्रिणि प्रदक्ष्ण देई करी, बांछा सूरिवर पाय ॥ ११४२ ॥
 'स्वामी ! मझ चारित्र दीउ, अमनइ छइ घणूं कोड ।
 संसारसमुद्रतारण तरण !' कहइ एहवूं कर जोडि ॥ ११४३ ॥

सुवर्णजटित रत्नह तणा, कंठिइ अपूरव हार ।

यती मारगि ते नवि घटइ, [50 B] आपिउ सवि सिणगार ॥ ११४४ ॥

गुरु आगलि ऊभा रहिया, नल दवदंती दोइ ।

तव सहिगुरु श्रीमुखिइ करी, एहवूं कहीउं सोइ ॥ ११४५ ॥

करेमि भंते सामायक, सर्व सावज्ज पचम्बाण ।

पांच महाव्रत उचरावी, आवरी जिनवर आण ॥ ११४६ ॥

चारित्र लीधूं भावसिउं, पालइ पंचाचार ।

पुष्कल निज ठामिइ गयु, भोगवइ राज्य ज सार ॥ ११४७ ॥

सहिगुरु तेणइ ठामिथी, कीधु अनेथि विहार ।

नल मुनिवर साधिइ अछइ, अनित्य गणइ संसार ॥ ११४८ ॥

दवदंती साध्वी तव महासतीनु समुदाय ।

महचरानइ पासइ रहइ, हईइ हरख न माय ॥ ११४९ ॥

आतिकोइ आणी० ढाल

चारित्र पालइ निरमलं, परीसह जीपइ बावीस ।

निबारी ममता माया जेह, नलनइ रे नही मनि रीस कि ॥ ११५० ॥

धांदीइ नलराय, जेहनइ प्रणमइ रे सुरामुर पाय कि ।

जेहनइ नमतइ रे दुकृत जाइ कि भय्य प्राणी रे सह गुण गाइ कि ॥ ११५१ ॥ बां.

पंच समिति त्रिणि गुप्ति भली, पालइ दसविध धर्म ।

पंच प्रमाद ते टालइ ते फेडइ रे अशुभ कर्म कि ॥ ११५२ ॥ बां.

संयम मारग दोहिलु, जाणइ सोहिलु एह ।

नवि खंडइ आण जिन तणी, उपशम रस रे घरीउ जेह कि ॥ ११५३ ॥ बां. ११

एकदा नलमनि राग हऊउ, स्त्री अपरि धरिइ मोह ।

साध्वी दवदंती देखी मनि अपनु रे तस दिक्षा द्रोह कि ॥ ११५४ ॥ बां.

नारीस्युं वांछा थई, चंचल थयूं नल चित्त ।
मन राखंता दोहिल्लं, वसि न रहइ रे ते क्षणमात्र कि ॥ ११५५ ॥ वं.
मन मांकड सरिखूं कहिउं, मनिइ ज लहीइ सुख ।
मनिइ ज नरकनी घेदना, मन राखइ रे जे हुइ दुख कि ॥ ११५६ ॥ वं.
श्रीगुरइ जाणी करी त्याज्य कीधु तेह ।
गच्छनिश्रायी अलगु रहइ, पण संयम रे पालइ जेइ कि ॥ ११५७ ॥ वं.
अवधि ज्ञानिइ जोईउं, निपधपिता जे देव ।
दीठउ सुत श्रीनल रिपि, चित्त चंचल रे हऊउं ततखेव कि ॥ ११५८ ॥ वं.
सुत्रनइ मोहइ [51-A] ते पिता आविउ प्रतिबोध काजि ।
जईनइ पुत्रनइ प्रतिबोधउं, ' कां छांडइ रे चारित्रराज कि ? ' ॥ ११५९ ॥
देव पुहुनु तेणइ ठामिइ, कहइ पुत्रनइ तेह ।
तूं संशनु चारित्रीउ, ताहरूं करणी रे न हुइ प्ह कि ॥ ११६० ॥
चित्त स्थिर कीजइ आपणउ, जेगइ लहीइ रे मुक्तिना सुख कि ।
जेहथी टलीइ रे नरकना दुख कि चित्त स्थि० ॥ ११६१ ॥
संभलि, पुत्र ! तूं सीखडी, ए सी ताहरी पइरि ? ।
मन नवि कीजइ मोरुलउं,
चारित्र विधि रे सूधी तूं करि कि ॥ ११६२ ॥ चित्त स्थिर.
आछण तणइ कारणइ कुग दोनइ अमृत ? ।
तैल तणइ कारणइ कुण छंडइ रे महिपीनूं मृत कि ? ॥ ११६३ ॥ चि.
वेल्ह तणइ कारणइ नांयइ को कपूर ? ।
धूअट तणइ कारणइ कोइ हणइ रे सारु मयूर कि ? ॥ ११६४ ॥ चि.
कुडिनइ कारणि करी कुग नर नींगमइ कोडि ? ।
लिहाला तणइ कारणइ कुण ज्वालइ रे चंदन मोड कि ? ॥ ११६५ ॥ चि.
पांन तणइ कारणइ कुग छेदइ वृक्ष ? ।
कण लाभनइ कारणि करी कुग वंछइ रे भंडु दुभिंभ कि ? ॥ ११६६ ॥ चि.

खीला तण्ड कारण्ड कुण पाड्ड विहार ? ।

तातणनड फारणि करी कोट चोड्ड रे नयसर हार कि ? ॥ ११६७ ॥ चि

कारेली कारणि करी कोड मेल्लड नागरवेलि ? ।

वनि रहिवानड कारणट कुण उड्ड रे नगरनी पेळ कि ? ॥ ११६८ ॥ चित्त

अपनित्र जलनड कारणड कुण नाग्वट खीर ? ।

दीकिरीनड फारण्ड अपमानट रे कोड नर वीर कि ? ॥ ११६९ ॥ चि

एरड तण्ड कारणट कोट विणासड जाट ? ।

नारीनड कारणि करी कोड वृहवड रे आपणी माड कि ? ॥ ११७० ॥ चि

वयरी तण्ड कारणड मूड को वाहलु मित्र ? ।

तिम विषय तण्ड फारण्ड परिहरड रे जोड सारू चारित्र कि ? ॥ ११७१ ॥ चित्त

हाल । चचल यौवन माहूर०

सुणि पुत्र ! [५५ B] श्रीनल रिपि । आभा पाखड किम वृष्टि रे ? ।

हईआ साधिइ जोड न, भोजन विण किम पुष्टि रे ? ॥ ११७२ ॥

चचल न कीजड चित्तडड, सयम दोहिलु जाणउ रे ।

ए रत्न कष्टिड पामीड, शुभ मति रुडी आणउ रे ॥ ११७३ ॥

सुणि पुत्र ! श्रीनलरिपि । बीज पाखड किम वृक्ष रे ? ।

हईआस्यू तू जोड न, मेह विना किम सुभिष रे ? ॥ ११७४ ॥ च

सुणि पुत्र ! श्रीनलरिपि । लक्ष्मी पाखड किम दान रे ? ।

हईआस्यू जोड न, गुरु पिना न हुइ ध्यान रे ॥ ११७५ ॥ चचल

सुणि पुत्र० पुण्य विना किम सोख्य रे ।

हई० सयमथी न हुड दुख रे ॥ ११७६ ॥ च

पच महाप्रत आठ्या, भला गुरुनु सीम रे ।

ताहरु मारग ए नुइइ, सी करू तुझ रीस रे ? ॥ ११७७ ॥ च

लीधउं व्रत नवि खंडीइ, संमलि साधु ! मुजाण ! रे ।

स्युं कहू हं तूहनइ ? तूं तु नथी अजाण रे' ॥ ११७८ ॥ चं.

मनमांहि नल लाजीउ, 'सूधूं कहिउं एह रे' !

चित्त थयू हूतूं चंचल, मन वालिउं पाछउं तेह रे ॥ ११७९ ॥ चं.

उपदेस देई देवना पुहुतु आपणइ ठामि रे ।

श्रीनल रिपिवर पाय लागीनइ चारित्र मागउं मननइ उल्हास ॥ ११८० ॥ चं.

५५

तिहांथी गुरु भणी आवीउ, चरणे लगइ तेह ।

'अपराध खमिवु माहरु वली वली कहू छउं एह ॥ ११८१ ॥

स्वामी ! दिउ वाली संयम, चंचल कीधउं चित्त' ।

श्रीगुरुइ तव ऊलट धरी, दीधउ संयम पवित्र ॥ ११८२ ॥

मनमांहि नल चितवइ, 'मइ न पलइ ए दीख ।

थोडा दिनमांहि काज सरइ, ते कहु स्वामी ! सीख ॥ ११८३ ॥

संपनु छइ मझ मनोरथ, लेउं अणसन उच्चार ।

दुख दोहिल संसारना, आज्ञा आपु सार' ॥ ११८४ ॥

भन्य प्राणी जाणी करी, गुरु कहइ वलनूं इम ।

'जउ ताहरा मनमांहि ऊलट, निश्चइ करु ए नियम ॥ ११८५ ॥

चतुर्विध संघ साक्षिक [52 A] अणसन लीइ दोइ ।

ध्यान धरइ जगगुरु केरूं, भावना भाविइ सोइ ॥ ११८६ ॥

शुभ परिणामि अवतर्या, पहिलइ देवलोकि तेह ।

भंडारी थयु इंद्रनु, धनइ नामिइ जेह ॥ ११८७ ॥

पेढालपुर नामिइ नगर, तिहां छइ हरिचंद्राय ।

द्वन्द्वती तिहां अवतरी, केनकवर्ती नामिइ थाय ॥ ११८८ ॥

सयंवरा हरिचंद्र करइ, राजकुमरा आवेइ ।

उच्छव हुइ तिहा घणउ, रुद्धं तिहां भावेइ ॥ ११८९ ॥

एणइ अवसरि तेणइ ठामिइ आन्या श्रीवसुदेव ।

हरिचंद्र सुंदर देखी, परणावइ ततखेव ॥ ११९० ॥

इंद्र तणउ जे भंडारी, धनइ भोगवइ रिद्धि ।

इसिइ अवसरि इंद्रनइ मनमा ऊपनी सुबुद्धि ॥ ११९१ ॥

महाविदेहमांहि अठइ, विमलस्वामि अरिहंत ।

इंद्र तिहा वंरणि आविउ, धनइ साथि गुणवंत ॥ ११९२ ॥

भगवंतइ उपदेस दीधु, ततखिग पूछइ धनइ ।

‘दयदंती किहां अवतरी ? कहु तमे जानी ! जिणंद !’ ॥ ११९३ ॥

‘ते ताहरी नारि दयदंती, पेढालपुरि हरिचंद्र ।

तेहनइ कुलि ते अवतरी, कनकवती नामिइ चंद्र ॥ ११९४ ॥

सयंवरामंडप मांडिउ, वसुदेव परणइ तेह ।

हईआमाहि जागीउ, पाछिला भवनु नेह ॥ ११९५ ॥

तिहांथी जिन्मुखि सांभली, देवतानइ परिवारि ।

पेढालपुरि आयइ धनइ, तिहां हुइ छइ उच्छव अपार ॥ ११९६ ॥

देवरिद्धि दीठी घणी, सह को आश्चर्य थाइ ।

पूछइ वसुदेव तेहनइ, ‘सिउं कारण कहिवाइ ?’ ॥ ११९७ ॥

तमे देवता अहां किहां लगइ पधारिया सिइ कामि ? ।

ते अमनइ कारण कहु, ‘राय प्रशंसइ ताम ॥ ११९८ ॥

‘धिन सुता ए हं भणउं, जिहां देवता आवी जोइ ।

रलीआमणु हवु सयंवरा, घरि घरि उच्छव होइ’ ॥ ११९९ ॥

धनइ कहइ, ‘सुणउ, वसुदेव । पूरवभव ए नारि ।

दयदंती तामिइ इसी, कोशल्य नगरी मझारि ॥ १२०० ॥

जिन कहणे मइ जाणीउ, परणइ वसुदेव राय ।

ते हूं जोवा आवीउ, स्नेह [52-B] घणउ हईइ थाइ ॥ १२०१ ॥

स्नेह संतापइ अति घणउ, दुख कारण छइ स्नेह ।

ते जीपता दोहिलु, त्रिहु भुवने व्याप तेह' ॥ १२०२ ॥

सुवर्ण रत्ननी वृष्टि कीची, हऊउ जयजयकार ।

देवता निज ठामिइ आवीउ, नारी हरख अपार ॥ १२०३ ॥

वसुदेव परणी आविउ, पुहुतु द्वारिका मझारि ।

कनकवतीस्युं सुख भोगवइ, लाहु लीइ संसारि ॥ १२०४ ॥ (112)

एकदा नाटक मंडीउं, भावनाइ चडी तेह ।

भरतेसर रायनी परिइ केवल लहीउं जेह ॥ १२०५ ॥

तिहां थकी मुक्तिइ गई, एहवी सती दवदंति ।

धनददेव निश्चलपणइ आराधइ धर्म चित्ति ॥ १२०६ ॥

ते भंडारी देवता पामसिइ सुख अपार ।

मुगति वह वरसिइ भली, सुख लहिसिइ ते सार ॥ १२०७ ॥

दान शील तप भावना, कहिया च्यारि प्रकार ।

नल दवदंतीइ कीधा वह, हऊआ सुविचार ॥ १२०८ ॥

पुण्य थकी सुख संपति, पुण्यथी बहुली रिद्धि ।

धर्म ऊपरी धरीइ मति, दिन २ हुइ वृद्धि ॥ १२०९ ॥

लोकमाहि पृथ्वी कहीइ, मोटी बहुली एह ।

लोकमापाइ पंचास कोडि जोअण छइ जेह ॥ १२१० ॥

जिनशासनमाहिइ कहिउं, द्वीप समुद्र असंख्यात ।

तेहनु पार को नवि लहइ, एहवूं कहीउ सिद्धांति ॥ १२११ ॥

द्वीप समुद्र छइ घणेरडा, जगगुरुइ कहिया अनेक ।

वृक्षावली विहसइ वह, उलसइ अन्न अनेक ॥ १२१२ ॥

द्विपद् चतुष्पद् छद् घणां, विलसद् मन तणद् रंगि ।
 तेह पृथ्वीतु मेघ मोटउ, मविहुमां कहीद् चंग ॥ १२१३ ॥
 अखंड धारा धोणद् धरामंडलि वरसंति ।
 वेला भलेरा लहलहद्, सह ए लोक हरखंति ॥ १२१४ ॥
 ते मेघयी समुद्र मोटउ, एकद् पासियी लेद् ।
 लेशमात्र पाणी ग्रही, सचराचरि ते देद् ॥ १२१५ ॥
 समुद्र पाहिइं कुंभजन्मा गिरुउ अगस्ति गुणवंत ।
 खोलद् फरी समुद्र पीधउ, एहवु छद् ते बलवंत ॥ १२१६ ॥
 तेहयी मोटउ आकाश, [53 A] एक खूणद् जेह ।
 तारानी फोडाकोडि वसह, अगस्ति सरीखा तेह ॥ १२१७ ॥
 चंद्र सूर्य ग्रह नक्षत्र सेवद् राजा पुण्य ।
 पृथ्वीद् आधार छद् ते जाणेज्यो पुण्य ॥ १२१८ ॥
 जिम रत्नद् आधार छद्, हुद् रोहणाचल ।
 चंदनद् आधारडउ कहिउ हिमाचल ॥ १२१९ ॥
 आधार छद् कलशवृक्षनद् मेरु महीधर एह ।
 तेजनद् आधार छद् श्रीसूरिज कहीद् तेह ॥ १२२० ॥
 लोहमांहिइं एहवूं अछद्, कुलाचल आठ कहिवाइ ।
 पण पृथ्वीनद् आधार छद्, पुण्य तणउ लहिवाइ ॥ १२२१ ॥
 लवणसमुद्र एवडउ, बि लाख जोअण प्रमाण ।
 मेघ तणी परि गडयडह, पण नवि मूंकद् टाण ॥ १२२२ ॥
 समुद्र मर्यादा नवि मेलहद्, वैश्वानर झलहलंति ।
 मधु घृतद् करी सींचतु, पण ऊरध ज्वाला जलंति ॥ १२२३ ॥
 ए जाणेवू पुण्यबल, अधविसा सत्य आधारि ।
 पृथ्वी कुणद् फीषी ! अनादि छद् विचारि ॥ १२२४ ॥

धर्मरूपीउ जे राजा, तेहनइ च्यारि प्रधान ।

मेघ १ समुद्र २ सूर्य ३ चंद्रमा ४ उपगारिइ सावधान ॥ १२२५ ॥

पुण्यरायनइ आदेसिइ, समुद्र हऊउ छइ जेह ।

पुण्यवंत जे नर अछइ, बइठ रहइ घरि तेह ॥ १२२६ ॥

तेह तणइ कारणि करी रत्न धरइ ते कुक्षि ।

रूप्य सुवर्ण नइ माणिक मणि मुक्ताफल लक्ष ॥ १२२७ ॥

अगर तगर चंदन जिहां संख सिल प्रवाल ।

कंपूर कस्तूरी भली भोगवइ पुण्यना पाल ॥ १२२८ ॥

मेघ मनोहर देवता ए बीजु प्रधान ।

पुष्करावर्चक मेहलु जीवित दीइ दान ॥ १२२९ ॥

चउपई

एक वारनइ वर्षाइ करी, वरस सहस दस सुभक्ष करी ।

खीरोद घृतोद अमृत रसोद, पुण्य तणइ बलि वरसइ प्रमोद ॥ १२३० ॥

अनुकूल वायु वाइ जिम जिम, आकाशमंडल छाइ तिम तिम ।

मधुर ध्वनि गाजइ रे अपार, सुभिक्षइ जयदक वाजइ सार ॥ १२३१ ॥

अविच्छिन्न धारा वृष्टि करइ, पृथ्वीपीठ पाणीइ भरइ ।

फलंवी [53-A] लोक ते अतिहि नाचइ,

सचराचरि जीवलोक माचइ ॥ १२३२ ॥

किशलय नींकलता गहगहइ, वेलकूले रा गहगहइ ।

मूंड लक्ष धान्य नीपजइ, सकल बांछित सुख संपजइ ॥ १२३३ ॥

एक जोउ पुण्य तणू प्रमाण, दिनि दिनि झगइ निरंतर भाण ।

देवगृहना वार ऊषडइ, श्रीजगगुरुनइ पूजा चडइ ॥ १२३४ ॥

पुण्यवंत लोक अतिहि गाजइ, मन्य प्राणी पुण्यमारगि लगइ ।

सूरय उदइ कमल बहिसीइ, चक्रवाक पंखी हसीइ ॥ १२३५ ॥

चउरासी चहुटा मंडाई, मोकुलगोकुल साव मेहलाइ ।

यती व्रतीनइ दीजइ दान, इष्ट मित्रनइ हुड मान ॥ १२३६ ॥

चउथउ प्रधान छइ चंद्रमा जेह, सोल कलाइ संपूरण तेह ।

अधकार महा तिरम्करइ, लोचननइ आणंद ज करइ ॥ १२३७ ॥

किरणइ करी जीमनइ सुख होइ, ग्रह नक्षत्रनु नायक जोइ ।

पुण्यराजानु आदेस ज पालइ, श्रीगरणा ए च्यारइ माहलइ ॥ १२३८ ॥

चिंतामणि कामधेनु कल्पवृक्ष, पूर्णकलम सहुमाहि मुन्य ।

ए च्यारिइ भडारी कहिया, पुण्यराजानइ घरि ते रहिया ॥ १२३९ ॥

जं गाइ रहइ हुइ भला दुग्ध, घृतादिक रस अति सुमिग्ध ।

वनस्पती बहुल औषधी सप्रभाव, ते जाणेउउ पुण्यप्रभाव ॥ १२४० ॥

विश्व बंधाण छइ पृथ्वी तणउं, अनादि छइ सही ए हूं भणउ ।

कर्त्ता हर्त्ता नथी कोइ, ए मारग छइ पुण्यनु जोइ ॥ १२४१ ॥

जे प्राणी पुण्य फरइ सदा, ते नरनइ न हुइ कष्ट सदा ।

पूरव पुण्य जउ नलराय किइ, भला भलेरा सुख तेणइ लइ ॥ १२४२ ॥

नलनु संबंध जे साभलइ, तेहना पाप सधलाइ टलइ ।

नल मोटउ हऊउ ऋषिराय, त्रिकरणसुद्धिइ बंदू पाय ॥ १२४३ ॥

जिनशासनमाहि अतिसयवंत, गच्छ चुरासी छइ गुणवंत ।

तपा पक्षमाहिइ सोहइ दिणंद, गिरूआ श्रीधर्मरत्नसूरिंद ॥ १२४४ ॥

[54 A] तस पाटि श्रीविद्यामंडनसूरि, जेहनइ नामिइ नवनिधि पूरि ।

तास पाटि उदयु जसिउ भाण, श्रीसौभाग्यरत्नसूरींद सुजाण ॥ १२४५ ॥

तेह तणउ रूअडु परिवार, दीप्तिवंत बहुश्रुती उदार ।

श्रीविनयमंडन गर्णाइ उवज्झाय, जेहनइ नमइ मोटा नरराय ॥ १२४६ ॥

तेहनइ प्रथम अति सार, विवेकवंति चातुरिम अपार ।

श्रीविवेकमंडन गणिंद सुजाण, श्रीगुरुनी पालइ नित आण ॥ १२४७ ॥

सौभाग्यमंडन बीजु लघु सीस, श्रीगुरु पूरइ वंछित जगीस ।

मइ सहिगुरुना प्रणमी पाय, गायु उल्हासिइ नल रिपिराय ॥ १२४८ ॥

वहा

संवत सोल चारोत्तरइ, भाद्रपद सारु मास ।

शुक्लपक्ष नवमी तिथिइ, हस्त नक्षत्र पूरइ आस ॥ १२४९ ॥

प्रीतियोग ते अति भलु, सारी छइ दिनशुद्धि ॥ १२५० ॥

श्रीसेनापुर रास तणी, रचवा अपनी सुबुद्धि ॥ १२५० ॥

संप्रतिराय-निर्मापित श्रीकृष्णभदेव जिणंद ।

सुश्रावक भावना भावइ, जस सेवइ सुरनरवृंद ॥ १२५१ ॥

श्रीसंधने कहणे करी, श्रीआदिनाथ सानिध्य ।

नलराजानु रास कीधु, सुणतां लहीइ रिद्धि ॥ १२५२ ॥

पढइ गुणइ जे संभलइ, तस हुइ कर्ण पवित्र ।

निपधपुत्र श्रीनलराजा, पोढउं अछइ चरित्र ॥ १२५३ ॥

श्रीनलराजानु रास, ए, वारसइ तिसठि रसाल ।

पंडित महिराज, इम कहइ, तस लक्ष्मी सुविशाल ॥ १२५४ ॥

इति श्रीनलदवदंती रास संपूर्णः । संवत २६४१ वर्षे कार्तिक
वदि २ सोमे । श्रीसेनापुरे । श्रीपूज्य भट्टारक श्रीधर्मरत्नसूरीन्द्र-
शिष्य पूज्य परमगुरु महोपाध्याय श्रीविनयमंडनगणींद्रशिष्य
पंडित महिराज लिखितं । साध्वी विनयसुंदिरिगणिशिष्यणी प्र०
मरघाई योग्यं । पठनार्थं ।

तैलद्रक्षेज्जलद्रक्षेद्रक्षेक्षथिलबंधनात् ।

परहस्तगता रक्षे[त्] एवं वदति पुस्तिका ॥ १-११

श्रीरस्तु । शुभं भवतु । कल्याणमस्तु । श्रीः । श्रीः । श्रीः ।

परिशिष्ट

अज्ञात कविकृत

नल-दवदंतीचरित्र

सरसति सामणि सगुरु पाय हीयड्ड समरेवी ।
 कर जोडी सासणा देरि अत्रिक पणमेरि ॥
 नल-दवदती तणु राम भाउद पभणेइ ।
 एकमना थइ भवीय लोफ विगतड निसणेइ ॥ १ ॥

निपधनगर उठ निपधराय, मुरसुदुरि राणी ।
 शीअल सोभागड आगली ए नलराय वपानी ॥
 नल-कुनर वे अउड पुत्र, गुणयत मणीजड ।
 नल-कुनरना रूप वन कुण ऊपम दीजइ ॥ २ ॥

कुडिनपुरि छइ भीमराय, भुजप्राणड भीम ।
 को सीमाडउ तेह तणी नचि चापइ सीम ॥
 अति प्रीतिइ गहगहीय गेलि राणी पुप्पदती ।
 मायताय मन मोहती ए बेटी दवदती ॥ ३ ॥

सोभांगइ सोहामणी ए सवि निद्या जाणइ ।
 सहस्र जीभ हुड मुखहमाहि तउ रूप वम्बाणइ ॥
 प्रतिमा शाति जिणेस तणी सिद्धायक आपीय ।
 दवदतीना मनमाहि जिणधम्म ता थापीय ॥ ४ ॥

भीमरायु वर कारणइ ए सयनरं मडावड ।
 हसइ तेहिउ नलहराय परणेश आवइ ॥
 ताप अग्यारह रायमाहि रूपइ मन मोहइ ।
 गहगण तारामाहि जेम पूनमि ससि सोइइ ॥ ५ ॥

पंच रूप करी देवराय वरमंडपि आवइ ।

दवदंतीना मनहमाहि एकइ नवि भावइ ॥

दवदंतीना मनहमाहि निरमल मति सूधी ।

वरमालां वेगिइ करी ए नलकंठ जि दीधी ॥ ६ ॥

नल परणीनइ चिंतवइ ए दवदंती राणी ।

‘सवि बहिनर ! तुझे सांभलु ए सवि सहीय समानी ॥

गय भवि भगतिइं अति संभागि मइ मुनि बहिराव्या ।

साहमीयवच्छल संघ सहित मइ गुरु पहिराव्या ॥ ७ ॥

बंधणि बांध्या जीवडा ए कइ मइ म्हेलाव्या ।

अलक भायनइं मेलवां ए कय दव उरुहवीआ ॥

कइ जिण पूजिया त्रिणि काल दिनप्रति मइं भगति ।

बारे व्रत किइ नियम सहित मइ पालियां शक्तिइं ॥ ८ ॥

कइ गुरु देव ज द्रव्य मइ ए रूडइ प्रतिपालउ ।

सवि अभक्ष मइ परिहरियां ए समकित अजुआलिउ ॥

भूपियां तरस्यां सार करी, कइ मइ तप कीधउ ’ ।

नल परणीनइ चिंतवइ ए, ‘माणसफल लीधउं’ ॥ ९ ॥

हरपिउ भीमनरेसु राय जोसी तेडावइ ।

मंडपिमाहि सोना तणी ए चउरी बंधावइ ॥

सासू पूपइ, मांहरइं ए वर आविउ जाम ।

रंगिइ जोसी समइ समइ वरतावइ ताम ॥ १० ॥

प्रीति सरिसूं वरवहू ए कंसार आरोगइ ।

अणूंअरनी डाढडी य गलइ ए तेणइ गंधि संजोगिइं ॥

लाधा लाप तुरीय सहिस, गयमर मदि माता ।

मणि माणिक सोवन्न असंध्य, सउ गाम वसंतां ॥ ११ ॥

सवि पहिया, सवि उद्दीआ ए वरजान चलावइ ।
 संधदेश लगइ भीमगाय वडलावा आवइ ॥
 भणइ भीम, 'दवदंती, वछि ! नलसिउं नेह पाले ।
 सइयणि, धोत्रणि, अघम जाति मालणि संग टाले ॥ १२ ॥
 जीणइ प्रिय परंसीइ ए ते वात म करजे ।
 सुपिं दुपि आवियां प्रिय तणइ ए तूं पाय अणसरजे ' ॥
 वडलावी बलिउ भीमराय कुंडनपुरि पुहुतु ।
 नल पुहुतु दवदंती सहित निपधइं गहिगहिउ ॥ १३ ॥

ढाल बीबाहलजु

नियरि पुरि हुइ वधामणां ए, वर नितु नितु आवइ भेटणां ए ।
 आछण पाणी छांटती ए, दवदंती मंदिर प्रापती ए ॥ १४ ॥
 नव लख सोनासिउं नमइ ए, तीणइ सासूनइ बह्यरं अति गमइ ए ।
 पाय पटती द्रव्य परसती ए, तीणइ गोत्रनी नारि सवि हरपती ए ॥ १५ ॥
 'पुत्रवंती प्रियसिउं मिली ए, बहू ! जीवजे कोडि दीबालडी ए !'
 दस दिन हूइं दसाईया ए, तीणइ माय ताय विहु हरपीआं ए ॥ १६ ॥
 निपध भणइ, 'नल ! कहिउं कीजइ, राजनउ भार जउ उद्धरीजइ ।
 अत लेसिउं अग्निहं सहीइ ए, तप करिवउ वन कासगि रही ए ' ॥ १७ ॥
 बलि करी राज सो आपीऊं ए, नलराजनइं भार सउ थापीउ ए ।
 देइ सीलामण निपध तात, 'वत्स ! पीसस्यां नरवर, म करी घात ॥ १८ ॥
 सात विसन तइं टालिवां ए, छ दरसिण रुडी परि पालवां ए ।
 रापेय राज रुडी परिइ ए, नवइ करि कोइ रपे पीडीइ ए ॥ १९ ॥
 गुरुजन तइं न विलोपिवां ए, जिणमंदिर आघाट आरोपिवा ए ' ।
 देइ सीलामण चालीउ ए, नल राजनउ भार स आपीउ ए ॥ २० ॥
 कूवर बुद्धि कूडी करइ ए, नलना पग भगतइं अणसरइ ए ।
 आरांध एक कापडी ए, कूवरनइ विद्या सांपडीइ ए ॥ २१ ॥

कूबर कहइ ! 'नल, कहिउं य कीजइ, एह अथिर लच्छी तणु भोग लीजइ ।
आलि माटिइं भव काइं गमु ए ? हिव सार पासे सरिसा रमउ ए' ॥ २२ ॥

रमतलां राज हरावीउं ए, दवदंती य विसन न चारीउं ए ।
हारि आगलि सांभलइ नहीं ए, दवदंती य तु पाछी रही ए ॥ २३ ॥

कूबरि सहइ हरावीउं ए, दवदंती य सूथ करावीउं ए ।
दवदंती जीती देवीए, कूबर कहइ, 'जाउ अंतेउरीए' ॥ २४ ॥

एक रथ मुहते अपावीउ ए, नल दवदंती सरिसउ चलावीउ ए ।
मारगि चोरे रथ हरउ ए, नल नारिसिउं पालउ सांचरिउ ए ॥ २५ ॥

प्रिय पूठिइं पाली पलइ ए, त्रपा भूपइ दवदंती टलविलइ ए ।
'फहु, प्रिय ! पीहर केतलइ ए ?' 'ईणि वडि वीसामउ तेतलइं ए' ॥ २६ ॥

दवदंती य पुढइ साथरइ ए, नल ऊठणउं ऊपरि पाथरइ ए ।
चींतवइ नल, 'नारिसिउं ए, हिव सासरइ सइं मुहि जाइसिउं ए ?' ॥ २७ ॥

सूती अबला एकली ए, जउ दोहिलउं होसइ तु मूंकिसउं ए' ।
चोर चोरी पाछउ रहिउ ए, नलिइं पीहरनउ मारग कहिउ ए ॥ २८ ॥

पाछिली रातइं नीसरइं ए, दवदंतीय समणडउं अणसरइ ए ।
फल पाती थइ आकली ए, जागी तउ प्रिय सारथि टली ए ॥ २९ ॥

सामानु वजनउ ढाल

दवदंती पुहवइं पडइ, सपी अंग ज मोडइ रे ।

मोडइं नदं त्रोडइ हार हीआ तणु ए ॥ ३० ॥

वरह दावानल आकुली, सपी 'प्रिय प्रिय' भापइ रे ।

भापइ नइ दापइ, 'कंत, किहां गयु ए ?' ॥ ३१ ॥

वनदेव ! तुम्ह वीनवउं, सपा नलवर दापउ रे ।

दापउ नइ भापउ, कंत किहां गउ ए ? ॥ ३२ ॥

चढ सूरिज माचू नहु, मोगुड जीअन जाणउ रे ।
 जाणउ नढ आणउ वर वेगिठ ऋरी ए ॥ ३३ ॥
 रूत सोभागढ आगलु, सुरऊन्या कइ लीवउ रे ।
 लीउउ नढ दीधउ दाघ हीड घणु ए ॥ ३४ ॥
 कड वनि दाधा दव घणा, मर फोडीय पाल रे ।
 पालइ नइ टालि मोडी तरुयर तणी ए । ॥ ३५ ॥
 रपि सताप्या कद घणा, कट मड दीधा छड आल रे ।
 आल नढ वालरु माय मिठोहीया ए । ॥ ३६ ॥
 नल वालहा विण हे मपी । किम यौवन जासिठ रे ।
 जासट नद थासिठ अग अगारूआ ए ॥ ३७ ॥
 नर नद नारी जोडि करी, सरसी । सष्ट नीपाई रे ।
 पाई नइ लाई काड ऋरी एरली ए । ॥ ३८ ॥
 मिम्या उलंभा दैव डिउ । सपी । मू रम छट कइ रे ।
 कइउ नइ रूडउ शील न पालीउ ए ॥ ३९ ॥
 एक वार मोरी धीनतडी मुणि सुंदर लाडण रे ।
 लाडण नइ माडण नारिनड नाहलु ए । ॥ ४० ॥
 धणीविहणी धरणि ढली, सपी मुपि मूरती सास रे ।
 सास नड आस टली जीअह तणी ए ॥ ४१ ॥
 'पीहरि पुहती प्रिय तणी महं वाहर जउ करवी रे ।
 वाहर नड थाहर अनेधि मू नहर ए । ॥ ४२ ॥
 वाघ सिंघ वितर घणा, मुड वीहती चालड रे ।
 चालड नइ सालइ वरसा रत घणु ए ॥ ४३ ॥
 नइ नाला पूरडं वहडं, पडुळडी भीजइ रे ।
 भीजड नड खीजइ चीऊण लपमणइ ए ॥ ४४ ॥

तापस 'परि तप छट्ट करी प्रतिबो-या छइ तापस रे ।
 तापस नइ पाप सवे मइं निरजगियां ए ॥ ४५ ॥
 चंद्रयशा मासी मिली, सपी अचलपुरि पुहती रे ।
 पुहुती नइ बहिती कुंडिनपुरि गइ ए ॥ ४६ ॥
 मीमराय पोलइ लेइ अंग अति घणु जोइ रे ।
 जोइ नइ रोइ, नलगुण सांभरइ ए ॥ ४७ ॥
 'सात ! जोआवु नल धणी, मूं जीवी छइ काज रे ।
 काजनइ आज ज दून ज मोकलु ए' ॥ ४८ ॥

हिव धुधुल

जवं छांडी नल सांचरिउ, दव परजलतउ नाग ।
 काढंतां करि अहि डसिउ, सूका छइ हाथ नइ पाग ॥ ४९ ॥
 बीला वे तसःआपीयां, ताति कीउ पसाउ ।
 समसमापुरि तिणि मूकीउ, तिहां छइ रथपूर्ण राउ ॥ ५० ॥
 नित विनोद कउतिग करइ, हुंडिक नामइ सिद्ध ।
 सूरिजपाक रस केलवइ, अभिनवु दा....* प्रसिद्ध ॥ ५१ ॥
 हरिमित्र बड्डउ तिहां गउ, मिलिउ ते हूंइ सूयार ।
 लाप सोना तिणि आपीउ अनइ एकाउलि हार ॥ ५२ ॥
 हूंडिक तेडेवा कारणि, सयंवर कूडउ रचीउ ।
 अधरिदय हूंडउ जपइ, रिथपूर्ण त्रिहुं पुहुरे जाइ ॥ ५३ ॥
 रिथपूर्ण मोलीयडउं पडिउं, 'कूबडा ! रथ हवइ राखे' ।
 'पंचवीस जोयण ते छांडिउं, रथिपूर्ण ! वात म करिये' ॥ ५४ ॥

* आ स्थळे मूळ प्रननी किनार घसाईं जवाने लीधे एकाद अन्नर पदी गयो लागे छे.

अश्वरिदय हुंडउ जपड, संप्या नलनदं दीधी ।
 राजह लेग कारणि नलनूं काज ते सीधु ।
 भीमइ ऋतिर्ण रायुनट भलउ प्रवेस ते दीधउ ॥ ५५ ॥

डाल

कर जोडी अवला वीनवट, ' विरह-दवानल काइ तू दहिड ' ।
 दासी-तळारी हू छु नाथ ' दुपिसागर पडता दठ हाथ ॥ ५६ ॥
 सुपुरिसनु नही ए आचार, अवला छाटउ जे निरधार ।
 नारि तणा नीमामा पडड, घणा जन्म ते नर रटवडइ ' ॥ ५७ ॥
 रूप प्रगट करइ नलवर राउ, दमयंतीनट मनि उच्छाह ।
 भीमराय रलीआटत थउ, निषधट नयरि राजा नल गयु ॥ ५८ ॥
 नलराय जीतूं प्रथवीराज, कृनर कीधु जेणइ युवराज ।
 धवल मंगल घरि घरि उच्छाह, नलह नरिंद हूउ पहुवीनाह ॥ ५९ ॥
 माते पेत्र धन वावरइ, दुपीआ पीड्यानइ ऊपरइ ।
 निकरा करिया ते सघला लोरु, पृथवी वर्तिउ पुण्यश्लोरु ॥ ६० ॥
 बार घडी जीणइ उघउ लीध, बार वरस तीणड वरहु कीध ।
 पुत्र राजि बटसारी करी, नल दवदंती सयम बरी ॥ ६१ ॥
 क्षमा सरीसा बे तप करइ, अष्ट कर्म सवेगडं तरड ।
 देवलोकि वेह सुरवरट, सयल सघनड आणंद करइ ॥ ६२ ॥
 भणट, भणावइ, जे माभलिइ, अष्ट महासधि तेह घरि फलड ।
 जे भणेसइ नर नड नारि, नव नधि तेह तणड घरबारि ॥ ६३ ॥
 इति नलदवदंतीचरित्र समाप्त. ॥ भुवनवल्लभ*गणि लपित ॥

* आ नवल करनारनु नाम कोईए पाछ्छथी छेकी नाख्यु छे, पण प्रयत्न करता ते वाची शकाय छे

શબ્દકોશ

શબ્દના અર્થની પછી નોંધેલ અંકો મૂળ કાવ્યમાં જે કહીમાં એ શબ્દ પ્રયોજાયો છે તે કહી મૂકે છે. - અંકની સાથે કૌંસમાં ' (૫) ' એવો નિર્દેશ છે ત્યાં પરિશિષ્ટમાં છાપેલા ' નલ-દયદંતી ચરિત્ર 'ની કહી સૂચવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, ૧૧ (૫) એટલે પરિશિષ્ટમાં ૧૧મી કહી.

સંક્ષેપસૂચિ નીચે મુજબ છે :—

અ.	અધ્યય
અ. ક્રિ.	અકર્મક્ર ક્રિયાપદ
અ. ગુજ.	અર્વાચીન ગુજરાતી
અપ.	અપભ્રંશ
અર.	અરબી
ક.	કન્નડ
કાઠિ.	કાઠિયાવાડી શૈલી
ક્રિ. વિ.	ક્રિયાવિશેષણ
ગુજ.	ગુજરાતી
પ્રા. ગુજ.	પ્રામ્ય ગુજરાતી
જૂ. ગુજ.	જૂની ગુજરાતી
દે.	દેરચ
ન.	નપુંસકલિંગ
પં.	પંજાબી
પા.	પાલિ
પું.	પુંલિંગ
પ્રા.	પ્રાકૃત
ફા.	ફારસી
બં.	બંગાળી
મૂ. કૃ.	મૂળ કૃદંત
મ.	મરાઠી
મા.	માગધી

मार	मारवादी
वि	विशेषण
स	सर्वनाम
स वि	सकर्मक क्रियापद
से	संस्कृत
स्त्री	स्त्रीलिंग
हि	हिन्दी

✓ अटसिद्ध वि एषु हि एता ८७० जुआ अमिड

✓ अऊठ वि 'साडानण, गुज ऊठ, ऊठ,' सर० आरमा 'ऊठाना पडियो,' १६८ [स अभ्युष्ट > प्रा अउठ]

✓ अगड पु 'साठमारीनु मैदान,' ते उपरधी 'साठमारी' ७९८ [प्राकृतमा 'अगड' शब्द छे खरो, पग तेनो अर्थ 'कूचो' अपरा 'हवाडो' थाय छे आ ज रूपवाओ परन्तु भिन्न अर्थवाओ आ यीनो कोई देख्य शब्द छ ज गुजराती तेम ज मराठीमा चालु रहेलौ छे स 'अटत' नु प्रा मा 'अगड' थाय, पण ते तो स्पष्ट रीत प्रस्तुत 'अगड' भी भिन्न छे]

अगर पु 'सुगधी बाणविशेष' ९८४ [स अगर]

अगली वि 'आगळ पडती, विरिण,' गुज 'आगरी' १६१ [स अप्र > प्रा अग + ली] जुआ आगली

अछ अ कि 'होयु' अछइ न गुज 'छइ,' अ गुज 'छे' ८०, १०४, ३२९, ३५३, ३८९, ९१, ७०१, ७७३, ७७४, ७७८, ८०८, ९३२, ९१९, ९७०, १०३८, १०८७, ११४८, ११९२, १२२१, १२२६, १२५३, २ (प) [प्रा अ-छ] जुओ छ

अणत्तण न 'आहारत्वाग, उपवास' ५०० [स अणत्तण]

अणत्तण न ८५६ जुओ अणत्तण ✓

अणसर स वि 'अनुसरबु पाउळ पाळु जयु,' अणसरइ २१ (प) [स अनुय]

अणुराउ पु 'अनुराग, प्रेम' ७८

✓ अणुराउ वि 'न्यून, ओझ' २७७ आनो 'अयोम्य, अनुचित' एरो अर्थ पण थाय छे, जुओ-एर भणइ, अम्हे जन्म आगिलइ हीन्पां कियुं अणूरु,

તુરકાં પાસિ પાહીઆ દૈવિ, વદરી લીધડં પૂરું. — ‘કાન્હડદેપ્રવન્ધ’ (સં. ૧૫૧૨),
 સંક ૧, કઠી ૧૫૯ [સં. અ + પૂરિતમ્ > પ્રા. અગ્ગરિયં. સર૦ ગુજ. અધૂરું <
 પ્રા. અદ્ધકરિયં < સં. અર્ધપૂરિતમ્.]

✓ અણહાણ વિ. ‘પગે જોડા પહેર્યાં વિના,’ ગુજ. ‘અડવાળા.’ ૪૧૨ [સં.
 અનુપાનહ > પ્રા. અણવાળહ]

અળૂંમર પું. છી. ‘પહેલી ચાર સાસરે જતાં વર અથવા કન્યા સાથે મોકલાતો
 સાંસ્તી,’ ગુજ. ‘અળવર.’ અળૂંમરની ૧૧ (૫) [સં. અનુવરે]

અતિસમવંત વિ. ‘મહિમાવંત, પ્રભાવશાલી.’ ૧૨૪૪ [સં. અતિશય]

અઘલું વિ. ‘અધું.’ ૪૨૧. જુઓ—‘મારી તુરક નિ અઘલું કીધું’—‘કાન્હડદે-
 પ્રવન્ધ,’ સંક ૧, કઠી ૪૫ (દેરાસરીની વાચના પ્રમાણે. વ્યાસની વાચનામાં પાઠ
 જુલો છે.) સર૦ ગુજ. ‘અધેલો’ (અધોં પૈસો), ‘અધેલી’ (અધોં રૂપિયો)
 [સં. અર્ધ > પ્રા. અદ્ધ > ગુજ. અઘ + સ્વાર્થિક પ્રત્યય ‘લ’]

અધિકાર પું [સં.] ‘વૃત્તાન્ત.’ ૧૨૨ [સંસ્કૃત શબ્દ ‘અધિકાર’ નો—આ
 નોંધપાત્ર અર્થકેર જૈન સંસ્કૃતમાં તથા જૂની ગુજરાતીમાં મુપચલિત છે. જૈન ચરિત્ર-
 મંથો અને રાસાઓમાં કૃતિના વિભાગો માટે પણ આ શબ્દ કેટલીક વાર વપરાય છે.]

અધ્યાહ પું. ‘અધ્યાપક, શિક્ષક.’ ૧૩૭ [સં. અધ્યર્યુ > પ્રા. અદ્ધાહ. ઉત્તર
 ગુજરાતમાં ‘અધ્યાહની નિશાઠ’ એટલે. ‘મહેતાજીની ગામઠી નિશાઠ’ એવો અર્થ
 ધાય છે, અને એવી નિશાઠોમાં શિક્ષકને ઘણુંસર ‘અધ્યાહ’ કે ‘અધાહ’
 તરીકે સંબોધે છે.]

અનામ ન. ‘વસ્ત્રાસ.’ ૭૬૬. જુઓ ‘અન્યયાનિ જૂઝૂઆં દિવાર્યાં તે સથિહુનિ
 અનામ’ — ‘કાન્હડદેપ્રવન્ધ,’ સંક ૧, કઠી ૧૩૮. [અર. ઇનામ.]

અનેયિ અ. ‘અન્યત્ર, બીજે સ્થળે.’ ૪૦૪, ૧૧૪૮. જુઓ ‘પુણ્યધર્મનડ
 આચાર જિહાં જીવદયા સત્યવચન વ્રજ્જચર્યાદિક ગુણ તિહાં જિ હદ. અનેયિ
 નથી’ — ‘પટ્ટિશતક પ્રકરણ,’ સોમસુન્દરસૂરિકૃત વાલ્યવલોધ, પૃ. ૧, પં. ૨૦.
 [સં. અન્યત્ર < પ્રા. અણત્ય]. વઠી જુઓ અન્યેયિ.

અનેરડ વિ. ‘બીજો.’ અનેરાનંદ ૨૭૧ [સં. અન્યતર > પ્રા. અન્યર]
 જુઓ ‘પટ્ટિશતક પ્રકરણ’ ના ‘શબ્દકોશ’ માં અનેરડ.

અન્યા પુ 'અન્યાય' ૩૨૪ [સ અન્યાય]

અન્યેયિ ૭૭૩, ૪૨ (૫) જુઓ અન્યેયિ

અપુણીક વિ 'પુણ્ય વિનાના' ૧૧૩૮ [સ * અપુણ્યક]

અષીર ન [અર] 'એક પ્રકારનું મુગધીદાર સફેદ ચૂર્ણ, અષીલ'. ૧૮૦ [આ અરથી શબ્દનો પ્રમાણમાં જૂના સમયમાં ગુજરાતીમાં પ્રચેદ નોંધપાત્ર છે જુઓ 'કાન્હડદેવગ્ન્ય' મા - 'મારણિ નવા પાયર્યા ઘીર, ફૂલ પગર પરિમલ અષીર,' સદ ૧, વરી ૨૪૦.]

અમિપ્રહ પુ [સ] 'પ્રતિજ્ઞા, ધાર્મિક નિયમ' આ જૈન પારિભાષિક શબ્દ છે ૫૬, ૫૭, ૮૩૪

અમરપ પું. 'અદેસાઈ' ૨૧૧ [સ અમર્ય]

અમૂક્ષ યિ 'વિકલ, આજ્ઞો' ૨૧૧ [સ મુગ્ધતિ > પ્રા મુગ્ધત્ ઉપરથી સર૦ ગુજ 'અમુક્ષણ' અહીં 'અ' વઢે 'અતિ'નો ભાવ વ્યક્ત થાય છે જેમ કે 'ઘોર-અઘોર,' 'લોપ-અલોપ,' 'જડ-અજડ' इत्यादि મરાઠી અને પૌર્વાત્ય હિન્દીમાં 'અચપલ' શબ્દ 'ચપલ' અર્થમાં છે સંસ્કૃતમાં 'રક્ત'ની પૂર્વે 'અ' લાગીને 'અરક્ત' (પ્રા અલક્ષ્ય, ગુજ અલક્ષ્ય) થયો ત્યાં પણ 'અ' આશો ભાવ વ્યક્ત કરે છે એમ ગણવું ઓઈએ.]

અરહટ પુ 'રહેટ' ૧૦૮૪ [સ અરહટ > પ્રા અરહટ, રહટ સંસ્કૃત મૂળ તરીકે સૂચવવામાં આવે છે તે શબ્દ પણ લોકભાષામાંથી લેવાયો હોય એ સંભવિત છે.]

અલપેસર વિ 'અચત મુદર, અલગ્નેલ' ૧૦૪ [આના મૂળમાં પ્રાચીન દ્રાવિડી 'અડવ,' 'અલવ' (મુદર-લીલાયુક્ત) છે, જે સાથે મુદરતાવાચક સંસ્કૃત શબ્દો અલર, અલરા, અલસાર આદિ સંબંધ ધરાવે છે 'અગ્નેસર' તું 'અગ્વ' અગ પણ એમાંથી હોય એમ બને અલવ + ઈશ્વર = અગ્નેશ્વર, અલ્લેમર જૂના ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ વર્ણ રૂપો પ્રયુક્ત થયેલા છે તથા 'લીંગપૂર્વક, સ્પષ્ટવાધી' એ અર્થમાં 'અલવિહિ,' 'અલપડ,' 'અલવિ' જેવા પ્રયોગો મળે છે આ વિશે ચર્ચા માટે જુઓ 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિપદ પત્રિકા,' ડિસેમ્બર ૧૯૪૩માં મારો લેખ 'અલલેમર']

અવદાત પુ [સ] 'શૂતાંત' ૧૮ [સંસ્કૃતમાં અવદાત નો અર્થ 'સફેદ, સ્વચ્છ, સુંદર' એવો છે, 'સત્તમ' એવા અર્થમાં પણ તે ક્વચિત્ વપરાય છે જૂની

ગુજરાતીમાં એ શબ્દ એના તત્સમ સ્વરૂપનાં-પણ નોંધપાત્ર અર્થોર સાથે-પ્રયોજાય છે ત્યાં એનો અર્થ ‘પરાક્રમ-કીર્તિનો વૃત્તાન્ત’ એવો છે અને સાથોસાથ ફેવઝ ‘વૃત્તાન્ત’ અથવા ‘દૃકીસ્ત’ એવો સાધારણ અર્થ પણ છે. આમ સ્તત્રોત્તર અર્થ આદ્યો યત્નો ગયો અને છેવટે એ શબ્દ પોતે જ પ્રયોગહુત થયો.]

અવધિ જ્ઞાન ન. [સં.] અતીન્દ્રિય જ્ઞાનવિશેષ; એ વહે અમુક અવધિ-મર્યાદામાંના પદાર્થો જોઈજાળી શકાય છે. આ જૈન પારિભાષિક શબ્દ છે. અવધિ જ્ઞાનિહ ૫૧૧, ૫૫૧, ૧૧૫૮; અવધિ જ્ઞાનિહ ૭૬૬.

અવધૂત પું. [સં.] ‘મસ્ત.’ ૪૦૫ [અહીં ‘મધુપાનથી પરવશ થયેલા’ને ‘અવધૂત’ કહ્યા છે એ સ્તાવે છે કે અર્થ ફલકો પડ્યો છે.]

અધિહૃદ વિ. ‘અમમ, સાતત્યયુક્ત.’ ૧૧૨૫ [સં. અધિષ્ટ]

અષ્ટાપદ પું. [સં.] એક પવૈત, જ્યાં પ્રથમ તીર્થંકર ધ્રીશ્વરપદ્મદેવ નિર્વાણ પામ્યા હતા. આથી એ મહાતીર્થ ગણાય છે. પણ અષ્ટાપદનો સ્થાનનિર્ણય અન્યારે થઈ શકતો નથી. ૨૭, ૪૮૧. અષ્ટાપદિ ૪૧.

અમિઠ વિ. ‘એવું.’ હિ. ‘એના.’ ૭૧૮ [સં. ઇંદશિક > પા. હિસ, પ્રા. દિસ, અપ. અસ] જુઓ અહિસિંહ.

અસંભમ પું. ‘સંભવનો અભાવ, અશક્યતા.’ ૧૧૫, ૧૦૪૬ [સં. અસંભાવ]

અચ્છી છી. ‘છી.’ ૨૧, ૨૧૩, ૪૬૩.

અદિનાળ ન. ‘દંધાળ, નિશાની.’ ૨૨૧ [સં. અમિજ્ઞાન > પ્રા. અદિજ્ઞાળ]

અંગઓલગું પું. ‘અંગરક્ષક.’ ૩૬૮ [સં. અદ્ગ + કન્નડ ઓલિગ. જૂની ગુજ. માં ‘અંગઓલગણા’ છે. ‘ઓલ્લગ’ શબ્દ ‘સેવા’ના અર્થમાં આજે પણ વપરાય છે અને ભેગીઓને ગામડાંમાં ‘ઓલ્લગણા’ (શબ્દાર્થ ‘મેરકો’) કહે છે.] જુઓ ઓલગ.

અંગારુડ પું. ગુજ. ‘અંગારો.’ અંગારુમા ૩૭ (૫) [સં. અંતારક > પ્રા. અંગારક]

અંગિત ન. ‘દશાંગે, ચેષ્ટા.’ ૧૧૭ [સં. અંગિત]

અંગુલપરસ પું. ‘આંગૂલીનો સ્પર્શ.’ ૧૭૪ [સં. અંગુલસ્પર્શ]

અંજન પું. [સં.] ‘એક પ્રદેશ, જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો.’ ૨૬૪ [મુત્તેમાન ગિરિમાઝાને ‘અંજનગિરિ’ કહેવામાં આવે છે: જુઓ નંદલાલ ને, ‘જ્યોત્સોપનિષદ ડિક્શનરી,’ પૃ. ૮].

અંતરાય ન. 'અતરાય કર્મ, એક પ્રકારનું કર્મ, જે શુભ કાર્યોમાં અતરાય—
વિપ્નરૂપ થાય છે' ૭૩૭ [સં. અન્તરાય. આ જૈન પારિભાષિક શબ્દ છે]

અંતેડર ન. 'રાણીગણ' અંતેડરીય ૨૪ (૫) [સ. અન્ત પુર]

અંદોહ પું. 'વિમાસન.' ૧૦૮ [પા. 'અંદોહ,' ગુજ. 'અંદેશો' સાથે
આને સંબંધ હોય ?] ✓

અંધ્ય પુ [સં] 'એક પ્રદેશ, જ્યાં નહરાજાએ વિનય કર્યો હતો,
'આન્ધ્ર.' ૨૭૦

અંધિક છી 'અધિના દેવી' ૧ (૫) [સ અધિક્ષા]

આગલી ધિ. ૨ (૫) આગલુ ૩૧૮, ૧૦૩ જુઓ અગલી.

આગુ ન. 'એક પ્રકારનું વસ્ત્ર.' આગો ૩૦૬ [સ. અગ્ર ઉપરથી,
'અગનું રક્ષણ કરનાર' એ અર્થમાં સહેજ રૂપફેરે 'આગ' શબ્દનો 'વસ્ત્ર'
અર્થમાં પ્રયોગ અન્યત્ર પણ છે, જેમ કે—'વાન્હટદેવ્રથન્ધ,' ૩-૭૫, ૩-૧૧,
હત્યાદિ.]

આષાઢ પું 'દેવસ્થાનને દાનમાં અપાયેલી જમીન,' ગુજ. 'અષાઢ' ૧૩,
૨૦ (૫). ગુજ.માં જાણ કરીને દસ્તાવેજોના લેખાણમાં 'અષાઢ'નો અર્થ
'કુલ દુષ્ટ સાથેનું' એવો પણ થાય છે

✓ આછળ ન. 'છાશ' ૧૧૬૩ ૧૪ (૫) [સર૦ 'આછ,' 'આશ' =
'છાશનું પાણી.' સ અન્ધ = 'પાતક, ચારીક' ઉપરથી. સર૦ 'પરાશ' = સ્વ
પાનલી છાશ.]

આપળ સ 'પોતાનો.' ૫૪૬. આપળ ૨૩૧, ૩૧૩, ૧૦૮૯; આપળ-
પાને ૧૧૪; આપળપૂ ૪૦૭, ૪૩૮, ૧૧૩૧; આપાપળા ૧૦૧૮; આપાપળો
૧૭૨, ૨૦૫ [સ આત્મન > પ્રા અપળો. અર્વાચીન ગુજ માં થયેલો આ
શબ્દનો અર્થવિસ્તાર નોંધપાત્ર છે, જેમ કે 'આપળું' એટલે પોતાનું તેમ જ વક્તા-
સમેત બીજા અનેકનું.] જુઓ 'પટ્ટિગતક પ્રસ્થરણ'ના 'શબ્દકોશ'માં આપળ

આમીર પું [સ] 'દેશવિશેષ, આમીરોનો—આહીરોનો દેશ' ૨૭૧

આમૂઝં ન. 'વાદકું,' આમૂઝા ૫૮૬ [સં અમ્ર > પ્રા. અમ્મ > ગુજ.
આમ થઈ સર૦ ગુજ. 'આમૂઝં']

आम स. 'अमे.' ७३६. 'पोताना.' ७७३. मातापिताने संवोधन करतां पण आ शब्द वपराय छे; जेम के 'आम तात' (अर्थात् 'मारा पिता'). २३७, ७७५, ९५०. [स. अस्मद-; प्रा. अम्हअ]

आराधन पुं. 'एक प्रदेश, ज्यां नलराजाए विजय क्यौं हतो.' वर्णन अनुसार ए गंगाने पेल पार आवेचो हतो. २६४.

आराम पुं. [सं.] 'उपवन, बगीचो.' ८९, ५२४. आरामि ५९३ [गुज. 'रामी' = मात्री शब्द सं. आरामिक > प्रा. आरामिअ > रामिअ उपर्यो आवेलो छे.]

आलव स. क्रि 'आलाप करचो, गावुं.' आलवह १००५, १००६ [सं. आलप् > प्रा. आलव]

आलि न. 'तुच्छ वस्तु, जड़ी वस्तु, आळ'; सर० गुज. 'आळपंगळ' २२ (प) [सं. आल. आ शब्द प्राकृत अने अपभ्रंशमां पण तत्सम रूपे चालू रहेलो छे. जुओ हेनचंद्रनां अपभ्रंश अवतरणीमां - 'महु कंदो वे दोसडा, हेदि म संग्रहि आलु, ८-४-३७९.]

आवट अ क्रि 'मुंछायुं, दुख पागमुं.' आवटइ ३६६ [सं. आटत > प्रा. आवट.]

आप्या स्त्री. 'आरा, इच्छा.' ६६ [सं. आरा]

आहवु वि. 'आयो, आ प्रकारनो.' आहवा २११, २१२, २३७.

आहि स्त्री. 'शक्ति, हिंमत,' गुज. 'आय.' ९८८ [सं. आय. सर० गुज. 'हाय' = शक्ति; जेम के 'एनामां कशी हाय नथी.']

आहेड पुं. 'शिखर, मृगया.' ७९८. आहेडइ ११११ [सं. आलेड > प्रा. आहेड]

आंगुली स्त्री. 'आंगठी.' आंगुलीइ ३५९ [सं. अङ्गुलि]

आंव पुं. 'आवानुं झांड.' ४३४ [सं. आम्र > प्रा. अंव]

इड न. 'ईडुं.' ७५५ [सं. अण्ड]

अगनिडं न. 'स्त्रीनुं काने पहेरवानुं एक घरेणुं.' एनुं अर्वाचीन. गुज. रूप 'ओपनियो.' १९१.

उघड पु 'जैन साधुनुं रजाहरण, ओघो' ६१ (५) [स अयग्रह > प्रा उग्रह]

उचितबोटु पु 'प्रसमानुसार उचित वाणी बोली रानानुं मन रचन करनार'
उचितबोला २७३

उच्छक वि 'आतुर' ५८२, ५५८ उच्छकपण्ड ६१ [स उ मुक]

✓ उछी वि 'ओ १ कमी' २७६ उछेरडड 'बधारे प्रमाणमा आधु गुन'
'ओछेरड' ८२१ [प्रा उ ३]

उहीस पु अरिसाना प्रदरा '२६५ जुआ उडू

उडू पु [स] 'वर्तमान ओरिसा प्रान्तनो अगभूत एक प्रदेश' २.५
जुआ उहीस.

उत्तरासण पु 'बदन बरती बयत उत्तरीप बन्नने शरीर उपर अमुर रीते
रागनु ते' उत्तरासणि ११०१ [स उत्तरासन्न आ जैन पारिभाषक शब्द छे]

उदभुत वि [स] 'अदभुत' २७२ जुओ उदभुत

उदभुत १०८ जुओ उदभुत.

उपगार पु 'उपकार, पाठ.' १२०, ४९३, ५८८, १८३ १०५९
[स उपकार]

✓ उपदिशा छी 'खराब दशा अयदशा' ४००, ८०१ [स अयदशा]

उपसर्ग पु [स] 'विघ्न (खास करिने तपधर्यामा)' ७२२

उलख स कि, 'ओळखवु' उलखातू ६६३, उलखान्यउ ५३० उलखी
' १४, उलखीइ ४, ६१७ उलखीउ ६८८, ७०३, उलखीउ २४, उलखीति
११७ [स उपलब्ध > प्रा उवलकर] जुओ ओलख

उलग स कि 'सेवा करघी' उलगुं ५०७ [क उल्लगिगु 'सेवा करघी,'
उल्लिग 'सेवा'] जुओ अगभोलगू

उलय स कि 'खोटी रीते पनानी पावुं' गुज 'ओळवुं'
उलखी ९८.

उलाल 'उगळवु' अ कि 'उल्लवु'नुं कारक उलालइ १७९, उलाली
जइ ७३७ [सं उद् + ल्लुंनुं कारक-उगम्यति हि उलालना]

उलि छी 'पक्ति,' गुज 'ओळ' ३०६ [प्रा ओली < सं आलि ?]

ઉલંમડ પું. 'ઠપકો', ગુજ. 'ઓઠમો.' ઉલંમા ૩૧ (૫) [સં. ઉપાલમ્મ
> પ્રા. ઉવાલંમ. 'ઓલંમડ' શબ્દ પળ જૂની ગુજ.માં આવે છે. જુઓ 'પટિશતક
પ્રકરણ'નો શબ્દકોશ.]

ઉલ્હવ સ. કિ. 'લુહાવવું,' ગુજ. 'ઓલ્હવવું.' ઉલ્હવીમા ૮ (૫)
[દે. ઉલ્હવ]

ઉવજ્ઞાય પું. 'ઉપાધ્યાય, જૈન સાધુની એક પદવી.' ૧૨૪૧ [સં.
ઉપાધ્યાય > પ્રા. ઉવજ્ઞાય. ભારતના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં બ્રાહ્મણોની કેટલીક
અટકો—'ઓજ્ઞા' (ગુજરાત) 'વજ્ઞે' (મહારાષ્ટ્ર), 'જ્ઞા' (ઉત્તર પ્રદેશ)—
પ્રા. રૂપ 'ઉવજ્ઞાય' ધોળ થતાં વ્યુત્પન્ન થઈ છે.]

✓ ઉસીકલ વિ. 'આભારી,' ગુજ. 'ઓશિકલ, ઓશિગણ.' ૬૧૦, ૭૫૮,
૧૦૨૧.

ઉસંજ અ. કિ. 'સંકોચાવું,' ગુ. 'ઓસંકાવું.' ૨૮૪ [ઉત્ + સંક >
પ્રા. ઉસજ]

✓ ઉખારણડં ન. ગુજ. 'ઓવારણું.' ઉખારણહ ૬૬૮ [સં. અવતારણકમ્]

✓ ઉફરુ વિ. 'ઉપરનું, ચડિયાતું.' ૭૫૦; ઉફરું ૧૭૨ [જૂની ગુજ.માં
'ઉપહરકું' પણ મળે છે; જુઓ 'પટિશતક પ્રકરણ,' શબ્દકોશ. એમાંના 'પ'
અને 'હ' ના સંકરથી 'ઉફરડ-ઉફર' થયું હોય એ શક્ય છે.]

ઝરધ વિ. 'ઝંચે.' ૧૨૨૩ [સં. ઝરં]

✓ ઝુષટ પું. 'આડો રસ્તો.' ઝુષટિ ૮૩૫ [સં. ઝદ્ધર્મ—, પ્રા. ઝવટ]

ઝવરથ સ. કિ. 'વ્યર્થ કરવું.' ઝવરથહ ૨૧૧ [સં. ઝદ્ + વ્યર્થ] ✓

✓ ઝસમી મૂ. ક. " નેચાઈ ગયેલી." ૪૧૩ [સં. ઝસના]

ઝસસ અ. કિ. 'ચીલતું, વિકાસ પામવો.' ઝસસહ ૮૨૫ (૫) [સં.
ઝન + થમ્]

ઝકાડલિ વિ. 'એક સેરનો (હાર), એકાવઠ (હાર).' ૫૨ (૫) [સં.
ઝકાવલિ]

ઝતલહ કિ. વિ. 'ઝટલામાં.' ૪૨૭ [સં. *ઝયત્ય + ઇલ > પ્રા. ઝતિલ,
અપ. ઝતુલડ]

एचडू वि 'आगु' ६१, ७७ थी ८८०, ८८२ थी ८९० [स * ईरा
(यावत्, तावन्नी जेम), अप एउडउ गुन एउडा]

ओलस स कि 'ओलसु' ओलसद् २८३ तुओ उलस

ओसीसठ न 'सूती वसते माथा नीचे मूत्रानु टक्कण आशीरु ओमामा
३७० [स उत्शीयक > प्रा उत्सीसअ]

ककाण पु 'देशविशेष ज्या नगराचाए विनय क्या होता' - ६७
[बुचिस्तानन अहीने आवेग प्रदेशान क्याकान' कहता त्वाधी आंग घोरा
'कयान' के 'केराण' कहेंगता पछी काइ पग ऊर्ची जानना दोडा म
'केराण' शब्द प्रचलित थया] तुआ केकाण

कच पु 'कच्छ देश' २७१ [स कच्छ कच्छ'नो मूल ०र्थ 'नदी
अथवा समुद्रकिनारानो मीनारावाडा प्रदेश' एवा छे प्राकृतमा पण एनो एवा अर्थ
छे सर० 'माटुयान्छ' ('ज्ञाताधर्मस्या सून,' धृतस्कन्ध १, अध्ययन १),
'भरकच्छ' आदि] जुओ काछ

कचपिधि स्त्री 'न समजाय एवो अवान,' गुज 'कचपव' ४०१.

कचोलहु पु 'प्यालो' कचोलडा २७१ [प्रा कचोय, गुज 'कचोलु'
जैन सस्कृतमा कचोउक शब्द वपरायो छे पण ते लोरभाषामाथी लवाया
जणाय छे]

कछोटी स्त्री 'गामी' ८८२ [प्रा कछोगी ज स रथ > प्रा कच्छ
उपरधी छे]

कटा स्त्री 'छग' ९२ ✓

✓ कडलिज वि 'मोगे कडछा जेवो' ४८ [दे रुडुछप उपरधी रक्षारी
ओना विंशण पहेरवेरानी मोगी, दीली काडडीनो प्रस्तुत स्छे निदरा छे]

कडि स्त्री 'केड,' काठि 'रथ' कडिइ ९४० [स रति]

कडी स्त्री 'स्त्रीने पगे पहेरवानो अठमारविशेर' ९४० [स कठ गुज
कडु-कडी]

कडूड वि 'कडु' ३२५ [स कडु > प्रा कडुअ सस्कृतमा कडु
एग्ले 'तीलु' अने तिक्त एगल 'कडु' पण गुजरातीमा 'कडु' अने 'तीलु'
ए वजेना अथा मूलनी तुनाए उल्लगपालट थइ गया छे]

कण वि. 'अन्प.' ११६६ [सं. कण]

कणमण अ. कि. 'दुःखने लीधे झीणो अवाज काढवो, आसवुं.' कणमणइ २३६ [रचानुकारी]

कणवार स्त्री. 'सहाय करवी, खवर करवी.' ७३४ [सं. कण > प्रा. कण + वार ? कंडक आ गुजराती शब्दने मळता अर्यामां जैन संस्कृतमां कर्णवारा, कर्णवारी आदि शब्दोना प्रयोग छे. जुओ 'पुरातन प्रबन्धसंग्रह,' पृ. १११-१२.]

कतूहल न. 'कौतुक.' ७८०, १००२; कतूहले ८१३.

कन्हइ अ. 'पासे, कने.' ४१४, ५५३, ५६७; कन्हइ ६८३; कन्हइ २६. ['कन्हइ' सप्तमीनो अनुग छे. सं. *कर्मस्मिन् > अप. कणहिं > कन्हइ. जुओ 'पष्ठिशतक प्रकरण'ना शब्दकोशमां कन्हइ.]

कय स. 'प्रभार्थक शु.' ८ (५) [सं. कानि > अप. काइ, अथवा सं. किम् उपरधी काइ, जू. गुज. कइ. 'इ'तुं प्रतिसंस्मरण यतां कय, अर्वाचीन गुज. 'के.']

कयर पुं. 'एक वृक्षविशेष, केर, केरडो.' १००७ [सं. करीर > प्रा. कइर]

करणहार पुं. 'करनार.' ७३५ [सं. करण + कार, 'ह'ना प्रक्षेपधी 'करणहार,' गुज. 'करनार.' जुओ 'पष्ठिशतक प्रकरण'ना शब्दकोशमां आराधणहार शब्दनी नीचे नोंवायेला आ प्रकारना प्रयोगो.]

कलंधी पुं. 'खेइत,' गुज. 'कणवी' ८२५, १२३२ [सं. कुटुम्बिन् > प्रा. कुटुंबी-कुलंधी, म. कुलंधी-कुणवी. उनी गुज मां अन्यत्र 'कुलंधी' शब्द छे— 'घांची मोची नइ सूतार, धोधी कुलंधी नइ लउहार,' संघकुलकृत 'नंदवत्रीसी' (सं. १५६०), कवी १२७. प्राम्य गुज.मां आजि पण 'कणवी' शब्द बपराय छे.]

कसि स्त्री. 'कसोटी (सोनानी)'. ८५३ [सं. कप]

कसिउं स. 'शुं,' गुज. 'कशुं.' ५४, ४१४, ७५०; कस्यू १०५१ [सं. कीटस > मा. किरिस, प्रा. केरिस, अप. कइस. सर-हि. कैसा, य. कसा.]

कहण न. 'कयन.' १०५७ [सं. कयन]

कहि स. 'कोई.' २२, २५६, ३९७; कहिनइ ९८, ३९३; कहिनी ९८; कहिनुं २५६; कहिनुं १०१८ [सं. कापि > प्रा. कावि. > अप. कवि > जू. गुज. काइ]

ककुम न 'कडु' २६७ [स कुकुम]

कडीउ पु 'छोवा चणवानु काम करनार कारीगर, ऋडियो' कडीना १०० [द कडइअ]

कत पु 'पति,' गुन 'कथ' ३६०, ४३०, ४३६, ४३७ ४४१, ४४२, ५१०, ६३१, कतनी ६३२, कता ३५५, ४१७, ४४० ४४२, ४४४, ४५१, ४५८, ४५९, ४७७, कतानह ४४४, कतिह ७३ [म रान्न]

कय छी 'छडी' १९८ [स कय्या]

कयोज पु 'एर देश ज्या नलराजाए विजय कयो हतो, अफघानिस्तान' २६७ [काम्बोज]

काछ पु 'कच्छ देश' २६६ [स कच्छ] जुओ कच

काछड पु 'काछडो, कछोरो' ४८ [स कच > प्रा कच्छ + स्वार्थिन् ड]

काज न 'काम' काजनह 'कामने मा' [स कार्य > प्रा कज]

कापही पु 'साधु, तापस' २१ (प) [स कापटिन् > प्रा कापडिअ]

कामणगारिउ पु 'कामण करनार, कामणगारो' ७३४ [स कामणगारन् > प्रा कम्मणगारओ]

कामाक्षी स्त्री 'कामारया देवीनु पीठ ज्या आवेउ छे एवो प्रदेश, कामरूप अर्थात् आसाम' २६६, २७१ [स कामाख्या]

कार पु 'एर प्रदेश, ज्या नलराजाए विजय कयो हतो' [स कारा आ स्थळे दक्षिण समुद्रमा अगस्त्य मुनिनो आश्रम आवेलो हतो ताछपर्णा नदीना मुख भागळ आवेउ 'फोगड' जेनो उरय मार्को पोगेए कयो छे ते ज आ स्थान एम केन्द्रारु माने छे जुओ नदलाउ दे, 'ज्योप्रोफिटल डिक्शनरी,' पृ ९२]

कारिमी वि 'बनावटी' १०८५ [स कृत्रिम > प्रा कारिम]

कारु पु [स] 'कारीगर' सर० गुन 'नाह कार' १०१

कालीउ न 'छीनो एर अल्हार' १११

कासग पु. 'ध्यान माटे शरीरने निधल राखवुं ते, काउसग,' ११००. कासगरहीउ ४९, कासगि ७६, २३५, ७२२, १७ (प) [स कायोत्तर्ग > प्रा काउत्सग]

कासर पुं. [सं.] ' जंगली पाडो. ' ४८२

कांकिमपणउं न. ' हांकी काढवानी प्रगुति. ' ४५७

किहां अ. ' क्यां. ' किहांथू ४१४ [सं. कस्मात् > प्रा. कम्हा > अप. कहां]

कीडीउं न. ' नानो काचनो मणको. ' कीडीभा ८८३ [दे. चीड. सर० प्रा. गुज. ' चीडियुं ']

कुछित वि. ' निन्दनीय ' ७५९ [सं. कुत्सित]

कुडि-खी. ' कोडी, शंसलुं. ' कुडिनइ ११६५ [सं. कपर्दिका > प्रा. कवडिभा, कउडिभा, जू. गुज. कउडि, म. कवडी.]

कुतिग न. ' कुतुहल, नवाई. ' २३ [सं. कौतुक]

कुशोभो पुं. ' शोभानो अभाव, अपकीर्ति. ' ३९०

कुंकण पुं. ' एक देश ज्यां मलराजाए बिजय कयौं हतो, कौंकण. ' २६६ [सं. कौटुण.]

कुकस पुं. धान्यनां छोडां, ' गुज. ' कूशका. ' ७६ [दे. कुकुस]

के. स. [सं.] ' फेटलाक. ' ११०२, ११०३

केकाण पुं. ' घोडो. ' ९३८. जुओ ककाण.

केतलउं वि. ' केटकुं. ' केतलइ २६ (प); केतला १८०; केतली ३१३, ४१७; केतले ३९८ [सं. *कयंतिअ (= कियत्), प्रा. केतिअ, अप. केतिल. हि. कितना, म. क्तिती.]

केलवण खी. ' खिलवणी, व्यवस्थित विकास, ' गुज. ' केळवणी. ' १०; केलविउं ४४९.

केलि खी. ' केळ. ' १००६ [सं. कदली > प्रा. कयली]

केवल न. [सं.] ' सर्वश्रेष्ठ ज्ञान, सर्वज्ञता, केवल ज्ञान. ' ५३४, १२५०.

केवली पुं. ' केवल ज्ञानी. ' ५३५, ५५३, ५५४ [आ जैन पारिभाषिक शब्दो छे.]

कोइलि खी. ' कोयल. ' १००६ [सं. कोकिल > प्रा. कोइल]

कोडि खी. ' करोड. ' २४३ [सं. कोटि]

ક્ષણ પુ 'પર્વદિવસની યથા કે વ્યાખ્યાન' ૩૮૯ [સ ક્ષણ = પર્વ ગુન પ્રયાગમાનો અર્થફેર નોંધપાત્ર છે]

હુદ્ર ન 'હિદ્ર, હોર' ૧૧ [સ હિદ્ર ઠઠ્ઠી વ્યુત્પન્ન શબ્દને સસ્તૃત જવા બનાવવાનો અજ્ઞાનમૂલ્ક પ્રયાસ છે આવા બીના શબ્દ માટે જુઓ ક્ષેદ]

ક્ષેધ ન [સ] 'જૈનધર્મમા વિહિત સાત સ્થાનો, જ્યા ધન વાપરવાનું મિવાન છે' ૧૨૧, પેટ્ર ૧૦ (૫) [આ જૈન પારિભાષિત શબ્દ છે]

ક્ષેદ પુ 'ચેદ કલ્લરા' ૨૦ [સ ચેદ] જુઓ હુદ્ર

પહોપલી સ્ત્રી 'માથા માટની નાની ઘાવ' પહોપલીદ્ ૨૪૧ [પ્રા સુદ્ધા સુદ્ધિયા ઘઠ્ઠી જુઓ- રાહોપર્ગી લીધિસા' ('પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યમન્દર્મ', પૃ ૧૮૬) વીરસિંહના 'ઉપાહરણ,' પ ૫૨૧મા આ જ અર્થમા 'સહોપલી' શબ્દ છે, જ ગુજ મા અન્યથા પણ સુપ્રચલિત છે]

ક્ષપ પુ. 'ઉપયોગ' ૩૯૫ [સ ક્ષપ્ ઉપરથી ભાષાના આ કરતા વધારે જૂના ઘરમા 'ક્ષપ' અને 'સ્વપ' એ બન્ને શબ્દોનો 'ધમ' એવો અર્થ થાય છે જુઓ 'પરિશિતક પ્રકરણ' ના શબ્દકોશમા ક્ષપ અને સ્વપ]

ધીટલી સ્ત્રી 'ઢીલુ એક ઘરેળું' ૧૧૦

ધીર ન 'દૂધ' ૧૧૧૩, ૧૧૧૯ [સ ધીર]

ધેલ સ્ત્રી 'પક્તિ, પરંપરા' ૧૧૬૮ [ઉત્તર ગુજરાતમા યુવાનો અને બાઢકો માટે 'નાની હેલ (ધે)' એવો પ્રયોગ થાય છે, તે આ સાથે સરસાવવા જેવો છે]

ધેસ પુ 'દ્વેષ' ૩૪૯, ૬૨૮

ધોડ 'લાલડું' ૧૧૬૫ [સ ધ્વોટ > પ્રા ધોડ]

ધોવલડ પુ 'ધોધો, ધો યે' ધોવલદ્ ૧૦૧૬

ધોહ સ્ત્રી 'ધીણ,' ગુજ 'ધો' ૫૪૩ [સ ધોહ ?]

ગણીડ પુ 'જ્યોતિષી' ગણીઆ ૧૦૨ [સ ગણક]

ગયમર પુ 'હાથી,' ગુજ 'ગેમર'. ૧૧ (૫) [સ ગજવર > પ્રા ગયવર ગુજરાતમા પ્રચલિત વિશેષનામ 'ધેમર' આ ઉપરથી છે શ્રી રમણલાલ દેસાઈની નઘ્ઠરુપા 'હૃદયવિભૂતિ'માં ધેમર મુઠ્ઠી નામે પાત્ર આવે છે ગુજરાતમાં ગેમલદાસ નામે એક કવિ થઈ ગયો છે]

गरढउ वि. 'घरढो, ष्टद.' गरढा ३५१ [सं. जरठ > प्रा. जरढ, गरढ.
सर० काठि. 'गलढो'.]

गरसली स्त्री. 'खीतुं एक घरेगुं.' १९१

गरुअढी स्त्री. 'मोटाई, माहारम्ब.' ५८९. जुओ गिरुड.

गहगह अ. कि. 'आनंद पामवुं, सुगंधयी महकवुं.' गहगहइ १००५;
गहगहिया २२४ [उपर नोधिय वे अर्थो अनुक्रमे आ वे प्रयोगोमां छे.]

गंभीरिम स्त्री. 'गंभीरता, ऊंडाई.' १८८, २०८

गाह स्त्री. 'गीत.' ३९२ [सं. गाया > प्रा. गाहा]

गांछउ पुं. 'बांसछोडो.' गांछा १००, १०१ [दे. गंछ, गंछय]

गांठीउ पुं. 'खीतुं एक घरेगुं.' गांठीमा १९४ [सं. ग्रन्थिकः > प्रा. गंठिओ]
जुओ घाठऊउ.

गिरुड वि. 'मोडो,' गुज. 'गरबो.' २०८, ९९९, १०६४, १२१६;
गिरुमा २६, ५४, १०७२, १११९. जुओ गरुअढी.

गुड स. कि. 'सज करीने चलाववुं.' गुडी ४६६ [हाथीने सचारी माटे सज
करवानी क्रिया माटे 'गुड' धातु जूनी गुज.मां व्यापक छे.]

गुडउ पुं. 'पग,' गुज. 'गुडो'. ४६६

गुडी स्त्री. 'नानी धजा.' १२३; गुडीमा ३९१ [आ कलउ ऋणशब्द छे.
चैत्र सुद एकमथी शरु यता दक्षिणी नवा वर्ष माटे 'गुडीपडवो' शब्द छे, एमां
पण 'गुडी' 'धजा' ना अर्थमां छे. ए दिवसे धजानां तोरण बांधवामां आयतां.]

गुण स. कि. 'बोलवुं, बांचवुं,' गुज. 'गणवुं.' गुणइ १२५३ [सं. गण.
सर० गुज. 'भणवुंगणवुं'.]

गुणनिलु वि. 'गुणोतुं स्थान, गुणवान.' ४८ [सं. गुणनिलय]

गुल पुं. [सं.] 'गोल'. ५१४

गूगलीउ वि. 'हाथीनी एक जात.' गूगलीआ ३०५

गूज न. 'छानी वात.' ८५४ [सं. गुह्य. सर० गुज. 'गूजु' = 'खीमुं'.]

गोलि स्त्री. 'रमत, मस्ती, गेल.' ३०५ [सं. केलि ?]

गोठ स्त्री. 'प्रेमभरी वात.' ४२२ [सं. गोष्ठि > प्रा. गोठि. सर० गुज.
'गोठदी', 'गोठियो' इत्यादि.]

गोपण पु 'अवाड लप्तावसानु आओनु एर घरेणु' १९२ [स गुपन > प्रा गुपण]

गोमती स्त्री [स] 'स्त्रीओनु एर घरेणु' १९४

गोरू न 'गायो' ४७ [स गोरूप > प्रा गोहअ आ प्रसारना बीना प्रयोगो-स चट्ठपानि > प्रा चेट्ठपाइ (बालको) स भाडरूप > प्रा भाडरूप] > गुज भाडरूप बली जुओ- 'गोरू चारीने घेर आवे, बहालोनी मारा गोरू चारीने घेर आवे' - एक प्रचलित भजन]

घट पु 'विष्टो' घटली = गटनी २३ [द गट] जुओ 'ली

घण पु 'चिता' ३६५ [स घन गुज मा अही लक्ष्यार्थ आब्या छे]

घनेरुड वि 'बधादे,' गुज 'घनेरुओ' घनेरुडा १२१० [स घनवर > प्रा घणवर + अप स्वार्थिक प्रत्यय 'ड']

घरक अ फि 'घूरकयु गुस्तामा अवाच करवो' घरकइ ४८० [दे घुरक रवानुकारी]

घरणि स्त्री 'पत्नी' ४६ [स रहिणी > प्रा परिणी जमी गुन मा 'घरणी' प्रयोग पण छे]

घाट पु 'पहाडी मार्ग' ३०० [सर० हि घानी जैन सस्कृतमा 'घट' प्रयोग मळे छे (जैन के 'गाडराघट' = एक विषम पहाडी मार्ग), एनो सपथ आ साथे छे गुजरातीमा 'घाटी' शब्द 'डुगराल रस्तो' तथा लक्षणाधी 'सरुट' ए बजे अर्थमा छे]

घाठऊड पु 'प्रयिच्छेदक,' गुज 'गाठुओ, गठियो' घाठऊआ ७९० [स *ग्रन्थुक > प्रा गठुअओ > अप गठुअउ आ शब्द विषे विगतसर चर्चा माटे जुओ 'संस्कृति,' वर्ष ६, पृ १२३, २१६ तथा वर्ष ७, पृ २४] जुओ गाठीड

घार अ. फि 'जेनमा गडनु बेमान थनु' घारिउ १०९५ [घृ-घारयति उपरधी स घारित > प्रा घारिअ सर० गुज. घारण]

घूतकार पु 'घुवढनो अवाज,' ४८० [रवानुकारी]

चउत्थ स्त्री 'एक दिवसनो अपवास' १९६, चउथ ५०२. [स चतुर्थ (भक्त) > प्रा चउत्थ > गुज चौथ अही भक्त अथवा भोजन शब्द अध्याइत

સમજવાનો છે. આ જૈન પારિમાણિક શબ્દ છે. માણસ-ચોથે ટંકે મોજન કરે
 એ તેનો અર્થ છે.]

ચઢપઢ વિ. 'ચોધું.' ૧૨૩૭; છુયદ્ ૧૧૨૩. [સં. ચતુર્થઃ > પ્રા.
 ચઢપ્પઢ]

ચઢરી છો. 'સમવિધિ માટેનો મંડપ,' ગુજ. 'ચોરી.' ૧૦ (૫) [પ્રો.]
 ચઢરિઆં < સં. * ચતુરિકા]

ચતુરવંતિ વિ. 'ચતુર.' ૧૧૨૯.

ચમર પું. 'ચામર,' ચમરાત ચતુરવચન ૩૭૧. સરસાંબો સમુદ્રાત ['ગુજરાત,'
 'મીલાત,' 'મહેલાત,' 'જીવાત,' 'મેવાત' આદિમાં ચતુરવચનનો જે અરથી
 પ્રત્યય 'આત' છે તે જ અહીં વપરાયો છે.]

ચહ સ. કિ. 'હચ્ચવું.' ગુજ. 'ચાહવું.' ચહદ્ ૯૫ [પ્રા. ચાહ]

ચહુટડં ન. 'ચજાર,' ગુજ. 'ચોટ્ટ.' ચહુટદ્ ૩૮૭, ચહુટા ૯૨, ૧૨૩૬;
 ચુચટા ૯૨. [સં. ચતુર + હટ > પ્રા. ચહહટ]

ચંગ વિ. [દે.] 'મુન્દર.' ૧૮૫, ૨૬૪, ૮૭૬, ૧૧૧૯, ૧૨૧૩. સરં
 મ. 'ચાંગલા': જુઓ સુચંગ.

ચંદ્રૂડ પું. 'ચંદરવો.' ૧૭૦ [પ્રા. ચંદ્રુઢ < સં. * ચન્દ્રુક]

ચાક પું. 'અંબોડામાં ચોસવાનું છીનું એક ચકાકાર ધરેણું.' ૧૯૩ [સં.
 ચક > પ્રા. ચક]

ચાચર ન. 'ચોગાન.' ૯૨ [સં. ચત્વર > પ્રા. ચચર. સરં 'ચાચર ત્યાં
 જાતર' એ હંદિપ્રયોગ.]

ચાહુડ પું. 'એકની વાત બીજાને કહી દેનાર, ચાહિયો.' ચાહુમા ૭૯૨
 [સં. ચાટુક > પ્રા. ચાહુઢ]

ચાતુરિમ છો. 'ચતુરાઈ.' ૧૨૪૭ [સં. ચતુરિમા]

ચરિત્ર ન. [સં.] 'વીથા.' ૭૬૧, ૧૧૨૧

ચિજંઆલીસ વિ. 'ચૂંવાલીસ.' ૬૬૮ [સં. ચતુથત્વાંરિશન > પ્રા.
 ચઢઆલીસ]

✓ ચિદ્વડ પું. 'ચકલો.' ૭૫૧ [સં. ચટક:]

ચિત્રામ ન. 'ચીત્રામણ, ચિત્રામ.' ૮૫, ૧૭૦, ૩૪૭ [સં. ચિત્ર + મયટ પ્રત્યય]

ચિંત ન. 'ચિત્ત, મન.' ૪૩૨; ચીંત ૩૬૦, ૮૬૮; ચીંતિ ૭૦૨, ૯૦૯ [સં. ચિત્ત]

*ચી પટ્ટીનો પ્રત્યય. કમલા દલચી ૪૫૨ [સં. *ત્ય > પ્રા. *થ; મર૦ પ્રા. અપ્રેષ્ઠ, તુપ્રેષ્ઠ, આદિ]

• ચીરલ પું. 'કાદવ.' ૫૪; ચીરલિ ૮૩૫ [દે. ચિખ્લજ્ઞ. મ. ચીકલ.]

✓ ચીંતારડ પું. 'ચિત્રકાર, ચીતારો.' ચીંતારા ૧૦૨ [સ. ચિત્રકાર > પ્રા. ચિત્તકાર]

ચુકદ્વડ પું. 'વાનતું એક ઘરેળું, ચોકડા.' ૧૧૩ [સં. ચતુષ્ક > પ્રા. ચટક + સ્વાર્થિક પ્રત્યય]

ચુપટ ન. 'ચોગાન,' ગુજ. 'ચોપટું, ચોફટું.' ૧૨ [સં. ચતુષ્પટ > પ્રા. ચટપટ]

ચુપાલ્લર અ. 'ચારે ઘાતુ.' ૩૦૩ [સં. ચતુષ્પક્ષ > પ્રા. ચટપક્ષ, ચટપાલ્લ + સ્વાર્થિક લ].

ચુમાસું ન. 'વરસાદના ચાર માસ, ચોમાસું' ૫૫, ૭૧ [સં. ચાતુર્માસ > પ્રા. ચાતુર્માસ, ચટમાસ]

ચુસઠિ વિ. 'ચોસઠ.' ૧૧૬, ૧૬૧ [સં. ચતુષ્પદિ > પ્રા. ચટસઠિ]

ચુસાલ વિ. 'પહોઝી.' ૧૭૭ [સં. ચતુષ્શાલ > પ્રા. ચટસાલ]

✓ ચોલ ન. 'ચૂડો રંગવાનો લાલ રંગ, મઝીઠ.' ૧૫; ચોલનુ ૮૪૧ [દક્ષિણ ભારતમાં આવેલા ચોલ દેશમાંથી આ રંગ આવતો હશે? મઝીઠને અનેક સ્થળે 'ચોલ મઝીઠ' તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો છે. સર૦ 'ચાલ ચોઠ.']

છ ગુજ. 'છે'. અન્યારે પણ ગુજરાતની કેટલીક બોલીઓમાં 'છે'ને બદલે 'છ' બોલાય છે. ૧૨૧. જુઓ અછ.

✓ છદ્દલ પું. 'રસિક પુરુષ, છેલ.' ૮૪૭ [સં. છેક + દ્વલ > પ્રા. છેઝ + દ્વલ]
છલછલીઢ વિ 'આછકલો.' ૧૦૦૦

છીપડ પું. 'કપડાં છાપનાર,' ગુજ. 'છીપો.' ૧૦૧ [દે. દ્વિપય. જૈન સંસ્કૃતમાં 'દ્વિપક' શબ્દનો પ્રયોગ છે. છો, પણ તે લોકભાષામાંથી લેવાયેલો જણાય છે.]

છેહ પું. 'દગો, વિશ્વાસઘાત' ૮૨૩, ૯૯૧, ૯૯૬; છેહુ ૪૪૬; છેહ 'ત્યાગ,' ૧૦૫૬; 'પાર, અંત,' ૯૩૩ [સં. છેદ > પ્રા. છેઝ > અપ. છેહ].

જહતવાદી પું. 'જય મેઢવનાર' ૧૫૦; જયતવાદ 'વિજય' ૨૧૮

જગીસ છી. 'ઈચ્છા.' ૧૨૪૮ [સં. જિંગીપા 'જીતવાની ઇચ્છા.' આ વિશિષ્ટ અર્થને બદલે જૂની ગુજ.માં 'જગીસ' શબ્દ 'ઈચ્છા' અથવા 'આકાંક્ષા' એવા સામાન્ય અર્થમાં વપરાતો થયો. પણ સમય જતાં એ અર્થ પણ આછો થતો ગયો, અને 'સાર' અને 'નિરધાર'ની જેમ તે ફેવલ પાદપૂરક થયો.]

જઢીડ પું. 'દાગીનામાં હીરામાળેક જડવાનું કામ કરનાર, જડિયો.' જઢીઆ ૧૦૨ [સં. જટિત > પ્રા. જઠિઝ]

જયદક છી. 'વિજયમૂલક પડપમ' ૧૨૩૧ [સં. જયદકા]

જવહરી પું. 'મહેરાતનો વેપાર કરનાર, મહેરી.' ૧૬ [અર. જૌહર ઉપરથી]

જામ ક્રિ. વિ. 'જે સમયે.' ૫૪, ૧૦ (૫) [સં. યાવત > પ્રા. જાવ > અપ. જાવે. જૂની ગુજ.માં 'જા' રૂપ પણ છે.]

જામલિ અ. 'જેવું, બરાબર.' ૧૪૫, ૧૮૩ [સં. યામલ=જોડકું, પ્રા. જામલ. આ રીતે સં. યમલ = જોડકું ઉપરથી પ્રા. જમલ દ્વારા જૂની ગુજ.માં જમલડ-જમલિ ('બરાબર, પાસે, સરસું') આદિ તથા મરાઠીમાં જવલ થાય છે.] જુઓ 'પદ્ધિશતક પ્રકરણ'ના શબ્દકોશમાં જમલડ.

જિનકલ્પી પું. 'અનિશય કઠિન આચારો પાલનાર એક પ્રકારના જૈન મુનિ.' ૫૩૭ [સં. જિનકલ્પિક > પ્રા. જિણકલ્પિઝ. આ જૈન ધાર્મિક પરિભાષાનો શબ્દ છે.]

જિમળવાર પું. 'મોઝનસમારંસ, જમળવાર.' ૩૮૭ [પ્રા. જિમળ + વાર] જુઓ 'પદ્ધિશતક પ્રકરણ'ના શબ્દકોશમાં જિમડ.

જીપ સ. ક્રિ. 'જીતવું, ફતેહ મેઢવવી' જીપહ. ૧૬૮, ૨૬૯, ૩૨૯, ૩૫૩, ૧૧૫૦; જીપતા ૧૨૦૨; જીપી ૩૩૭; જીપીઆ ૫૦, ૨૬૬, ૨૭૧; જીપીડ ૩૧૨; જીપું ૩૦૯ [સં. જિત > પ્રા. જિત્, જિપ્]

જીવી ન 'જીવન' ૪૮ (૫) [સ જીવિત > પ્રા જીવિઞ]

જૂ ન 'જુગાર' ૩૦૬, ૩૩૦, ૩૦૬, ૧૦૫૨, જૂહ ૭૦૭, ૭૧૯ [સ જૂત > પ્રા જૂઞ] જુઓ જૂઞ.

જૂઞ ન 'જુગાર' ૩૩૭, ૩૩૯, ૩૯૯, ૬૩૮. જુઓ જૂ

જૂઞારી પું 'જુગારી' ૩૦૯, જૂઞારીનહ ૩૬૯ [સ જૂતકારિન > પ્રા જૂઞારી]

જૂઞારીપણઝ ન 'જુગારીણુ'. ૬૩૯ [સ જૂતકારિપણ > પ્રા જૂઞ-
આરિપ્પણ]

જૂઝ વિ. 'જુઝ' ૪૦૦, જૂઝ ૪૦૦ [સ જુન > પ્રા જુઞ ગુન 'જ']
શબ્દ સમાનાર્થ હોવા છતાં પા 'જુઝા' ઉપરથી આવેલો છે, એલે યુત્પત્તિની
દ્રષ્ટિએ 'જૂઝ' થી મિશ્ર છે]

જૂરી સ્ત્રી 'સતામળી', ગુન 'જોરાઈ' ૪૪૬ [પા જોર]

જેઢિ સ્ત્રી 'ચિલ્લ' ૧૦૩૫ ['જેઢ-જેઢિ' નામ તેમ જ ક્રિયાપદ જૂની
ગુજ માં સુપ્રચલિત છે સ 'જઢ' સાથે એને વ્યુત્પત્તિગત સંબંધ હોય એ કદાચિત્
'શક્ય' છે આ વિષે જુઓ 'બુદ્ધિપ્રસાર' ઓગસ્ટ ૧૯૫૧ માં છપાયેલ 'કાન્હડે-
પ્રત્યયના ત્રણ વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગો' એ મારા લેખમાં 'જેઢ જેઢિ' વિષેની નોંધ]

✓ જોઞન ન 'ચાર ગાઠ, જોઞન' ૯૯, ૬૬૮ [સ યોઞન > પ્રા જોઞન]

✓ જઙ્ઠિ અ 'જઙ્ઠ, જલ્લી' ૭૯૬ [સ જઙ્ઠિતિ > પ્રા જઙ્ઠિતિ, જઙ્ઠિ]

✓ જશ્ત્ર સ્ત્રી 'સતાપ, શરામળ' ૧૦૪૬ [પ્રા જશ્ત્ર 'સતત થયું']

જૂઝ્ઞ ન 'યુદ્ધ' ૦૯૯, જૂઝ્ઞ ૮૫૪ [સ યુદ્ધ > પ્રા જુઝ્ઞ]

જૂઝ્ઞ અ કિ 'યુદ્ધ કરવું, જશ્ત્ર' જૂઝ્ઞ ૩૯૧ જુઓ જૂઝ્ઞ

જૂઝ્ઞાર પું 'યોદ્ધો' ૨૧૬ [સ યુદ્ધકાર > પ્રા જુઝ્ઞકાર]

જૂઝ્ઞકુ ન 'જૂઝ્ઞ' ૧૦૪ સર. મ 'જૂઝ્ઞ' ૧૦૪

ટલવિલ અ કિ 'ટલવલું' ૨૬ (૫)

ટકઝ પું 'ચલણનો મુખ્ય મિલો, ટકો' ટકા ૯૧૨ અહીં 'સોવન ટંકા'
એ નિર્દેશ વહે સોનાનો ટંકો સમજાય છે [સ ટક સર. ગુજ 'ટકો' (દા ત
'દર ઘરે દર સંઘે ચારે ઝકાનું ધ્યાજ') વળી સર. 'ટકાઝ' = નિવા
પાઠવાનું કારણ]

ટાક પું. 'એક દેશ જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો; ટક દેશ, સિન્ધુ અને વિયાસ નદીઓ વચ્ચેનો પ્રદેશ.' ૨૬૯ [સં. ટક]

ટાલર પું. 'खेल, चमत्कार,' गुज. 'टालो.' ૪૩૯ [સં. તાલ]

ટાંઢી વિ. 'शोभायुक्त, सौभाग्ययुक्त.' ૪૬૪ [સં. તુણ્ઢકમ્, જૂની ગુજ. 'તાંઢ' = મસ્તક; 'તાંઢક પાઢિઢ-ધાલિઢ પાઢ, પૂઢિઢં કુસલ યુધિષ્ઠિર રાઈ'—શાલિભદ્રસૂરિહૃત 'પંચપંડવરાહુ' (સં. ૧૪૧૦), પં. ૬૧૫. શરીરમાં મસ્તક સ્થાને હોવાથી સં. તુણ્ઢ, જૂની ગુજ. તાંઢ-ટાંઢ શબ્દમાં 'શોભા'નો અર્થ આવ્યો હશે. એ સ્વરૂપથી થનેલું વિશેષણ તે ટાંઢી.]

ટોપ પું. 'युद्धमां पहेरवानुं शिरस्त्राण.' ૩૦૬

ટોલ પું. 'निवासस्थान, घर.' ૮૩૦ [પ્રસ્તુત અવતરણમાં આ અર્થ જોઈએ એટલો સ્પષ્ટ નથી, પણ જૂની ગુજ.ના અન્ય સ્ત્રોતો જોતાં આ અર્થ યોગ્ય લાગે છે. 'જે ઘટશુદ્ધિ અજાણતાં કરઈ કયાકઠોલ, પઢતું ઘર તે પરહરી ગિરિસિરિ મંઢઈ ટોલ'—'ત્રિભુવનદીપક પ્રવંધ,' કડી ૫. સર૦ ગુજ. 'ટોલો' = ઘરની મુખ્ય દારસાલની બાજુનો આગલ પડતો ભાગ; ઘં. 'તોલા' = શેરી. સં. પ્રતોલિ સ્વરૂપી.] જુઓ 'પોલિ.

ઠવ સ. કિ. 'आरोपयुं, मूकयुं.' ઠવી ૨૦૯ [સં. *સ્થપયતિ > પ્રા. ઠવઈ. સર૦ મં. ઠવળે] જુઓ ઠાવ.

ઠાકુર પું. 'राजा,' गुज. 'ठाकोर.' ૨૮૬, ૨૯૫, ૬૮૩, ૮૩૦, ૧૦૬૪; ઠાકુરા ૫૨૭ [સં. પ્રા. ઠકુર. સર૦ ગુજ. ઠકર (એક જાતિ), ઠાકોર (બ્રહ્મ-ધર્મીઓ અને મોજકોની અટક), ઠાકર (બ્રાહ્મણોની એક અટક); સર૦ ગુજ. ઠાકોરજી, ઠાકરડો; હિ. મ. ઠાકુર]

ઠાવ સ. કિ. 'मुकाम करवो.' ઠાવીઆ ૧૦૪૧ [સં. સ્થાપયતિ > પ્રા. ઠાવઈ] જુઓ ઠવ.

ઠાહ ન. 'स्थान, ठाम.' ઠાહિ ૧૭૪ [સં. સ્થામ > પા. ધામ > પ્રા. ઠામ > અપ. ઠાઠં, જૂની ગુજ. ઠાઠ, ઠાય. સર૦ હિ. ઠાવં, મ. ઠાવ; પ્રા. ગુજ. ઠા = મોમો, મરતલો]

ઠાહાપણ ન. 'दहापण, समजुपणुं.' ૧૦૧૮; ઠાહાપણપણું (ભાવવાચક કે પ્રત્યયો નોંધપાત્ર) ૬૯ [સં. દક્ષત્વન] જુઓ ઠાહ.

ઢાહુ વિ. 'ઢાગ્રો, સમજુ.' ૧૧૩, ૬૪૧, ૮૬૪, ૧૦૦૦; ઢાહા ૩૭૪ [સ. દક્ષ > પ્રા. દક્ષો, દાગો, * દાહો] જુઓ 'પશ્ચિતક પ્રસ્થરણ'ના શબ્દ-કોશમા ઢહડ.

ઢીલ ન. 'શરીર.' ૪૪૭, ઢીલિહ ૨૩૬, ૨૯૩, ૪૧૩, ૮૦૬ [પ્રા. ઢિલ]

હુદહું વિ. 'કચરાવાળું, ઢહોડું' ૧૮૩ [પ્રા. હોહ 'હહોડું વગું.' આચાર્ય હેમચન્દ્રે આપેલા નીચેના અપભ્રંશ અવતરણમા આ પ્રસ્થરનો પ્રયોગ છે— 'રક્ષહ સા વિસહારિણી ચે ચર ચુંચિવિ જીહ, પહિધિચિમ-મુંજાહુ જહુ જોહિ જહોહિહ પીહ,' ૮-૪-૪૩૧ અહીં 'અહોહિહ' એટલે 'નહિ હહોહાયેલું, સ્વચ્છ.']

હોહી સ્ત્રી 'એક અઠંસાર, હાયે પહેરવાનું માદલિયું' ૧૧૧ [અહીં હોહીનું વર્ણન સ્ત્રીના અલસાર સરીકે છે. અત્યારે પુરુષો પણ હોહી પહેરે છે.]

હોલી સ્ત્રી 'સલતી છોકરી, માદા અશક્તને સપાદીને લઈ જવાની માંચી.' ૮૮૧ [સં. હોલ > પ્રા. હોલા. સર. ગુજરાતી 'હોલ' (પાણી ભરવાની), 'હિંહોલ,' इत्यादि]

તત્તરિણ ક્રિ. વિ. 'તે જ સમયે.' ૧૧૧૩ [સ. તત્ક્ષણ > પ્રા. તક્ષણ. સર. ચં. તક્ષન]

તલાર પું. 'નગરરક્ષક, કોટવાલ.' ૨૭૩ [પ્રા. તલવર, તલાર. જૂની ગુજ.મા 'તલાર' શબ્દ સુચલિત છે. જૈન સંસ્કૃતમાં 'તલવર'નો પ્રયોગ છે, પણ તે પ્રાકૃતની અંસર છે. પંજાબમાં 'તંલર' અટક છે, તે આ પ્રાકૃત શબ્દનું સાતરવે ચતાવે છે.]

તલીયાં તોરણ ન. 'એક પ્રસ્થરનું તોરણ, તરિયા તોરણ.' ૧૧૧૩

તાઈ પું [અ.] 'વળસર.' ૧૦૨ [અર. 'તઈ' = કપડાંની ગદી ધાલ્લીવી.]

તામ ક્રિ. વિ. 'તે સમયે.' ૫૪, ૧૧ (૫) [સ. તાવત > પ્રા. તાવ > અપ. તાવ. જૂની ગુજ મા 'તા' રૂપ પણ મળે છે.]

તાયક પું. 'એક દેશ, જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો' ૩૬૧

તાલાચર પું. [સ.] 'નૃત્યનો વ્યવસાય કરનાર એક જાતિ.' ૩૧૦ [પ્રેસિદ્ધ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં આ શબ્દ જોવામાં આવતો નથી, પણ પ્રાકૃતમાં એનું 'તાલાચર' રૂપ મળે છે.]

તાવડ પું. 'સૂર્યનો તાપ, તડકો.' તાવડિ ૭૧૩, ૭૧૪ [સં. તાપ > પ્રા. તાવ + સ્વાર્થિક 'ડ.' મારવાહીમાં આ અર્થમાં 'તાવડો' શબ્દ પ્રચલિત છે. સરંશુજ. 'તાવ' (જ્વર), 'તાવડો' (મોટી કટાઈ)]

તિજ સ. ક્રિ. 'ત્યજી દેવું, છોડી દેવું.' તિજી ૪૬૧ [સં. ત્યજ]

'તુ પંચમીનો પ્રત્યય. 'પૃથ્વીનુ' = પૃથ્વી કરતાં. ૧૨૧૩. [સં. 'તઃ' > 'અપ'. તડ. આચાર્ય હેમચન્દ્ર (૮-૪-૩૫૫, ૩૭૩) સં. ભવન્તકઃ > અપ. હોન્તર એમ આપે છે]

તુડિ છી. 'બરાબરી, સ્પર્ધા.' ૧૨ [સં. તુલિત > પ્રા. તુડિઅ]

તુરિડ પું. 'ઘોડો.' તુરિયા ૧૩૫ [સં. તુરગ > પ્રા. તુરય]

તરુવારિ છી. 'તરવાર.' ૧૮૦ [સં. તરવારિ. આ શબ્દના અર્વાર્ચીન ગુજરાતી વચ્ચારો 'તરવાર-તરવેર' સૂચવે છે કે એની વ્યુત્પત્તિ ફા. 'તલવાર' માંથી નથી]

તેતલડ વિ. 'તેટલું.' તેતલઈ ૨૬ (૫). [સં. તત્રત્ય = પ્રા. ત્રિતિઅ, તેતિલ > અપ. તેતુલ]

ઘાટી છી. 'કામઢાની મીંત કે પડવો.' ૮૮૦ [દે. તઠી = ઘાઢ, આવરણ]

ઘાટીહરં ન. 'કામઢાનું ઘર.' ૩૪૭ [સં. 'ઘૃહ' > પ્રા. 'હર']

ત્રિંકરણસુદિ છી. 'મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ.' ત્રિંકરણસુદિહ ૧૨૪૩ [આ જૈન ધાર્મિક પરિભાષાનો શબ્દ છે.]

ઞેહ પું. 'જમીનમાં કનરેલું વરસાદનું પાણી.' ૭૫૨ [જુઓ, 'કાઠિ જલગુ જિમ ધરખિહિ ઞેહુ, કુમુમિહિ પરિમલ ગોરસિ નેહુ; તિલિહિ તેલુ જિમ તાદિક નીરે, તિમં તે નિવસહ જગત શરીરે' — 'ત્રિભુવનવીપક પ્રબંધ,' પૃ. ૧૩]

ઞોટી છી. અર્થ અસ્પષ્ટ. ૮૮૨. 'ઞોટી'નો અર્થ 'કાનનું એક પેરું' તથા 'કમરપટ્ટો' થાય છે, પણ એ બેમાંથી એકે અર્થ અહીં વંધવેસતો નથી.

ઞોડ સ. ક્રિ. 'તોડવું.' ઞોડહ ૧૧૬૭; ઞોટી ૪૬૦ [સં. ઞોટયતિ > પ્રા. તોડહ] જુઓ ઞોટવું.

ઞોટવું ન. 'તોડવાની ક્રિયા.' ૧૪૩. જુઓ ઞોડ

✓ યઈંધર પું. 'રાજાનો તાંબૂલવાહક.' ૧૩૧ [સં. સ્થળીધર. 'પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર' (પ્રા. ગુજ. વા. સં., પૃ. ૧૭) માં આ અર્થમાં 'યઈંયાત' શબ્દ છે. મંગલ-માનિક્યકૃત 'અંબડવિયાધર રાસ' ૫-૧૭૩ માં 'યઈંયાર' છે.]

धाहूर स्त्री 'स्थान.' ४२ (प) [सं * स्थात > प्रा थाअ, धाह + स्वार्थिक
'ड' सर० गुण ठार]

धाभु पुं 'धामलो,' गुज 'धामो' ३९७ [स स्तम्भ > प्रा धंम]

धोडेहं वि. 'वधारे ओटुं' १००० [स स्तोक > प्रा थोअ + स्वार्थिक
'ड' + स 'तर']

दक्षण वि 'जमगुं' २, 'दक्षिण दिशा' २७१ [स दक्षिण]

दसाहमा न व व ४३२ 'लभ पद्धी वरयहुने श्वसुर पय तरफ्धी अयाता
दस जमण, दसैया.' १६ (प) [स दश + अदानि > अप दसाहाई मगल-
माणिक्यकृत 'अड्डविद्याधर रास' २०९२मा 'दसाही' (दसयामा) प्रयोग
छे ते मूळनी वधु नजवीर छे]

दह ति 'दश' १०६ [स दश]

दाघ पु. 'दाह, घळतरा.' ३४ (प) [स दाह]

दाधड वि 'दासलो' दाघा ५९२ [स दग्ध > प्रा दद]

दालिद्र न 'दरिद्रता, गरीबी' १२१ [स दारिद्र्य]

दादा पु व व 'रमतमा पडता दाणा, दा' ३६९, १०५३ [पा दाव]

✓ दिणद पु 'सूर्य' ६०३ [स दिनेन्द्र]

दिहाडड पुं 'दिवस, दहाडो' दिहाडड ५६ दिहाडा ५०१ [सं दिवस >
प्रा दिअह > दीह + स्वार्थिक 'आड' सर० अर्वाचीन गुण 'दि'] जुओ
दीस, दीह

दीवटीड पुं 'राजा आगळ मशाल पम्बनार' दीवटीआ २७३ [स
दीपवर्तिक > प्रा दीअवटिओ]

दीस पु 'दिवस' २८८ [स दिवस > प्रा दिअस] जुओ दिहाडड, दीह

दीह पु 'दिवस' ९८५ [स दिवस > प्रा दिअह] जुआ दिहाडड, दीस.

✓ दुत्थ वि 'दुखी' १२० [स दुस्य]

दूतपालक पु 'एक राज्याधिमारी' २७४

दुदु पु 'दडियो, पडियो' ४१६

दूहव स कि 'दुख आपसु' दूहवह १०६१, ११७० [स दु खापयात >
प्रा दुहावह]

दे अ. प्राकृतमां ए संभोधनसूचक छे; अही छेदमां पादपूरक तरीके वपरायो छे. ६६९ बी ६८२.

देउर पुं. 'दियर.' ६२८, ६३० [सं. देवर]

देसोटुं न. 'देशवटो, देशनिकाल.' ३९८

देहरं न. 'दहेरं, मन्दिर.' देहरइ २४० [सं. देवगृह > प्रा. देभहरं]

दोभागपण्डं न. 'दुर्भाग्य.' ३३३ [सं. दौर्भाग्यत्वं > प्रा. दोभागपणं]

✓ दोसी पुं. 'कापडनो वेपारी.' ९५ [सं. दौष्यिक > प्रा. दोसिअ]

दूपद न. 'गीतमां दरेक कबीए पुनरुक्त थती पंक्ति, टेक.' ५४६ [सं. ध्रुवपद]

द्रेठि स्त्री. 'नजर, दृष्टि.' ९१ [सं. दृष्टि]

धवल न. 'मंगल प्रसंगेए स्त्रीओ वडे गवातुं गीत, धोल.' ५९ (५) [सं. प्रा. धवल] जुओ धुलुल.

धात स्त्री. 'धातु.' ३२; 'प्रकृति, स्वभाव.' ९७३, ११२४ [सं. धातु]

धार स्त्री. 'एक प्रदेश ज्यां नले विजय कर्यो हतो. मध्य भारतमां आवेल धार [सं. धारा. भोजराजा धारानगरीनां राज्य करतो हतो ए इतिहासप्रसिद्ध छे.]

धिन अ. 'शापारा, धन्य.' १०१०, ११३६, ११९९; धिस ५२, ६५, ११०१ [सं. धन्य]

धीरट्ट स्त्री. 'धैर्य' ५०६; वि. 'धैर्यज्ञान'. ४०३ [सं. धृष्ट > प्रा. धरट्ट, धिरट्ट. बड़ी जूनी गुज.मां आ अधमां 'धीरष्ट' शब्द पण मळे छे; जुओ 'पष्टि-शतक प्रकरण'ना शब्दकोशमां धीरट्ट. सर० गुज. डि. 'धीट.']

धुलुल जुओ धवल.

धूपघटी स्त्री. [सं.] 'धूपदानी' १७१.

धूलहडी स्त्री. 'होलीना पीजा दिवसनो तहेबार, धूलेटी.' धूलहडीना ३४७ [सं. धूलि, प्रा. धूलही + स्वार्थिक 'डी.' सर० 'बहु विगोइड फेडिड ठाउ, जिम धूलहडी केरउ राउ'-जिनप्रभाचार्यकृत 'अव्यचरिन' (नैरमो सैमो), बडी ५.]

धसुड स. कि. 'हांकी काटवुं.' धसुडी ४६६

न अ. भारदर्शक, असांचान गुज. 'ने' (जेम के-कहो ने, बोले ने इत्यादि) १, ४५४, ६४३, ६६०, ६७८, ८२२, ९२५, ११७२, ११७४, ११७५.

નદ ચતુર્થીનો પ્રત્યય. 'માટે.' કાઝનદ (કામને માટે) ૪૮ (૫)

નદ સ્ત્રી. 'નદી' ૪૪ (૫) [સં. નદી > પ્રા. નદ] જુઓ નય.

નટ અ. કિ 'દુઃખ પામવું' નટહ ૧૭૭ [પ્રા. નટ 'સેદ પામવો.' એ ઉપરથી ગુજ. 'નટવું' સ કિ છે સર૦ મ નટવે, હિ નટના સ નૃત્-નટ > પ્રા. નટ ઉપરથી અર્થ થોડોઠુ દલરો પડીને વા શન્દ આવ્યો હોય એમ રહે.]

નગંદર સ્ત્રી. 'પનિની વહેન, નળદ.' ૨૩૦ [સં. નનાન્દ]

નધિ પું. 'સનૃદ્ધિ' ૬૩ (૫) [સ નિધિ]

નમથ સ કિ 'નિભાવવું' નમથાવદ્ ૧૦૬૧ [સ નિર્વદ્ > પ્રા. નિન્થદ ઉપરથી]

નય સ્ત્રી. 'નદી' ૫૦૦ [સં નદી > પ્રા. નદ] જુઓ નદં

✓ નરવહિયું ન. 'નિર્નાદ કરવો તે.' નરવહિવાની ૧૮૮ [સં નિર્વદ્]

નવસર વિ. 'નવ સેરનો (હાર).' ૧૧૧ ['સર < પ્રા. સરિ; જે સંસ્કૃત ઉપરથી]

નસ્તર અ. કિ 'જુલુ.' નસ્તરદ્ ૮૪૧ [સ. નિસ્તરતિ]

નહીંતરિ અ. 'નહિ તો, નહિતર.' ૧૦૪૧ [સં. નહિ + તર્હિ]

નાગફૂલી સ્ત્રી. 'સ્ત્રીનો એક અલંકાર.' ૧૧૪

નાગહથ પું. 'સ્ત્રીનો એક અલંકાર.' ૧૧૪

નાટફુંડં ન. 'રેશમના ઘાણાનું વસ્ત્ર.' ૮૮૩ [પ્રેમાનંદે 'મામેરા'માં 'છેલ-વહુને છોટ જ આપી, નાની વહુને નાટ જી' (પક્ષિ ૫૬૮) એ પ્રમાણે 'નાટ'નો ઉલ્લેખ કર્યો છે, પણ એથી આ વસ્ત્રના પ્રચારની સ્પષ્ટતા થતી નથી સત્તરમા શતકમાં થયેલા ગોવિન્દકૃત 'મામેરા'ના ઉલ્લેખો આ માટે કામના છે 'નીચી શલી માટી ધળી, જાણે ને હવડાની વળી' (પં. ૧૩૭); 'હીરવળી માટીઆળી ભાત્ય ચોસલીઆ.' (પં. ૧૬૩)]

નાટક ન. 'નૃત્ય'. ૮૫, ૧૨૪, ૫૩૨, ૧૦૪૫; નીચેના સ્થલોએ 'નૃત્ય' અને 'નાટકનો પ્રયોગ' એ વચ્ચે અર્થો હોય એ શક્ય છે ૧૪૫, ૧૧૦૬, ૧૨૦૫

નાળ સ. કિ 'જાણવું,' ગુજ. 'નાળવું.' ૬૬૭ [સં. જ્ઞાન > પ્રા. નાળ]

નાદર સ. કિ. 'આદર ન કરવો તે.' નાદરદ્ ૨૫૩ [ન + આદરદ્]

नान्हं वि. 'नानुं, ल्हु. ' १८४ [सं. ल्हण > प्रा. ल्ह, नल्ह-]

नाप स. क्रि. ' नहि अपवुं ते. ' नापी ४४८ [न + आपी. सं. अर्प > प्रा. अप्प]

नालुं न. ' वहेळो, गरनाळुं. ' नाला ४५ (प) [सं. नालकम्]

नाथ अ. क्रि. ' नहि आववुं ते. ' नाविठ ५९१ [न + आविठ. सं. आयाति > प्रा. आयाइ > आवइ]

नाह पुं. ' पति. ' ५०९, ७३७ [सं. नाथ] जुओ नाहलु.

नाहलु पुं. ' पति, नावलियो. ' ४० (प) [सं. नाथ > प्रा. नाह + स्वार्थिक ' ल '] जुओ नाह.

निकरु वि. ' कर विनानो. ' निकरा ६० (प) [सं. निष्कर > प्रा. णिकर]

निखंती वि. ' निमम. ' ५०६ [नि + खंती < प्रा. खत < सं. * क्षुत्]

निगध पुं. ' निपध राजा. ' २२६ [सं. निपध]

निगोद पुं. [सं.] ' अनंत जीवोनु एक साधारण शरीरविशेष. ' ११०३ [आ जैन धार्मिक परिभाषानो शब्द छे.]

नितु अं. ' दररोज. ' १४ (प) [सं. नित्य]

निदान न. [सं.] ' अंत, परिणाम. ' निदानि ८१८; निदानिह ४७५

नियरि ली. ' नगरी. ' १४ (प) [सं. नगरी > प्रा. नयरी]

निरतु वि. ' आसक्त. ' ५८८; निरतो १६३ [सं. निरत]

निर्गुणगारु पुं. ' अवगुण करनार. ' निर्गुणगारा ८४८ [सं. निर्गुण + कारक > प्रा. गारअ]

निर्मदा स्त्री. ' नर्मदा नदी. ' २७१ [सं. नर्मदा]

निवड वि. ' सज्जड. ' ६७३ [सं. निविड]

निसण स. क्रि. ' सांभळवुं. ' निसणेइ १ (प) [नि + सणेइ < प्रा. सुणेइ, मुणइ < सं. धुणोति]

नीठर वि. ' दयाहीन. ' ८२३; नीठर ७३४, ८४९ [सं. निष्ठुर > प्रा. णिद्रुर]

नीसत वि. ' सत्त्वहीन. ' ८२३ [सं. निःसत्त्व > प्रा. निस्तत्त]

પટકલકં ન. 'હત્તમ રેરામી વલ્લ, પટોલું.' ૮૮૨; પટકલ ૨૨૩, ૩૬૧; પટકલ ૭૧૭; પટલહી છી. ૪૪ (૫) [સં. પટકલ > પ્રા. પટકલ, 'વલ્લ' અર્થમાં કૂલ શબ્દ સંસ્કૃત કોરામાં જો કે મળતો નથી, પણ 'વળકર'ના અર્થમાં કૌલિક છે, એટલે કૂલ વિષે સંદેહ રહેતો નથી. કેટલાંક 'પટોલા'ની વ્યુત્પત્તિ પટ + ટૂકલ-ઉપરથી આપે છે.]

પટપ સ. કિ. 'રાહ જોવી.' પંઠપુ ૬૦ [સં. પ્રતીપ્ત > પ્રા. પટિકલ, પટિકલ, જૂની ગુજ.માં આ ક્રિયાપદ મુપ્રચલિત છે. વિગત માટે જુઓ 'શુદ્ધિપ્રકારા,' ઑગસ્ટ ૧૧૫૧માં 'કાન્હેડેપ્રવચના ત્રણ વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગો' એ મારા લેખમાં 'પટલ' વિષે નોંધ.]

પટવહુ વિ. 'સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટિત.' પટવહા ૨૮૪ [સં. પ્રતિપદ > પ્રા. પટિવહ, અન્ય સન્દર્ભમાં આ શબ્દનો 'સજ્જ, સૈયાર' એવો અર્થ પણ થાય છે. જુઓ મંગલ-માળિક્યકૃત 'અંબડવિશાધર રાસ,' ૪-૨૪૦.]

પટ સ. કિ. 'વાંચું, પઢું.' પટહ ૧૨૫૩ [સં. પટ > પ્રા. પટ]

પણમ સ. કિ. 'પ્રણામ કરું.' પળમેષિ ૧ (૫) [સં. પ્ર + નમ્]

પતીજ છી. 'વિશ્વાસ.' ૮૫૭ [સં. પ્રત્યય > પ્રા. પતિજ]

પત્તન ન. [સં.] નગર, પાટણ. ૩૬૮. જુઓ પાટણ.

પમળ સ. કિ. 'ચોલું.' પમળેહ ૧ (૫) [સં. પ્ર + મળ]

પરનાલ છી. 'નેવાનું પોળી ફોલવા માટેની નીક, પરનાલ.' પરનાલિ ૮૨૬ [સં. પ્રણાલ > પ્રા. પરણાલ]

પરવાર પું. 'પરિવાર, રસાલો.' પરવારસૂં ૮૬૧ [સં. પરિવાર]

પરાણિ અ. 'પરાણે, બઠજબરીથી.' ૧૭૪ [સં. પ્રાણ > પરાણ] જુઓ પ્રાણ અને સેપરાણ.

પરિ છી. ૧૩૦, ૨૭૭, ૨૧૦, ૧૦૫૧; પરિહ ૧૦, ૫૧, ૧૨૨, ૩૧૨, ૨૨૯, ૨૯૦, ૪૧૫, ૪૧૯; પરિપરિના ૯૭. જુઓ પહર.

પરિપ સ. કિ. 'પરીક્ષા કરવી, પરચું.' પરિપી ૨૦૬; પરીણહી છી. 'પરીક્ષા, પરલ.' ૮૫૭, ૮૫૮ [સં. પરીક્ષ > પ્રા. પરિક્ષ]

પરીખચિ છી. 'પઢવો.' [પરિપચ્છિ તિરસ્કરિણી] — 'પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્ય-સન્દર્ભ,' પૃ. ૧૯૦. પરીખચ અને પરીખલ્લ એવાં પણ એનાં રૂપો જૂના સાહિત્યમાં મળે

નીંચ સ. કિ 'નાચી ડેયું' નીંચોડ ૩૯૭ [સં. નિધિપતિ > પ્રા. નિવિસ્તૃપ્ત, નિવસ્તૃપ્ત]

નીંશાળ ન. 'નિશાનકંઠા' ૧૨૩ [સં. નિ.સ્વન કે નિ.સ્વાન > પ્રા. નિસ્તાળ. ફા. નિશાન = 'ચિહ્ન' શબ્દથી આ મિશ્ર છે]

નુમુ વિ. 'નવમો' ૧૦૦ [સં. નવમ > પ્રા. નતમ]

નુદદ 'ન હોય,' ગુજ. 'ન્યાય' ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૭૦, ૪૧૦, ૪૧૦, ૧૮૮, ૧૧૭૭. નુદુતી 'ન હતી, નહોતી.' ૧૮૮ [ન + સં. ભવતિ > પ્રા. હમદ, અપ. દદ]

નેડર ન. 'જાણર, નૂપર.' ૧૧૦, નેડરનૂ ૩ [સં. નેડુર = નૂપર; સરં ગુજ. નેવર, નેપુર, હિ. નેવર, નેવલ]

નેસદ્દ પું. 'ભરવાડોનું જંગલમાં આવેલું નિવાસસ્થાન, નેસડો.' ૩૪૬ [સં. નિવેશ > પ્રા. નિણસ > ગુજ. નેસ + સ્વાધિક 'દ્']

નેસાલ છી. 'નિશાલ, પાઠશાળા.' નેસાલ્હ ૧૨૮, ૧૪૫, ૧૬૧, ૩૮૮. નેસાલિ ૧૩૬ [સં. લેચશાલા > પ્રા. લંડસાલા > જૂની ગુજ. લંસાલ]

નેહલ પું. 'સ્નેહ, નેહ.' ૧૧૨૫ [સં. સ્નેહ > પ્રા. નેહ + સ્વાધિક 'લુ']

પદર છી. 'પ્રકાર, પેર.' પદરિ ૩૭૩, ૭૪૦, ૮૦૨, ૧૧૬૨. [સં. પ્રકાર > પયાર, પયર, પદર, પદરિ, પરિ. જુઓ પરિ.]

✓ પત્વીદ્ અ. 'વિના.' ૯૯૨. પપે ૧૭૧ [સ. *પથસ્મિન્ > અપ. પક્ષહિં > જૂની ગુજ. પાપાઈ, પક્ષઈ; પાલે, પલે] જુઓ પાગદ્.

પગપડળ ન. 'પહેલી વાર સાસરે આવ્યા પછી વહુ થકીલોને પગે લાગે એ ક્રિયા.' પગપડળદ્ ૨૪૪ [સં. પદક > પ્રા. પઅગ, જે ઉપરથી પગ અને પાગ એ બે શબ્દો આવે છે. સં. પતન > પડળ]

પંચસાળ ન. 'જોઈ જસુનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા.' ૧૧૪૬ [સં. પ્રત્યા-રત્યાન > પ્રા. પંચક્ષાળ. આ જૈન ધાર્મિક પરિભાષાનો શબ્દ છે.]

પંછેડી છી. 'ઉત્તરીય' ૧૪૧ [સ. પ્રચ્છદિકા > પ્રા. પંચ્છદિઆ. શાલિકા-ઓની ઓઢણી માટે આજે 'પંછેડો' શબ્દ વપરાય છે. 'પંછેવડત' અને 'પંછેડી' જેવા પ્રયોગો પણ જૂની ગુજ. મા છે જુઓ મંગલમાનિક્ય કૃત 'અંબડવિયાધર રાસ' ૭૧, ૩૦૧૮૯૦]

પટકલકંઠન. 'ઉત્તમ રેરામી વલ્લ, પટોલું.' ૮૮૨; પટકૂલ ૨૨૩, ૩૬૯; પટકૂલ ૭૧૭; પટલહી છી. ૪૪ (૫) [સં. પટકૂલ > પ્રા. પટકૂલ. 'વલ્લ' અર્થમાં કૂલ શબ્દ સંસ્કૃત કોશમાં જો કે મળતો નથી, પણ 'વળકર'ના અર્થમાં કૌલિક છે, એટલે કૂલ વિષે સંદેહ રહેતો નથી. કેટલાંક 'પટોલા'ની વ્યુત્પત્તિ પટ + ટુકૂલ-ઉપરથી આપે છે.]

પટપ સં. કિ. 'રાઈ જોવી.' પંચસુ ૬૦ [સં. પ્રતીપ્ત > પ્રા. પટિકસ, પટિકસ. જૂની ગુજ.માં આ ક્રિયાપદ સુપ્રચલિત છે. વિગત માટે જુઓ 'પુદ્ધિપ્રકારા,' ઍંગસ્ટ ૧૯૫૧માં 'કાન્હેડદેવવચના ત્રણ વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગો' એ મારા લેખમાં 'પટલ' વિષે નોંધ.]

પટવટ્ટુ વિ. 'સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટિત.' પટવટ્ટા ૨૮૪ [સં. પ્રતિપદ > પ્રા. પટિવટ્ટ. અન્ય સંદર્ભમાં આ શબ્દનો 'સજ, તૈયાર' એવો અર્થ પણ થાય છે. જુઓ મંગલ-માણિક્યકૃત 'અંબડવિયાધર રાસ,' ૪-૨૪૦.]

પડ સં. કિ. 'ધોંચું, પડયું.' પડહ ૧૨૫૩ [સં. પહ > પ્રા. પડ].

પણમ સં. કિ. 'પ્રણામ કરયું.' પળમેયિ ૧ (૫) [સં. પ્ર + નમ્].

પતીજ છી. 'વિશ્વાસ.' ૮૫૭ [સં. પ્રત્યય > પ્રા. પતિજ]

પત્તન ન. [સં.] 'નગર, પાટણ.' ૩૬૮. જુઓ પાટણ.

પમળ સં. કિ. 'બોલયું.' પમળેહ ૧ (૫) [સં. પ્ર + મળ]

પરનાલ છી. 'નેવાનું પાંખી ફીલવા માટેની નીક, પરનાલ.' પરનાલિ ૮૨૯ [સં. પ્રણાલ > પ્રા. પરણાલ]

પરવાર પું. 'પરિવાર, રસાલો.' પરવારસ્યું ૮૬૯ [સં. પરિવાર]

પરાણિ અ. 'પરાણે, બઠ્ઠજવરીથી.' ૧૭૪ [સં. પ્રાણ > પરાણ] જુઓ પ્રાણ અને સપરાણ.

પરિ છી. ૧૩૦, ૨૭૭, ૧૧૦, ૧૦૫૧; પરિહ ૧૦, ૫૯, ૧૨૨, ૩૧૨, ૨૨૯, ૨૯૦, ૪૧૫, ૪૧૯; પરિપરિના ૧૭. જુઓ પહર.

પરિપ સં. કિ. 'પરીક્ષા કરવી, પરખયું' પરિપી ૨૦૯; પરીખહી છી. 'પરીક્ષા, પરસ.' ૮૫૭, ૮૫૮ [સં. પરીક્ષ > પ્રા. પરિક્ષ]

પરીખચિ છી. 'પરખો.' [પરિચ્છિ તિરસ્કરિયો] — 'પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્ય-સંદર્ભ,' પૃ. ૧૯૦. પરીખચ અને પરીખણ એવાં પણ એનાં રૂપો જૂના સાહિત્યમાં મળે

છે. એનાં અવતરણો માટે જુઓ 'બુદ્ધિકાશ,' જુલાઈ સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫ માં મારો લેખ 'પરીઅચિ.' એની વ્યુત્પત્તિ 'પરિ + પ્રા. અંદ' (લાંબું કરવું, બંધવું) એમાંથી અથવા સં. પરિચ્છદ (પડદો) એમાંથી પ્રા. * પરિચ્છદ > પરિઅદ > પરીઅચ > પરીઅચિ એ ક્રમે સંભવે છે.]

પરીસહ પું. 'તપશ્ચર્યામા સહન કરવાના વિદ્વો.' ૫૧, ૧૧૫૦ [સં. પરીપહ. 'સત્તરાધ્યયન સૂત્ર'ના પરીસહ અધ્યયન'માં વાંચીમ પ્રકારના પરીપહ ગણાવાયા છે. જૈન ધાર્મિક પરિભાષાનો આ શબ્દ છે.]

પરંસ સ ક્રિ. 'ક્રોધ કરવો.' પરંસીદ્ ૧૩ (૫) [સં. પ્ર + સ્પ]

પલ્લુ ન. 'સફેદ વાઢ, પલ્લિયું' પલ્લા ૨૫૨ [સ. પલ્લિત > પ્રા. પલ્લિઅ]

પમાય પું. 'કૃપાદાન.' ૧૧૨, ૭૯૮ [સ. પ્રસાદ] જુઓ સુપસાહલ.

પહિટ સ. ક્રિ. 'પલટવું.' પહિટીદ્ ૮૩૬ ✓

પૃથ્વીનાથ પું. 'પૃથ્વીનો અધિપતિ.' ૫૯ (૫) [સં. પૃથ્વીનાથ]

પંચ પદ ન. [સં.] 'પંચ નમસ્કાર, નવકાર મંત્ર.' ૧૦૪૦

પંચ શબ્દ પું. 'પાંચ વાચનો મંગલસૂચક પ્વનિ.' ૧૨૫, ૧૧૪૦ ['પંચ શબ્દ' અથવા 'પંચ મહાશબ્દ'નો સર્વોચ્ચ ગુજરાતી તથા અન્ય ભારતીય ભાષાઓના જૂના સાહિત્યમાં આવે છે. કેટલાક એનો અર્થ પાંચ મંગલગીત, પાંચ દેવતાઓનાં સ્તોત્ર અથવા પાંચ વાર વાંચા વગદાવવા એવો પણ કરે છે. પરંતુ એ ફરતો ઉપર પહેલું કહેલો અર્થ બધારે યોગ્ય યજ્ઞાય છે. કશ્ચ ભાષાના 'વિવેચિન્તિતામણિ' નામે ગ્રંથમાં શૃંગ, તમ્મટ અથવા તથૂર, શેર, મેરિ અને જયધંડા એ પ્રમાણે પાંચ વાચનોનાં નામ આપ્યાં છે. તુલસીકૃત 'રામાયણ'ની એક ટીકમાં પાંચ વાચનોની પ્રમાણે નિર્દેશ કર્યો છે—'તંત્રી તાલ મુક્તાંસ પુનિ જાતુ નગારા ચાર; પંચમ પૂંકે સે ઘડે પાંચ શબ્દ પરકાર.' જુઓ 'નાગરીપ્રચારિણી પત્રિકા,' પુ. ૧, પુ. ૨૩૭]

પાદક પું. ✓ પાયદલનો સૈનિક, પાયક.' ૬૪ [પ્રા. પાદક < સં. પાદ + ક?]

પાલદ અ. 'વિના.' ૧૩૮, ૬૦૩, ૮૦૮, ૯૭૦, ૯૯૨, ૧૧૨૧, ૧૧૭૨. જુઓ પલ્લીદ. ✓

પાગ પું. 'પગ.' ૧૦૮૨, ૪૯ (૫); પાગિ ૫૦૮. જુઓ મગપદ્મન.

પાટણ ન. 'નગર.' ૩૩૭ [સં. પટ્ટન > પ્રા. પટ્ટણ].

पाटल पुं. 'एक देश ज्यां नलराजाए विजय कर्यो हतो.' २७०

पाड्ड वि. 'अशुभ, हलको.' ३१९, ६८९; पाड्डई ४०० [सं. * पातुक
> प्रा. पाडुअ]

पात्र स्त्री. [सं.] 'नर्तिका.' ३८८. सर० गुज. 'पातर' = गणिका; एमो
अर्थ नीचे उक्तयो छे.

पापांतिक पुं. 'एक प्रदेश ज्यां नलराजाए विजय कर्यो हतो.' २७१

पारभि स्त्री. 'शिकार, मृगया.' २१ [सं. पापदि > प्रा. पारदि]

पालड वि. 'पगे चालतो, पाळो.' २५ (प); पाला ३९४; पाली २६ (प)
[सं. पालक 'रक्षक, चोकीदार' > प्रा. पालअ. चोकीदार घण्टुगुरु पगे चालतो
होय तेथी उपर्युक्त अर्थ निष्पन्न थयो हशे.]

पालक न. [सं.] 'एक देवविमान.' १७४

पाहिइ अ. 'ना करतां.' २६२, २७५, ८४५; 'पासे' ९७४ [सं. पक्षे
के * पक्षस्मिन् > अप. पक्खहिं, पक्खइ, 'पाखइ, पाहइ. जूनी. गुज. मां आ
:शब्दनी विविध रूपान्तरी माटे जुओ 'पष्टिशतक प्रकरण' ना शब्दकोशमां पाहइ.]

पीभाणउं 'प्रयाण, कूच.' १०३५; पीभाणे ३०० [सं. प्रयाणक > प्रा.
पयाणअ]

पीभारडी वि. 'बीजानी, पराई.' ३१८; पीभारा ४५० [प्रा. पराय <
सं. * पराक?]

पीठमर्दक पुं. [सं.] 'मृत्युशिक्षक, मृत्युकार.' २७४

पीहर न. 'पियर, स्त्रीना पितानु घर.' ४०४, २६ (प); पीहरि ४७९,
५१२, ७२८, ७४०, ८२१, ९०९, ४२ (प); पीहरिथी ८१६, ८१७. [सं.
पितृगृह > प्रा. पियहर. ए ज प्रमाणे सर० सं. मातृगृह > प्रा. माइहर >
गुज. मैयर; सं. कदलीगृह > जूनी गुज. कदलीहर; सं. भूमिगृह > प्रा. भूइहर
> गुज. मुइरं-भोयरं; सं. जिनगृह > प्रा. जिणहर; सं. यमगृह > प्रा. अने
जूनी गुज. जमहर > जवहर, गुज. हि. जौहर.]

पुठ अ. कि. 'मुई जवु, पोठवुं.' पुठइ २७ (प) [दे. पवड्ड. का.मां आ
अर्थमां 'पड्ड' क्रियापद छे; एटले आने द्राविडी ऋणशब्द गणवो घटे.]

✓ પુતાર પું. 'દાશીનો મહાવત.' પુતારની ૭૮૪ [આ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નક્કી થઈ શકી નથી, પણ જૂના સાહિત્યમાં ઠેઠ પ્રેમાનંદના સમય મુઘી તે નિશ્ચિત-પણે આ અર્થમાં વપરાયો છે. જુઓ 'બુદ્ધિપ્રકાશ,' સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૮માં મારો લેખ 'પડતાર-પૂતાર.']

પુહચતુ વિ. 'મોટો, ચકિરાલો, પહોંચતો.' ૧૦૦; પુહુચતડ ૧૦૯ જુઓ પુહુત.

પુહવી લી. 'પૃથ્વી' પુહવહં ૩૦ (૫) [સં પૃથ્વી]

પુહુત અ. ક્રિ. 'પહોંચવું.' પુહુતા ૧૭૨, પુહુતુ ૭૦૩, ૮૦૧, ૧૧૮૦, ૧૩ (૫) [સં પ્રભૂત > પ્રા. પહુત, પહુષ. નરસિંહરાવ સં. પ્રાત > પત > પહુત ઉપરથી અને ટર્નર પ્રભુત્વ > પહુત ઉપરથી આપે છે.] જુઓ પુહચતુ.

પૂગ અ. ક્રિ. 'સંતોષ થવો, પુરાવું.' પૂગહ ૧, ૧૫૨, ૭૫૧, ૮૬૭; પૂગસિદ્ધ ૩૨૬; પૂગી ૧૨૨, ૧૫૩, ૧૦૧૦ [સ પૂર્યતે > પ્રા પુઝ્ઙ > જૂની યજ. પૂજ, પૂગહ. સર૦ અર્વાચીન ગુજ. પૂગવું = પહોંચવું]

પૂર્વ ન. 'જૈન શાસ્ત્રોનો એક વિભાગ.' ૧૧૦૩ [આગમ સાહિત્યના અંગ-વિભાગમાં ચારમું અંગ 'દૃષ્ટિવાદ' નામે હતું. એમાં ચૌદ 'પૂર્વ' હતા. દૃષ્ટિવાદ તેમ જ પૂર્વ ઘણા સમય પહેલાં લુપ્ત થઈ ગયા છે]

પૂંલ સ. ક્રિ. 'ઘરકન્યાને વધાવવાં તે, પોંલવું.' પૂંપહ ૧૦ (૫) [પ્રા. પુંલ, પોંલ < સ. પ્રોલ ?]

પોલકં વિ. 'મહાન.' ૧૨૫૩ [સં. પ્રોલ]

પોલિ લી. 'દરવાજો.' ૧૫૩ [સં. પ્રતોલિ > પ્રા. પઓલિ. ગુજ. 'પોલ.' સર૦ ત્રિપોલિયું = ત્રણ દરવાજા.] જુઓ ટોલ.

પ્રતિમા લી. [સં.] 'ધ્યાન માટે શરીરને નિશ્ચલ રાखવું તે, કાયોત્સર્ગ.' પ્રતિમાદ ૩૧૦ [જૈન ધાર્મિક પરિભાષાનો આ શબ્દ છે.]

પ્રદક્ષણ લી. 'પ્રદક્ષિણા.' ૧૧૪૨ [સં. પ્રદક્ષિણા]

✓ પ્રહુસુ પું. 'આનંદ.' ૭૩૧ [સ. પ્રહર્ષ]

પ્રાણ ન. 'ઘઠ.' પ્રાણહ ૩ (૫). જુઓ પરાણિ અને સપરાણ

પ્રીસ સ. ક્રિ. 'પીરસવું, ભોજન આપવું.' પ્રીસીકં ૧૧૧ [સં. પરિવિશ > પ્રા. પરીસ]

फणगर पुं. 'सापं, फणिघर.' ४८० [सं. फणकर > प्रा. फणगर.]

फरस स. कि. 'स्पर्श करवो.' फरसइ ९३७; फरसावीसि ९७३ [सं. स्पर्श]

फाग पुं. 'वसंतमां गावानुं गीतं.' ३८९, १००५ [सं. फल्यु = 'वसंत,'
प्रा. फरगु, जूनी गुज. फायु]

फाली स्त्री. 'वखनो दुकडो.' ८८३ [सं. स्फाल् > प्रा. फाल, फाड, सर०
गुज. चोफाळ, फालियुं, फाळवणी, इत्यादि.]

फाव स. कि. 'लाभ मेळववो, फाववुं.' फावइ ९१७; फायीउ ७२३ [प्रा.
फव्व, 'बृहत्कल्प सूत्र' भाष्यगाथा २२१९मा 'फन्विहामो' एवो प्रयोग छे.]

यकाण पुं. 'एक देश ज्यां नलराजाए विजय कयों हतो.' २६७

बडूउ पुं. 'ब्राह्मण,' गुज. 'बडवो.' ५२ (५) [सं. बटुक > प्रा. बडुअ]

बरक स. कि. 'गर्जना करवी.' बरकइ ४८१ [प्रा. बुक्क. म. बरकणें]

बरटी स्त्री. 'एक हलकुं धान्य, बंटी.' ७० [दे. बरटी]

बप्क पुं. 'एक देश ज्यां नलराजाए विजय कयों हतो.' २६९

बहिना स्त्री. 'बहेन,' गुज. 'बहेनळ.' ६६३, ७ (५) [सं. भगिनी >
प्रा. बहिनी, बहिन + स्वाधिक 'ड']

बहिरखु पुं. 'छोनी कोणीनुं एक घरेणुं.' बहिरपा १९३ [प्रा. बाहरक्ख <
सं. बाहुरक्ष. सर० हि. बैरखी]

बंभ पुं. 'ब्राह्मण.' ८९२ [सं. ब्रह्म > प्रा. बंभ; अमदावादमां सांकडी
शेरीमां 'रघुनाथ बंभ (बंभ) नी पोळ' छे. सर० 'जाडो बम.']

बाई स्त्री. 'बहेन.' ६४३ [दे. बाइया = माता]

बाउलि स्त्री. 'नाना बावळ, बावळी.' १००७; बाउलीभा पुं. ४८७ [सं.
बम्बुल > बाबुल > बायुल]

बापीहउ पुं. 'एक पक्षी, पपैयो' ६९६ [दे. बप्पीह]

बिंद न. 'टीपुं.' १०८३ [सं. बिन्दु]

बूजर पुं. 'एक देश ज्यां नलराजाए विजय कयों हतो.' २६८

बोकार पुं. 'गर्जना.' ४८० [रवानुकारी]

ભેદસાહત પું. ' મેંભો રાસનાર. ' ૧૦૦ [સં. મહિય > પ્રા. મહિસ. મ. મ્હેસ, હિ. મેસ, ગુજ. મેસ. પાટણમાં એક મહોલ્લાનું નામ ' મેસાતવાડો ' છે.]

ભૂળી અ. ' માટે. ' ૮૦૪ [સં. મળિત્વા, પ્રા. મળિઅ]

ભમરી સ્ત્રી. ' શ્રીનું એક ઘરેણું ' ૧૧૮ [મ બ્રમરી]

ભમહિ સ્ત્રી. ' ભમર. ' ૧૮૪, ૪૫૨ [સ + બ્રમુરુ > પ્રા. મનુહ]

ભવિક પું [સ] ' મોક્ષને યોગ્ય જીવ ' ૧૧૦૪ [આ જૈન ધાર્મિક પ્રભાવાનો રાષ્ટ્ર છે] જુઓ મવિય અને મચ્ચ.

મવિય પું. ' મોક્ષને યોગ્ય જીવ. ' મવિયા ૧૧૦૫; મચીય ૧ (૫) [મં. મવેરુ] જુઓ મવિક અને મચ્ચ.

મચ્ચ પું. [મં] ' મોક્ષને યોગ્ય જીવ. ' ૮૩૪. જુઓ મવિક અને મવિય.

માપટ્ટી સ્ત્રી. ' માળી. ' ૪૬૫ [સ માપા > માપા, માપ + સ્વાર્થિક ' ટી '] જુઓ માસ.

મામળડં ન. ' માથા ઉપર હાથ ફેરવીને ઓવારણાં લેવા તે. ' મામળડ ૬૦૮ [પ્રા. મામળ, < સં. મામળ - મામળ]

માવટી સ્ત્રી. ' ઉપાધિ, જંગલ. ' ૮૨૨, ૯૭૪ [સં. માવ + અર્થિન > પ્રા. માવ + અટ્ટી]

માસ સ્ત્રી. ' ગીત. ' ૩૮૯ [સ. માપા > પ્રા. માસા. જૂની ગુજરાતીમાં જૈન રાસા આદિનાં કથ્યાને ' માપા ' અથવા ' માસ ' કહેવામાં આવે છે. કેટલીક વાર અલગ કાવ્યોને પણ ' માસ ' કહે છે, જેમ કે ' લક્ષ્મી મહત્તરા માસ. '] જુઓ માપટ્ટી.

માંકાર પું. ' મેરનો અવાજ. ' ૩૯૦ [રવાનુમરી]

મુહ સ્ત્રી. ' જમીન. ' ૯૪૨. મુહ સપ્તમીનું રૂપ. ૪૧૨; મુહ ૪૩ (૫) [સે મુમિ]

મોલુવ સ. કિ. ' મોઠવણું ' મોલુવ્યા ૪૮ [સં. મ્રમુન્નરુ > પ્રા. મોલ્લઅ-મોલઅ; કિયાપદિક રૂપ મોલવહ]

' મ અ. નિષેવાર્થ ૨૫૭

મજ્ઞ સ. ' મને. ' ૧ [સં. મજ્ઞમ્ > પા. મઝ્ઠ, પ્રા. મજ્ઞસ > અપ. મઝ્ઞુ > ગુજ. મજ-મુજ]

महारि अ. 'अंदर, मध्ये.' ७०३, ११०६, १३०४ [सं. मध्यकार्ये
अथवा मध्य + कार > प्रा. मज्झार. गुज. मोहार, मसियारुं (सहियारुं),
म. मासारी]

मठ पुं. 'मठ.' ८९ [सं. मठ]

मथिला स्त्री. 'ए नामनुं नगर.' ६२१; मथिलाह ६२२; मथिलाना ६२३
[सं. मिथिला]

मदभिभल वि. 'मदविह्वल' ३०५ [सं. मद + विह्वल > मद + प्रा.
भिभलं. जुओ: 'वडलतिरि मदभीभल इ भलगु मलिराज'—'वसंतविलास,
कडी ७४; अमर भमइ मदभिभलया, मुखि देवा मुखवास'—गणपतिकृत
'माधवानलकामकंदला प्रबन्ध,' अंग ८, कडी १४९; 'मुख संभारुं मदभिभली,
सुरतवसा सौहृद जे बलि'—ज्ञानकृत 'विल्हणपंचाशिका,' कडी ७९. 'वीमलपणू'
(विह्वलपणू) ए रूप भालणनी 'कार्दबरी' (कडवुं १९, कडी ७८) मां आवे छे,
जेमांयी सहजे 'भीभलपणुं' के 'भीमलपणुं' निष्पन्न थाय.]

महड पुं. 'डमरो.' ११०७ [सं. मुकुल > प्रा. मडर]

मलापी वि. 'अज्ञान.' ७२ [शास्त्रश्लोक नहि धोली शकनार पोपटने माटे आ
विशेषण वपरायुं छे. आ शब्दना अन्य प्रयोगो मळे ह्यारे एनो अर्थ पूरेपूरो निश्चित
थई शके. गुजरातीमां 'मलारुं'नो अर्थ 'बाहुं-दोढी आंखवारुं' थाय छे;
'मलारुं जोवुं' एहेल 'आडी नजरे जोवुं'. एहेल आ नूना तथा नवा प्रयोगो बच्चे
केडलोक अर्थगत संबंध होय ए शक्य छे.]

मसु पुं. 'मच्छर' ८८६ [सं. मशक > प्रा. मसअ]

महकम वि. 'समर्थ.' ८०६, ९०३ [अर. मुहकम = बलवान. गुजरातना
वणिकोमां महोकमवद नाम होय छे.]

महुअरि स्त्री. 'बांसळी, महुअर.' ४८ [सं. मधुकर > प्रा. महुअर =
'मिष्टता उत्पन्न करनार' ए अर्थमां ?]

महुत न. 'मोटाई.' ७०३, ८२१ [सं. महत्त्व > प्रा. महत्त]

मंजीठ पुं. 'एक प्रकारनो लाल रंग, मंजीठ.' ९५, ८३९ [सं. मंजिष्ठा > प्रा.
मंजिष्ठा]

माच अ. क्रि. 'आनंदित यवुं.' माचइ १२३२ [सं. माद्यति > प्रा. मज्जइ
> जूनी गुज. मचइ अथवा सं. मत्त > मच्च > माच.]

માહિલી છાં 'માહ્યી' ૩૨૧ [સં. મત્સ્ય > પ્રા. મચ્છ + સ્વાયિક્ક
'ઈ']

માશ ન. અંદાજ, મુમાર. 'માશનહ ૩૫૪ [અર. મવાજ = વજન, 'મુમારે,
આશરે' એ અર્થમાં આ પ્રયોગ જૂની ગુજ. માં અન્યથા પણ છે: 'સાત વરસનહ
માજનહ ગોરીઈ દલ ઘણઘાણ, ગઢપતિગટરોહિ મઢયુ ચૂપટમહ ચહુઆણ'—કાન્હડદે-
પ્રબન્ધ, 'સંદ ૨, કહી ૧૫૪, 'રાત નિ પહુર તણહ માશનહ, કીસી વાત કીધી
તે મળહ'—સંપુલ્લટત 'નંદયત્રીસી, 'કહી ૧૫૧]

માણ સ. ક્રિ. 'નહિ આણું તે' માણસિ ૭૭૪; માણસિઢ ૧૪૦ [મ +
આણસિ, હત્યાદિ સ. આનયતિ > પા. આનેતિ, પ્રા. આગેહ > જૂની ગુજ. આણહ]

માદલીઝં ન. 'એક ઘરેનું, માદરિયું' માદલીઆ ૧૧૧ [સં. મર્દલ
> પ્રા. મદલ (એક વાઘ) યજ્ઞેના ધાટના સામ્ય ઉપરથી]

'મામ છાં. ગૌરવ' ૪૨૪ [સં. મામ = મારુ. જુઓ અન્ય કેટલાક પ્રયોગો—
'મુદામો કહે, વિપ્રને નથી માગતાં પ્રત્યવાય, પણ મિત્ર આગલ મામ મૂકી માગતાં
જીવ જાય, મામ ન મૂકીએ રે'—પ્રેમાનંદકૃત 'મુદામાચરિત્ર, 'કહયું ૩, કહી ૨;
'રચલોના કીધા રામ, મૂકી મામ ને નાઠા કામ'—પ્રેમાનંદકૃત 'લોલાહરણ,
'મૃદલકામ્યદોહન' ભાગ ૧ લા ની વાચના, કહયું ૩૭, કહી ૩૫]

માલ પું 'પહેલવાન.' ૩૧૧ [સં. મલ્લ] જુઓ માલાલાહ.

માલાલાહ પું 'અલાહો, વ્યાયામશાલા.' માલાલાહહ ૩૧૧ [સં. મલ્લ +
અક્ષવાટ > અક્ષાહ] જુઓ માલ.

માહિલુ વિ. 'અંદરનું.' ૮૧૫ [સં. મળ > પ્રા. મઝ્ઝ > અપ. મઝિઝ >
ગુજ. મહિ, માહિ + 'લુ'.]

માંકડ પું. 'વાનર, માફડું.' ૧૧૫૬ [સં. મંકટ > મંકડ, મંકડ]

માંડળ ન. 'શળગાર.' ૪૦ (૫) [સં. મંડન > પ્રા. મંડળ, માંડળ એ
વિશેષનામ પણ હોય છે એ નામનો એક જાણીતો કવિ, 'પ્રબોધવત્રીશી' નો કર્તા
સોઠમાં સંસ્કારમાં થઈ ગયો છે.]

મુઢુધુ પું. 'સામેન રાજા.' મુઢુધા ૨૭૨ [સં. મુકુટવદ્ધ > પ્રા. મઝ્ઝવદ્ધ
> મઝ્ઝવદ્ધ > મુઢુધઢ. આ શબ્દ ઠેઠ 'મરત-વાહુયલી રાસ' (સં. ૧૨૪૧)ના
સમયથી વપરાયેલો છે 'મુકુટવદ્ધ રાજા,' 'રાજ્યાધિશારી' એમ એનો અર્થ ઉત્ત-
રોત્તર નીચે આવતો ગયો-છે ગયા સંસ્કારમાં 'ટપાલૂંદે અનાર કાસદોનાં ઉપરી'

માટે મડધો શબ્દ વપરાતો અને અર્વાચીન ગુજરાતીમાં 'દાદાગીરી કરનાર માંણસ' માટે પ્રયોજાય છે. આ વિષે અવતરણો સહિત સવિસ્તર ચર્ચા માટે જુઓ 'લુદ્ધિ-પ્રકાશ,' જુલાઈ-સપ્ટેમ્બર '૧૯૪૬માં 'મુઢધો-મડધો' એ મારો લેસ.]

મુહું ન. 'મુસ.' મુહડાની ૧૯૫ [સં. મુસ > પ્રા. મુહ+સ્વાર્થિક 'હ']

મુહું પું. 'મંત્રી, મહેતો.' મુહું ૨૫ (પ) [સં. મંહતું, પ્રા. મંહત, અંપ. મંહતડ. જૂના ગુજ.માં મંહતડ, મહતડ, મહુતડ, મંહિતડ, મંહિતું, મંહિતું આદિ એનો સ્વરૂપાન્તરો છે. સં. મંહિ. મહતા, મોર. મુંના. વૌલુક્યયુગીને ગુજરાતના શિલાલેખો, પ્રથમપુષ્પિકાઓ આદિમાં વ્યક્તિવિશેષોનાં નામો પૂર્વે 'મંહ.' પદવી લગાડેલી હોય છે એને અપ. 'મંહતડ'નો સંક્ષેપ ગણવી જોડે.]

મુંઢ પું. 'ધાન્યનું એક મોટું માપ, મૂઢો.' [દે. મૂઢ. સં. ૧૪૪૯માં જૂની ગુજરાતી ગદ્યમાં લક્ષાકેરી, શ્રીધરાચાર્યના 'ગણિતસાર' ઉપરની રાજકીર્તિમિથની ટીકા પ્રમાણ, ૧૦ કઠશીનો મૂઢો થતો. (૧૬ મેળની કઠશી ગણાય છે.) એ ટીકામાંનું સંબંધ ધરાવતું આપું અવતરણ આ પ્રમાણે છે: '૩.....હે છોડહડે, ૨ છોહિં પવાલિં, ૨ પંચાલે અધવાલી, ૨ અધવાલી પાલી, ૪ પાલી માણડ, ૪ માણ સેઈ, ૮ સેઈ હારડ, ૧૬ સેઈ કનંસી, ૧૦ કલસી મૂંડડ, મૂંડડ ૨૦ હારા, મૂંડડ ૧૬૦ સેઈ, મૂંડડ ૬૪૦ માણા, મૂંડડ ૨૫૬૦ પાલી, મૂંડડ ૫૧૨૦ અધવાલી, મૂંડડ ૧૦૨૪૦ પવાલાં, મૂંડડ ૨૦૪૮૮ છોહિં, મૂંડડ ૪૦૬૬૦ અધછોહિં, મૂંડડ ૧૫૧૭૪૪૦૦ ચોસા, મૂંડડ ૧૬૩૮૪૦ ગડ, મૂંડડ ૩૨૬૦૦૦૦૦૦ રાહ'—
Journal of the Numismatic Society of India, ડિસેમ્બર ૧૯૪૬માં મારો લેસ Weights, Measures and Coinage of Mediæval Gujarat]

મૂલગુ વિ. 'મુલ્ય, મૂલ્યો.' ૩૨૪, ૪૭૬, ૪૮૮, ૫૩૩; મૂલિનું ૭૦; મૂલગુ ૪૭૦; મૂલગૂ ૩૪૨ [સં. મૂલગત: > પ્રા. મૂલગઓ, 'પ્રેમાનંદમાં 'મૂલના, સમૂલનાં' એ અર્થમાં આ શબ્દ છે. 'દામોદરે ઘણી કીર્તી દયા, મૂલગા મારા તાડુલ મયા'—'સુદામાચરિત્ર; કડવું ૧૨, કહી ૧૮; 'માન દડ' ઉપમાન માંડયું, જ્યારે વસ્તુ પેટીની જાણી; મૂલગૂં વછ જે મુમદ્રાનું મામીએ લીધું તાણી'—'અભિમન્યુ આશ્વ્યાન,' કડવું ૧૫, કહી ૧૭]

મેલ્હાળ ન. 'મુકામ, છાવણી, મેળાણ.' ૧૦૪૧ [પ્રા. મેલ્ 'મેલવું, મૂલવું; મેલળ 'મૂલવું તે.]

મેહલુ પું. 'મેવ,' ગુજ. 'મેહુલો, મેવલો.' ૧૨૨૧ [સં. મેહ > પ્રા. મેહ + સ્વાયિક 'લ']

મોકલ સ. ક્રિ. 'વિદાય આપવી, રજા આપવી,' ગુજ. 'મોકલવું' મોકલુ ૨૨૫ [સર૦ જૂની ગુજ. મોકલમળી = વિદાય : 'અગ્નિસૂ પ્રીતિ આજ્યો ધર્મા, આળી જમારદ મોકલામળી'—'કાન્હડદેવકન્ધ,' સંડ ૨, કહી ૧૫૦] જુઓ મોકલડં અને મોકુલમોકલા.

મોકલડં ન 'શિયિલ, ટીકું,' સર૦ ગુજ. 'મોકલું'. ૧૧૬૨ [સં. મુક્ત + લ > પ્રા. મુક્લ, મોક્લ] જુઓ મોકલુ અને મોકુલમોકલા.

મોકુલમોકલુ પિ. 'તહન મોક્લું, યુલું'. મોકુલમોકલા ૧૨૩૬. જુઓ મોકલડં અને મોકલ.

✓ મોગર પું. 'હયોહી જેત્રુ લાકડાનું ઓજાર, મોગરી.' ૭૫૧ [સ. મુદ્ગર > પ્રા. મોગર]

મોઠઠ વિ. 'મોટો.' ૧૧૨ [સં. મહત્ત્વ > પ્રા. મહત્ત, મહદ્, ગુજ. મહોટો, મ. મોઠા. દે.માં મોટિમ શબ્દ છે, એ પ્રાકૃત પાઠમાં મોટ શબ્દનું અસ્તિત્વ થતાયે છે.]

મોતીસિરી સ્ત્રી. 'મોતીની સેર.' ૧૮૩ [સં. મૌલિક > પ્રા. મોતિઅ + પ્રા. સરિ, જે સ્વ ઉપરથી]

મોરડ સ. 'મારો.' ૩૩ (૫), મોરી ૪૦ (૫) [અપ. મદુ + પટ્ટીનો અનુગ રડ. સર૦ મેરો, મેરી.]

મોલિ સ્ત્રી. 'ફંટો.' ૩૩ (૫); મોલીયડં ન. ૫૪ (૫) [સં. મૌલિક > પ્રા. મલિઅં, અપ. મલિઅં, ગુજ. મોલિયું]

યુગલીડ પું. ગુજ. 'યુગલિયો.' યુગલીઆ ૮૦; યુગલીઆનદ ૮૩ [સં. યુગલિક. આ અને પુરાણકથાનો એક વિશિષ્ટ શબ્દ છે. એ માટે જુઓ પ્રસ્તાવના, પૃ. ૭, ટિપ્પણ.]

રંગાડલિ સ્ત્રી. 'એક પ્રકારનું વસ્ત્ર.' ૩૦૬ [આ શબ્દનું 'રંગાડલિ' રૂપ પણ મળે છે. જુઓ 'કાન્હડદેવકન્ધ,' ૧-૧૮૭, ૨-૪૧, इत्यादि. સં. રંગ + આલિ ઉપરથી ?]

રત સ્ત્રી. 'ઋતુ'. ૪૩ (૫); રતિદ્ ૧૦૧૦ [સં. ઋતુ] જુઓ રિતુ.

રતનજટિત વિ. 'રતનજટિત'. ૪૨, ૭૭૧. જુઓ સુવર્ણજટિત.

રતનપારક્ષ પું. 'રતનમી પરચ કરનાર.' ૯૬ ['પારચ'ના 'રા'નો અહીં સ્ત્રોત્રા સંસ્કૃતીકરણથી 'ક્ષ' થયો છે એ ધ્યાનપાત્ર છે.]

રત્નીપાપત્ત વિ. 'આર્નંદિત.' ૩૮, ૧૭૩, ૨૪૦, ૬૬૨, ૭૨૫, ૯૧૨, ૯૫૪, ૧૦૧૯, ૧૦૩૦, ૧૦૯૯ [સં. રતિ > પ્રા. રહ, રચ + સ્વાર્ધિક 'લી' = જૂની ગુજ. રલી + આયત] જુઓ રલી.

રવાહી છી. 'સવારીમાં વૈમવર્ણ્ય ફરવું તે'. ૩૯૧ [સં. રાજપાટિકા > પ્રા. રાયવાહી. આ પ્રાકૃત શબ્દ 'રાજાની સવારી' માટે વપરાયો છે અને જૂની ગુજ.માં 'રવાહી' શબ્દ એ અર્થમાં ગણ છે: 'એહવદ્ વિક્રમનૃપ ભૂધણી, પદુતઠ ઘનઈ રવાહી મળી'—સંઘવિજયકૃત 'સિંહાસનચોરી'; 'કથા ૪, કહી ૧૪; 'લપિમીપુરી રાજા ધીચંદ, પ્રજામાહિં અમિનવઠ હેંદ; રચ્વાહીહ રમવા ઇક વાર, હય પેલવંઈ થઈ અસદાર'—મેંગલમાળિક્યકૃત 'અંબડચિયાધર રાસ,' આદેશ ૬, કહી ૧૧૨/ ઉત્તર ગુજરાતમાં આજે પણ 'રવાહી' શબ્દ વપરાય છે.]

રમો છી. 'રસોઈ.' ૯૫૭, ૯૫૯; રસોઈ-૨૭૩; રમોનુ ૯૫૮ [સં. રસવર્તી > પ્રા. અપ. રસવર્દ]

રહહ અ. ઘટ્ટીનો અનુગ. ૧૨૪૦. જુઓ 'ઘટ્ટિયતક પ્રકરણ'ના શબ્દકોશમાં રહહ.

રા પું. 'રાજા'. ૧૨૩૩ [સં. રાજા > પ્રા. રાઓ > અપ. રાઠ, ગુજ. રાવ. ફેરના રાજા 'રાઘ' મહેવાતા અને ઝૂનાગઢના રાજા 'રા' તરીકે ઓળખાતા એ જાણીતું છે.]

રાટી છી. 'હલકી છી' ૮૮૦

રાનુ વિ. 'આસક્ત.' ૯૮૦ [સં. રક્ષ > પ્રા. રત્ત. સર. ગુજ. 'રાતી માતો']

રામતિ છી. 'રમત, ક્રીડા' ૩૬૪, ૭૪૧ [સં. રમ્યતિ > પ્રા. રમ્મતિ]

રાવહી છી. 'ધરિયાદ'. ૪૫૧ [સં. રાવ + સ્વાર્ધિક 'હી']

રાસ પું. [સં.] 'ગોઢાચારે નૃત્ય કરતાં ગીત ગાવું તે.' ૩૮૯

રાહ પું. 'રાહુનો પ્રહ'. ૮૯૦ [સં. રાહુ]

રિતુ છી. 'શ્રુત'. ૧૦૧૦ [સં. શ્રુત] જુઓ રત.

રીવ છી. 'પીડા'. ૧૦૯૫

रली छी 'आनद' १५७ [स रनि > प्रा रड, रय + री, जूनी गुन
रली, रली] जुओ रलीयायत

रमडड वि 'मुन्दर, हडो' ४३६, रुमडा ५१९ [स रप > प्रा रअ
+ स्वार्थिक 'ड']

रुड पु 'चादीनो एर सिरो' ८७७ [स रूप > प्रा रुओ रुओ
श्रीधराचार्यना 'गणितसार' उपरनी ॥ १४४९मा लग्गयेगी जूनी गुनगती
गद्यरीकामा 'रुड' साथे सुवध धरावतु कोष्ठ नीच प्रमाण छे '२० कडडे कागिना
ते नगीइ बोटी ४ कागिणी पगु, १६ पाण पुरागु ५ कडडे पावीस, ४ पावीसे
वीसु, ५ वीसे लोहडीउ, ८ लोहडीए रुड ५ रूप एर दामु—' Journal of
the Numismatic Society of India, डिसेम्बर १९४६मा मारो
लेख Weights, Measures and Coinage of Medieval
Gujarat उपरनो उल्लेख स्पष्ट रीते बतावे छे जे दाम अथवा दम्भना पाच
रुआ यता]

रुखडु पु 'रुभ' रुखडा ५८४ [स रुभ > प्रा रुख, रुन + स्वार्थिक
'ड' चारणी भाषामा 'रुखडो' प्रयोग छे]

रेखा छी [स] 'परिसीमा' १३६ जुओ रेह

रेहु छी 'परिसीमा'. ८९६ [स रेखा > प्रा रेहा] जुओ रेखा

रगड अ पूर्वमर्यादासूचक 'ने कारणे, त्यागी माहीने' १३५, ५१६,
१०७०, १०७१, १०७२, १०७३, १०७४, ११९८ उत्तरमर्यादासूचक,
'मुघी,' अर्वाचीन गुज 'रगी' १२९, २३३, ३९३, ६१०, ८५१, ९७२,
११ (५) [स रलग्नरिमन् > अप लगहि] जुओ 'पष्टिशतक प्रकरण'ना शब्द-
कोशमा लगड

लगार वि 'जराऊ, थोडुक' ५४६ [स लगसार > प्रा लगआर?]

रगे अ पूर्वमर्यादासूचक १०७१ जुओ लगड.

रुपि छी 'लिपि, लेखनविद्या' १६१ [स लिपि]

लहुअडड वि 'नानो, लघुवयस्क' १०५६, लहुअ २२० [स लघुक > प्रा
लहुअ + स्वार्थिक 'ड']

राजी पु 'एक प्रदेश ज्या नलराजाए विजय कयो हतो' २७०

લાઢણ પું. 'સુન્દર પતિ'. ૪૦ (૫) [પ્રા. લઢિય 'સુન્દર; 'લઢહ, જે ઉપરથી સંસ્કૃતમાં લઢમ્ શબ્દ લેવાયો જણાય છે. પ્રા. લઢ + સ્વાર્થિક 'હ.' સંસ્કૃતમાં લાઢ્ 'રમાઢલું' ધાતુ છે, પણ તે લોકમાપા ઉપરથી લેવાયો હોય એ અસંભવિત નથી. જુઓ 'લાઢણ-લઢી લહ્યઢાં ઇ, વે નિરુપમ રુપિ રૂઢઢાં ઇ'— 'ત્રિભુવનચીપક પ્રબંધ, કઢી ૧૩૬. સર૦ લાઢહો, લાઢળી, લાઢઢી, લાઢકઢી આદિ શબ્દો. મધ્યકાલીન ગુજરાતમાં લાઢણ પુરુષોનું વિશેષત્ત્વમ પણ હતું. આજે પણ સ્ત્રીઓનું નામ લાઢૂ હોય છે.]

લાલૂ ઝ. હૃદમાં પાદપૂરક તરીકે. ૫૦૮

લાહુ પું. 'લામ, લહાવો'. ૪૨, ૨૪૫, ૨૪૬, ૮૪૦, ૧૩૦૪ [સં. લામ > પ્રા. લાહ]

લિહાલુ પું 'કોલસો, લહાલો.' ૧૧૬૫

લી પઢીનો પ્રત્યય. ઘઢલી ઘાર = ગઢની બહાર. ૨૩ [આ પ્રત્યય 'કાન્ઢહંદે-પ્રત્યય'માં પણ મળે છે; જુઓ દિવેટિયા, Gujarati Language and Literature Vol. II, p. 310]

લૂસ સ. ક્રિ. 'લુંટલું'. લૂસ્યા ૪૪૮ [સં. લૂપ]

લેળહાર પું. 'લેનાર'. ૭૬ [સં. લાતિ > પ્રા. લેઢ ઉપરથી નામ લેળ + કાર > લેળઆર, 'હ'ના પ્રણેપવી લેળહાર, લેણહાર, લેનાર] જુઓ કરણહાર, અને 'પદિશતક પ્રકરણ'ના શબ્દકોશમાં આરાધણહાર શબ્દની નીચે નોંધાયેલા આ પ્રકારના પ્રયોગો.

લોહ પું. 'લોક'. ૧૧૦૫ [સં. લોક > પ્રા. લોય]

લ્યાવ સ. ક્રિ. 'લ્યાવલું.' લ્યાવહ ૪૫૮, ૭૦૧; લ્યાવહં ૪૧૫; લ્યાવયો ૮૬૭; લ્યાવીઆ ૯૫૬; લ્યાવીઠ ૭૪; લ્યાવૂ ૪૧૪; લ્યાવેયો ૧૨૩ [સં. લા > લે + આવહ < આયાતિ. પ્રા. ગુજ. લિઆવો = લહ આવો, લાવો]

લહ્ગરણ પું. 'વ્યયની દેસરેસ રાસનાર રાજ્યાધિકારી.' લહ્ગરણા ૨૭૨, ૧૦૬૩ [સં. વ્યયકરણ]

લહલાવ સ. ક્રિ. 'લહાવલું, લિદાય આપવી.' લહલાવા ૧૨ (૫), લહલાવી ૧૩ (૫) [સં. લલતિ > પ્રા. લોલહ, કારક લોલાલેહ.] સર૦ ગુજ. લોલાવો, લહાવો = મુસાફરીમાં સાથે રહી ખોલી કરનાર.] જુઓ લુલાવ.

वकृति स्त्री. 'विहार.' ७५९ [सं. विहृति]

वरसाण न. 'धार्मिक प्रवचन.' ३८८ [सं. व्याख्यान > प्रा. वक्साण]

वरलु वि. 'विरलो.' ९७२ [सं. विरल]

वरसात पुं 'वरसाद, वर्षा.' वरसानि १९८. जुओ वरसाल.

वरमालि पुं. 'वरसाद, वर्षा.' वरसालह ७४१, वरसाला ८२४ [सं. वर्षाकाल > प्रा. वरिसाआल, वरिसाल एमाथी वरसाद, वरमात] जुओ वरमात.

वरह पु 'वियोग.' ३१ (प); वरहु ६१ (प) [सं. विरह]

वहिराव स. कि. 'बहिर' नुं कारक. 'जैन साधुने कोई वस्तु दानमां आपवी ते, वहोरावहुं' वहिराव्या ७ (प).

✓ घाणही स्त्री. 'मोजही.' ८४४ [सं. उपानह > प्रा. उनाणह, वाणह, व्यत्ययथी घाणह. म वाहने = चंपल, पं. पाहण. जुनी शुत्र.मां 'पाणही' अने 'वाणही' ए बने शब्दो वपरायेलो छे: 'ऊपाही जोइ पुरधगी, तउ बीठी आपणी पाणही' - संघबुल्लकृत 'नेदवग्रीसी,' कडी ७३; 'राय तणी बीठी घाणही, भूपति आभ्यो हतो सही' - नरपतिकृत 'नेदवग्रीसी,' कडी ५०; 'तो पण घाणही पनि पहिरवी' - धांधरकृत 'रावणसंदोदरी संवाद,' कडी ८२७]

घारुण पुं. 'एक कारीगर,' एनो निश्चित अर्थ सन्दर्भ उपरथी स्पष्ट यतो नही. घारुणा १०२.

वालिभ पुं. 'एक देश ज्यांलिराजाए विजय कर्यो हतो.' २६६

वालिभ पुं. 'प्रियतम, 'वेहालम.' २६६, ४६८ [सं. वाळभ] जुओ वाहलउं.

वाह स्त्री. [सं.] 'सवारी.' ३९२

वाह पुं. [सं.] 'प्रवाह.' ८८९

वाहलउं वि. 'वहालुं, प्रिय.' ७३२ [सं. वाळभ > प्रा. वाह] जुओ वालिभ.

विचारचतुर वि. 'शाणो.' ११३, ३७४. विचारचतुरपणठं न. 'शाण-पण.' ६९

विवसाईउ पुं. 'वेपारी, व्यवसाय करनार.' विवसाईआ ३८७ [सं. व्यवसायिक > प्रा. विवसाईअ. सर० गुज. 'वसवायो' = कारीगर]

विवहारी पुं. 'वेपारी.' ५०१ [सं. व्यवहारिन् > प्रा. विवहारी. गुज. यहवारियो = वेपारी] जुओ व्यवहारीउ.

विश्राल वि. 'शान्त'. ५९६

विसन नं. 'दुर्गुण'. १९ (प), २३ (पं) [सं. व्यसन]

विहार पुं. [सं.]. 'देवमन्दिर'. ११६७

वितर पुं. 'एक प्रकारनी भूतयोनि'. ४२ (प) [सं. व्यन्तर]

वीक स. क्रि. 'वेचवुं'. वीकइ ९५ [सं. वि + क्री > प्रा. विक्र. सर० प्रा. गुज. 'वेकवुं', गुज. वेचवु]

वीसस स. क्रि. 'विधास करवो'. वीससइ ८२५ [सं. विश्वस्]

✓ वुलसिरी स्त्री. 'बोरसली'. ९८३ [सं. वल्लुथी > प्रा. वडलसिरी]

✓ वुलाय स. क्रि. 'वळाववुं, विदाय आपवी'. २३३, ३९५, ७२८. जुओ वडलाव.

बुहर स. क्रि. 'खरीदवुं, बहोरवुं'. बुहरइ ९५

वेच स. क्रि. 'व्यय करवो'. वेचीनइ २४० [प्रा. वेच]

वेध पुं. [सं.]. 'आकर्षण'. ११२८. जुओ सुवेध.

✓ वेला स्त्री. [सं.]. 'संकटसमय'. ७६०. सर० 'वेळावेळानी छांयडी.'

वेलाकूल न. [सं.]. 'वंदर'. वेलाकूले १२३३ [सौराष्ट्रना समुद्र किनारे आवेवुं 'वेरावल' ए 'वेलाकूल' नो नदुभव छे पण एमां सामान्य नामनुं विशेष नाम वन्वुं छे ए नोधपात्र छे.]

वेरोट पुं. 'एक देश ज्यां नलराजाए विजय कर्यो हतो, वैराट'. २१०

वौडउर न. 'एक नगर ज्यां नलराजाए विजय कर्यो हतो.' २७१ [उर < सं. 'पुर']

व्यवहारीउ पुं. 'वेपारी'. व्यवहारीआ ९१; व्यवहारू ८८१. जुओ विवहारी.

वासिउ वि. 'अयोग्य मार्गे गयेलो'. ३९९. सर० 'वरांस्यो'.

✓ શત્રૂનાર પુ 'સદાત્રત, અનદાનશાળ' ૧૭, ૭૦૧ [સ સત્રુ + અનાર
> પ્રા સત્રુનાર. જૂની ગુપ્ત મા આ શબ્દનો 'સત્રુનાર,' 'સત્રુનાર',
'સત્રુનાર,' 'મૃત્રુનાર' એના રૂપો મળે છે]

સાથલ વિ 'લીનુ'. ૬૭૭ [સ શિથિલ]

સાયલ પુ [સ] 'માયુ' ૧૦૧૦

શિવ્યા સ્ત્રી 'પયારી' ૧૪૧ [સ શવ્યા] જુઓ સુગણિજા

શ્રીકાષ્ઠ પુ 'દર પ્રદેશ જ્યા નલરાજાએ વિચય રચ્યો હતો' ૨૦૮

શ્રીગરણ પુ 'રાજાનાની દેસરેસ રાસનાર અધિકારી' શ્રીગરણા ૨૩૨,
૧૦૬૩, ૧૨૩૮ [સ શ્રીગરણ]

સદ્ધુ પુ 'સથા ઉપર પહેરવાનો લ્હોનો અઢસાર.' ૧૧૨ [સ સીમનક >
અપ સદ્ધુ]

સદ્ધયણિ સ્ત્રી 'દરજણ' ૧૨ (૫) [સ. સુચિક > પ્રા સદ્ધ + ણી.
જુઓ સુદ્ધ]

સદ વિ 'દર સો' ૧૧ (૫) [સ, શત > પ્રા. સઙ]

સઠ સ 'ચુ, સૌ.' ૧૮ (૫) [સ. સઠ > પ્રા. સઠ, સઠ મર. દિ. સઠ,
ગુજ. સાઠ જુઓ સઠિ.]

સદુત્તર વિ. 'તુરત ઉત્તર આપનાર, હાજરજવાબી.' ૨૮૪ [સ સદ્યોત્તર >
પ્રા. સદુત્તર]

✓ સદ્ધ સ પ્રિ 'શ્રદ્ધા રાખવી' સદ્ધહં ૬૦૪ [સ શ્રદ્ધાતિ > પ્રા સદ્ધહ]

સપરાણ પુ. 'ઘડવાન.' ૬૨૭ [સ. સપ્રાણ] જુઓ પરાણિ અને પરાણ

સમકિત ન. 'સંત્ય તરવ પર થંદો' ૭૧ [સં. સમ્યક્ત્વ. આ જૈન પારિ-
માયિક શબ્દ છે]

સમણહઠ ન. 'સ્વપ્ર, શમળું.' ૨૧ (૫) [સં સ્વપ્ર > પ્રા. સુવિણ,
સુમિણ + સ્વાર્થિક 'હ'] જુઓ સુદ્ધણહ.

સમુદ્ર પુ. 'સાગર.' સમુદ્રાત ૩૩૨ [સં સમુદ્ર + બહુવચનનો અર.
પ્રત્યય આત] જુઓ ચમરાત.

सर अ. कि. 'नालु'. सरइ ८०८, ८१२. सरइ 'सिद्ध धाय', ११८३
[सं. य]

सवि स. 'सर्वे.' सविकहि 'सौ बोई.' ३९६, ५३१; सविहुनइ ४९
[सं. सर्व > प्रा. सव्व, सव + इ + कहि] जुओ कहि, सउ.

समउ पुं. 'ससले.' ८८६ [सं. शशक > प्रा. ससभ]

सहसकूल न. 'लीनुं एक घरेगुं.' १९३

सहिगुरु पुं. 'सद्गुरु.' २५७, ५६७, ५७०, ११४५, ११४८; सहिगुल्ला
१२४८.

संड वि. 'ठडूँसल, सांड जेवो.' २७९ [सं. पण्ड]

संधिरेहु पुं. 'संधिना दस्तावेज लखनार.' संधिरेहा २७४ [सं. सन्धि-
लेखक > प्रा. संधिरेहअ, 'रेहअ]

संबंध पुं. [सं.] 'पृथान्त.' ९१३

संभाग पुं. [सं.] 'दान.' संभाणि ७ (५)

सागडी पुं. 'रथ हांकनार.' ९३५; सागडीत ३९४ [सं. शाकटिक >
प्रा. सागडिअ. सर० गुज. गाडीत = गाडी हांकनार]

साधरउ पुं. 'घासनी पयारी.' साधरइ २७ (५) [सं. स्रस्तर > प्रा.
सत्यर. गुज. साधरो.]

सामनि स्त्री. 'स्वामिनी.' १ (५) सामिनी ३ [सं. स्वामिनी]

सामायक न. 'समतापूर्वक एकाग्र वेसवानुं जैन धार्मिक नित्यकर्म'. ११४६
[सं. सामायिक]

सार स्त्री. 'सहाय.' ३३८; सारधि २९ (५). सर० 'सारचार.'

सारणि स्त्री. 'संताप'. २९ (५) [सर० गुज. 'शारडी' = कार्गु पाडवानुं
ओजार; सं. शृ 'चीरवुं' उपरशी. 'संताप' अर्थमां ! सारणि'ना प्रयोग माटे
जुओ मंगलमाणिक्कृत 'अंबडविधाघर रास,' आदेश ४, कड़ी १६६.]

सानज वि. 'पापयुक्त'. ११४६ [सं. सानय]

साहमी वि. 'एक धर्मना अनुयायी' ६१५, ६४३ [सं. साधर्मिन् > प्रा. साहम्मी. सर० अर्वाचीन गुज. 'साहमी (सामी) भाई' = धर्मभाई] जुओ साहमीभवच्छल.

साहमीभवच्छल न 'धर्मवपुओ प्रये लहणी वगेरे वडे प्रेम बताववो ते'.
= (प) [स. साधर्मिन्वात्सल्य > प्रा. साहम्मिभवच्छल आ जैन परिभाषानो शब्द छे] जुओ साहमी

सांकलु न. 'एक घरेणु' सांकला १९४ [स. गृहल्य > प्रा. सेकला]

✓ सांकली स्त्री 'एक खाद्य पदार्थ.' ८३७ [स. शण्डुलि > प्रा. सडुलि. सर० तलसाकली]

सिद्धि स्त्री. [स] 'समाचार, शोध.' ६३२

सिंगल पुं. 'एक देश जेया नलराजाए विजय कयी हसो.' २७० [सं. सिंहल]

सिंघ पुं 'सिंह.' ४३ (प) [स. सिंह]

सीमाडड पुं. 'सीमा प्रदेश उपरनो राजा, पडोशी राजा.' ३ (प) [सं. सीमा + स्वार्थिक 'डड.' जुओ भाल्लगनी 'कादंढरी (कडुं २, करी ८०) मा—
'सीमाडा सवि शीखं मागता नरपति नामि शीश.']

✓ सुई पुं. 'दरजी,' गुज. 'सई' १०१ [सं. सूचिक > प्रा. सूइअ] जुओ सहयणि

सुकुमाल वि. 'कोमल' ४०७, ४२८ [स. सुकुमार]

सुखशिखा स्त्री. 'सुखशय्या.' सुखशिखाइ ४०७, ४२८ [स. सुखशय्या]
जुओ शिण्या

सुचंग वि. 'सुन्दर.' २६४. जुओ चंग,

✓ सुपसाडलु पुं. 'कृपा'. सुपसाडलइ, [सं. सुप्रसाद > प्रा. सुपसाअ + स्वार्थिक 'ल'] जुओ पसाय.

સુમધ પું. 'સુકાઠ' ૧૨૩૦ [સં. સુમિધ.] [. . .]

સુવર્ણજટિલ વિ. 'સુવર્ણજટિલ.' ૧૧૪૪. જુઓ રત્નજટિલ.

✓ સુવેધ વિ. 'રસિક, વિદગ્ધ.' ૧૧૯૯ [સં. સુ + વેધ.] જુઓ વેધ.

સુહણુ ન. 'સ્વપ્ન, સોનું.' ૧૪૪૭; સુહણું ૧૫૦, ૧૫૨, ૧૫૩, ૪૩૦, ૪૩૧, ૪૩૩; સુહણા ૫૯૯; સુહણૂ ૧૫૦; સુહણૂ ૧૪૯, ૧૫૩. [સં. સ્વપ્ન > પ્રા. સુવિણ, સુહિણ] જુઓ સવળહડં.

સુહબોલુ પું. 'રાજાની તહેનાતમાં રહીને મીઠાં વચન બોલનાર, સુખબોલો.' સુહબોલા ૨૭૩ [સં. સુહ > પ્રા. સુહ + પ્રા. બોલ].

સુપસાહસુ પું. 'કૃપા.' સુપસાહસુ ૭ [સં. સુપ્રસાદ > પ્રા. સુપ્રસાદ + સ્વાર્થિક 'લ'] જુઓ પસાય.

સુંદિરિ સ્ત્રી. વિશેષ નામ. ૧૧૫, ૧૧૬, ૧૧૮; સુંદિરિસ્વં ૧૧૭. સુંદિરિ 'સુંદર સ્ત્રી.' ૧૩૭ [સં. સુંદરી]

સૂઆર પું. 'રસોઈયો.' ૭૯૯, ૮૦૫, ૯૦૩, ૯૧૦, ૯૫૬; સૂઆર ૫૩ (૫) [સં. સૂપકાર > પ્રા. સૂઅઆર. અન્યથા પળ આ શબ્દ મળે છે: 'મરણં તણિદ્ ભયિ ભોજન ધાર ધાસી ચાટુડ ધરદ સૂઆર'—'કાન્હલદેવપ્રબન્ધ,' શ્લોક ૧, કઠી ૨૫; 'પાપંદી. પોલિ' પઢિહાદ, 'કુકવિ સવે કીધા સૂઆર'—'ત્રિભુવનધીપક પ્રબન્ધ,' કઠી ૬૮]

સૂકઢિ સ્ત્રી. 'સુગઢ.' ૧૮૮; સૂકઢિ તૃતીયાનો પ્રયોગ. ૧૫૬ [સં. શુક્લ > પ્રા. સુક્લ + સ્વાર્થિક 'ઢી.' દક્ષિણ ગુજરાતની બોલીમાં 'સુકઢ' કે 'સુકેઢ' બોલાય છે.]

સૂતલી સ્ત્રી. 'શણની દોરી, સૂતલી.' ૮૮૪ [સં. સૂત > પ્રા. સુત + સ્વાર્થિક 'લી' [અર્વાચીન ગુજ.માં 'સૂતલી' = શણની દોરી. વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ જોતાં સૂતરની દોરી માટે પણ આ શબ્દ વપરાઈ શકે. અહીં મૂળ કાવ્યમાં સન્દર્ભ ઉપરથી એના પ્રકારની સ્પષ્ટતા થતી નથી. અહીં 'હીર' અને 'સૂતલી' વચ્ચેનું અંતર કર્તાનિ થતાવું છે. જૂની ગુજરાતીમાં 'સૂતલી' શબ્દનો અર્થ 'શણની દોરી' નહિ, પણ 'સૂતરની દોરી' હોય તો એ પુરવાર કરવા માટે વધારે સુસ્પષ્ટ પ્રયોગોની અવેશા રહે છે.]

સૂત્રધાર પું. [સ.] ' એક કારીગર, સુધાર. ' ૧૦૦ [સં. સૂત્રધાર > પ્રા. સુત્તહાર > ગુજ. સુધાર, સુતાર]

સૂત્ર ન. અર્થ અસ્પષ્ટ. ૨૪ (૫)

સૂઝ વિ. ' શુદ્ધ. ' ૫૨૨; મૂઝા ૫૩૭; સૂઝી ૧૧૬૨, ૬ (૫), મૂઝૂં ૬૧૫, ૧૧૭૧ [સં. શુદ્ધ > પ્રા. મુદ્ધ]

✓ સુઠાલી સ્ત્રી. ' લોસી, મુંવાલી ' ૧૮૮, ' પુરી જેવો એક ચાચ પદાર્થ, મુંવાલી. ' ૮૩૮ [સં. સુઝમારિકા > પ્રા. મુઝમારિઆ, મુઝંવારિઆ. તત્કાલી ' મુંવાલી ' માટે જૈન સંસ્કૃતમા સુઝમારિકા શબ્દ^૧ વપરાયેલો છે. જુઓ ' પંચતંત્ર ' ના મારા અનુવાદમા પૃ. ૨૨૧-૨૨ સપરતું ટિપ્પણ.]

સૈમ્રપણડં ન. ' શીમ્રપુર્ણ, લતાવલ્લ. ' શૈમ્રપણડ ૨૮૦

સોનઈંડ પું. ' સોનામહોર, સોનિયો. ' ૮૭૭. ' સર૦ ' સૈયો ' [સં. સૌવર્ણિક > પ્રા. સોવરિણઅ > અપ. સોઅરિણડ]

સૌરસેન પું. ' શૂરસેન પ્રદેશ જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો, મધુરાની આસપાસનો પ્રદેશ. ' ૨૬૫.

સૌવીર પું. [સં.] ' એક પ્રદેશ જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો. ' ૨૬૭. મૂલતાનની આસપાસના પ્રદેશને અલ બિરુનીએ સૌવીર કહ્યો છે.

સ્કલ અ. ક્રિ ' સ્ત્રી પઢવું, પેઢી જવું ' સ્કલઈ ૮૩૫, ૧૦૪૦ [સં. સ્ત્રલ. સર૦ સ્ત્રી જવું, આસડવું, પઢવું આસડવું]

સૌરાજ્ય ન. [સં.] ' એક પ્રદેશ જ્યાં નલ રાજાએ વિજય કર્યો હતો. ' ૨૬૮ [હિમાચલ પ્રદેશમા ગઢવાલ અને કુમારેને સૌરાજ્ય ગણવામા આવે છે. જુઓ મંદલાલ દે, ' જ્યોત્ષોપિક્તલ ડિક્શનરી, ' પૃ. ૧૧૪]

સ્વામી પું. ' પ્રભુ, સ્વામી. ' ૬૦૦ [સં. સ્વામિન > પ્રા. સામી]

હલુઈ અ. ' હલ્લે, ધીરે. ' ૪૧૧ [સં. હલુકેન > અપ. હલુઅઈ] જુઓ હલુઆપણડં અને હલુઈ.

હલુઈ સ્ત્રી. 'હલવી; હલકી.' ૮૧૭ [સં. સ્ત્રુકા > પ્રા. સદુઆ, વ્યત્યયથી હલઆ.] જુઓ હલુઆપણડં અને હલુઈ.

હલુઆપણડં ન. 'હલુઆપણું, હલકાઈ.' ૪૦૪ [સં. સ્ત્રુકા > પ્રા. સદુઅ, વ્યત્યયથી હલુઅ + સં. 'ત્વન > પ્રા. 'પ્પણ] જુઓ-હલુઈ-હલુઈ.

હવઈ અ. 'અચારે, હવે.' ૧૦૫૧ [સં. એતાદશકે > અપ. એવદઈ, એહવઈ. 'હવઈ'નું હિય અને હવ રૂપ પણ મળે છે]

હવડા અ. 'હવે, હમણાં.' ૧૬૬ [સં. અધુના > પ્રા. અધુના, હવડા, હવડા. એને સતમીનો 'આં' લાગતાં 'હવડાં' અને પછી 'હમણાં' રૂપ થાય. જૂની ગુજ.માં 'હિવડાં' પણ મળે છે. 'હિવડાં' એટલે કે 'હવડાં' શબ્દ શ્રી. ડી. એન. દવે હિય + ડાં ઉપરથી વ્યુત્પન્ન કરે છે. જુઓ એમનું A Study of the Gujarati Language, પૃ. ૧૯૬.] જુઓ હવઈ.

હસ્તમુખી વિ. 'હસ્તા મુખવાલી.' [સં. હસિતમુખા]

હાટ ન. 'કુકાન.' ૩૮૭ [સં. હટ]

હાણિ સ્ત્રી. 'કુકાન, ધય,' ગુજ. 'હાણ'. ૩૦ [સં. હાનિ]

હાલી વિ. 'અસસ્કારી, જહ, મામડિયો.' ૮૮૩ [સં. હાલિક > પ્રા. હાલિક. સર૦ ગુજ. 'હાલી.']

હાંમ પુ. 'મઠામાં પહેરવાનું એક ધોરું, હાંમદી.' ૧૯૪ [સં. અંમ > આંમ, શાંસ. સર૦ હિ. હંમલી, મ. હાંમલી]

હૈયાલી સ્ત્રી. 'કોયલો, હમાણું.' ૧૬૨ [આ શબ્દના આ અર્થમાં કેટલાક સુસ્પષ્ટ પ્રયોગો માટે જુઓ ચીરમિદના 'ઉપાદરણ'માંથી નીચેનાં અવતરણો—'ચનુર-પગું બતિ ચાહવા નારી ઝંપિડિ નાહ, એક બાર અગ્નનઈ વધુ અર્થ હૈયાલી આંહ' (પંક્તિ ૬૦૧-૨); 'અનિરુદ્ધ ડયા પ્રતિ કહિ અરથ હૈયાલી એહ, કહિતાં ત્યારૂં કામિની સુરસરુદ્ધરસ તેહ' (પંક્તિ ૬૦૪-૫); 'અનિરુદ્ધ ડયા પ્રતિ કહિ અરથ હૈયાલી એહ, કહિતાં ત્યારૂં કામિની મૂં કરનંડવ તેહ' (પંક્તિ ૬૦૮-૯), 'અનિરુદ્ધ ડયા પ્રતિ કહિ અરથ હૈયાલી એહ, કહિતાં ત્યારૂં કામિની એનિ ઓગમ સગ્ન દેહ' (પંક્તિ ૬૧૨-૧૩). આ 'હૈયાલી' ઉપગંત 'હરિયાલી' એવું પણ એવું

સૂતધાર પું. [સ] ' એક કાસીગર, મુથાર ' ૧૦૦ [સ સૂતધાર > પ્રા. મુતદાર > યુજ. મુથાર, મુતાર]

મૂથ ન. અર્થ અસ્પષ્ટ. ૨૪ (૫)

મૂઘડ વિ ' શુદ્ધ. ' ૫૨૨, મૂઘા ૫૩૭, મૂઘી ૧૧૬૨, ૬ (૫), મૂઘૂં ૬૧૫, ૧૧૭૧ [સં મૂઘ > પ્રા મુઘ]

✓ મુહાલી સ્ત્રી. ' ભીસી, મુગાલી ' ૧૮૮, ' પુરી જેવો એક લાઘ્ય પદાર્થ, મુવાલી. ' ૮૩૮ [સં મુકુમારિકા > પ્રા મુડમારિઆ, મુડનારિઆ તલ્લેલી ' મુનાલી ' માટે જૈન સસ્કૃતમા મુકુમારિકા શબ્દ વપરાયેલો છે જુઓ ' પચતેન ' ના મારા અનુવાદમા પૃ. ૩૩૧-૩૨ ઉપરનું ટિપ્પણ.]

સૈઘપણડ ન. ' શીઘ્રપણું, ઉતાવળ. ' સૈઘપણદ્ ૨૮૦

સોનઈડ પું ' સોનામહોર, સોનૈયો. ' ૮૭૭. ' સર૦ ' રૂપયો ' [સં સૌવર્ણિક > પ્રા. સોવર્ણિક > અપ. સોઅરિણડ]

સૌરસેન પું. ' શૂરસેન પ્રદેશ જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો, મધુરાની આસપાસનો પ્રદેશ. ' ૨૬૫.

સૌવીર પું. [સં.] ' એક પ્રદેશ જ્યાં નલરાજાએ વિજય કર્યો હતો ' ૨૬૭. મૂલતાનની આસપાસના પ્રદેશને અલ બિહનીએ સૌવીર કહ્યો છે

સ્કલ અ. કિ ' રસી પડવું, પેઢી જવું ' સ્કલદ્ ૮૩૫, ૧૦૪૦ [સં. સ્કલ. સર૦ લઢી જવું, આલડવું, પડવું આલડવું]

સૌરાજ્ય ન. [સં] ' એક પ્રદેશ જ્યાં નલ રાજાએ વિજય કર્યો હતો. ' ૨૬૮ [હિમાચલ પ્રદેશમા ગઢવાલ અને પુમારેને સૌરાજ્ય ગણવામા આવે છે જુઓ મંદલાલ દે, ' જ્યોત્સોક્તિલ ડિક્શનરી, ' પૃ. ૧૧૪]

સ્યામી પું ' પ્રમુ. સ્વામી ' ૬૦૦ [સં. સ્વામિન્ > પ્રા. સામી]

હલુદ અ. ' હલ્લે, ધીરે ' ૪૧૧ [સં. હલુકેન > અપ. હલુઅદ] જુઓ હલુઆપણડ અને હલુદ

રૂપ મળે છે જેમા આધ્યાત્મિક અર્થો સૂચવતી અવલંબાની
 કવિતાને જૂના ગુજરાતી સાહિત્યમા 'હરિયાલી' કહે છે
 'હરિયાલાઓ' મળે છે જૈન સાધુઓમા આજે પણ આ શબ્દ
 છે સર. વ 'હરિયાલી' એની વ્યુત્પત્તિ સ હ્રદય > પ્રા
 સપરથી હશે ?]

હૈજ ન 'હેત' ૫૪૧ [સ હ્રદય > પ્રા હિઝ] .

પ્રાચીન, ગુજરાતી, અન્યમાલના પ્રથમ પ્રકાશન વિષે

કેટલાક અભિપ્રાયો

Shri. G. V. Mayjankar, (Speaker, Indian Parliament; President, Gujarat Vidyā Sabha, Ahmedabad)—“It was a new thing to me to know that our old literature has a number of works in prose. Then there are a couple of points which I appreciate very much. The first is that the book is printed in Devanagari script. The other point is the gradual compilation of a vocabulary consisting of words of special importance. It is essential to have such a vocabulary for the study of our old literature.

Dr. Suniti Kumar Chatterji (Emeritus Professor of Comparative Philology, University of Calcutta; Chairman, West Bengal Legislative Council)—“I congratulate you on the very fine piece of work which you have brought under the auspices of the University of Baroda. This is a very auspicious start. The book, because of both its language and subject-matter has very great interest for all the students of Indian linguistics and philosophy as well as general culture, and the editing has been done in a very fine scholarly style, and on the top of that, the printing and the get-up are excellent. It was a very good idea to print the Introduction and everything in Gujarati in the Devanagari character. Your work is a valuable addition to the mass of texts in early Gujarati which has been made already available by other scholars. The University of Baroda can be most heartily felicitated for inaugurating this series of *Prācīna Gūjrara Granthamālā*, which I feel perfectly confident, will become a very honoured series among the various well-known series of texts published by different institutions of India.”

Professor Alfred Maśter (Retired Professor of Indian Philology, School of Oriental and African Studies, London University)—“The edition as the part of a planned series is very welcome, as the number of critical texts in old Gujarati

રૂપ મળે છે. જેમાં આખ્યાત્મિક અર્થો સૂચવતી અલ્લવાળી, આવની હોય એવી કવિતાને જનાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં 'હરિયાલી' કહે છે. આર્વા મત્યાબંધ 'હરિયાલીઓ' મળે છે. જૈન સાધુઓમાં આજે પણ આ શબ્દ સામાન્ય રીતે પ્રચલિત છે. સર૦ ચં. 'હયાલી' એની વ્યુત્પત્તિ સં. હૃદય > પ્રા હિઅજ + સ્વાર્ધિન 'આલી' અપરથી હશે ?]

હેજ ન. 'હેત.' ૫૪૧ [સં હય > પ્રા. હિઅજ]

પ્રાચીન ગુજરાતી ગ્રંથમાલાનો પ્રથમ પ્રકાશન વિષે
કેટલાક અભિપ્રાયો

Shri G. V. Maylankar, (Speaker, Indian Parliament; President, Gujarat Vidya Sabha, Ahmedabad)—“It was a new thing to me to know that our old literature has a number of works in prose. Then there are a couple of points which I appreciate very much. The first is that the book is printed in Devanagari script. The other point is the gradual compilation of a vocabulary consisting of words of special importance. It is essential to have such a vocabulary for the study of our old literature.”

Dr. Sunil Kumar Chatterji, (Emeritus Professor of Comparative Philology, University of Calcutta; Chairman, West Bengal Legislative Council)—“I congratulate you on the very fine piece of work which you have brought under the auspices of the University of Baroda. This is a very auspicious start. The book, because of both its language and subject-matter has very great interest for all the students of Indian linguistics and philosophy as well as general culture, and the editing has been done in a very fine scholarly style, and on the top of that, the printing and the get-up are excellent. It was a very good idea to print the Introduction and everything in Gujarati in the Devanagari character. Your work is a valuable addition to the mass of texts in early Gujarati which has been made already available by other scholars. The University of Baroda can be most heartily felicitated for inaugurating this series of *Prācina Gurjara Granthamālā*, which I feel perfectly confident, will become a very honoured series among the various well-known series of texts published by different institutions of India.”

Professor Alfred Master (Retired Professor of Indian Philology, School of Oriental and African Studies, London University)—“The edition as the part of a planned series is very welcome, as the number of critical texts in old Gujarati

published is still very small, considering the vast amount of manuscripts extant. As it is still necessary to emphasise the linguistic rather than the literary significance of old Gujarati texts, the publication of a manuscript of Somasundarasuri's commentary written only fourteen years after his death is of particular importance. The book is well planned, clearly printed and well bound so that it is a pleasure to the student to handle and read.

Professor G. H. Bhatt (Director, Oriental Institute, Baroda) in the *Journal of the Oriental Institute* Vol. II, p. 405.

We congratulate Dr Sandesara on his excellent edition and we are sure the new series under his able guidance will in course of time supply the necessary sources of a Gujarati Dictionary to be prepared on historical principles—a long felt desideratum.

Dr A. N. Upadhye (Rajaram College, Kolhapur, President, Prākṛit and Jainism section with All India Oriental Conference)—The Introduction gives useful material and the text of the Bahyaśodha is very well presented. I am sure you will bring out many such books which would give us a connected account of the development of Apabhraṃśa prose.

Dr J. Filliozat (Professor of Sanskrit, Collège de France) in *Journal Asiatique* no. 2 of 1953.—Premier volume d'une *Pracīna gujarā granthamālā*. Série d'ouvrages anciens du Gujarat publiée à Baroda par l'Université Maharaja Sayajirao avec une préface en gujarati par Mme. Hansa Mehta, Vice-Chancelier. L'édition est très soignée et très bien présentée. [First volume of *Pracīna gujarā granthamālā* 'series of ancient works of Gujarat' published at Baroda by the Maharaja Sayajirao University, with a preface in Gujarati by Mrs. Hansa Mehta, Vice-Chancellor. The edition is very careful and very well presented.]

શ્રી. કનૈયાલાલ માળેકલાલ મુનશી (ગવર્નર, ઉત્તર પ્રદેશ; પ્રમુખ, ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ) - “તમે તો खूब काम करी रह्या हो; अने प्राचीन गुर्जर ग्रन्थमाला घणों ज उपयोगी यश. तमारा प्रयत्नोने सफलता इच्छुं छुं.”

શ્રી. હરસિદ્ધભાઈ દિવેડિયા (વાઈસ-ચાન્સેલર, ગુજરાત યુનિવર્સિટી) - “भापा तेम ज विवेचन बनेनी दृष्टिए पुस्तक मूल्यवान छे अने तमारा विवेचन अने विद्वत्तापूर्ण शब्दकोशणी ते वधारे मूल्यवान बन्युं छे.”

શ્રી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જ્વેરી (વાઈસ-ચાન્સેલર, શેઠ ના. દા. ઠા. મહિલા-વિદ્યાપીઠ) - “साधारण रीते एवी मान्यता प्रसरी गयेली के जूना गुजरातीमांगध हतुं ज नहि....आ संशोधन, ने ते पण शालीय रीते, करीने तमे आपणा साहित्यनी परंपरा-परं नवो ज प्रकाश पाड्यो छे.”

વિદ્યાત વિવેચક પ્રો. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક - “वांचतां संपूर्ण संतोष. ययो. तमे जे उदेशणी ग्रन्थमाला शुरू करी छे तेने सिद्ध करवा बधी रीते उपयोगी नीवढे तेवी संपादनपद्धति योजी छे. आ पुस्तक हवे पछी प्राचीन गुजराती भाषाना पुस्तकसंपादननो एक सारो नमूनो यई पडशे. मुद्रण चोरखुं अने मूल पाठ अने बालाबोध स्पष्ट जुदा तरी आवे एवी रीते करेछुं छे ते योग्य ज कर्युं छे. अंत आपलें शब्दकोशं भविष्यमां गुजराती भाषानो पूर्ण कोश करवो हशें त्पारे पूरो उपयोगी यशे.”

પ્રો. રસિકલાલ છોટાલાલ પરીક્ષ (અધ્યક્ષ, મો. જે. અધ્યયન-સંશોધન વિદ્યાભવન, ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ) - “महाराजा संयाजीराव विश्वविद्यालय स्थापी मुंबई, राज्ये युनिवर्सिटींना साचा अर्थमां- 'गुरुशिष्यमंडल' ना अर्थमां-विद्याकाय संस्थानो अखतरो आदर्यो छे. आ युनिवर्सिटी अनेक विद्याशाखाओ विकसोवचे प्रयत्न करे छे, तेमां तेनो प्रशंसनीय अने सौधी वधारे आवश्यक प्रयत्न गुजरानी विद्याविभाग खोलवानो छे. सद्भाग्ये आ विभागना-अध्यक्ष तरिके डॉ. सांडेसरा जेवा कृतपरिश्रम संशोधनकुशल विद्वाननी निमणूंक यई छे. डॉ. सांडेसराए

પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રંથમાલાની યોજના કરી તેના પહેલા ગ્રંથ તરીકે નેમિચંદ્ર મંડારી-વિરચિત 'પટિશતક પ્રકરણ' અને તેના ગ્રંથ વાળાવચોધોનું સંપાદન કરી પ્રકાશન કર્યું છે તે તેમની કાર્યપરાયણતા અને સંશોધન-દક્ષતા વ્યક્ત કરે છે.

ગુજરાતી ભાષાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણવા માટે તેનાં વિકાસ અને ઘડતરને જાણવાં જરૂરી છે. સુર્નાનિકુમાર ચાતુર્જ્યાએ બંગાળી ભાષાનું અને ફ્રેન્ચ ભાષાશાસ્ત્રી સદ્ગત બ્લોકે મરાઠી ભાષાનું જે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ નિરૂપણ કર્યું છે તેવું ગુજરાતીનું થવું હજી વાંચી છે. અંગ્રેજી ભાષાનો જેવો શબ્દકોશ ઑક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી તરફથી વહાર પડ્યો છે તેવો ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દકોશ સંશોધકોની પ્રતીક્ષા કરે છે. પણ આ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરાય તે પહેલાં કાલક્રમમાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની કૃતિઓનું શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ સંશોધન અને પ્રકાશન થઈએલા પ્રમાણમાં થવું જરૂરી છે. આ જરૂરિયાતને લક્ષ્ય કરી ડૉ. સાંડેસરાએ આ ગ્રંથમાલાની યોજના અને આ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે તે શાસ્ત્રીયતાના સાચા માર્ગે જાય છે એવો મારો અભિપ્રાય છે.

મહારાજા સયાજીરાવે વિશ્વવિદ્યાલયના, પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રંથમાલાના આ પહેલા પ્રકાશનને આવકાર આપતાં અને તેના સંપાદકને ધન્યવાદ આપતાં મને આનંદ થાય છે. આવી ગ્રંથમાલાને અવકાશ આપવા માટે ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસીઓ વાઈસ-ચાન્સેલર શ્રીમતી હંસાબહેનને અભિનંદન આપશે."

વિદ્યાત સાહિત્યકાર શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ('સયાજી-વિજય,' તા. ૨૯મી માર્ચ ૧૯૫૩ના અંકમાં) - "વડોદરા રાજ્યની 'પ્રાચીન કાવ્યમાલા'ની શ્રેણીની યાદ આપતી અને, એ શ્રેણીના કાર્ય-ઉદ્દેશને વિસ્તાર આપતી 'પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રંથમાલા'ના પહેલા ગ્રંથ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું 'પટિશતક પ્રકરણ' સંપાદનકાર્યનો એક યશસ્વી નમૂનો બની રહ્યું છે."

प्रो. विष्णुप्रसाद र. त्रिवेदी (अध्यक्ष, श्री. चुनीलाल गंधी विद्यामयन, एम. टी. बी. कॉलेज, सूरत) — “संपादननी समग्र पद्धति नमूनेदार है... ग्रन्थनो देखोव आकर्षक है, तेनु संपादन-प्रशंसापात्र हैं; अने तेनु तात्पर्य सद्वृत्ति अने सद्धर्मेना शोधकने उपयोगी नीवडे तेम है.”

प्रो. अनंतराय म. रावळ (गुजरात कॉलेज, अमदावाद) — “आपणी भाषाना अम्यासीओने भाषाविकासना इतिहासमां खूटता अंकोडा पूरा पाडती तेम ज साहित्यना अम्यासीओने अम्यास अने विवेचन माटे नवो भंडार संपडावती प्राचीन गुजराती कृतिओनु प्रकाशन आ पुस्तकयी प्रारंभती, तमारा विश्वविद्यालयनी ‘प्राचीन गुर्जर ग्रंथमाला’ गुजराती साहित्यनी मोटी सेवा करे.”

प्रो. डोलरराय मांकड (आचार्य, दरबार गोपाळदास महाविद्यालय, अलियावाडा) — “युनिवर्सिटाने योग्य ए प्रकाशन है. आपणा प्राचीन गद्यना अम्यासमां ए धणुं उपयोगी नीवडशे, एमां शंका नथी. संस्कृतनी पेटे जूनी गुजरातीमां पण आधी विवरणशैली हती ते पण आ प्रकाशनयी स्पष्ट थाय है.”

प्रो. गौरीप्रसाद चु. झाला (सेन्ट शेवियर्स कॉलेज, मुंबई) — “प्रस्तावना अने शब्दकोश बनेमां तमारी लाक्षणिकता-विद्वत्तानी, विचारनी अने शैलीनी-अंकाई है. अभिनन्दन अने ‘ग्रन्थमाला’ ने शुभेच्छा !”

डॉ. चासुदेव शरण अग्रवाल (कॉलेज ऑफ इन्डोलोजी, बनारस हिन्दु युनिवर्सिटी) — “नेमिचन्द्र भंडारी-विरचित ‘पाट्टिशतक’ ग्रन्थ को तीन वालावबोध टीकाओं के साथ प्रकाशित देख कर अत्यन्त प्रसन्नता हुई। आपने बडौदा विश्वविद्यालय से प्राचीन गुर्जर ग्रन्थमाला का संपादन आरम्भ कर के अपने लिये उत्तम कार्य का सूत्रपात किया है। गुजराती